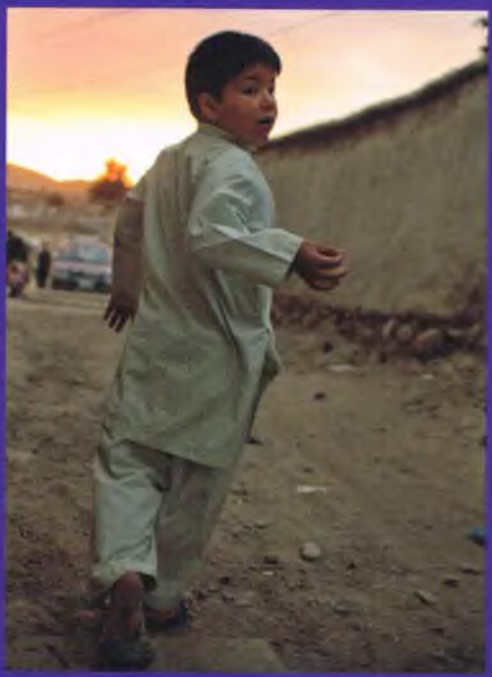
Jenny Nordberg

Kabil'in Gizli Kızları

Erkek kılığındaki Afgan kızlarının bilinmeyen hikâyesi

Çeviren: Şahika Tokel



XXI. YÜZYIL KİTAPLARI

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

KABİL'İN GİZLİ KIZLARI

Erkek Kılığındaki Afgan Kızlarının Bilinmeyen Hikâyesi

Jenny Nordberg New York'ta yaşayan ödüllü bir gazetecidir. İsveç ulusal gazetesi *Svenska Dagbladet*'in muhabiri ve köşe yazarıdır. Birçok yayına araştırma haberleri hazırlamış, *New York Times*'ta yayımlanan ve 2005 Ulusal Habercilik Pulitzer Ödülü'nü alan diziye katkıda bulunmuştur. 2010'da Afgan kadınlarını konu alan bir televizyon belgeseli için Robert F. Kennedy Gazetecilik Ödülü'nü kazandı. Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu üyesidir.

Şahika Tokel İstanbul'da doğdu. 2002'de İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 2006'da Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden yüksek lisans derecesini aldı. 2007'den beri çeviri yapıyor.

Çevirilerinden bazıları: *Demokratikleşme Sürecinde Ordu: Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Reformu Üzerine Düşünceler,* Narcis Serra (İletişim Yayınları, 2011); David Vogel, *Evlilik Hayatı* (YKY, 2012); Ed. Peter Furtado, *Ülkelerin Tarihleri: Ulusal Kimlikler Nasıl Oluşturuldu* (YKY, 2014; *Ezra Pound,* Alec Marsh (YKY, 2015).

JENNY NORDBERG

Kabil'in Gizli Kızları

Erkek Kılığındaki Afgan Kızlarının Bilinmeyen Hikâyesi

Çeviren
Şahika Tokel

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 4680
21. Yüzyıl Kitapları - 4

Kabil'in Gizli Kızları - Erkek Kılığındaki Afgan Kızlarının Bilinmeyen Hikâyesi
Jenny Nordberg
Özgün adı: The Underground Girls of Kabul
In Search of a Hidden Resistance in Afghanistan
Çeviren: Şahika Tokel

Kitap editörü: Kerem Oğuz Evrandır
Düzelti: Azad Ziya Eren

Kapak ve sayfa tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Akgül Yıldız

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 12026

Çeviriye temel alınan baskı: Crown Publishers, New York, 2014
1. baskı: İstanbul, Temmuz 2016
ISBN 978-975-08-3709-8

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2014
Sertifika No: 12334

© 2014, Jenny Nordberg
Bu kitabın telif hakları AnatoliaLit Ajans ve The Robbins Office, Inc. ve Aitken, Alexander & Associates, Ltd. aracılığıyla alınmıştır.

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Kemeraltı Caddesi Karaköy Palas No: 4 Kat: 2-3 Karaköy 34425 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

Pantolonla daha hızlı koşabileceğini ve
daha yukarı tırmanabileceğini keşfeden
tüm kızlar için

Bu hikâye 2009 ile 2014 arasında Afganistan, İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri'nden aktarılmıştır. Kitaptaki olayların çoğu 2010 ile 2011 arasında geçmektedir. Karakterlerin hikâyelerini bana anlatıldığı gibi aktardım, bu arada bizzat gözlemlemediğim ayrıntıların tamamını kanıtlarla desteklemeye çalıştım. Kitaptaki herkes kendisiyle kitabın amaçları doğrultusunda mülakat yapılmasına razı oldu ve isminin saklı kalıp kalmamasına kendi karar verdi. Bazı örneklerde, görüşmecinin kimliğini korumak amacıyla isimler ya da tanımlayıcı ayrıntılar değiştirildi ya da dahil edilmedi. Görüşmecilerin hiçbirine katılımları karşılığında para teklif edilmedi ve herhangi bir ödeme yapılmadı. Tercümanlara çalışmaları karşılığında ödeme yapıldı. Tercümeden ya da kendi kısıtlamalarımdan kaynaklanan tüm hataların sorumluluğu bana aittir.

Bu öznel bir hikâyedir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz • 13

Birinci Kısım: Erkek Çocuklar
1. Bölüm: İsyankâr Anne • 19
2. Bölüm: Yabancı • 28
3. Bölüm: Seçilmiş • 37
4. Bölüm: Oğul Makinesi • 48
5. Bölüm: Siyasetçi • 59
6. Bölüm: Gizli Kızlar • 72
7. Bölüm: Haylaz • 82

İkinci Kısım: Gençler
8. Bölüm: Erkek Fatma • 101
9. Bölüm: Aday • 121
10. Bölüm: Peştu Çay Partisi • 134
11. Bölüm: Müstakbel Gelin • 144
12. Bölüm: Kız Kardeşlik • 155

Üçüncü Kısım: Yetişkin Erkekler
13. Bölüm: Koruma • 167
14. Bölüm: Romantik • 184
15. Bölüm: Şoför • 194
16. Bölüm: Savaşçı • 202
17. Bölüm: Karşıtlar • 214
18. Bölüm: Tanrıça • 223

Harita: Dünyada Zerdüştlük • 230

Dördüncü Kısım: Babalar
19. Bölüm: Bozgun • 235
20. Bölüm: Terk • 251
21. Bölüm: Eş • 258
22. Bölüm: Baba • 271

Sonsöz: Oğlanlardan Biri • 294
Yazarın Notu • 301
Notlar • 303
Teşekkür • 326
Dizin • 327

Ama Afgan Kadını Değil

Bu dünyada her şey olmak isterdim
Ama kadın olmak değil

Bir papağan olabilirdim
Dişi bir koyun
Geyik ya da
Ağaçta yaşayan bir serçe

Ama Afgan kadını değil

Beni gözetecek nazik abimle
Bir Türk hanımefendisi olabilirdim
Tacik
ya da İranlı
hatta Arap bile olabilirdim
Bana güzel olduğumu
Söyleyecek kocamla

Ama Afgan kadını değil

İhtiyaç varsa
Orda olurum
Risk varsa
Önde dururum
Hüzün varsa
Tutunurum
Hak varsa
Ardında dururum

Güçlüysen haklısın ve
Ben bir kadınım
Hep yalnız
Hep bir zayıflık timsali
Omuzlarım
Acıların yüküyle ağır

Konuşmak istediğimde
Dilim suçlanır
Sesim acı verir
Öfkeli kulaklar katlanamaz bana
Ellerim faydasız
Aptal ayaklarım
Beyhude
Yürürüm
Kim bilir nereye

Istırabım daha ne kadar sürecek?
Dünya beni ne zaman azat edecek?
Adaletin evi nerde?
Kaderimi kim yazdı?
Söyle ona
Söyle ona
Söyle ona

Dünyada her şey olmak isterdim
Ama kadm olmak değil
Afgan kadını değil.

ROYA
Kabil, 2009

Önsöz

Dönüşüm burada başlıyor.

Siyah başörtüsünü çıkarıp sırt çantama tıkıştırıyorum. Saçlarım başımın arkasında burgulu bir topuz halinde duruyor. Az sonra uçak havalanacak. Sırtımı dikleştirip koltukta biraz daha uzuyor, bedenimin daha geniş bir alan kaplamasına izin veriyorum. Savaşı düşünmüyorum. Dubai'deki dondurmayı düşünüyorum.

Kabil Uluslararası Havaalam'mn gidiş terminalindeki küçük, vinil plastik kaplı sandalyeleri dolduruyoruz. Vizemin süresi birkaç saat içinde doluyor. İngiliz *expat**'lardan oluşan son derece neşeli bir grup, aylardır ilk defa dikenli tellerin ve silahlı korumaların gerisindeki yaşamlarının dışına çıkmayı kutluyorlar. Kot pantolon ve vücuda hoşça oturan üstler giymiş üç kadın yardım kuruluşu çalışanı heyecanla sahildeki bir sayfiye yerinden bahsediyorlar. Siyah kazağın bir kolunun omzu düşmüş, şimdiden bronzlaşmış tenin bir kısmını gözler önüne seriyor.

Tenin görüntüsü bana yabancı geliyor ve bakakalıyorum. Son birkaç aydır, kendi vücudumu bile pek görmedim.

2011'in yaz aylarındayız ve çok sayıda yabancının Kabil'den çıkışları bir yıldan uzun bir süredir devam ediyor. Son çabaya rağmen Afganistan hem askeri hem de dış yardım topluluğuna genel olarak kaybedilmiş gibi görünüyor. Başkan Obama 2014'ten itibaren Amerikan birliklerinin Afganistan'dan çekilmeye başlayacaklarını ilan ettiğinden beri uluslararası konvoy ülkeden çıkmak için acele ediyor. Kabil havaalanı o mahsur kalmış, sıkılmış, adeta çıldırmış danışmanların, müteahhitlerin ve diplomatların özgürlüğe çıkan yoldaki ilk durakları. Barışın ve uluslararası kalkınmanın zanaatkârları, "ulus inşası" ya da "yoksulluğun azaltılması" konusundaki deneyimlerini sergileyebilecekleri, henüz yoldan çıkmamış

* Kendi ülkelerinin dışında yaşayan kişiler için kullanılan İngilizce tabir. (ç. n.)

bölgelerde alacakları yeni görevleri dört gözle bekliyorlar. Şimdiden bundan aşağı yukarı on yıl önce Taliban'ın henüz yenilgiye uğratıldığı ve her şeyin olası göründüğü umut dolu ilk günleri yad etmeye başlamışlar. Afganistan'ın yenilenip seküler, Batı tipi bir demokrasi olma yolunda ilerlemesinin umulduğu günleri.

Uçak pisti ikindi ışığına boğulmuş. Cep telefonum pencerelerin birinden biraz çekiyor ve yine Azita'yı arıyorum. Küçük bir tık sesinin ardından bağlanıyoruz.

Başsavcıyla ve bazı kamu görevlileriyle toplantısının ardından Azita heyecandan yerinde duramıyor. Toplantıya basın da katılmış. Azita siyasetçi olarak sevdiği ortamı şimdi buldu. Kıyafetini tasvir ederken gülümseyerek konuştuğunu duyuyorum "Şık oldum. Hem de diplomatik. Hepsi resmimi çektiler. BBC, Amerika'nın Sesi ve Tolo TV. Turkuvaz eşarbımı taktım- hani geçen gün gördüğün. Biliyorsun ya. Bir de siyah ceket."

Duraklıyor. "Bir de çok makyaj. Çok fazla."

Derin derin nefes alıyorum. Ben bir gazeteciyim. Konumuz Azita. Kural, duygularını belli etmemek.

Azita sessizliğimi fark ediyor ve hemen beni rahatlatmaya koyuluyor. Yakında işler düzelecek. O bundan emin. Endişeye gerek yok.

Uçağım anons ediliyor. Gitmeliyim. Olağan şeyler söylüyoruz. "Sadece şimdilik. Veda değil. Evet. Yakında görüşürüz."

Bağlantıyı kaybetmemek için kendimi cama yapıştırdığım yerden kalkarken geri dönmeyi hayal ediyorum. Bir filmin son sahnesi olabilirdi bu. Zihinde aniden çakan şimşekle her şeyi düzeltmek için havaalanında çaresizce son sürat koşmaya başlıyorsun. Mutlu bir son için. Albay Hotak'ın ofisinde bir ikindi daha geçirip, süresi dolan vizemle ilgili nutuk dinlesem ne olur? Biraz çay, pasaportuma bir damga, sonra beni bırakır.

Kafamda her adımı gözden geçirirken bunu hiçbir zaman yapmayacağımı biliyorum. Peki bu –son eylemim- nasıl vuku bulurdu? Azita'nın evine Amerikan birliklerinin nezaretinde mi dalardım? Yoksa Afganistan'ın İnsan Hakları Komisyonu'yla mı? Ya da sadece elimde çakım ve müzakere becerilerimle, öfkeyle ve her şeyin sadece birazcık daha çabayla düzelebileceğine olan inancımla tek başıma mı?

Yolcu kapısından geçerken senaryolar yavaş yavaş uçup gidiyor. Hep olduğu gibi. Diğerlerini izliyorum ve bir kez daha hepimizin yaptığını yapıyorum.

Uçağa binip gidiyorum sadece.

Birinci Kısım

Erkek Çocuklar

1. BÖLÜM

İsyankâr Anne

AZİTA, BİRKAÇ YIL ÖNCE

"Erkek kardeşimiz aslında bir kız."

Sabırsız görünümlü ikizlerden biri bu sözleri onaylamak için başını sallıyor. Sonra kız kardeşine dönüyor. O da onaylıyor. Evet, doğru. Bunu kanıtlayabilir.

Tek yumurta ikizi olan kızlar on yaşmdalar, yüzlerinde birkaç küçük çil var, siyah saçlı ve sincap gözlüler. Birkaç dakika önce, annelerinin diğer odadaki telefon konuşmasının bitmesini beklerken karma çalmaya ayarlanmış iPod'umun müziğiyle dans ettik. Kulaklıkları aramızda elden ele geçirip en iyi dans hareketlerimizi sergiledik. Mükellef kalça hareketlerine ayak uyduramasam da şarkıya büyük özenle eşlik etmem kabul gördü. Kabil'in çok sayıda küçük orta sınıf ailesine ev sahipliği yapan Sovyet yapımı labirentteki binanın buz gibi çimento duvarlarında yankılanan sesim kulağa son derece iyi geliyordu.

Şimdi dore işlemeli bir koltuğa oturduk ve ikizler, gümüş kaplamalı bir tepside kulplu cam bardaklardan ve pompalı termostan oluşan bir çay servisi hazırladılar. *Mehman khana*, bir Afgan evinin en gösterişli odasıdır, sahiplerinin zenginliğini ve iyi ahlakım sergilemesi amaçlanır. Kenarındaki çatlağı şeffaf bir seloteyple tutturulan sehpanın üzerinde içinde Kuran ayetlerinin olduğu kasetler ve şeftali renkli kumaş çiçekler var. Bacaklarını koltukta düzgünce altlarına toplayan ikiz kız kardeşler, büyük sırlarını açıklamalarına tepki vermediğim için biraz alındılar. İki numaralı ikiz öne eğildi: "*Doğru* bu. O bizim küçük kız kardeşimiz."

Onlara gülümseyip yine başımı sallıyorum. "Evet." Tabii.

Bir sehpaya yerleştirilmiş çerçeveli fotoğrafta erkek kardeşleri üzerinde V yakalı bir kazak ve kravatla poz vermiş, yanındaki babası geniş geniş gülümsüyor ve bıyıklı. Salonda sergilenen tek

fotoğraf bu. Babanın en büyük kızları ders kitaplarından ve balkondaki çanak antenle izledikleri uydu televizyonundan kaptıkları zayıf ama hevesli bir İngilizceyle konuşuyorlar. Burda ortak bir dil sorunumuz olduğu söylenebilir, belki.

"Peki" diyorum, dostça davranmaya çalışarak. "Anlıyorum. Sizin *kız kardeşiniz*. Şimdi, en sevdiğin renk nedir Benafşa?"

Benafşa, kırmızıyla mor arasında gidip geliyor, sonra da bu soruyu kız kardeşine yöneltiyor ve o da bunu aynı ciddiyetle düşünüyor. Her ikisi de turuncu yün hırkalar ve yeşil pantolon giyen ikizler, birçok şeyi kusursuz kız senkronizasyonuyla yapıyor gibi görünüyorlar. Kıpır kıpır başlarının tepesinde parlak lastik saç tokaları var ve ancak biri konuştuğunda ötekinin tokası birkaç saniyeliğine kıpırdamadan duruyor. O anlar bir acemi için ikizleri birbirinden ayırt etme fırsatı: "Anahtar, Beheşta'nın yanağındaki küçük doğum lekesi. Benafşa "çiçek" demek; Beheşta "cennet".

"Büyüdüğümde öğretmen olmak istiyorum." Beheşta yeni konumuzu kendiliğinden ortaya atıyor.

İkizlerin her biri soru sorma sırası kendilerine geldiğinde aynı şeyi bilmek istiyorlar: Evli miyim?

Cevabım akıllarını karıştırıyor, çünkü –açıkça belirttikleri gibi– çok büyüğüm. Otuz üç yaşındaki evli, dört çocuklu annelerinden bile birkaç yaş *büyüğüm*. İkizlerin küçük erkek kardeşlerinin yanı sıra bir kız kardeşleri daha var. İkizlere annelerinin aynı zamanda milletvekili olduğunu söylüyorum. Yani anneleriyle kıyaslarsak bende olmayan birçok şey var. Görünüşe göre bu mantık hoşlarına gidiyor.

Erkek kardeşleri birden kapı aralığında beliriyor.

Altı yaşındaki Mehran, yanık tenli, yuvarlak yüzlü, yanaklarında derin gamzeler var, yüzünü ekşittiğinde kaşları yukarı çıkıp iniyor ve ön dişlerinin arası iyice açık. Saçları kız kardeşlerininki kadar siyah, ama kısa ve dik dik. Dar kırmızı kot gömlek ve mavi pantolon giymiş, çenesi önde, elleri kalçalarında, kendinden emin adımlarla kasıla kasıla odaya giriyor, doğrudan bana bakıp oyuncak silahını yüzüme doğrultuyor. Sonra tetiği çekip selamını haykırıyor: *piyuv*. Ben ölmeyip karşı ateş de açmayınca arka cebinden plastik bir süper kahraman çıkarıyor. Bu eküri sarı saçlı, parlak beyaz dişli, şişkin göğsünden iki silah kemeri gevşekçe sarkıyor

ve makineli tüfeği var. Mehran, insan heykelciğine Afgan Farsçasıyla bir şey söylüyor ve sonra onu dikkatle dinliyor. Mutabık gibi görünüyorlar: Taarruz başarılı idi.

Benafşa kalkıp yanıma geliyor, sonunda fikrini kanıtlama fırsatını gördü. Erkek kardeşinin dikkatini çekmek için kollarını sallıyor: "Söyle ona Mehran. Ona *kız kardeşimiz olduğunu söyle.*"

Mehran'ın ağız kenarları aşağı kıvrılıyor. Odaya giren annesine kaçmadan, adeta çarpmadan önce yüzünü ekşitip dil çıkarıyor.

Azita'nın gözlerine siyah sürme çekilmiş ve yüzünde biraz allık var. Belki de cep telefonunu kulağına bastırmasının etkisidir. Bana hazır olduğunu söylüyor. Amerikan tarihinin –yaklaşık on yıldır sürmekte olan– en uzun savaşında ve şimdiye kadar yapılmış en büyük dış yardım girişimlerinden birinde burada bir Afgan kadını olmanın nasıl bir şey olduğu sorusunu cevaplayacak.

O günkü ilk görüşmemizde Afgan kadınları hakkındaki bir televizyon haberini araştırıyordum ve Azita ülkenin yeni kurulan meclisinde dört senedir milletvekiliydi. Taliban'ın 2001'deki yenilgisinden birkaç yıl sonra oluşturulan yasama organlarından Wolesi Jirga'ya seçilmişti ve Badghis vilayetindeki yerel seçmenlerine Afganistan'ın bu yoksul, ücra köşesine daha fazla dış yardım çekeceğine söz vermişti.

Azita'nın girdiği mecliste çok sayıda uyuşturucu baronu ve savaş ağası vardı. Meclis kemikleşmiş yolsuzluk nedeniyle adeta felç durumdaydı, ama en azından birçok Afgan'ın umut beslediğini gösterdiği demokrasiye doğru bir adımdı. Geçtiğimiz yüzyıldaki birçok başarısız yönetimin ardından gelmişti: Mutlak monarşi, komünizm ve Taliban yönetimindeki İslam emirliği. İç savaş esnasındaysa ortada bir hükümet yoktu.

Kabil civarındaki bazı yabancı diplomatlar ve yardım çalışanları Azita'yı sadece Afgan Farsçası, Peştuca, Urduca, Rusça ve İngilizce konuşan biri gibi değil, aynı zamanda görece liberal, eğitimli bir kadın parlamenter olarak tanımaya başladıkça yurtdışından davetler yağmaya başlamıştı. Birçok Avrupa ülkesine ve ABD'deki Yale Üniversitesi'ne uçmuş, Taliban yönetiminde yaşamakla ilgili konuşmuştu.

Ayrıca Azita, Kabil'in bir muhitindeki kendi günlük yaşam tarzını göstermek amacıyla Macroyan'daki kira evine sık sık yabancıları davet ederdi. Burada toz grisi dört katlı binaların balkonlarında çamaşırlar çırpınıyor, arada yer yer yeşillik parçaları göze çarpıyor ve kadınlar sabah erkenden küçücük ekmek fırınlarmda toplanırken erkekler futbol sahasında sert jimnastik hareketleri yapıyorlar. Azita ev sahibi olmakla ve kendisini Afgan kadınlarının yurtdışmda resmedildiği duruma bir istisna olarak göstermekle iftihar ediyordu: Yani evlerinde tecrit edilmiş, toplumla çok az bağlantısı olan, genellikle cahil, gün ışığı görmelerine izin vermeyen ve karılarını ürküten kocaların güçlü etkisi altında yaşayan kadınlara. Bu kişiler Afganların bir zamanlar tarihsel istilacılara verdikleri isimle *farangee*'lerden yani yabancılardan kesinlikle ziyaret kabul etmezlerdi. Bu günlerde yabancılar pasaportlarına bakılmaksızın genelde *amrican* kapsamına giriyorlar.

Azita akan suyunu, elektriğini, yatak odasındaki televizyon setini göstermekten hoşlanıyor; bunların hepsinin parasını evin geçimini sağlayan kişi olarak o vermiş. Bunun yabancıları etkilediğini biliyor. Özellikle de yabancı kadınları. Canlı yanakları, keskin hatları ve zarifçe tepeden tırnağa siyaha bürünmüş kusursuz askeri duruşuyla, daha tatlı bir şeyle karışık ılık bir misk kokusu yayan Azita, tipik Afgan kadınlarından farklı görünüyor. 1.68 boyuyla –sivri topuklu kırk bir numara topuktan bağlı ayakkabılarıyla biraz daha uzun olabilir– bazı ziyaretçileri geçiyor bile. Onlar genelde sanki bir yere uzun bir yürüyüşe çıkıyormuş gibi daha pratik ayakkabılarla geliyorlar.

Azita, benim en sonuncusu olduğum yabancı ziyaretçilere, 2001 sonrasında kadınlar açısından pek ilerleme kaydedilmediğini söylüyor: Evet, Taliban'ın iktidar dönemine kıyasla Kabil'in ve birkaç büyük şehrin caddelerinde daha fazla kadın görülüyor ve daha çok kız okula kaydoldu, ama tıpkı reform girişimlerinde bulunulan daha önceki dönemler gibi kadınlar açısından ilerleme başkentle ve bir avuç diğer kent alanıyla sınırlı. Taliban'ın kadınlarla ilgili yasakları ve kararları bu genel olarak okuryazar olmayan ülkenin geniş kesimlerinde hâlâ yürürlükte ve muhafazakâr gelenek yoluyla uygulanıyor. Birçok vilayette burka hâlâ çok yaygın, kadınlar na-

diren çalışıyor ve kocaları yanlarında olmadan evden çıkmıyorlar. Evliliklerin çoğu hâlâ zorla gerçekleştiriliyor, namus cinayetleri olağan ve adalet sisteminin tecavüz davalarına yaklaşımı genelde kurbanın zina ya da evlilik öncesi cinsellikle suçlanıp hapse girmesiyle sonuçlanıyor: Ama sık uygulanan bir çözümde kurban tecavüzcüsüyle evlenmeye zorlanıyor, böylece hüküm giymekten de kurtuluyor. Burada kadınlar aile içi şiddetten kaçmak için kendilerini ocağın gazıyla yakıp öldürüyorlar. Kız çocukları da hâlâ babaların borçlarını ödemek ve ihtilafları çözmek için kullanılan geçerli, gayri resmi bir tedavül.

Azita kendisini ifade edebilen çok az sayıdaki kadından biri, ama çoğu kimse için hâlâ bir kışkırtıcı, çünkü hayatı Afganistan'daki kadınların çoğundan farklı ve o kadınlara boyun eğdirenlere bir tehdit oluşturuyor. Şöyle diyor: "Afganistan'ın ücra bölgelerine giderseniz, kadınların yaşamlarında *hiçbir şeyin* değişmediğini görürsünüz. Kadınlar hâlâ hizmetçi. Hayvan gibi. Kadınların bu toplumda insan olarak kabul edilmesi için daha çok yolumuz var."

Zümrüt yeşili başörtüsünü geriye itince kısa siyah atkuyruğu ortaya çıkıyor ve saçlarını ovuşturuyor. Ben de başörtümü çözüp boynuma düşmesine izin veriyorum. Yatak odasında otururken bir an bana bakıyor. "Kızlarımm asla benim gibi acı çekmelerini istemiyorum. Hayallerimin birçoğunu öldürmek zorunda kaldım. Dört kızım var. Bunun için çok mutluyum."

Dört kız. Sadece dört kız mı? Bu ailede neler dönüyor? Bir an nefesimi tutuyor, Azita'nm bir şeyler söyleyip anlamama yardım etmesini umuyorum.

Azita bu isteğimi yerine getiriyor.

"Aile albümümüzü görmek ister misin?"

Salona geri dönüyoruz ve sağlam görünmeyen küçük bir masanın altından iki albüm çıkarıyor. Çocuklar bu fotoğraflara sık sık bakıyorlar. Bu fotoğraflar Azita'nm ailesinin oluşumunu anlatıyor.

Önce: Azita'nın 1997 yazındaki nişan davetinden bir dizi fotoğraf karesi. Evleneceği kuzeni genç ve sırık gibi. Yüzünde kıllı küçük parçalar hâlâ ortada tam bir sakal olarak buluşmaya çabalıyor; dönemin Taliban yönetimi sakalı zorunlu tutmuştu. Erkek nişanlı, geleneksel beyaz *peran tonban*'ın –uzun gömlek ve bol

pantolon– üzerine bir sarık ve kahverengi yün yelek giymiş. Yüz küsur misafirin teki bile gülümsemiyor. Davetli sayısının bin kişiyi aşabildiği Afgan standartlarına göre bu küçük ve sönük bir meclis. Şehrin köyle buluşmasının bir enstantanesi. Azita, Kabil Üniversitesi'nde hoca olan babasının seçkin, eğitimli kızı. Müstakbel kocası: Bir çiftçinin oğlu.

Birkaç fotoğraf için poz verilmiş. Erkek nişanlı müstakbel karısına biraz pembe sarı pastadan yedirme girişiminde bulunuyor. Azita başını çevirmiş. On dokuz yaşındaki Azita sonraki halinin daha ince ve daha ciddi bir versiyonu, üzerinde kobalt mavisi ipek bir kaftan var, omuzları yuvarlak vatkalı. Tırnakları kızıl dudaklarına uysun diye parlak kırmızıya boyanmış, dudakları maske gibi duran beyaz pudralı yüzünde göze çarpıyor. Saçları sert, spreyli bir kuş yuvası. Başka bir karede müstakbel kocası ona bir bayram kadehi uzatıyor ve Azita'nın bundan içmesi bekleniyor. Azita kameraya bakıyor. Mat, pudralı yüzü koyu kahverengi gözlerinden inen dikey çizgilerle yol yol olmuş.

Albümde birkaç sayfa sonra ikizler Azita'nın annesiyle poz veriyorlar, büyükannenin kırış kırış yüzündeki elmacık kemikleri çıkık ve burnu iri. Hem Benafşa hem de Beheşta, hâlâ Afganistan'ın kuzeybatısında büyükbabalarıyla yaşamakta olan *bibi-jan*'larına doğru öpücükler gönderiyorlar. Az sonra fotoğraflarda üçüncü bir küçük kız beliriyor. Ortanca kız kardeş Mehrangis'in saçları iki yandan örülmüş ve yüzü hafif yuvarlak. Beyaz fırfırlı elbiseleri içinde birden son derece büyümüş gibi görünen mini ikiz Azita'ların yanında poz vermiş.

Azita sayfayı çeviriyor: Nevruz, Pers Yeni Yılı, 2005. Hepsi ısmarlama dikilmiş krem rengi elbiseler içindeki dört küçük kız. En kısasının saçında bir fiyonk var. O, Mehran. Azita parmağını fotoğrafın üzerine koyuyor. Başını kaldırmadan şöyle diyor: "En küçüğümün aynı zamanda bir kız olduğunu biliyorsun, değil mi? Onu erkek gibi giydiriyoruz."

Biz konuşurken etrafta kayıp duran Mehran'a doğru bakıyorum. Başka bir sandalyeye atlamış ve küçük plastik figürle konuşuyor.

"Ailemin dedikodusunu yapıyorlar. Oğullarının olmaması büyük bir eksiklik ve herkes senin için üzülüyor."

Azita bunu sanki basit bir açıklamaymış gibi söylüyor.

Burada başarı ve itibar için en az bir oğul sahibi olmak zorunlu. Onsuz bir aile sadece eksik değil, hukukun egemenliğinin olmadığı bir ülkede aynı zamanda zayıf ve kırılgan görülüyor. Bu nedenle her evli kadın hızla bir oğlan doğurmakla yükümlüdür, onun hayattaki mutlak hedefi budur ve bunu yerine getirmezse onda bir terslik olduğu düşünülür. Bu kadın *dokhtar zai*, yani "sadece kız çocuk doğuran" olarak gözden çıkarılabilir. Yine de Afgan Farsçasında "kurak" anlamına gelen, hiç çocuğu olmayan kadınlar için kullanılan *sanda* ya da *khoshk*'un yanında bu o kadar da vahim bir hakaret değil. Ama ataerkil kültürde oğlan çocuk doğuramayan kadınlar –hem toplumun hem de kendi gözünde– temelde kusurludur.

Çoğu bölgede okuryazarlık oranı yüzde onu geçmiyor ve temelsiz birçok görüş, doğru olduğuna hükmedilerek hiç sorgulanmadan etrafta dolaşıyor. Bunların biri de bir kadının sadece aklına koyarak doğmamış bebeğinin cinsini *seçebileceği*'dir. Bu nedenle bir kadının oğullar doğuramaması pek anlayışla karşılanmaz. Aksine hem toplum hem de kendi kocası onu bir oğlu yeterince istememekle suçlar. Kadınlar da oğullar doğuramadıkları için hem kendi bedenlerini hem de zayıf zihinlerini suçlarlar.

Başkalarının gözünde bu kadına bir de karakter kusurları eklenir: O hiç kuşkusuz zor ve iğrenç bir kadındır. Hatta belki şeytani. Bu insanların çoğu aslında bir çocuğun cinsiyetini *babanın* belirlediğini bilmezler, halbuki her çocuğun kromozom yapısını taşıyan erkek spermidir ve çocuğun kız mı erkek mi olacağını belirleyen de budur.

Oğlunun olmaması Azita'nın bir siyasetçi olarak tüm başarmak istediklerinin önünde bir engeldi. 2005'te ailesiyle Kabil'e geldiğinde, bir oğlu olmamasına dair burun kıvırmalar ve kuşkular ister istemez bir milletvekili ve kamu figürü olarak yapabileceklerini kısıtlıyordu. Ziyaretçileri dört kızı olduğunu öğrenince üzüntülerini iletirlerdi. Azita yetersiz bir kadın gibi gösterildiğini fark etmişti. Diğer parlamenterler, seçmenler ve kendi sülalesi anlayışlı değildi: Daha kocasına bir oğul bile veremezken siyasette bir şey başarmasına nasıl güvenilebilirdi? Sürekli ziyarete gelen siyasi güç simsarı akınına gösterecek bir erkek çocuk olmayınca kocası da gitgide mahcup olmaya başlamıştı.

Azita ve kocası en küçük kızlarına bir teklif sundular: "Bir oğlan gibi görünüp, bir oğlan gibi giyinmek, bisiklete binmek, futbol ve kriket oynamak gibi oğlanların yaptığı daha eğlenceli şeyler yapmak ister misin?"

Bunu kesinlikle isterdi. Bu muhteşem bir teklifti.

Tek gereken bir saç kesimi, çarşıdan bir çift pantolon ve sırtında "süperstar" yazan bir kot gömlekti. Azita'nın ailesi tek bir öğleden sonrada dört kız çocuklu olmaktan üç küçük kız çocuk ve dik saçlı bir oğlanla kutsanmış bir aileye dönüştü. En küçük çocukları artık *Mahnuş* yani "ay ışığı" dendiğinde değil, erkek adı *Mehran*'a cevap verecekti. Dış dünyanın –ve özellikle de Azita'nın Badgis'teki seçmenlerinin– gözünde aile nihayet tamamlanmıştı.

Bazıları gerçeği elbette biliyorlardı. Ama onlar da Azita'yı tebrik ettiler. Düzmece bir oğul sahibi olmak hiç oğul sahibi olmamaktan daha iyiydi ve insanlar onun bu maharetine iltifat ettiler. Azita kendi vilayetine –Kabil'den daha muhafazakâr bir yerdi– yolculuğunda Mehran'ı da yanında götürdü. Altı yaşındaki oğlunun yanında daha çok kabul gördüğünü fark etti.

Bu değişiklik Azita'nın kocasını da memnun etti. Artık dört kız çocuğunun yükünü sırtlayan, her birine koca bulması gereken ve soyu kendisiyle sona erecek olan bu bahtsız adamla ilgili dedikodular bitecekti. Afganistan'ın ikinci resmi dili Peştucada oğlu olmayan erkekler için küçümseyici bir isim bile var: O bir *meraat*'tır ve bu sözcük toprak mülkleri gibi mirasların neredeyse tamamen erkek soyuyla intikal ettiği bir sisteme atıf yapar. Ama ailenin en küçüğü bir oğulun rolünü üstlendiğinden, bu çocuk babası için bir gurur kaynağı oldu. Mehran'ın yeni statüsü kardeşlerine hatırı sayılır ölçüde özgürlük sağlamıştı, artık eğer Mehran yanlarındaysa evden çıkabiliyor, çocuk parkına gidebiliyor, hatta yan binaya kadar yürüyebiliyorlardı.

Bu dönüşüm için bir neden daha vardı. Azita bunu alçak sesli bir kahkahayla, küçük isyan eylemini ifşa etmek için biraz daha öne eğilerek söylüyor: "En küçüğüme yaşamın öteki tarafta nasıl olduğunu göstermek istedim."

Yaşamda uçurtma uçurmak, koşabildiğin kadar hızlı koşmak, kendinden geçercesine gülmek, iyi geldiği için hoplayıp zıpla-

mak, sallanmanın heyecanını hissetmek için ağaca tırmanmak gibi şeylerin de olduğunu. Başka bir oğlanla konuşmak, baban ve arkadaşlarınla oturmak, bir arabanın ön koltuğuna geçip sokaktaki insanları seyretmek. İnsanların gözlerinin içine bakmak. Korkusuzca konuşmak, sözünün dinlenmesi ve neredeyse hiç kimsenin, neden her tür harekete izin veren rahat kıyafetler giydiğini sorgulamaması. Bir Afgan kızı bunların hiçbirini yapamaz.

Peki ergenlik gelip çattığında ne olacak?

"Büyüdüğünde mi demek istiyorsun?" diyor Azita, elleriyle havada bir kadın şekli yaparak. "Sorun değil. Onu tekrar kıza döndürürüz."

2. BÖLÜM

Yabancı

CAROL

Bir yandan vilayetlerde savaş sessiz sedasız sürüp giderken öğle yemeğine çıkan Kabil'in sıra dışı hanımlarına *quiche lorraine* ve leziz küçük sandviçler sunan küçük bir restoran var. Devlet bakanlıklarından birinin arkasındaki ara sokağa gizlenmiş küçük bahçeli sarı ev, yabancı diplomatlarla yardım çalışanları için makul bir uğrak yeri olmasına yetecek kadar barikatla desteklenmiş. Diğer birçok yerde olduğu gibi elektrik aşağı yukarı her yarım saatte bir gidiyor. Ama misafirler jeneratörlerin devreye girip de küçük lambaların tekrar yanmasını beklemeden sohbetlerini zifiri karanlıkta da sürdürme alışkanlığını hızla edinmişler, hatta masanın altından geçen küçük hayvanlar zaman zaman ayaklarına süründüğünde bile sakinliklerini koruyorlar. Buraya Kabil'de yaşayan yabancıların asil hanımefendisiyle buluşmaya geldim, Afganistan'ın birçok sırrından biri gibi görünen şeyi biraz aydınlatabileceğini umuyorum.

Bu zamana dek hep bir direnişle karşılaştım.

Azita'nın ailesine ziyaretimden sonra interneti ve gazete arşivlerini iyice inceledim, ülkeyle ilgili ev ödevimde çok önemli bir şey atladığımı düşünüyordum. Ama incelemem Afganistan'da erkek çocuğu gibi giydirilen başka herhangi bir kızla ilgili hiçbir sonuç vermedi. Azita sadece olağanüstü yaratıcı bir kadın mıydı? Yoksa bu durum hâlâ şüphe ettiğim gibi çaresizce katı bir toplumu hem kabullenmenin hem de ona başkaldırmanın bir yolu olabilir miydi?

Uzmanlara da danıştım. Bu konuda birçok seçeneğim vardı.

Kızlar ve kadınlar, Taliban'ın düşüşünden sonra uluslararası yardım topluluğunun birkaç acil meselesinden biri olmuştu, Afgan kadınları konusunda çalışan sayısız uzman Washington DC'den ve çeşitli Avrupa başkentlerinden kısa dönemli rotasyonlarla ülkeye girip çıkıyordu. Birçok bağışçı ülke, Afgan kadınlarının ya-

şamlarının nasıl iyileştirileceğini özel olarak değerlendirebilmek için –tarımdan siyasete– kalkınma projeleri talep ettiğinden, Kabil "cinsiyet uzmanları"yla dolup taşmaya başlamıştı. "Cinsiyet uzmanı" kavramı, çatışma çözümünden feminist kurama dek dereceleri olan yabancı yardım çalışanlarını, sosyologları, danışmanları ve araştırmacıları kapsamaktaydı.

Taliban'ın kadınlara korkunç muamelesini yıllarca izleyip büyük ölçüde görmezden gelen yabancılar şimdi Afgan kadınlarını hızla Batı tarzı bir eşitliğe yönlendirme ihtiyacı olduğuna kanaat getirmişlerdi. Görünüşe göre Kabil'deki her kalburüstü otelde bir "cinsiyet çalıştay"ı gerçekleşiyor, işlemeli tunikler giymiş, etnik mücevherli Avrupalı ve Amerikalı kadınlar seminerler düzenleyip beyaz tahtalarda "güçlendirme" ve "farkmdalık" sözcüklerini yuvarlak içine alıyorlardı. Afganistan boyunca yüzlerce farklı yardım projesinin kibarca ifade edilen hedefleri Afganları "cinsiyet eşitliği bakış açısının ana plan ve programlara yerleştirilmesi" ve "cinsiyetler arası diyalog" konularında aydınlatmaktı.

Ama Birleşmiş Milletler'deki kıdemli yetkililer ve hem hükümetten hem de bağımsız yardım örgütlerinden uzmanlar sorularımı ağız birliğine varmışcasına reddettiler: Afganlar cinsiyet ayrışması olan toplumlarına karşı koymak için kızlarını oğlan gibi giydirmiyorlardı. Bunu neden yapacaklardı ki? Eğer Mehran gibi daha çok kız olsaydı, ağırlıkla Afgan kadınlarının zor durumlarına yoğunlaşmış olan bu uzmanların bunu hiç kuşkusuz bileceklerini söylediler. Antropologlar, psikologlar ve tarihçiler hiç kuşkusuz bunu fark ederlerdi, çünkü böyle bir şey kişilerin katiyetle cinsiyete göre giyindikleri Afganistan kültürünün genel anlayışına aykırı görünürdü. Böyle bir şey olsaydı bu konuda kitaplar yazılır, akademik çalışmalar yapılırdı. Dolayısıyla böyle bir uygulama –yani sadece bir tuhaflık değil de gerçek bir uygulama– *olmamalıydı*. Afganistan'dakinin dünyanın en katı cinsiyet ayrışmaları arasında olduğu bana defalarca söylenmişti, o halde böyle bir eylem düşünülemezdi. Hatta tehlikeliydi.

Ama Afganlara yöneltilen ısrarlı sorgular, bulanık olsa da farklı bir görüş ortaya koymuştu. Erkek tercümanım oğlan gibi giydirilen uzak bir kız kuzenden bahsedildiğini duyduğunu öylesine söyleyiverdi, ama bunu hiçbir zaman anlamamış ya da üzerinde

durmamış. Diğer Afganlar böyle kızlarla ilgili arada sırada rastlanan söylentileri tekrarlıyorlar, ama bir ağızdan bana bu konuyu kendi haline bırakmamı öğütlüyorlar; ailelerin özel meselelerine ve geleneklerine burnunu sokmak bir yabancı için hiçbir zaman iyi bir fikir olmamıştır.

Sonunda bir Afgan diplomat kendi şahit olduğu bir durumdan bahsediyor, 1990'lardaki Taliban döneminde muhitindeki futbol takımından bir arkadaşı hatırına geliyor. Bir gün bu arkadaşı ortadan kayboluvermiş ve takımdan birkaç arkadaşı bu oğlana bakmak üzere evine gitmiş. Babası kapı aralığına çıkıp onlara arkadaşlarının maalesef geri dönmeyeceğini söylemiş. Çünkü yeniden kız olmuş. Sokakta duran on iki yaşındaki takım arkadaşları şaşkınlıktan donakalmışlar.

Diplomat bunun bir *anomali* olduğuna beni ikna etmeye çalışmıştı. Bu tür çaresiz ve gayri medeni önlemler ancak Taliban döneminin dehşetlerine atfedilebilirdi. 2003 tarihli Afgan yapımı *Osama* filmi aslında Taliban yönetimi esnasında erkek çocuğu kılığına giren bir genç kızın hikâyesini anlatmaktaydı. Ama o kurguydu elbette. Hem ayrıca, diplomatın dediğine göre, artık Afganistan'ın yeni, aydın dönemlerindeydiler.

Acaba gerçekten de öyle miydi?

Bir gazeteci için hem yabancı uzmanların hem de Afganların agresif muhalefeti merak uyandırıcıydı. Peki bu durum sadece Azita'nın ailesine has bir durum olmanın ötesinde bir şeye işaret ediyor olabilir miydi? On yıllık Afganistan'ı ve kültürünü anlama maceramızda başka neleri gözden kaçırdığımız konusunda yeni sorular ortaya atabilecek bir şeye?

Carol le Duc'un bu konuda bazı bilgiler verebileceğini umuyordum. Kırmızı saçları ve mücevher renkli ipek şalvarıyla Carol, hiç de Afganlar ve ülkelerinin neye ihtiyacı olduğu konularındaki kendinden emin ve sık tekrarlanan temel Batılı tezleri savunacak gibi görünmüyordu. "Asla bir feminist olduğumu söyleyemem" demişti mesela, onunla ilk tanıştığımda. "Hayır, hayır, onu başkalarına bırakıyorum."

Bilakis Carol ülkede yaşayan *expat* kalabalığından uzak duranlardandı, uzun süre önce, Taliban yönetiminde ülkeye daha az yabancının girmesine izin verildiği zamanlarda arkadaş olduğu Afgan aileleriyle sosyalleşmeyi tercih ediyordu. Birçok kişi Carol'm

Kabil'deki en net kurumsal belleğe (*institutional memory*) sahip kişi olduğuna inanıyor, ayrıca Taliban iktidardayken onlarla müzakere eden birkaç kadından biri olarak tanınıyor.

Carol dünyanın bu köşesine 1989'da eşinden boşandıktan sonra gelmiş. İngiltere'ye geri dönüp yaşamının sonuna dek son derece rahat edebilirdi. Ama o bunu yapmamayı tercih etmiş. "Seyahat etmeyi ve bir yerlerden geçip gitmeyi hiç sevmiyorum. İnsanları tanımak, daha derine inmek istiyorum." demişti bana. "Hem kırk dokuz yaşımda tamamen özgür bir kadın olduğumu fark etmiştim." Carol ondan beridir Afganistan ve Pakistan'daki neredeyse yirmi yılında sivil toplum kuruluşları için çalıştı ve devlet bakanlıklarına danışmanlık yaptı. Oxford'dan antropoloji derecesi var ve Afgan kadınları, çocukları ve siyasetiyle ilgili birçok çalışmaya katıldı.

Öğütülmüş kakule kokulu, hoş Çin porselenlerinde servis edilen çayın –Kabil'in de payına düşeni aldığı– tüm felaketleri biraz daha katlanılır kıldığına son derece inanan Carol, şeftali renkli taş bir evde mütevazı bir ihtişam sürüyor. Evin etrafı "bakması güzel olduğundan" iki tavuskuşunun yer aldığı bakımlı bir bahçeyle çevrili. Kışın Kabil'de onunki gibi –gerçekten çalışan– bir şömine bulmak zor. Yazınsa ağır ağır dönen tavan vantilatörünün altındaki geniş rattan sandalyeler ağustosu biraz daha yaşanabilir kılıyor. Belli bir süreliğine gelen yabancılara hizmet eden taksilerde çalışan her Afgan onun çamurlu Kabil caddesinde yer alan duvarlarla çevrili evini "Carol Evi" olarak biliyor ve yöre halkı ondan son savaştan çok daha öncesine uzanan kendi tarihlerinin bir parçası olmuş kişilere gösterdiği ilgi ve saygıyla bahsediyor.

Ama Kabil zaman zaman onun için bile katlanılması zor bir hal alıyor ve Carol böyle zamanlarda bir uçağa atlayıp daha önce İngiliz denetiminde olan, bir zamanlar Afgan kralının yazlarını geçirdiği, Pakistan'ın şiddet dolu şehri Peşaver'deki "sayfiye evinin" yolunun tutuyor. Günümüzde Peşaver dünyanın en tehlikeli yerlerinden biri sayılıyor. İslamcı radikallerle dolu bu şehri çok az Batılı kendi isteğiyle ziyaret ediyor ve ziyaret ettiklerinde de genelde askeri korumayla geliyorlar. Ama Kabil sokaklarında yabancıların "güvenlik" dedikleri şeye zerre kadar önem vermeden yayan yürümeye alışkın ve alev rengi saçlarını bir başörtüsünün altına saklamayı reddeden Carol için Peşaver sadece birazcık daha

karmaşık bir durumdadır. Havaalanı elbette onun sözleriyle "dev bir şamata"dır ve misafir masası yerine her zaman onun Amerikalı olduğunu varsayıp yaklaşan bir "Bay Zekâ" çıkar. Her seferinde de Carol *İngiliz* olduğunu belirtmekten zevk duyar. O kadar.

Bana restoranda "şimdi özel beyaz çayı mı istersin yoksa özel kırmızıyı mı deneyelim?" diye soruyor, kararsızlığımı gördükten sonra. Carol'ın başıyla onaylamasının ardından hizmetli tombul mavi bir demlikten yasak olan kırmızı şaraptan koyuyor.

Bir Afgan kızının oğlan çocuğu gibi yetiştirilmesi Carol'a çok mantıklı geliyor: "Afganistan gibi bir ülkede neden öte tarafa geçmek *istemeyecekmişsin ki*?" diye haykırıyor. Aslında bu fikir onu eğlendiriyor; onun muhalif tarafına sesleniyor.

Carol bu uygulamayı çocuklar arasında hiç gözlemlememiş olsa da birkaç yıl önce küçük bir yardım çalışanları grubuyla Taliban'ın kalelerinden Gazne'ye yaptığı inceleme gezisini hatırlıyor. Aşiret köylerinden birinde kadınlarla erkekler birbirlerinden katiyetle ayrı yaşıyorlarmış ve Carol kadınlar tarafında çaya davet edildiğinde aralarında yaşayan bir adam olduğunu görünce şaşırmış. Kadınlar ona "Dayı" diyorlarmış ve görünüşe göre bu adamın köyde özel bir statüsü varmış. Kadınlar ona çay servisi yapıyor ve büyük saygı gösteriyorlarmış. Dayı'nın yüzü pürüzlüymüş ama diğer erkeklerden biraz daha yumuşakmış. Carol'ın Dayı'nın aslında sarık ve erkek kıyafeti giymiş yetişkin bir kadın olduğunu anlaması biraz zaman almış, kulağına fısıldayan birkaç kişinin de yardımı dokunmuş.

Dayı bu küçük köyde kadınlarla erkekler arasında aracılık yapıyor, kendisi de kadın olduğundan hiçbir tehdit oluşturmadan mesajları taşıyabilen ve seyahat etmeleri gerektiğinde başka kadınlara eşlik edebilen itibari bir erkek görevi görüyordu.

Carol'a söylendiğine göre Dayı da Azita'nın oğlu Mehran gibi oğlan çocuğu olarak yetiştirilmişti. Bu besbelli yerel mollanın işiydi: Dayı, hiç oğlu olmayan bir ailenin yedinci kızı olarak doğmuştu. Molla, köyün ruhani lideri olarak anne babaya acımıştı. Bu nedenle kız bebeğin doğumundan sadece saatler sonra onun anne babanın oğlu olmasını kararlaştırmıştı. Çocuğa bir oğlan ismi vermiş ve sonra anne babayı hızla şimdi oğulları olan çocuğu göstermeye göndermişti. Mollanın bir oğlan çocuğunun doğduğuna dair resmi

beyanı anne baba tarafından minnetle karşılanmıştı – bu durum hem statülerini yükseltmiş hem de köyde muhatap olacakları küçümser yorumlardan kurtarmıştı.

Ama Dayı nihayetinde ergenliğin başında neden doğum cinsiyetine geri dönmemişti? Evlendirilmekten nasıl kaçmıştı? Bu düzenlemeden memnun görünüyor muydu? Carol sorularım üzerine omuzlarını silkiyor; cevaplarını gerçekten de bilmiyor. Dayı'nın bir kocası ya da kendi çocukları yoktu, ama statüsü kesinlikle kadınlardan daha yüksekti. O "bir ara figürdü."

Anlaşılan kimsenin başka "Dayılar" ya da oğlan gibi giyinen küçük kızların tarihsel ya da çağdaş görünümlerini belgelememiş olması Carol'a göre tamamen makuldü. Böyle belgeler bir zamanlar var olduysa bile Kabil'in birçok savaşından ve sık sık değişen (*revolving door*) rejimlerinden geriye fazla belge kalmamıştı. Afganlar kendilerine aileleriyle ilgili soru sorulmasından da pek hoşlanmıyorlar: Devlet yetkilileri ve kurumları da en iyi ihtimalle kuşkuyla karşılanıyor.

Afganistan'da ulusal arşive en çok benzeyen şey aslında uzun süredir Kabil'de yaşayan ve danıştığım bir Amerikan sakininin gözetimindeydi: Seksenli yaşlarındaki zeki Amerikalı tarihçi *expat* Nancy Duprée, birçoklarınca sevgiyle "Afganistan'ın büyükannesi" olarak tanınıyordu. 1970'lerde Afganistan'ın en ücra köşeleri hakkında birçok rehber kitap yayımladığı bilinen Nancy, Afganistan'ın kültürünü ve tarihini merhum kocası, arkeolog Louis Duprée'yle birlikte kayda geçirmiştir. Bununla birlikte Nancy oğlan gibi giyinen kızları ne görmüş ne de işitmişti ve Afganistan'da geçirdiği zamanlar boyunca yani ülkenin 1973'te tahttan indirilen son kralından beri bu konuda hiçbir kayda rastlamamıştı. Ama benim erkek çocuğu gibi yetiştirilen bir küçük kız çocuğuyla ilgili hikâyeme "zerre kadar şaşırmadı." Bu durum Carol gibi Nancy'nin de aklına iyice yatmıştı: "Ayrışma yaratıcılığa yol açar." dedi.

Nancy ayrıca sabık Afgan kraliyet mahkemesinden ona emanet edilen eski bir fotoğraf gösterdi. 20. yüzyılın ilk yıllarında çekilmiş sararmış siyah beyaz karede erkek kıyafetleri giymiş kadınlar Habibullah Han'ın hareminde nöbet tutuyorlardı. Harem erkeklerin gözetimine bırakılamazdı çünkü erkekler kadınların iffetine ve kralın soyuna bir tehditti. Erkek kıyafetindeki kadınlar bu ikilemi

çözüyor ve bu tür çözümlerin Afgan toplumunun en üst katmanlarında da kullanılmış olabileceğine işaret ediyorlardı.

Ama Afgan ailelerinin kapalı yaşamlarında sürüp gidenler hiçbir zaman yabancıların fazla sorgulamasına açık olmamıştır, diyor Carol. Özellikle de Afganistan'ı değiştirmeye çalışan bu son yabancı seli esnasında. Yitirilen bir muhitin ardından yas tutan eski bir yerli gibi Carol, Kabil'in son yıllarda geldiği durumu şöyle tasvir ediyor: Fahiş savaş ekonomisi ve sadece uluslararası örgütlerden maaş alan az sayıdaki yabancının gücünün yettiği fırlayan kiralar yüzünden sıradan Afganların kendi şehirlerinden sürüldüğü çimento grisi bir kale. Ülkedeki *expat*'ların iletişimine hâkim olan korku ve dedikodunun kendi kısıtlı çevrelerinde devridaim yaptığı bir yer yaratmışlardı.

"Kabil'deki yabancıların çoğu tıpkı özgürleştirmeye çalıştıkları en kapalı kadınlar gibi yaşıyorlar" diyor Carol ince bir alayla.

Afganistan'ın kültürü nesilden nesle aktarılan bin yıllık gelenek ve yasalardan oluşuyor. Kadınlarının tarihi pek kayda geçirilmemiş. Birçok ülkenin tarihi, savaşlarının tarihinden oluşuyor, ülkeye sadece arada sırada olağanüstü bir kraliçe önderlik ediyor. Afganistan'daki sosyolojik araştırmanın çoğunu kadınlarla pek teması olmayan ve sadece Afgan kocalardan, erkek kardeşlerden ve babalardan öğrendiklerini bilen, neredeyse tamamı erkek olan yabancılar yapıyor.

Afganistan'da başvurulacak bir çocuk koruma kuruluşu yok, istatistik tutan güvenilir bir makam yok, oturmuş bir araştırma üniversitesi yok. Bu ülkede kaç kişinin *yaşadığını* bile hiç kimse net olarak söyleyemez – büyük yardım kuruluşları 23 milyonla 29 milyon arası rakamlar ortaya atıyorlar.

Afganistan'daki ilk ve tek nüfus sayımı 1979'da yapıldı ve müteakip nüfus sayımı girişimleri hem tartışmalı hem de zorluklarla doluydu. Otuz yıllık aralıksız savaş ve büyük göçmen nüfuslarının hareketi kesin bir rakam elde etmeyi imkânsız kılıyordu. Afganların karmaşık etnik yapıları ve Pakistan'la sınırın tam neresi olduğuyla ilgili süregiden tartışma bu işi daha da karmaşıklaştırıyordu.

Diplomatik olmaya çalışanlar sık sık Afganistan'ın azınlıkların

bir araya gelmesinden oluştuğunu söylerler, tarih boyunca farklı yönlerden gelen istilacıların aşikâr bir mirasıdır bu. En büyük azınlık kabaca nüfusun yüzde kırkını oluşturduğu tahmin edilen, çoğu Sünni Müslüman olan Peştu grubu: Bu gruptakilerin çoğunluğu kendisini etnik Afgan olarak kabul ediyor. Güneye ve doğuya egemenler. İkinci büyük azınlık grubu kuzey ve orta Afganistan'da en büyük nüfuza sahip olan Tacikler. Birçokları Hazara halkının Moğolların atası olduğuna inanıyor ve bu halk İslam'ın Şii kolundan olduğundan Taliban döneminde acımasız eziyetler görmüş. Kuzeyde daha çok Özbek, Türkmen ve Kırgız etnik kökenli Afganlar var. Ülkede ayrıca göçebe Kuçi'ler var. Etnisiteler arasında ittifaklar kurulup bozulurken her gruptakiler öteki etnisitelere kuşkuyla bakıyorlar. Bu durum örneğin belirli bir bölgede ya da grupta doğan çocukların cinsiyetleri bir yana kaç çocuğun doğduğuyla ilgili gönüllü sağlanan az bilgi olmasının nedenlerinden de biridir.

Carol'a göre Batı aynı zamanda Afganların kim olduğundan çok, çocukların cinsiyet rollerini (*gender roles*) saplantı yapmış olabilir. Oysa Afgan toplumu katı bir cinsiyet ayrışması üzerine inşa edilmiş olsa da burada çocukluktaki cinsiyet bir açıdan Batı'dakinden *daha az* önemlidir. "Burada" diyor Carol, "insanlar çok daha temel bir güdüyle hareket ediyorlar – cinsellik. Ergenlikten önceki her şey sadece *üremeye* bir hazırlıktır. Buradaki yaşamın temel amacı budur."

Ayrıca belki de Afganistan'ı anlamaya başlamak için önce toplumlarm örgütlenişiyle ilgili Batılı varsayımlarımızı bir kenara bırakmalıyız. Uzun bir aşiret örgütlenmesi silsilesinin her tür hükümetten daha güçlü olduğu, dilin şiir olduğu ve az sayıda kişinin okuyup yazabildiği ama okuryazar olmayanların Peştu ya da İranlı şairlerin eserlerini ezbere bilmesinin ve birden fazla dil konuşmasının olağan sayıldığı bir yerde, yabancıların yerleşik doğrulara ve bilgiye dair değişkenleri ayırt etmesi kolay olmayabilir. Carol'm sözleriyle şairlerin ve hikâye anlatıcılarının ulusunda "önemli olan ortak hayallerdir."

Bu nedenle, Afganistan'da bir şey bulmak için gayri resmi yapılara bakılmalıdır. Örneğin Afgan kadınlarını en yakından tanıyanlar yabancılar ya da Afgan erkekleri değil öteki Afgan kadınlarıdır –bir de oğullara duyulan özleme, kadınların onlara sahip olmak

için yapabileceklerine ilk elden şahit olan doktorlar, öğretmenler ve ebelerdir. Üstelik hiçbir sır hemen paylaşılmaz, diye uyarıyor Carol. "Hiç bahsetmedikleri şeyleri dinlemelisin."

Restoranın jeneratörü sanki bir etki yaratmak istermiş gibi üçüncü kez devreden çıkıyor ve yine karanlıktayız. Derin derin soluk alıyorum. Karanlıkta Carol'ın güçlü mandalina ve kara Frenk üzümü kokusu daha baskın duyuluyor ve sonunda ona ikimizin de içine yerleştiği parfüm bulutunun ne olduğunu soruyorum. Sorum onu memnun ediyor.

"Ah, evet. Peşaver'de bir adam var... esans ve yağ ticareti yapıyor. Bir Fransız parfüm şirketine bundan verdiklerini söyledi, şirket bundan çok meşhur bir parfüm yapıyormuş. Bu sadece laf tabii, ama hoş değil mi?"

Başımla onaylıyorum, ama Carol'a tedarikçisinin doğru söylediğini söylemeye dilim varmıyor. Bu çok iyi bildiğim bir koku. Işıklar gelince gülümsüyorum. Ben de tamamen özgür bir kadınım ve tıpkı bir zamanlar Carol'm yapmaya karar verdiği gibi daha derinlere inmeye vaktim var.

Ama başlangıç olarak Azita'nm ailesi hakkında yazabilir miydim? Birkaç aylık zaman zarfında Azita'yla bu konuyu birkaç kez konuştuk.

"Bana dört kızın olduğunu söyledin" diye başladım ona bu tür ilk çağrıma. "Aynı zamanda bana ailenin oğlundan bahsettin..."

Bu Azita açısından tüm söylediklerini geri almak ve bana bir daha gelmememi söylemek için bir fırsattı. Adeta Azita'nm söylediklerini geri almasını diledim. Fakat daha sonra kararını çoktan verdiğini anladım.

"Bence doğruyu söylemeliyiz."

"Ama bu senin sırrın. Emin misin?"

"Sanırım. İnsanların ilgisini çekebilir. Afganistan'ın gerçeği bu."

Böylece yeniden Azita'nm evine davet edildim. Ailesinin içine.

3. BÖLÜM

Seçilmiş

AZİTA

Sabahın beşinde aynı zamanda yatak odası olarak kullanılan yemek odasının zeminindeki uzun, kocaman yastıklardan oluşan yer yatağından kendisini zorlayarak kalkıyor.

Çocuklarını güne hazırlamak için harekete geçmeden önce ruhunu iyi düşüncelerle uyandırma niyetiyle dünden beş güzel dakika hatırlamaya çalışarak zihninde dönen görüntülere göz atıyor. Belki diğer milletvekillerince sözü kesilmeden konuşmuştu. Ya da belki kızlarından biri ona yeni bir resim göstermişti ve bu resim gerçekten de son derece başarılıydı.

Azita ancak ondan sonra mavi Winnie-the-Pooh nevresimlerinin altında uyuyan dört kızı uyandırmak üzere koridoru geçiyor. Banyonun kullanımı konusunda Mehrangis'le Mehran arasında genelde küçük bir savaş çıkıyor. İkizler biraz yoğurt ve dünden kalma tandır ekmeği yiyecekler. Mehran muhtemelen kahvaltıyı geri çevirecek ama bir sandviçe, tatlı kurabiyelere ya da bir portakala razı olacak.

Üç büyük kız, dizden aşağı inen siyah elbiseler giyecek ve parlak siyah atkuyruklarının üzerine beyaz başörtüleri takacaklar. En küçükleri pantolon ve beyaz bir gömlek giymiş, kırmızı bir kravat takmış. Dördü de, birbirinin eşi olan büyük naylon sırt çantalarından birini kapacaklar. Mehran'ınki onun için aşırı büyük, ama tıpkı ablaları gibi çantasını gururla taşıyor. Babaları sadece Mehran'ın elini tutarak çocuklarıyla okul servisine kadar yürüyecek.

Azita'nın hazırlanmak için geriye on beş dakikası kaldı. Ama Azita eli çabuk biri. Bu kadar zamanda kendisini baştan yaratıyor. Evden dışarı adımını attığı anda sadece kocasının ve ailesinin değil aynı zamanda vilayetinin ve ülkesinin de onurunu taşıyor olacak.

Dış görünüşünün bunda büyük bir payı var. Özenli giyinmesi gerek: Dikkatleri kendi üzerine çekmemeli.

Afganistan'da itibar sembolik olmanın ötesinde bir anlam taşıyor; bir kere zarar gördükten sonra eski haline getirmesi zor olan bir meta. Aynı kredi notu gibi daima korunmalı ve hatta geliştirilmelidir, bu durum hem erkekleri hem de kadınları katı bir toplumsal kurallar ağma bağlı kalmaya zorlar. Azita kıyafetinin her bir ayrıntısını seçerken Afganistan'ın namus kültürünün esaslarını göz önünde bulunduruyor, bu kültürde kadının saflığı her zaman ailesinin itibarına bağlıdır. Taliban artık Kabil'i yönetmiyor, ama kadınların kıyafet kuralları hâlâ çok katı. Carol le Duc gayri resmi ama son derece gerçek olan ceza sistemini açıklıyor bana: "Dikkatleri uygunsuzca kendine çeken bir kadına *fahişe* denmesi kaçınılmazdır."

Doğru bir biçimde giyinmediği ya da kocasından başka bir erkekle konuşurken görüldüğü için fahişeye benzetilmenin bir kadın için çok ciddi sonuçları olabilirdi: Komşular konuşacak, anne baba perişan olacak, utanç akrabalarına da sirayet edip muhtemelen itibarlarını ve toplumdaki konumlarını lekeleyecekti. Kadın siyasetçiler için bu oyun daha da çetrefilli, çünkü siyaset yapısı gereği bir ölçüde görünürlük gerektiriyor.

Muhafazakârlara göre eğer bir Afgan kadını çalışmak zorundaysa olsa olsa tamamı kızlardan oluşan bir sınıfta öğretmenlik yapmalıydı. Bir kadının diğer erkeklerle etkileşime gireceği ya da onlarca gözlemlenebileceği her meslek daha sorunluydu, çünkü ailesinin itibarını lekeleme riski taşıyordu. Farklı âdetleri olan yabancılarla çalışan kadınlar daha bile şüpheli durumdaydı. Halkın yakıcı bakışları içinde ulusal mecliste oturan Azita birçok düzeyde tepkiyi kışkırtmaktaydı.

Azita'nın iş üniforması, otorite ve ağırbaşlılık hissi yayması amaçlanan İran tarzı uzun bir çarşaf ve ince siyah bir başörtüsü. Derin bir muhafazakârlık sergilemenin yanında zarif görünmeyi umuyor; hareket ederken vücudunun hiçbir hattı belli olmamalı. Siyah giysinin altın renkli küçük süsü göze çarpıyor; bundan fazla renk sergilenmesi söz konusu bile olamaz. Başka bir evrende, başka bir hayatta Azita'nm renk seçimi kıpkırmızı olurdu – ama bu renk Afganistan'da imkânsız. Ateş renginin açıkça cinsel çağrışımlı olduğu, erkeklerin bakışlarını çekme amacını taşıdığı kabul ediliyor. Bu

renk frapan olmayı amaçlayanlar için. Beğenilmeyi. Taliban parlak renkli kıyafetleri kesinkes yasaklamıştı, bu kıyafetler Afganistan'ın muhafazakâr kültüründe hâlâ olanaksız hatta tehlikeliydi. Hiçbir saygın Kabil kadını evin dışında kırmızı giymez ve Azita'nın hiç kırmızı giysisi yok.

Gözlerine siyah kalın sürmeler çekmesi ve yüzünü bej rengi bir pudrayla pudralaması saniyeler sürüyor. Mecliste genellikle kameralar oluyor ve Azita artık mat tenin fotoğrafta daha iyi çıktığını biliyor. Evden çıkarken altın rengi süslemeli, koyu renk bir güneş gözlüğü takıyor. Bu gözlüğü bir arkadaşı ona Dubai'den almış. Birkaç özel aksesuar daha kullanabileceğine karar veriyor: iki kırmızı altın Arap yüzüğü ve sahte bir tasarımcı el çantası. Altın, bir süs olmaktan çok portatif bir nakit teşhiri, bir kadının iyi bir eş ve anne olarak statüsüne işaret ediyor. İyi, saygın ve doğurgan karısı olan bir erkek onu ele güne karşı altınla onurlandırır. Azita yüzüklerini kendisi almıştı ama bunu kimsenin bilmesine gerek yok.

Arka koltuğa oturunca arabası az sonra Kabil sabahının yoğun tekerlekler ve çökük çamurluklar karışımının içine çekiliyor. Karte Seh'teki meclise normalde arabayla on beş dakikada gidilirken bu yol sabahları en az bir saat sürüyor. Beyaz Toyota Corolla'lar geniş çukurlara sabırla girip çıkıyor, barikat labirentlerinde ve pek de yol olmayan yerlerde güçlükle ilerliyor. İlkbahara ya da Taliban'ın ve "direnişçilerin" daha agresifleşecekleri –buradaki tabirle– *savaş mevsimi*'nin başlamasına daha birkaç ay var. Sert, buzlu toprak henüz tozla kaplanmadı ve Kandahar'dan gelen kırmızı narlar yol kenarındaki tezgâhlarda çatlamaya devam ediyor.

Azita'nın şoförü Afgan polis araçlarına fazla yaklaşmaktan kaçınıyor, yeşil Ford Ranger pikapları mavi giysili polis memurlarıyla tıkış tıkış, piyade tüfekleri dört bir yana uzanmış. Afgan polisi, suikast bombacılarının ve IED olarak bilinen geliştirilmiş infilak aygıtlarının en popüler hedeflerinden. Kabil'de devriye gezen polis memurları yanına yaklaşmanın daha zor olduğu askerlerden iki kat fazla öldürülüyorlar. Direnişçilerin gözünde her ikisi de yabancı destekli hükümete çalışan vatan hainleri. Yoğun trafiğin yüksek ölü sayısı ödülü vadettiği –şehitlik inancının ve cennette bakirelerin beklediği ümidinin tazeliğini koruduğu– sabahın er-

ken saatleri suikast bombacılarının sıklıkla tercih ettikleri saldırı zamanlarından.

Azita yaygın Afgan argümanına katılıyor: Vaden dolduysa yapacak bir şey yoktur. Bunun zamanını Allah bilir. Her sabahki yolu bunu düşünerek harcayamaz. Azita ve şoförü daha önce patlamalardan dakikalarla kurtulmuşlar. Her gün sadece evden dışarı çıkarak risk alıyor. Ofisinde ya da evinde her hafta aşağı yukarı iki isimsiz ölüm tehdidi aldığı kayda geçiyor, meclisten ayrılması için uyarılıyor. Ya da başka bir şey için. Tehditlerden ve rahatsızlıktan kaçınmak için düzenli aralıklarla yeni SIM kartları alıp cep telefonunun numarasını değiştiriyor, ama onlar aramaya devam ediyorlar. Azita'nm suçları açık: O, mecliste çalışmaya cüret eden bir kadın ve tartışmalı, Batı destekli bir hükümetin önde gelen sembollerinden. Tehditler artık rutinleşmiş durumda. Azita bazen arayan kişiyle tartışıyor, ona Kuran'ın cinayeti bağışlamadığını anlatıyor. Arayan hep bir erkek oluyor. "Kendi hayatını önemsemediğini biliyoruz, ama çocuklarını düşün" demişler bir defasında. O zaman tehdide silah atışı da eşlik etmiş. Bir defasında Azita tehditleri polise bildirmeye teşebbüs edince ona "merak etmemesi" öğütlenmiş. Sonuçta yapabilecekleri pek bir şey yokmuş.
Açıkça yaşamına kastedenler olmuş: Geçen sene motosikletli iki adam Badgis'teki evinin avlusuna el bombası atma girişiminde bulunmuş. Bomba evin dışındaki taş duvara çarpıp patlamış. Azita mutfaktan koştuğunda kızlarını küçük bahçenin bir köşesinde gizlenirken bulmuş.

Daha varlıklı siyasetçiler etrafı kısa dalga radyoları olan silahlı adamlarla çevrili zırhlı arabalarla geziyorlar. Yasadışı ama hızla gelişmekte olan afyon ticaretinde –Afganistan dünyanın en büyük afyon üreticisidir– yatırımları olanların peşlerinde çoğu zaman bir takip arabası var, amaç bir kaçırılma girişiminden kurtulma şansım arttırmak. Azita'mn bir şoför tutmak ve Toyota Corolla almaktan fazlasına gücü yetmiyor. Şoförü gösterge paneline küçük bir şişe su bantlamış, içinde Mekke'den gelen zemzem suyu var. Bu su odaklanmasına yardımcı oluyor; ani U dönüşü yapanlar ve ters yönden gelip arabalarını üstüne sürenler karşısında bile kornasını öttürmüyor.

Azita ilk başladığında kendine bir koruma tutmuş, çünkü birçok meslektaşı ona sürekli yanında bir erkek refakatçi olmadan

gelmesinin yakışıksız kaçacağını söylemiş. Ama Azita sıklıkla uyuyakalan bu korumayı kovmuş. Diğer milletvekilleri gibi Azita'ya da meşru müdafaa için bir tabanca tahsis edilmiş. Bunu hiçbir zaman kullanma niyeti olmasa da evinde bir yerlere saklamış. Tabancasını çocuklardan önce bulması gerektiğini kendisine sık sık hatırlatıyor.

Arabada telefonunu çıkarıp küçük ekranda CNN'in internet sitesini açmayı deniyor, ama yer yer çeken Afgan şebekesinde pek başarılı olamıyor.

Bunun yerine camdan dışarı, at arabalarını yavaşça pazar yerine iten satıcılara ve yüzleri Kabil'in bej renkli havasından korunmak için eşarplarla örtülmüş en az iki, genelde de üç dört kişinin asıldığı motosikletlere bakıyor. Sandaletleri çorapla giymiş çiftler halindeki Afgan hanımları el ele tutuşmuş açık lağımların üzerinden atlıyorlar. Burada beyaz bir şey görmek pek mümkün değil ve gıcır gıcır olan şeyler de çok az, yabancılar ve zengin Afganlar için gemilerle sevk edilen yepyeni Land Rover'lar hariç. Çoğu şey çok geçmeden çamur ya da hâkinin bir tonunu alıveriyor. Kabil'in başlıca renkleri hâki ve çimento rengi; bu monotonluğu sadece krem rengi karıştırılmış kırmızıya, sıcak bir pembeye hatta yeşile boyanmış, aradan püsküllü pastel perdelerin seçildiği, afyonla geçinen evler bozuyor: Kabil'in neşesi aldatıcı, narko-mimarisi.

Klorofil burada zor bulunuyor; ağaçların çoğu ya kirlilikten ölmüş ya da yoksullarca yakıt olarak kullanılmış. Kabil grisine hem Taliban'dan hem de Amerikalılardan önce başkente hâkim olmaya çalışanlardan kalan eski bir muralden ya da başka bir Soğuk Savaş anısından bazen mat kırmızı renkli benekler de sızıyor.

Azita'ya göre, "Rus dönemi" İngilizce yazılan hatıratlarda resmedilen, Afganların "Sovyet Savaşı" dediği 1980'lerdeki uzatmalı ve vahşi mücadele değildi. Onun için bu dönem son derece büyülü bir çocukluğun arka planıydı.

Babası büyük ama varlıklı olmayan bir klana mensuptu ve Badgis'ten çıkıp Kabil'de yüksek lisans derecesi alan ilk kişiydi. Evlenmek için vilayetine geri döndüğünde bu ayrıcalığını hâlâ koruyordu. Azita'nm annesi Sıdıka'yla ilk kez o henüz on iki yaşındayken karşılaşmış ve ailedeki rivayete göre ona ilk görüşte âşık olmuştu. Evlenebilmek için yedi yıl beklemişler ve 1977'de

ilk çocukları doğmuştu: Çok sevilen ve özlemle beklenen bir kız. Ona Farsçada ateş anlamına gelen *azar* sözcüğünden gelen bir isim vermişlerdi. Aile, Azita'nın birinci yaş gününü kutladıktan kısa bir süre sonra yeni bir yaşam kurmak için Kabil'e geri dönmüştü fakat dönüşleri tam da Komünist Demokratik Halk Partisi'nin ülke yönetimine el koyduğu Saur Devrimi'ne denk gelmişti.

Moskova'nın ideolojik ve mali desteğini alan yeni yönetim dinsel yasaları daha seküler bir sistemle değiştirmek, devlet ateizmini teşvik etmek ve güç kullanarak daha modern bir toplum inşa etmek için yola çıkan agresif reformlar ilan etti. Tarım ve hukuk sisteminden sağlık hizmetlerine ve –en tartışmalısı da– aile hukukuna dek her iş sektörü ve her resmi kurum gözden geçirilecekti.

Ruslar, Afganistan'da cinsiyet eşitliğini sağlamaya çalışan ilk grup değildi, son da olmayacaklardı.

Amenullah Han, halkın içine başörtüsüz çıktığı iyi bilinen kraliçesi Soraya ile birlikte 1920'lerde kadın haklarını savunmaya çalışmıştı. Soylu çift aynı zamanda kızların eğitimini teşvik etmeye başladı, evlenmek için satılmalarını yasakladı ve çok kadınla evliliğe kısıtlar getirdi. Reformlara tepkiler çok sert oldu. Bu reformlar birçok Afgan'a ve özellikle de Kabil'de yaşamayan çoğunluğa göre bir skandaldı: Kız çocukları artık eş olarak satılamazsa ya da takas edilemezse aşiret erkekleri gelecekteki gelirlerini kaybederlerdi. Kral 1929'da darbe tehdidiyle tahttan çekilmek zorunda bırakıldı.

Otuz yıl sonra Kral Muhammed Zahir Şah, kadınların eğitimi ve özgürleşmesi için daha temkinli bir hamle yaptı ve 1964 Anayasası'nda onlara eşit haklar ve oy hakkı vermeyi önerdi. Seçkin Afgan kadınları üniversite çalışmaları için yurtdışına gönderiliyor, döndüklerinde uzman ve akademisyen olarak çalışıyorlardı.

1970'lerin başlarında Kabil Üniversitesi'nde ders veren Amerikalı kalkınma uzmanı Arline Lederman, seçkin Afgan kadınlarının liberal Amerikalı muadillerinden daha sofistike olduğu "heyecan verici bir dönemi" anımsatır. Bu dönemde Kabil'in kraliyet ailesi trençkotlar giyip, güneş gözlükleri, Hermès eşarplar ve eldivenler takıyorlardı. Lederman'a göre "bir sonbahar günü Jackie Kennedy'nin Boston'daki arkadaşlarıyla karıştırılabilirlerdi."

Küçük seçkin bir kadın grubunun bu kazanımları önemliydi, ama sadece Kabil'e ve bir avuç başka kent bölgesine mahsustu.

Ülkenin geri kalanında kadınların rolleri büyük ölçüde yerinde saymaktaydı.

Ama Komünist dönem reformları 1980'lerde halka büyük çapta ilk kez sunulduğunda Kabil'deki az sayıda seçkinle sınırlı kalmadı. Bu yeni dönemde kadınlar ve kızlar artık tecrit halinde yaşamayacaklardı –zorunlu eğitimler alacaklar, kiminle evleneceklerini özgürce seçecekler ve yeni bir toplumun faal üyeleri olacaklardı. Devasa Sovyet askeri gücünün kırılgan Kabil Komünist hükümetini desteklemek için ülkeye girmesinin ardından hükümet adına çalışan binlerce Rus da Moskova'nın yeni Afganistan planını gerçekleştirmek üzere Kabil'e gelmişti.

Tarım destekçileri, mühendisler, yardım çalışanları, öğretmenler ve mimarlar, Sovyet uzmanlığıyla büyük ölçekli dış yardım projeleri hazırlamaya başladılar. Programlar bütün ülkeyi hızla düze çıkarmayı hedefliyordu. Kendi vatanında ideal, üstün bir toplum inşa etmiş olmakla gururlanan Sovyet liderliği başlarda tarihsel referanslara ya da kendilerinden önce gelenlerin başarısızlıklarına pek önem vermiyordu.

Açıkça belirtilen hedeflerden biri kadınları eğitmek ve işgücüne daha fazla katmaktı. Bu fikir makul görünüyordu: Kadınlar ancak gerçek ekonomik güç elde ederek gerçek haklar elde etme ve eşitsizlikleri düzeltme fırsatını yakalayabilirlerdi. Sonunda kırsal kesimdeki ataerkilliğinin kökleşmiş ekonomisini yavaş yavaş ve geç kavrayabilen bu çalışmanın da önceki girişimler kadar yanlış yolda olduğu görülecekti.

Ama Kabil'de birkaç kadın Afgan bakan ve milletvekili atanmıştı. Doktor, gazeteci, polis, ordu subayı ve avukat olarak çalışanlar vardı. Sendikalar ve birlikler kuruldu, bazen başlarında kadınlar oluyordu. Başkentte restoranlarda ve toplu taşımada harem selamlık yasaklanmıştı.

Bu ilerici ortamda Azita'nın ailesi üst orta sınıf yaşamına alışıyordu. Babası başlarda üniversitede coğrafya ve tarih dersleri verdi, sonunda da kırtasiye eşyaları, kurutulmuş meyve, fındık ve başka temel ev ürünlerini sattığı küçük bir mahalle dükkânı açtı. Kızının yabancı dillere yeteneği olduğunu fark ettiğinde ona küçük bir televizyon seti aldı, böylece Azita Rusça devlet haber bültenlerini izleyebilecek ve sonunda bunları anne babasına kısmen tercüme

edebilecekti. Öğretmenleri vasfım fark ettiklerinde Azita'ya çok yetenekli bir çocuk muamelesi yaptılar.

Böylece Azita özel bir amaç için seçilmiş oldu.

Sovyetler her uzun işgal ve ulus inşası oyununda olduğu gibi bir sonraki Afgan lider neslini eğitmek ve Moskova'ya sadakatlerini temin etmek istiyordu. Çabuk kavrayan ve ders çalışma isteğiyle dolu küçük Azita, öğretmenlerin yabancı ve resmi dilin Rusça olduğu daha zorlu bir okula alındı. O ve diğer seçme öğrenciler, yeni sistemin bu en seçkin kurumlarmdan, Afganistan'ın gelecekteki iktidarının yetiştirme tesislerinden yükseleceklerdi. Eğitimleri Moskova ya da Leningrad'daki en iyi üniversitelerde bir ya da iki yıllık yüksek öğrenimlerle taçlandırılacaktı.

Azita okula kadm bir sürücünün idaresindeki elektrikli tramvayla gittiği Kabil'deki bu dönemin "Avrupai" olduğunu anımsıyor. Kızların okul üniforması kahverengi bir elbise, beyaz bir önlük, beyaz diz altı çorap ve kahverengi ayakkabıydı. Kız öğrenciler başlarına sadece kahverengi kadife fiyonklar takarlardı.

İlkgençliğini süren Azita'nm aynı zamanda atletik oluşu Rus öğretmenlerini çok memnun ediyordu ve Azita kız voleybol takımının kaptanı olmuştu. Babasının akademik mirasını bir adım öteye götürmeyi ve onun ilk çocuğundan daha da gurur duymasını sağlamayı planlıyordu. Oğlan olarak doğmamışsa ne olmuş –kadmları teşvik eden, bu yeni reformdan geçmiş ülke onun tarafındaydı. Büyüyünce doktor olacaktı. Bunu başaramazsa –ki bu pek olası değildi– ileride haber sunucusu olacağını düşünüyordu, esin kaynağı televizyonda gördüğü başı açık, modern kadınlardı. Sovyetlerin yeniden vücut bulmakta olan Afganistan'daki projesi Azita idi.

Ama başkent dışındaki vilayetlerde hâlâ gelenek hâkimdi ve cinsiyetler arasında eşitliği öngören siyasi program buralarda veraset ve mülkiyet konularında Peştu geleneğiyle büyük ölçüde doğrudan çelişiyordu. Toplumda ve kültürde reform yapmaya yönelik hızlı girişimler, yine çocuk evliliğini, kadınların ve kızların ticari meta olarak kullanılmalarım yasaklayan kararnameler yayımlayan, hiçbir kadının evlenmek için satılmaması ya da isteği dışında evlendirilmemesi gerektiğini beyan eden devlete karşı büyük bir direnişe ve öfkeye neden olmuştu. Aşiret erkekleri yine hem nakitlerini hem de nüfuzlarını kaybetme riski görüyorlardı. Eğer kadınlar

eğitim alıp evin dışında çalışırlarsa herkesin içinde görülüp ailelerini "lekeleyecekler" ve olasılıkla başka, daha bile sapkın fikirler geliştireceklerdi. Hem kadınlar erkeklerin görevlerini üstlenirse çocuklara kim bakacaktı? Toplum hiç kuşkusuz dağılacaktı. En kötüsü de teklif edilen başka bir kararname kadınların erkeklerden boşanmalarını kolaylaştıracaktı. Yabancı nüfuzu açıkça yozlaşmaya yol açmıştı ve Afgan geleneklerini baltalıyordu. Birçok molla, reformları İslam karşıtı ilan etti.

Bu arada Sovyet işgaline karşı ülke çapında silahlı direniş örgütleniyordu. İşgale karşı çıkan mücahitlerin bir kısmı, komşu Pakistan'daki Peştular arasında onlarla aynı duyguları paylaşan ve nüfuzlarını Afganistan'da kullanmak için can atan müttefikler bulmuşlardı. Sovyetlerin tesis ettiği reformların yandaş kazanmak için etkili bir bahane olduğu görülecekti: Kadınların eğitimi ve tüm kadın hakları, Afganistan kültürünü ve yaşam biçimini temelden yıkabilecek habis, alçak nosyonlardı.

Güç her zaman kadınların bedenlerine egemen olmak suretiyle yaşamın kökenlerine egemen olabilenlerin elinde olmuştu. Kadim Afgan deyişi *zan, zar waa, zamin* erkeklerin kişisel mülkiyetine karşı hep var olan tehdidi özetlemektedir, silaha sarılmalarının temel nedeni hep bu olmuştur: Kadınlar. Altın. Ve toprak. Bu sırayla.

Sovyetlere direniş dışardan gelen cömert finansman ve lojistik destekle pekiştirildi: Amerikan Başkanı Jimmy Carter, Sovyetlerin Afganistan işgalinin "II. Dünya Savaşı'ndan bu yana barışa en büyük tehdit" olduğunu ilan etti. Komünizmle savaş iyiyle kötü arasındaki savaş olduğundan radikal İslamcılar bu uğurda mükemmel ortaklar olmuşlardı, çünkü biraz farklı bir bakış açısından olsa da onların da iyi ve kötü konusunda net görüşleri vardı.

Böylece Afganistan'daki kadınların kazanımları bir kez daha savaşa doğrudan katkı yapmış, kaderleri reformcularla muhafazakârlar, yabancılarla Afganlar ve kent merkezleriyle kırsal kesim arasındaki gerginliğin barut fıçısına karışmıştı.

Fakat görünüşe göre dış dünya Afgan kadınlarının temel mücadelelerinin farkında değildi. Bilakis yabancı güçler Afganistan'da bundan çok daha büyük sorunlar olduğunda hemfikir gibiydi, böyle ikincil bir konu erkekler savaşı kestiklerinde bir başka sefer yeniden ele alınabilirdi. Komünizm tehdidi –ve onu çevreleme

ihtiyacı– Amerikan dolarlarının ve silahlarının, hem ılımlı hem de aşırı Sovyet muhaliflerine akmaya devam etmesini garantiliyordu.

Azita'nın ailesi Kabil'de bir süre daha dayandı, son Sovyet birliği çekildikten sonra mücahit grupların başkentin denetimini ele geçirmek için savaştığı şiddet ve güç mücadelelerinin ortasında kaldılar. Şiddet yüzünden okullar ve şehrin birçok bölgesi kapandığında artık on yedi yaşında olan Azita, babasıyla nadiren çıktıkları gezintilerde bir alışkanlık geliştirmişti. Bir saldırıda birbirlerinden ayrılma ihtimaline karşın cebinde hep bir akrabasının telefon numarasının yazılı olduğu kâğıt ve ayakkabısında biraz banknot taşıyordu.

1992 baharında Kabil'de topyekûn iç savaş patlak verdi. Azita ilk büyük patlama bir dizi patlamayı tetiklediğinde ya da o dönem Kabil'deki çocukların çoğu gibi caddelerde vücut parçaları ve cesetler gördüğünde dehşete kapılmamak için kendisini yavaş yavaş eğitmişti. O dönemden hatıraları genellikle şok dalgaları, titreşen binalar ve bunların ardından gelen yangın hakkındaydı: "Her yerden birden başladı. Silah sesleri, bombalama, patlama, öldürme. Her yerde bir şey vardı. Bir gün mahallemizde on beş, on altı roket atışı oldu. Ev durmadan sallanıyordu."

Babası Murtaza ailenin ordan ayrılması gerektiğine karar verdi. Azita'dan sonra gelen üç kız ve bir oğlan çocuk ile ailesi genişlemişti ve Murtaza onları Pakistan'a götürmenin bir yolunu bulamıyordu. Bunun üzerine zorlu bir yolculukla ücra memleketleri Badgis'e geri döndüler. Kabil'deki ev tahtalarla kapatıldı, dükkân öylece bırakıldı. Yağmalanacaktı, bunu engellemek için yapabilecekleri hiçbir şey yoktu – tanıdıkları diğer herkes de kaçıyordu. Küçük bir arabaya koyabileceği kadarını koyan aile kendi ülkesinden mülteciler gibi ayrıldı. Arabaları yolda keskin nişancıların hedefi haline gelince aile aracı yolda terk etti, 18 gün boyunca otobüsle ve yayan devam ettiler, camilerde uyudular ve yol üstünde direnişçilerden ve yağmacılardan uzak durmaya çalıştılar. Azita o günlerde yaşadıklarını artık hatırlayamıyor, anılarını zihninin en derin yerine gömmüş.

Oraya vardıklarında yine medeniyete benzer bir şey gördüler –Batı Afganistan'daki Herat şehri. Hayatta kalacaklarından emin-

lerdi, çünkü savaş henüz Badgis civarlarına ulaşmamıştı. Azita'nın gençliği orada sona erecek ve Kabil'e bir daha yıllarca geri dönmeyecekti.

Savaşa dair kızgınlığını ve babasının evdeki küçük kitaplığından hiçbir kitabını yanına alamadığını hatırlıyor.

"Özellikle çok sevdiğin bir kitap var mıydı?" diye soruyorum ona arabada, Azita Kabil'deki son günlerini anlatırken.

"Elbette. *Aşk Hikâyesi*."

"Ah. Onu ben de okudum." Bir defasında bu kitabı büyükannemin evinde, annemin kitapları arasında bulmuştum. "Sondaki sözleri hatırlıyor musun?" 'Aşk, hiçbir zaman pişman olmamaktır'?"

"Evet, evet." Azita gülümsüyor ve gözleri dalıyor biraz. "Kitabı anlamam zordu, ama sonunda kız ölünce çok ağlamıştım. Hem de çok. Büyüdüğümde tam manasını anladım. Filmi de izledim, birçok kez."

"Hiç âşık oldun mu?"

Azita bana bakıyor, konuşmadan önce bir an sessiz kalıyor.

"Ben kocama âşığım Jenny."

4. BÖLÜM

Oğul Makinesi

DR. FAREIBA

Buraya varanlar şanslı olanlar.

Çoğu zaman yeni hayat umudu bir arabayla geliyor. Zayıf hidrolik ve yamalı yollar, gebeliğinin son zamanlarını sürmekte olan toz mavisi burkalar altındaki hastaları eski püskü Toyota Corolla'ların arka koltuklarında bir o yana bir bu yana savuruyor. Giriş kapısındaki işarette makineli tüfeğin üzerinde çarpı var: İçeri silah sokmak yasak. Bu kural, Afganistan'daki diğer birçok yerde olduğu gibi önemsenmeyecek. Her arabanın yamaçtan hızla inişini izleyen korumalar çelik kapıların sonuna dek açılması için başlarıyla işaret ediyorlar. İçerisi iki katlı bir hastane ve büyük ölçüde Taliban denetiminde olan 32 bin nüfuslu yerin tek tıbbi kliniğinde bir avuç doktor vardiya düzeniyle çalışıyor. Bazı hastalar göçebe; çoğu yoksul, kırsal kesimden aileler.

Hastane kayıtlarına göre doğum servisinde her ay ortalama yüz altmış altı Afgan çocuk doğuyor. Hastane Vardak vilayetinde sakin düz bir platonun ortasında, Kabil'den arabayla bir saat uzaklıkta yer alıyor. Şimdi sakin, yani iyi bir gün: Hastanenin birkaç mil kuzeyinde bir Amerikan askeri üssü var –direnişçilerin (yabancı birliklere direnişe topluca "direnişçi" (*insurgent*) deniyor) roket saldırılarının başlıca hedefi. Bu direnişçi savaşçılar yabancı düşmanı birçok açıdan hedef alıyorlar, hastane de onlarla hedef arasına yerleşmiş durumda. Roketler ateşlendiğinde küçük hastanenin üzerindeki gökyüzünde kemer çizip çoğu zaman tam hastane bölgesinin dışını vuruyorlar. Roketlerin erken düşüp hastaneyi vurduğu da oluyor.

İnsansız hava araçlarındaki termal kameralar havada vızır vızır çalışıp genelde derme çatma taş ve sopa yığınlarının üzerine oturtulan, bataryalara ve zamanlayıcılara bağlı roketleri henüz

yerdeyken keşfetmeye uğraşıyor. Hava aracı operatörü ilgi çekici bir şey yakalarsa makineli tüfekler, roketler ve füzelerle teçhiz edilmiş bir saldırı helikopteri önleyici saldırı için sevk edilebiliyor.

Dışarda kim kimi öldürmeye çalışırsa çalışsın klinikteki çabalar genelde bir yaşam telaşının etrafında dönüyor. Kimse hastalara hangi aileden ya da aşiretten olduklarını ya da kapının dışında kimin için savaşıyor olabileceklerini sormayacak. Perişan kılıklı, çukur gözlü her çocuğa bakılıyor, her gebe kadın içeri alınıyor. Erkekler dışarda, fonunda karlı dağlar olan sarı duvar boyunca banklara dizilip arkalarına yaslanarak bekleşirken hastanenin içinde ailelerinin kaderi şekillenecek. Çoğu tipik köylü kıyafeti olan beyaz pantolon, yelek ve kareli sarıkla birlikte kışın en soğuğunda bile açık sandalet ya da plastik banyo terliği giymiş.

İçerde güneşten yanmış, kınalı eller kat kat burkaları, türbanları ve şalları çıkarıyor. Eller genelde örtünün altındaki yumuşak yanaklı ve kırışıksız gözlü yüzlerden daha yaşlı görünüyor. Birkaç anne adayı ergenliğe yeni girmiş. Birkaç saatte bir, bir kadının oğlan çocuğu sahibi olma mücadelesi burada son buluyor, üç jinekolojik koltuğun siyah plastik torbalarla kaplı olduğu beyaz fayanslı odada. Erkek bebek bir zafer, bir başarı. Kız bebek utanç, yenilgi. Erkek bebek *bacha*'dır, bu sözcük çocuk anlamına gelir. Erkek çocuk. Kız bebek "öteki"dir: *dokhtar*. Kız çocuğu.

Eve bir oğlanla dönen anne müzik çalınıp dua okunan *naşrah* töreniyle kutlanabilir. Bol yiyecek ve içecek hazırlanır. Çiçeği burnunda anneye hediyeler sunulur: Başarısını kutlamak için bir düzine tavuk ya da bir keçi. Hatta erkek bebeğin sağlıklı ve güçlü olması için annenin sütünü arttırmak amacıyla bir kilo civarında tereyağı bile verilebilir. Oğlan annesinin kadınlar arasındaki statüsü yükselir. Oğlanlar doğurabilen kadın başarılı, gıpta edilecek kadındır; hem iyi talihi hem de iyi bir eş olmayı simgeler.

Eğer doğan bir kız çocuğuysa, yeni annenin bu doğum odasından ağlayarak ayrılması olağandır. Başı utançla öne eğilmiş halde köye dönecek, orada akrabaların ve komşuların alaylarına maruz kalabilecektir. Ona günlerce yiyecek verilmeyebilir. Dövülüp eve yeni bir yük getirdiği için ceza olarak hayvanlarla uyumak üzere müştemilata sürülebilir. Yenidoğanın annesinin daha önceden zaten birkaç kızı varsa da kocası uyumsuz, zayıf biri olarak görülüp, bir

mada posht olarak alay konusu olabilir. Tercümesi: "Kadını sadece kızlar doğuracak olan erkek."

Tek bir cins çocuk mülkiyet ve dışarıda bekleyen bir dünya vaadiyle gelmektedir. Öteki, şiddetle kısıtlanıp denetim altına alınması gereken tek bir değerle doğar: Bir gün kendi oğullarını doğurma kabiliyeti. Kız bebek, kendisinden önceki annesi gibi, Birleşmiş Milletler'e göre dünyada doğulabilecek en kötü yerde doğmuştur. Hem de kadın olmanın en tehlikeli olduğu yerde.

"Biz Peştu halkıyız. *Oğula ihtiyacımız var.*"

Dr. Fareiba her sözcüğü boğuk, bozuk bir İngilizceyle vurguluyor. Ülkesinin bu temel gerçeğini anlamak bir yabancı için bile çok zor olmasa gerek. Buradaki birçok kadında olduğu gibi hava şartlarından yıpranmış yüzü gerçek yaşını ele vermiyor, kendi de söylemeyecek. Ama ağzının köşesine yerleşmiş yapmacık gülümsemesiyle bunun dışındaki her şeyden memnuniyetle kısa, iddialı, ani söze girişlerle bahsediyor. Oğullara duyulan ihtiyaç konusunda nutuk çekmek üzere beni bir arka kapıdan geçirip dezenfektan kokulu, sadece temel sağlık hizmetlerinin verildiği hastaneye götürüyor, ama önce dışarıdaki kocaların hiçbiriyle konuşmayacağıma dair söz alıyor, çünkü bir yabancının varlığını fark etmeleri hastane için tehlikeli olabilir.

Dr. Fareiba'nın hastaları, Afganistan'daki kadınların çoğunluğuyla aynı koşulları paylaşıyorlar, onların yaşamları Azita'nın ve Kabil'deki diğerlerinin yaşamlarından çok farklı. Bunlar görünmez kadınlar, şimdi sadece geçici bir süreliğine kocalarının görüş sahasından çıktılar. Bazıları için ailelerinin dışındaki insanlarla temasa geçmelerine izin verilen tek zaman bu. Kadınların çoğu okuryazar değil ve çok utangaç, diğer kadınların önünde bile. Bazıları el ele tutuşuyor ve doktorun şiş karınlara nazikçe dokunduğu muayene masasına ilk kez çıkarken tereddüt ediyorlar.

Dr. Fareiba tanınmış biri. İş üniformasıyla koridorlarda hızla ilerlerken saygıyla selamlanıyor: şarap rengi bir deri ceket ve yerlere kadar inen bir kadife etek. Kadınların kalın polyester yün battaniyelerin altında yeni doğan bebeklerini emzirdikleri ya da jinekoloğa görünmek için duvarlar boyunca sıralandıkları her odanın içine hızlıca göz atıyor. Kadınların kimisi gülümsüyor, diğerleri

yüzlerini saklıyorlar. Anneleriyle gelen çocuklar gülümsemiyorlar. Üzerlerindeki bağış olarak verilmiş, parlak renkli giysilerin çoğu ya fazla büyük ya da fazla küçük. Hiçbirinin sırtında paltoya benzer bir şey yok ve onlar da toz toprakla kararmış ayaklarına açık sandaletler giymişler. Sadece küçük bir kızın ayağında kırmızı lastik çizmeler var. Altı yaşlarında görünüyor, kumral saçları dağınık ve dolaşık. Annesi doktorlardan birine görünürken ona emanet edilen küçük kardeşlerini donuk külrengi gözleriyle usulca izliyor.

Dr. Fareiba her hastayla ilgili birkaç soru soruyor, gülümsüyor ve sonra bana soğukkanlı bir özet geçiyor. Her birinin bir yaşam hikâyesi var:

"Üç bebeği öldükten sonra kocası onu terk etti. Sonra birinin ikinci karısı oldu. Şimdi yirmi beş yaşında ve yine hamile."

"On yedi yaşında. İlk çocuğu. Büyük amcasıyla evli."

"Yirmi bir yaşında. Üç çocuğu var. Kocası güçlü bir erkek, birçok karısı var."

Doğum kontrolü hastanede ücretsiz sağlanıyor. Doktorlar hastalara gebeliği sağlıklı bir biçimde tamamlamaları için iki gebelik arasında en az üç ay beklemeyi tavsiye ediyorlar. Hastaların fiilen herhangi bir tür gebelikten korunma yöntemi kullanıp kullanmaması ideolojiden ya da muhafazakâr bir kocadan çok buradaki yaşamın pratik koşullarıyla ilgili. İlaç yazdırma ya da iğne yaptırma vakti geldiğinde yoğun kar, şiddetli yağmur ya da baharda dağlardan çamur kayması küçük köyün yollarını kapatmış olabiliyor. Ya da sadece araba olmayabilir, arabada benzin olmayabilir yahut arabayı sürecek kimse olmayabilir. Bu durum aynı zamanda her sene doğumdan kaynaklanan komplikasyonlar yüzünden 18 bin Afgan kadınının ölümüne sebep oluyor; yani günde yaklaşık elli kadın ya da her yarım saatte bir kadın ölüyor.

Başka bir odada aynı köyden üç kadın sorunlu gebeliklerinin farklı dönemlerindeler ama araba yolculuğunun maliyeti sadece bir hatta iki kadın için bile makul görülmüyor. Bu yüzden ilk ikisi üçüncüsünün doğum sancılarının tutmasını beklemek zorunda kalmış. Ancak o zaman üçü beraber arabanın gidebileceği kadar hızla getirilmiş. Gebelikte anne ölümünü önlemeye yönelik çabalara rağmen Afganistan hâlâ dünyada doğum yapılacak en kötü ülkeler arasında yer alıyor, Afrika'nın en yoksul ve savaştan en

çok zarar görmüş ülkeleriyle aynı düzeyde. Ama savaş meydanının ortasındaki bu klinikte hayatta kalma ihtimali evde doğumdan daha yüksek.

"Kırk yaşında" diyor Dr. Fareiba, doğum sonrası odasındaki bir hasta için. Kadının birkaç ön dişi eksik ve kolları bileziklerle dolu. "Düşük yaptı. Ama on çocuğu hayatta. Hepsi kız. Bu nedenle bir oğul için bıkmadan usanmadan uğraşıyor."

Yeni gelinin ilk iki üç çocuğu oğlan olursa bundan fazlası için baskı görmeyecektir. Ardından birkaç kızı olursa o da sorun değildir. Ama doktorun sözleriyle arka arkaya hep "kız, kız, kız" gelirse kadınların çoğu bir oğul için denemeye devam edecektir. Nüfus sorusuna tek cümlelik bir cevap bu: Afganistan'daki birçok ebeveyn için dört beş çocuk son derece makuldür – ama sadece bunların çoğu erkek çocuklarından ibaretse. Burada bir kadının ortalama yaşam beklentisi kırk dört yıl ve bunun çoğunu hamilelikle geçiriyor. Çoğu çift isterlerse gebeliği nasıl önleyebileceklerini biliyorlar, ama bir oğula daha sahip olma baskısı çoğu zaman kadının hayatta kalma kaygılarına ağır basmakta.

Dr. Fareiba yatakta duvara dönük yatmakta olan yeni doğum yapmış anneyi battaniyenin üzerinden eliyle dürtüyor. Doğumdan beri ağzını açmamış. Doktor küçük kundağı annenin yanından alıveriyor ve her adımını izleyen hemşireye dönüyor. Başlarıyla onaylıyorlar. Evet, bu bir kız.

Sadece birkaç saatlik ve henüz bir adı yok. "Talihinin çok güzel olması" ve kem gözlerden korunması için gözlerine sürme çekilmiş. Bebek gözlerini birazcık kırpıştırıyor ve minik ağzı birkaç kez zar zor soluk alıyor. Minik, kavrayan parmaklarına değin harika bir kız. Oysa Afganistan'daki çoğu kimse için kadınlar zayıf beyinleri nedeniyle akıl yoksunu sayıldıklarından o bir *naqis-ul-aql* yani "doğuştan akılsız". Hayatta kalırsa sık sık aç kalabilir, çünkü kız çocuklarının beslenmesi en iyi ve en bol yiyeceklerin verileceği erkek çocuklarından sonra geliyor. Eğer ailesinde çocukların okula gitme şansları varsa öncelik erkek kardeşlerinde olacak. Kocası onun adına seçilecek, çoğu zaman o henüz ergenliğe girmeden. Yetişkin olduğunda yaşam kararlarının çok azını kendisi alabilecek.

Fakat itibarlı Dr. Fareiba'ya bakınca, bir erkeğin ona herhangi bir biçimde hâkim olmasına izin vereceğini hayal etmek güç geliyor. Kadm doktorlara hep ihtiyaç duyulduğundan son yirmi yılda her türlü hükümetle olduğu kadar ortada hiçbir hükümet olmadığı dönemlerde de çalışarak geleneğe başkaldırmış. Dr. Fareiba kendi tahminlerine göre "belki bin bebek" doğurtmuştu.

"Ama burada neden sadece oğullar sayılıyor? Kadınların yapamadığı şey nedir?" diye soruyorum.

Dr. Fareiba hayal kırıklığına uğradığını göstermek için ellerini havaya kaldırıyor. Bunu zaten açıklamış: Kabiliyetle bir ilgisi yok. Sadece erkeklerle kadınların farklı rolleri ve farklı görevleri vardır. Toplumun nasıl düzenlediğiyle ve nasıl işlediğiyle ilgilidir. Bundan önce nasıl olageldiğiyle ilgili.

Üstelik oğul baskısını sürdüren sadece erkekler de değil. Kadınların da oğullara tıpkı o kadar ihtiyaçları var diyor Dr. Fareiba, kendisinden örnek vererek. Üç oğlu sadece en gurur duyduğu başarısı olmakla kalmayıp ailesinin bekası için de vazgeçilmez. Anne babalar yaşlılığı görebilirlerse bir oğuldan başka kim onları koruyup kollayabilir? Aile bir savaştan daha kaçmak zorunda kalırsa? Başka bir aileyle bir ihtilaf ya da şiddetli çatışma çıkarsa? Afganistan'da sosyal güvenlik yok, sağlık hizmetleri az ve hukuk egemenliğinin olduğu söylenemez. Sadece işsizlik, yoksulluk ve sürekli savaş var. Bu ortamda oğulların sayısı bir ailenin hem mali hem de toplumsal açıdan gücüne denk oluyor. Onlar sigorta. Bir 401 (k)*. Bir banka. Dr. Fareiba'nın oğulları sadece onun yaşamını değil ailesinin uzun ömürlü olmasını ve mirasını da destekleyip güvenceye alacaklar.

Dr. Fareiba'nın bir de kızı var. Ama anne babasının seçtiği biriyle evlendirilip kocasının ailesiyle yaşamak üzere evden ayrılacak. Afgan kızlarının mülkiyeti kelimenin tam anlamıyla bir erkekten –babası– ötekine –kocasına– geçiyor. Kocası buna eğilimi varsa kızın yaşamının dizginlerini en ufak ayrıntısına dek eline alacak. Eğer müstakbel damadı ve ailesi uzaklara taşınacak olursa Dr. Fareiba kızını bir daha asla göremeyebilir. Öte yandan kendi oğulları evlendiğinde yeni aileler kurmak üzere gelinlerini yine

* Amerika'da yaygın bir emeklilik tasarruf yatırımı. (ç. n.)

Dr. Fareiba'nm evine getirecekler. İnşallah yeni oğullar doğacak ve ailesi büyüyüp güçlenecek.

"Kızımız asla bize ait değil. Ama oğlumuz" diyor Dr. Fareiba soğukkanlılıkla, "hep bizimle kalacak."

Aşiret yasasının ve katı ataerkil geleneğin tarih boyunca hükümetlerin çoğundan daha istikrarlı olduğu bu ülkede işler hep böyle yürümüştür. Afganistan'da gök kubbe ve nihai ölüm dışında hiçbir şey kesin değil. İkisinin arasında aile var.

Dr. Fareiba konuyu burada kapatıyor.

Ama kadınların erkeklere tâbi olması gerektiği ve oğulların kız evlatlardan daha değerli olduğu fikirleriyle birlikte ataerkil sistem aslında asla "doğal" ya da hep var olan tabii bir düzen değil. Bu sistemin izlerini tamamen insanların yol açtığı tarihsel olaylarda sürmek mümkündür.

Amerikalı araştırmacı Gerda Lerner 1980'lerde kadınların tarihi çalışmasına öncülük ettiğinde araştırması ataerkilliğin ilk başta nasıl biçimlendiğine dair hem kanıt hem de bir açıklama sağlamıştı. Kişisel mülk ve mülkiyet kavramlarının üremeyi denetim altına alma ihtiyacını da yaratması ancak MÖ 4. ile 2. yüzyıllar arasında insanların avcı toplayıcılıktan çobanlık ve çiftçiliğe geçtiği, tarımın doğduğu dönem civarında gerçekleşmişti. Denetim altına alınacak olan tam olarak kadınların rahimleriydi, zira en çok çocuğu olan kadın avantaj kazanıyordu. Hem işgücü olarak kullanılabilecek çocuklar hem de çocuk doğurabilen kadınlar birlikler kurmak ve böylece kişisel mülkiyeti geliştirmek için alınıp satılabilen kaynaklar halini aldılar. Hem toprak hem de sermaye sadece erkek vârisler yoluyla nesilden nesle aktarılıyordu, bu durum da servetin korunup mirasların inşa edilmesi için oğullara mutlak bir gereksinim duyulmasına yol açtı. Birçok toplum ataerkil sistemin bu ham halinden türemiştir, dünyanın en muhafazakâr ülkelerinde hâlâ son derece varlığını sürdüren ve birçok diğer toplumda gözle görünür kalıntıları olan bir sistemdir.

Gerda Lerner'in ataerkilliğin kökeninin tarihsel açıklamalarına ek olarak, kadınların Batı toplumlarında sadece birkaç nesil önceki mücadelelerini düşünerek Afganistan'ın namus kültürünü ve kadınların statüsünü anlamaya bir adım daha yaklaşılabilir. Muhabirlerin denenmiş ve geçerliliği kanıtlanmış stratejileri de

faydalıdır: Parayı takip etmek ve parayı denetleyenlerin onu paylaşmamak için nasıl her dünyevi ve uhrevi argümanı kullandıklarını gözlemlemek.

Ama Afgan kadınlarının çoğunun –ve bu konuda erkeklerin de– ataerkilliğin ilk halinden pek fark görmedikleri bir ortamda Dr. Fareiba gibi biri nasıl olup da var olabiliyordu?

Gerçekte pratik durumlarda Afganistan'la ilgili neredeyse her doğruya kolayca itiraz edilebilir ve hemen hemen tüm kurallar esnetilebilir. Kızları olan ve onları dışardaki dünyayla mücadele etmeye teşvik eden, daha özgür düşünceli babalar hep olmuştur. Dr. Fareiba bu kızlardan biriydi, durumu iyi olan bir Peştu ailesinde doğmuştu ve ailesi komünist dönemde eğitimini büyük ölçüde tamamlamasına izin vermişti. Kendi de bir doktor olan babası, dört erkek kardeşi ve yedi kız kardeşi de hep üniversite mezunuydu. Ailenin buna gücü vardı ve oğullarla kızların eğitimi arasında fark gözetmek için bir neden görmemişlerdi. Dr. Fareiba'nın kocası da genel tıp doktoru ve Dr. Fareiba'nın anne babası tarafından kızlarının çalışmasına izin vermesi için dikkatle seçilmiş.

Yine de Dr. Fareiba engelleyici buldukları da dahil buradaki yaşam koşullarına saygı duymak zorunda, sadece erkeklerin vâris olabildiği sistemi ve zoraki evlilikleri sorguladığımda sözümü kesiyor: "Bu bizim toplumumuz. Bizim kültürümüz."

Bu olağan bir durum. Afganlar baş başayken bir şeyin mantıksız, yasadışı, aptalca ya da sadece düpedüz yanlış olduğunu söyleyip bir yandan da buna neden bağlı kalınması gerektiğini savunabiliyorlar: Toplum istiyor bunu; toplum bir yön değişimini kabul etmeye hazır değil. Hayal kırıklığı içindeki omuz silkmenin, "keşke farklı olabilseydi, ama..." açıklamasının anlamı bu.

"Topluma karşı" gelmenin cezası "dedikodu" ve bu da kişinin itibarını, aile şerefini kaybetmesi tehdidini beraberinde getiriyor. Çok fazla dedikodu, yaşamı karmaşık ve tehlikeli kılıyor. Komşuların, arkadaşların ve hatta insanın kendi ailesinin onaylamayışı bir erkek için temel şeyleri –işe girmek, iyi bir ailenin kızıyla evlenmek ya da daha büyük bir ev yaptırmak için borç almak– neredeyse imkânsız kılıyor. Devletin hemen hemen var olmadığı ve az sayıda kurumun iyi işlediği bir yerde itibar birkaç geçerli tedavülden

biri ve onu korumak her zaman öncelikli olmalı. Sonuç olarak ne pahasına olursa olsun insanın oğulları olmalı.

Daha sonra çay içmek için oturduğumuzda "Bana oğul makinesi derler" diyor Dr. Fareiba, bir cam tepsiden aldığı tozlu karamellerin ambalajını açarken. Şekerlerden birini ön dişlerinin arkasına koyacak ve çayını tatlandırmak için dişlerinin arasından yavaş yavaş emecek, birçok Afgan'ın yaptığı gibi.

Oğullar doğurtmak bir uzmanlık alanı ve Dr. Fareiba bu konudaki deneyimlerini diğer bazı Afgan doktorlarla paylaştığını söylüyor, onların bunu ilave bir hizmet olarak sundukları biliniyor. Bunun maliyeti biraz yüksek. Dr. Fareiba da fetüsün cinsiyetini erkeğin sperminin belirlediğini gayet iyi biliyor ama yine de bir kadının bedeni içindeki "değişen koşullar"ın –eril kromozom bileşimini taşıyan– "doğru" sperm için ortamı daha çok ya da daha az elverişli kılabildiğine inanıyor. Öte yandan erkeğin özel bir tedaviye ihtiyacı yok. Onun bedeni zaten eksiksiz ve oğullar üretmeye hazır.

Dr. Fareiba üniversite mezunu ve kocası mühendis olan kendi kız kardeşinden bahsediyor. Sadece dört kızları olduğu, hiç oğulları olmadığından herkes onlara acıyormuş. Bu nedenle Dr. Fareiba'ya gelmişler.

"Kız kardeşim bana sordu: 'Neden hiç kız doğurtmuyorsun – oğlan doğurtuyorsun? Benim sorunum ne?' Onları bir yıl önce tedavi ettim ve şimdi kardeşimin çok şükür bir oğlu oldu."

Dr. Fareiba'nın yüzü kocaman bir gülümsemeyle aydınlanıyor. Artık yedi aylık olan yeğeni, annesi Dr. Fareiba'nın belirli gıdalar, ev yapımı ilaçlar ve cinsel pozisyonlardan oluşan özel rejimini uyguladıktan sonra olmuş. Dr. Fareiba kız kardeşine "onu senin için yaptım" demeyi çok seviyor.

Bebeğin oğlan olması için kullanılan bu test edilip onaylanmış yöntemler, Dr. Fareiba'ya önceki nesil kadın akrabalardan geçmiş, deneyimle ve diğer Afgan doktorlardan alınıp verilen tüyolarla geliştirilmişti.

"Sıcak yiyecekler erkek çocuk yapar" diye açıklıyor Dr. Fareiba, oğula ihtiyacı olan kadınlara verdiği çeşitli yemekleri, siyah çayı ve kuru meyveleri sayarak. Öte yandan yoğurt ve kavun yemek, yeşil çay "soğuk" gıdalardan sayılıyordu ve kız çocukla sonuçlanma ihti-

malleri daha yüksekti. Kremler ve tozlar da işe yarayabiliyordu. Dr. Fareiba bunların çoğunu evde yapıyor ve diğer doktorlarla değiş tokuş ediyordu. Kadın hastalarına bu ilaçları vajinalarının içine zerk etmeleri talimatı veriliyordu, erkekliği belirleyen Y kromozomunu taşıyan spermlerin ilerlemesine yardımcı olması amaçlanıyordu.

Geleneksel tıp, erkek spermin daha hızlı yüzüp daha çabuk yorulduğunu kabul ediyor, bu arada dişi kromozomu taşıyan sperm daha yavaş ama dayanma gücü daha fazla ve dölyatağında daha uzun süre yaşıyor.

Dr. Fareiba ayrıca yerçekimi işi raydan çıkarmadan değerli erkek sperme tüm avantajları sunmak için kadın hastalarına cinsel ilişkiden sonra düz uzanmalarını öğütlüyor. Fakat geleneksel tıbba göre belirli bir cinse gebe kalmayı garantilemenin sadece tek bir yolu var: Döllenmiş embriyoyu kadının rahmine geri yerleştirmeden önce yumurtayı ayırmak ve spermi dikkatle incelemek. Dr. Fareiba'ya bunu söylediğimde gülümsemekle yetiniyor. Onun da başarılı bir sicili var ve bilimi çok eski: "Söyle bana" diyor. "*Sen* neye inanıyorsun?"

Dr. Fareiba'nın sorusunu unutmayacağım. Afganistan'da, Carol'ın daha önce ileri sürdüğü gibi, inanmak diğer her şeyden daha önemli olabilir ve mitos da logos kadar önemlidir.

Ama Dr. Fareiba bile zaman zaman başarısız olunduğunun söylenmesi gerektiğini teslim ediyor. O ve diğer uzmanlar ellerinden geleni yaptıktan sonra anne babalar başka çözümlere başvuruyorlar.

Evet, diyor Dr. Fareiba, Mehran gibi erkek kılığına giren başka kızlar olabilir. Çünkü herkes biliyor ki düzmece bir oğul hiç oğul olmamasından daha iyidir. Dr. Fareiba belirli bir tür aileden bahsederken sesini alçaltıyor. Bir doktor olarak kız bebeğin oğlan olarak ilan edildiği birçok doğuma girmiş. Çocuk daha sonra muhtemelen köye geri götürülüyor ve yalanın gittiği yere kadar ya da toplum onun itibari bir oğlan olduğunu bile bile desteklediği sürece erkek çocuk olarak yetiştiriliyor. Dr. Fareiba ve meslektaşları küçük oğlan çocukları hastanenin acil servisine getirildiğinde de fazla soru sormamayı öğrenmişler, nöbetçi doktorun çocuğu muayene ederken yaptığı keşif çok şaşırtıcı oluyormuş. Doktorlar çocuğun anne babasıyla sessiz bir anlaşmayla hareket ediyor ve şaşırdıklarını belli etmiyorlarmış.

Çocuk hakları Afganistan'da tanınan bir kavram değil. Dr. Fareiba'ya göre eğer anne baba, kız çocuklarının erkek gibi görünmesini istiyorsa bunu gerçekleştirmeye hakları vardır. Bu geçici deneysel durum daha sonra düzelir. Çocuklar tıpkı Carol le Duc'un bahsettiği gibi hayatta önceden belirlenmiş bir yolda ilerlerler. Kızlar evlenip kendi çocuklarını doğururlar. Erkekler aileyi geçindirirler.

Dr. Fareiba her ailenin şahsi durumu gibi bahsettiği şey hakkında herhangi bir belge olabileceğini düşünmüyor. Bu konuda daha fazla bilgisi olabilecek birilerine yönlendirmeye de pek istekli değil. Böyle bir oğulun husule getirilmesi anne babanın kararma kalmıştır ve seçimlerine saygı duyulmalıdır. Hem ne önemi var ki? Bu kızlar gizli ve önemli olan da bu. Dışardaki herkes için onlar sadece *bachas*.

5. BÖLÜM

Siyasetçi

AZİTA

Ona bunun geçici olduğu söylenmişti.

Azita 1995'te büyük ebeveyninin Badgis'teki evine vardığında abla olarak derhal işe koyuldu. Çamaşırların yıkanması için odun ateşi yakılmalı ve başında durulmalıydı. Sonra uzun yoldan yayan iki ağır kova taze su taşınacaktı. Tuzlu suya kül dökülerek ev yapımı kül suyu elde ediliyordu. Kül, kumaştan kiri söküp atıyordu- ve ellerden de deriyi. Kabil'deki seçkin okulun öğrencisi, kendisini günümüzde hâlâ ülkenin en kırsal ve azgelişmiş vilayetlerinden biri olan yerde bulmuştu. İran'a yakın ve Türkmenistan sınırında olan Badgis, dağlardan gelen ve çöllerinde, dağınık fıstık ormanında esen güçlü rüzgârların adını taşıyordu. Sakinlerinin çoğu çiftçiydi. Okuma yazma bilenlerin sayısı azdı.

Gidecek okul olmadığından yapacak pek bir şey yoktu ve Azita'nın anne babası savaş bittiğinde başkente dönüp normal hayatlarına kaldıkları yerden devam etmekte ısrarcıydılar. Azita doktor olacak ve yurtdışına seyahat edecekti. Hepsi planlanmıştı.

Ama on sekizlik Azita'nm ümitleri yavaş yavaş karardı. Badgis'e Tacik kavimler hâkimdi ve Peştu bir azınlık mevcuttu, Taliban gitgide yaklaşmakta, vilayetin denetimini tamamen ele geçirmek için şiddetle savaşmaktaydı. Azita'nın vaktinin çoğunu geçirdiği evde pencerelerin üzeri mecburen kapatılmıştı çünkü yoldan geçenler Azita'nm gölgesini görmemeliydiler. Evden çıkarken yanında hep bir erkek refakatçi oluyordu ve dünyayı başını hızla çevirmeyi sersemletici kılan, nefes almayı zorlaştıran bir burkanın kalın kafesinden görüyordu. Azita yolda yürürken pek etrafına bakmasa da burkayla rahat hareket edebilmek için kumaşı yüzüne sıkıca sarmakta uzmanlaşması evde bir haftalık çalışmayı gerektirmişti. Ayak bilekleri görünmeden daha yavaş yürümeyi öğrenmişti.

Barış zamanında Badgis'teki yerel yöneticilerin ve onların ardından gelen savaş ağalarının kadınlara dair görüşleri pek liberal olmasa da sonunda Afganistan'ın çoğuna hâkim olan Taliban, ülke nüfusunun yarısından bilhassa nefret ediyordu.

Pakistanlı yazar Ahmed Raşid, *Taliban* kitabında Taliban adına savaşanları şöyle tasvir eder: Çoğu yetim kalmış genç erkeklerdi, genellikle 14 ila 24 yaşlarındaydılar, Pakistan'daki okuma yazma bilmeyen mollalardan İslam'ın uç bir yorumunu öğrenmişlerdi ve kendi tarihleri hakkında hiçbir bilgileri yoktu. Bunlar kamplarda büyüyen, düzenli bir toplumun ne olduğu ve nasıl yönetileceği hakkında çok az bilgisi olan, kadınların gereksiz ve erkekleri ayartmaktan başka işe yaramayan yaratıklar olduğu öğretilen Afgan göçmenleriydi. Bu nedenle kadınları karar alma ve diğer önemli meselelere dahil etmeye gerek yoktu. Taliban yönetimi ayrıca cinsel perhizi savunuyor, toplumda erkeklerle kadınların birbirleriyle temasından kaçınılması gerektiğini ileri sürüyordu, çünkü bu sadece savaşçıları zayıflatmaya yarardı.

Erkeklerin gitgide kadınlardan ayrı tutulduğu ve kendilerine ait bir ailelerinin olmadığı Taliban'ın savaş kültüründe kadınları denetlemek ve zayıflatmak erkekliğin çarpık bir sembolü halini almıştı. Taliban'ın kadınlara yönelik politikaları öyle sertti ki İran Ayetullah'ı bile protesto etti ve İslam'ı karaladıklarını söyledi. Afganistan yönetimi dünyanın geri kalanından gitgide soyutlanırken kadınların rolü ve kadınlara karşı davranış hem parasal hem de ideolojik açıdan bir kez daha kritik bir çekişme konusu olmuştu. Onlara göre Batılı güçler Taliban'ın kadınlara dair görüşünü eleştirdiğinde bu durum karşı cinsleri ayrıştırmanın doğruluğunu onaylıyordu, çünkü her Batılı fikir, icat ya da görüş kesinlikle İslam karşıtıydı. Gelişmiş silahlar ve eril yönetime has diğer modern avantajlar elbette bu tespite dahil değildi.

Azita, Badgis'teki adeta bir tür ev hapsinin sıkıntısını azaltmak için küçük kız kardeşlerinin eğitimini devam ettirmeyi üstlenmişti. Zamanla mahalleden başka kızlar da ihtiyatla aralarına katıldı. Resmi toplanma nedenleri Kuran'ı tekrar tekrar okumaktı, ama Azita matematik, coğrafya ve dil dersleri de veriyordu. Kitaplar risk teşkil ediyordu –hem dışarda taşımak hem de evde tutmak– bu nedenle dersler genellikle Azita'nın Kabil'deki okulundan aklında kalanlardan oluşuyordu.

O sıralarda Azita babası Murtaza'nın yanında suskun kalmaya başlamıştı. Babası hep Azita'nın sırdaşı olmuştu ve o da babasının. Beraberce oturup siyasetten, tarihten, edebiyattan konuşurlardı. Ama savaş bütün şiddetiyle sürerken ve Taliban giderek Badgis'e egemen olmaya başladıkça Murtaza değişti. Hemen sinirleniyordu. Geceleyin huzursuzdu ve fazla uyumuyordu. Çocuklar gündüz ondan uzak durmaya çalışıyorlardı, ama kızlar dışarı çıkamadığından küçük bir evde bunu yapmak zordu. Babasının sohbetlerine ilgisini yitirmiş gibi görünmesi Azita'yı şaşırtmıştı ve ondan alışık olduğu ilgiyi görmediği için üzgündü.

Aile Badgis'e taşındıktan iki yıl sonra Murtaza en büyük kızı için bir evlilik teklifi aldı. Teklif yeğenlerinin birinden geliyordu ve teklifi ileten de dul görümcesiydi. Afganistan'da birinci dereceden kuzenler arasında evlilik malları ve diğer varlıkları sülalenin içinde tutmak bakımından hem tercih ediliyordu hem de yaygındı. En önemlisi de yabancı kanıyla karışmayı önlediği için bu tür evliliklerin aile bağlarını güçlendirdiğine inanılıyordu.

Aile Badgis'e yerleştiğinden beri Azita sürekli hem akrabalardan hem de hiç tanınmadık ailelerin oğullarından evlilik teklifleri alıyordu. Bunun üzerinde pek durmamıştı; insanlar onun Badgis gelin piyasasına uygun olmadığını bilemezlerdi ya. En azından henüz. O farklı bir yoldaydı –Badgis'te kendisini sadece yaşamının geri kalanına bir mola vermiş gibi hissediyordu. Kabil'deki bazı sınıf arkadaşları âşık olup evlenmek ve masal gibi düğünler yapmakla ilgili gizli fanteziler besliyorlardı. Ama Azita ilkgençlik yılları boyunca bu fikre karşı hep son derece ilgisizdi. Hatta kibirliydi ve toy hırsları vardı. Açıkça planlanmış yakın geleceğinde erkeklere ayıracak zaman yoktu. Badgis'te evlenme teklif edenlerle bizzat hiç karşılaşmamıştı bile– teklif anne babasına gelmişti, onların da kızlarını soran herkese cevapları hazırdı: "Azita okuyacak ve yeteneğini boşa harcamak istemiyoruz." Hiç kuşkusuz kuzeni gibi cahil bir çiftçiyle evlendirilip harcanmayacaktı. Azita'ya göre bu durum fazlasıyla açıktı.

Azita bir akşam kulak misafiri olduğu konuşmaya hazırlıksız yakalanmıştı. Murtaza yine öfkeliydi. Kabil çok yakında normale dönecek diye kendisini kandırıp durduğunu söyledi karısına. Bu onu çaresiz bir duruma sokmuştu. Sadece 10 yaşındaki oğullarıyla

ailesini koruyamazdı. Eğer Azita erkek olsaydı, dediğini duymuştu Azita, durum farklı olurdu. Aile daha güçlü ve daha itibarlı olurdu. Azita'nın küçük kız kardeşleri sadece durumu daha da zorlaştırıyor ve Murtaza'yı zayıf bir ailesi olan zayıf biri kılıyor, yabancılardan gelen tehditlere açıyordu. Geleceğe dair pek gelir ihtimali de görünmüyordu.

Azita on dokuz yıl boyunca babasının onun kız olarak doğmasına öfkeli olmadığını ummuştu. Ama onu esas soluksuz bırakan babasının bunun ardından söylediği şeydi. Azita'nın kuzeninden gelen önceki teklif konusunda fikrini değiştirmişti. Murtaza bu teklifi kabul edecekti. Azita evlendirilecekti.

Dizleri çözüldü ve Azita yere çöktü.

Böylece sorunlar çözülecek, diye devam etti Murtaza. Kızını bir akrabayla evlendirmek başka bir erkeği ailelerine bağlayacak ve bu zor zamanları atlatmalarını sağlayacaktı. Bu hem Azita'nın hem de küçük kız kardeşlerinin güvenliğini temin edecekti: En büyüğü evlendirilirse en azından Murtaza'nın diğerleri konusundaki kararlılığı görülürdü; yani kızları için bir planı olduğu. Murtaza karısına Azita'yı tanıdıkları bir adamla evlendirmenin ailenin geleceğini riske atmaktan daha iyi olduğunu kabul etmesi gerektiğini söyledi.

Ama Azita'nın annesi Sıdıka hiç bu fikirde değildi. Fikrini değiştirmesi için kocasına yalvardı. Hatta ona sesini bile yükseltti. Bu iyi bir evlilik olmayacaktır, dedi. Köyden okuryazar olmayan bir aileye gelin giderse kızlarına ne olacaktı? Tartışma tırmanıp kavgaya dönüştü ve Murtaza Sıdıka'yı kendisini desteklemezse terk etmekle tehdit etti. Kararı kesindi ve bu haberi Azita'ya vermesini istedi. Yapılması gereken bu, dedi karısına: Kızına evleneceğini ve anne babasının onun için kimi seçtiğini söylemek bir annenin görevidir.

Ertesi gün Sıdıka kızının yanına geldiğinde önce ondan af diledi. Savaşı kaybettim, dedi. Ona yakında birinin karısı olacağını söylerken ağladı. Murtaza'yla yirmi yılın üzerindeki beraberliklerinden sonra Sıdıka ona karşı gelemezdi ve aileyi bir arada tutmak zorundaydı. Kızının önünde kederle başını eğdi ve anne babasının kararına saygı duyması için yalvardı.

"Bu senin kaderin" dedi kızma. "Bunu kabul etmelisin."

Azita elinden geldiğince direndi. Haykırdı. Ağladı. Günlerce ağzını açmadı ve yemek yemeyi reddetti. Gıdasızlıktan ve şiddetli

bitkinlikten ötürü uykuyla en hafif şuur arasındaki bir hezeyan durumunda yaşadı. Hayalleri ve gerçekleri birbirine karışmıştı, ikisini birbirinden ayıramıyordu. Elinden pek bir şey gelmiyordu – eğer kaçsaydı, büyük olasılıkla evden ayrılır ayrılmaz yakalanıp dövülür ve hapse atılırdı. Kaçışın bir seçenek olmadığını biliyordu. Anne babasını geri çevirmek bütün aileye utanç getirirdi ve babası gözden düşerdi.

Azita annesine en az on yıla daha ihtiyacı olduğunu söyledi, pazarlık yapmaya çalışırken. Afganistan'daki durum değişecekti. Tıpkı planladıkları gibi üniversiteye devam edebilirdi. Onları gururlandırıp olağanüstü başarılı olabilirdi.

"Ne isterseniz yapacağım. Sadece bana biraz daha zaman verin" diye yalvardı annesine.

"Üzgünüm evladım" dedi Sıdıka. "Elimden daha fazlası gelmiyor. Buraya kadar."

Daha sonra Azita belki de önceden saf olduğunu düşündü. Bir gün evlenmeyi sadece hayal meyal aklından geçirmişti, evleneceği adam da ailesi gibi onun hedeflerini paylaşacaktı.. Kendi gibi eğitimli biri olacaktı ve ikisi de çalışacaklardı. Belki kocası bir akademisyen olacaktı, babası gibi. Saygı duyacağı ve buna karşılık onun azmini destekleyecek biri. Ama yeni yürümeye başladıkları zamandan beri görmediği, okumamış kuzeni de nereden çıkmıştı?

Birkaç hafta sonra Azita anne babasının evinden yeni kocasıyla ayrıldı. Eşek sırtında götürülüyordu, istikamet kayınvalidesinin ücra köy eviydi. Babası başlık parası olarak küçük bir parça toprak ve bin Amerikan doları almıştı.

Bugün sabahları arabadan koyu renk güneş gözlükleriyle ve korumalara başıyla selam vererek inen Azita, Afganistan İslam Cumhuriyeti'nde kanunu temsil etmektedir. Bugün diğer tüm günler gibi vilayetinden aşiret büyükleri gelecek ve ondan yardım isteyecekler. Siyasi hiziplerin liderleri oyunu kazanmaya çalışacaklar. İş adamları desteğini almayı deneyecekler.

Azita onların hepsini meclisin bir ek binasında kabul ediyor, uzun bir maun konferans masasının başında toplantılara başkanlık ediyor. Toplantılar genelde programlı olmuyor ve belirli bir gündemleri yok, gün boyu tekrarlayıp duruyor; sürekli dışarda

bekleyen başka bir grup adam oluyor. Azita ulusal meclisin alt kanadında oturmak için ayda 2.000 dolar alıyor, görevleri yasa yapmak ve yasaları tasdik etmek, hükümet üyelerini onaylamak.

Bir ziyaretçi ancak kum torbalarıyla çevrili dört barikatın onayından geçtikten sonra sarı binanın basamaklarına erişebiliyor; nihai kontrol noktasının iki yanında makineli tüfekli nişancıların tepesinden başlarını çıkardıkları iki Amerikan Humvee*'si var. Muhafızlar yerli olabilir, ama hem bu hükümet hem de bizzat devlet kırk sekiz ülkeden 130 bin birlik tarafından korunuyor, gerçi bu birliklerin çoğunluğu Amerikan. Uzaktaki dağların hemen ardına, tesisi çevreleyen kalın duvarların yukarısına konuşlanmışlar, bayrak direğinde yükseklerde tek bir Afgan bayrağı çırpınıyor.

Afgan hükümeti, Batı devletlerinin bir rejim yıkıldıktan sonra kullandıkları standart "ulus inşası" taktik kitabına uygun olarak oluşturuldu. Kasım 2001'de bir zamanların Batı Almanya başkenti Bonn civarındaki bir konferansta Amerikalılarla işbirliği yapan birkaç düzine Afgan'ın arasından seçilenler 1979 Sovyet işgalinden beri kurulacak ilk ulusal hükümeti tasarlama ve yeni bir anayasa hazırlama görevine dahil edildiler. Konferans büyük ölçüde kazananların toplantısıydı, özellikle de Amerikan Özel Kuvvetleri'nin Taliban'ı devirmesine yardım eden silahlı Kuzey İşbirliği'ni temsil eden Afganların. Yabancıların Taliban'a yakın bulduğu bazı belli başlı Peştu aşiretlerin liderleri davet edilmemişti. O dönem yepyeni ülkenin planlanmasında ve icra edilmesinde hiçbir taviz verilmeyecekti.

O sıralarda ABD'deki ve Avrupa'daki siyasetçiler kadınların özgürleşmesinin Afganistan'daki savaşın gerekçelerinden bir başkası, neredeyse terörizmle savaşla eşdeğer olduğunu açıklamaya başladılar. Yaratılacak yeni ülkede nüfusun yarısına o zamana dek düşünülemeyecek imtiyazlar verilecekti: Pencereden bile bakılamayan yılların ardından artık Afgan kadınları yanlarında bir akraba olmadan evlerinden çıkabileceklerdi. Aynı zamanda meclisteki sandalyelerin yasayla kadınlara ayrılan minimum yüzde yirmi beşiyle hükümette temsil edilmelilerdi; bu oran o dönemde Birleşik Krallık'taki yüzde yirmi iki ve ABD'deki yüzde on yedi oranlarını da geçmekteydi.

* Humvee: Yüksek Hareket Kabiliyetli Çok Amaçlı Vasıta. (ç. n.)

Kadınlardan sorumlu bakanlık oluşturuldu ve yeni anayasada tıpkı Kuran'da olduğu gibi erkeklerle kadınların eşit olduğu ifade edildi. Batılı devletler de devasa dış yardım parasının ve deneyimin aktarımı yoluyla dünyanın en yoksul devletlerinden birini parlak yeni bir devlet olmaya sevk etmek için kısa sürede harekete geçtiler. Azita 2005'te Kabil'in 245 üyeli meclis alt kanadına girdiğinde Amerika'nın Afganistan için yeni planını temsil ediyordu.

O gün Azita ilk toplantısını Badgis'ten gelen üç adamı konuşmaya davet ederek açtı. Uyuşturucu kaçakçılığından on altı yıl hapse mahkûm edilmiş bir erkek kardeşleri adına görüşmek için gelmişlerdi. Azita'ya kardeşlerinin masum olduğunu anlattılar.

Azita başını salladı. Mahkeme tutanaklarını görebilir miydi? Adamlar tutanakları çıkardılar. Ona daha önceden yazdıkları başka bir belge daha verdiler, burada bir milletvekilinin erkek kardeşlerinin masum olduğunu bildiği ve kardeşlerinin derhal bırakılması gerektiği yazılı. Azita bunu imzalayabilir miydi lütfen, böylece onlar da bunu vilayet valisine götürüp kardeşlerini geri alabilirlerdi?

Azita onlara işlerin böyle yürümediğini açıklıyor. Mahkemenin kararını değiştiremez. O bir milletvekili, yargıç değil. Adamlar şaşkına dönüyor: "Ama sen bizim temsilcimizsin. Bu gücün var. Bunu bizim için yapmalısın!"

Azita bir uzlaşma teklifi getiriyor, erkek kardeşin davasının Kabil'deki yüksek mahkemede temyiz edilmesinde onlara yardım edecek. "Bütün yapabileceğim bu. Davayı yeniden görmelerini talep edeceğim. Onlardan bunu talep edecek ve sizin benim köylüm olduğunuzu söyleyeceğim."

Azita bunun başka bir yolu olmadığına onları ikna etmeye çalışıyor, bu arada oradaki herkesin anlayabilmesi için Peştuca ile Afgan Farsçası dilleri arasında geçiş yaparak nazikçe adalet sisteminin temel yapısını açıklıyor. Badgis'ten gelen bir başka adam konuşuyor ve durumla ilgili yeni bir ayrıntı veriyor: Hapisteki adam sadece uyuşturucu kaçakçılığından suçlu bulunmamış, aynı zamanda bir yol kenarı bombasının hazırlanmasında Taliban'a yardım etmekten de hüküm giymiş.

Bunun üzerine Azita sabırsızlanıyor. Toplantının ortasında masayı silmek için içeri giren çalışana "Öğle yemeği hazır mı?" diye

soruyor. Azita davanın temyiz edilip edilemeyeceğini bir avukata soracağını söyleyerek ziyaretçilerini rahatlatıyor. Sonra onları kalıp kendisiyle beraber yemek yemeye davet ediyor.

Öğleden sonra hâlâ boya ve yeni ahşap kokan ana binanın içindeki günlük sürüncemeli, zaman zaman da kaotik olan meclis oturumlarından birine katılıyor. Katılımcıların çoğunlukla erkek olduğu loş aydınlatılmış salonda oturumlar iki resmi dil arasında tercümeler gibi prosedür ayrıntıları ve milletvekillerinin çoğunun okuyamaması, belgelerin onlara yüksek sesle okunmasına ihtiyaç duymaları yüzünden sık sık bölünüyor. Ayrıca elektrikler sık sık kesiliyor, yedek jeneratörler yeniden gümbürdeyerek devreye girene dek her yer karanlığa bürünüyor.

Başkan genellikle Azita'ya konuşma izni vermiyor ve verdiğinde de diğerleri itiraz ediyor ya da sözünü kesiyorlar. Bir şey önerdiğinde çoğu zaman görmezden geliniyor, ama sonra benzer bir plan başkalarınca tartışılıyor.

Toplantı salonuna küçük gruplar halinde dağılmış olan altmış iki kadın muadilini kız kardeş diye tasvir etmek pek mümkün değil. Kadın hakları konusunda paylaştıkları hiçbir ortak amaç yok. Bazıları açıkça, kendi nüfuzlarını güçlendirme peşinde olan varlıklı ve güçlü savaş ağalarınca tutulan vekiller olarak hizmet ediyorlar. Bazı göze çarpan istisnalar dışında meclisteki kadınlar genelde sessiz kalıyorlar. O güne dek görevde geçen neredeyse beş yıl boyunca fiilen kadınlara karşı ayrımcılık yapan yasaların onaylandığını görmüşler ve erkek vekiller gibi savaş suçlarına af çıkarıldığında itiraz etmemişlerdi.

Azita kendisini bir siyasi pragmatist olarak görüyor, ücra bir vilayeti temsil ettiğinden ve şahsi serveti olmadığından elindeki küçük sermayeyi ve manevra sahasını akıllıca kullanmaya çalışıyor. Bir destekçisi burada olmasını sağlayan seçim kampanyasında adaylık başvurusu yapabilmesi için ona 200 dolar borç vermiş. Parayı geri ödeyememe endişesi seçim kampanyası boyunca aklından çıkmamış. Seçim kampanyaları konusunda fazla deneyimi olmasa da vilayetinin seyahat etmenin çok tehlikeli olduğu –Taliban'ın ya da yerel savaş ağalarının denetiminde olan– bölgelerine adının ulaşması için elinden geleni yaptı. Azita Peştu diline hâkimiyetinin meclisteki sandalyeyi kazanmasına yardım ettiğine inanıyor, çünkü

bazı aşiret büyükleri ona oy verdi. Vilayetindeki kadınların da en azından küçük bir kısmının kocalarının ya da babalarının izniyle kendisine oy verdiğini umuyor.

Eğitim Bakanlığı'nda benim de izleyiciler arasında olduğum bir gün, konuşmaya cüret ettiğinden sözü kesilip hatta alay edildiği başka bir günden sonra şimdi kendisine ayrılan sandalyede sabırla oturmuş, sadece havaya bakıyor. Ona göre barikatların dışında olsa olsa dış basının duyabileceği gibi kadm hakları konusunda bağırıp çağırmaktansa en azından bir oy kullanabildiği içerde olması daha iyi.

Carol Le Duc gibi Azita da kendisini asla feminist olarak tanımlamaz. Bu çok kışkırtıcı ve yabancılarla özdeşleştirilen bir sözcük. Azita'nm kendi direniş tarzı biraz farklı. Mesela, televizyona çıkma fırsatını hiç kaçırmıyor. Çoğu dış yardım paralarıyla faaliyet gösteren genç ve şevkli gazeteciler Azita'dan sık sık meclis görüşmeleri konusunda yorum yapmasını istiyorlar ve Azita da hep kabul ediyor. Genelde meclis dışındaki çimenlikte mülakat vermeyi tercih ediyor, çünkü fotoğraf aslında serbest olsa da genel kurul video kamerası gördüğünde çoğu zaman öfkeli homurtular ve şikâyetlerle yayını sekteye uğratıyor. Azita kadınların televizyona çıkmamaları gerektiğini savunan meslektaşlarıyla asla yüzleşmiyor, çünkü ona göre bu çok önemli bir fırsat. Afganistan'ın bir yerlerindeki bir delikanlının ya da genç kızın televizyonda bir kadını, hatta seçilmiş bir siyasetçi kadını göz ucuyla bile görmesi önemli. Onlara en azından var olduğunu göstermenin. Olası olduğunu.

Azita karşısında kameralar olsun olmasın üslubuna dikkat ediyor, görünümünün ve kişisel yaşamının enine boyuna incelendiğinin pekâlâ farkında. Fiilen ne söylediği ya da nasıl müzakere ettiği bu kadar önemli değil. Başörtüsünün kayması, dikkatsiz bir yorum, yüksek sesle gülmek –bunların hepsi ciddi bir siyasetçi için uygunsuz olur. Kişisel olan burada hep siyasidir. Azita kadm meslektaşlarını gözleyip inceliyor, kendi davranışlarını sürekli üstü kapalı taleplere ve sorulara göre ayarlıyor: *Ne giymiş? Fazla yüksek sesle mi konuşuyor? Konuşurken ellerini fazla mı oynatıyor? Fazla mı kendinden emin yürüyor? İyi bir eş ve anne mi? Kaç oğlu var? Dindar, mütevazı bir Müslüman kadın gibi görünüyor mu? Namaz kılıyor mu? Günde kaç vakit?*

Afganistan İslam Cumhuriyeti çoğu kez katı bir Müslüman toplumu olarak tasvir edilmektedir. Kişisel inançlar ne olursa olsun, çok dindar olmak dışındaki tüm *görüntüler* kişinin itibarını zedeleyebilir ve tehlikeler sunabilir. Genel olarak okuryazar olmayan bir toplumda işleri daha da zorlaştırırcasına Afganlar tam olarak neyin "iyi bir Müslüman" demek olduğu konusunda da pek fikir birliği içinde değildirler. Ülkedeki en büyük din otoritesi olan ulusal Ulema Konseyi ülke çapında üç bin üyeden oluşuyor – çoğunun 1980'lerden gelen mücahitlik tecrübesi var. Bu konseyin, üyelerinin değişken işbirliklerine ve siyasi amaçlarına ne uyuyorsa onu telkin ettiği biliniyor. Konsey sık sık yabancıların varlığını kınayıp kadınların toplumdaki rollerini kısıtlamak için sert kararlar yayımlıyor.

Louis Duprée, Afganistan'la ilgili kitabında bu çelişkiyi şöyle tasvir ediyor: "İslam özünde geri kalmış, ilerleme karşıtı, antimodern bir din değildir, ama yorumcularının çoğu, insan, eylem unsuru geri kalmış ve ilerleme karşıtı olabilir." Bu durum örgütlü dinin klasik lanetidir – faniler diğerlerini denetim altına almanın bir aracı olarak din *yorumunu* gasp ederler.

Azita'ya göre inanç kişiseldir ve öyle olmalıdır: "Camiye giderim. Cuma namazına giderim. Allah'ın dinlediğine ve başkalarına yardım edersen seni daha çok seveceğine inanırım. Bazen işim dolayısıyla insanların sigara ve içki içtiği büyükelçiliklere gidiyorum. Ben içmem. Ama bunu yapanlar hakkında da hiç kötü konuşmam. Herkesin kendi fikirleri, kendi inançları olabileceğine inanırım. Yani benim yorumum bu."

Gün sonunda eve döndüğünde birçok ricacı çoktan hiçbir korumanın ya da başka güvenlik önleminin olmadığı binasının dışında sıralanmış oluyor. Birinin işe ihtiyacı var. Bir başkası ondan bir aile ihtilafında aracılık etmesini istiyor. Hepsi yemek ve gece uyuyacak bir yer sunulmasını bekliyorlar, Azita'nm evi iki odalı. Onun sözleriyle: "Milletvekili olarak hem konuk evi, hem restoran, hem hastane hem de bankasın."

Seçmenler sürekli borç para istiyor. Azita'nın birikimi yok ama en azından örneğin yol parasına küçük bir katkıda bulunmayı teklif etmeden geri çevirmek düşmanca görülebilir. Gerçi uyuyacak yere ihtiyacı olan birini geri çevirmek kadar da kötü olamaz. Bunu yap-

mıyor tabii. Yaparsa birinin Badgis'e döndüğünde Azita'nın halkını umursamayan tembel ve tepeden bakan bir milletvekili olduğunu söylemesi riski doğar.

Azita bunu görevdeyken hemen öğrenmiş: "Kadın siyasetçinin işi erkek siyasetçiden çok farklı. Gündüzleyin siyasetçisin ve evinin kapısına vardığında iyi bir anne ve ev kadını da olmak zorundasın. Çocuklarımla ilgilenmek zorundayım: Ödev yapmak, onlara yemek pişirmek, akşam yemeği hazırlamak ve temizlik. Sonra konuklarımı kabul edip onlara iyi bir ev sahibi olmalıyım."

Haftanın çoğu gecesi on kişiye yemek pişirirken kendisine moral veriyor: "Kendimi dünyadaki diğer siyasetçi hanımlarla kıyaslıyorum. Hepimiz çok çalışmak ve burada olmamamız gerektiğini söyleyenleri görmezden gelmek zorundayız."

Gece yarısına doğru yatak odasının güne başladığı köşesinde nihayet yeniden yalnız kalıyor. Şimdi üzerine bir kot pantolon geçirmiş, küçük bir atkuyruğu yapmış ve bol bir tunik giymiş. Mutfak zemininde gaz ocağının yağıyla ve tozla karışmış pudrayı temizlemek için Pond'un yüz kremiyle yüzünü ovalıyor. Makyajsız yüzü daha yumuşak, daha genç.

Akşam yemeği misafirleri Pakistan'dan gelen sekiz erkek ve çocuklarıydı, bazıları şimdi öteki odada yerde uyuyorlar. Misafirler hem servis edilen cömert et porsiyonlarıyla hem de evin erkeklerince onlara sunulan misafirperverlikle gerektiği gibi onurlandırılmıştı: Çıplak ayaklı Mehran üzerinde bembeyaz bir *peran tonban*'la babasının yanına oturtulmuştu, babasının üzerinde de aynı kıyafet vardı. İlgiden çok memnun görünen ve toplanan erkeklerle sohbet eden Mehran aynı zamanda köşedeki televizyonda bir güreş maçı izlemeye muvaffak oluyordu. Azita mutfaktan getirdiği yahni ve pilav dolu servis tabaklarını tutarken gülüşüyorlardı.

"Beş on dakika sonra oğlum olup olmadığını sorarlar ve bütün sohbet neden bir oğlum olmadığına odaklanırdı. 'Senin için üzüldüm. Neden bir dahaki sefere oğlun olmasına çalışmıyorsun' derlerdi. Evimin içinde bu konuşmayı bitirmek istedim. Oğlun yoksa daha zayıf görülüyorsun. Onun için şimdi onlara bu imajı veriyorum."

"Peki hepsi buna kanıyor mu? Başka bilen yok mu?"

Azita'nın ailesi ve akrabaları biliyor. Bazı komşular da bir şeyler biliyor olabilirler. Ama kimse bu konuda yorum yapmıyor. "Peki ya biri çıkıp Mehran kız mı erkek mi diye açıkça sorarsa?" diye soruyorum.

"O zaman yalan söylemem. Ama bu neredeyse hiç olmuyor."

Peki ya bu durum daha geniş bir çevrede duyulursa? Azita mahcup olur mu? Aşırı dincilerden Mehran'a herhangi bir biçimde zarar gelir mi? Ya da insanların İslam'a göre nasıl yaşamaları gerektiği konusunda yorum yapan birilerinden?

Azita'ya göre bunların hiçbiri mümkün değil. Çünkü belki de bir oğula duyulan mutlak ihtiyaç diğer her şeye galip geldiğinden, Afganistan'da kılık değiştirmiş bir kız çocuğuna ya da diğer tüm kolektif sırlara Amerikan ordusunun eşcinsellere uygulayageldiği politika uygulanıyor: "Ne sen sor, ne ben söyleyeyim."

Afganistan'ın başka birçok kaygısı var. Bir kız çocuğunun erkek çocuğu kılığında büyümesi küçük düşürücü bir durum değil- aslında sadece tüm imtiyazların erkeklere ait olduğu yerleşik düzeni doğruluyor. Ayrıca Carol le Duc'un söylediği gibi: "Müşterek hilekârlık bir noktada artık hilekârlık teşkil etmez."

Carol le Duc'un ve Dr. Fareiba'nm yaptığı gibi Azita da nazikçe benim cinsiyet meselelerine kendisinden ya da diğer tüm Afganlardan daha meraklı olduğum ihtimalini ima ediyor. Sonuçta sadece bir çocuktan bahsediyoruz, diyor. Cinsiyetinin kız olduğunu açıkça ortaya koymanın ne önemi var, özellikle de bu durum küçük kızı daha zayıf, daha kısıtlanmış, daha değersiz bir çocuk kılacakken? Bunun yerine Mehran tıpkı görünmezlik pelerinini kuşanan Harry Potter gibi pantolon ve kısacık kesilmiş saçlarla özgürce hareket edebiliyor. Kızlar hep göze çarpar- özel kurallara ve düzenlemelere tâbi olan bir hedeftirler.

O Batılı "kendin olma" düşüncesi de buradaki yetişkinler için geçerli değil. 18 saatlik iş günlerinde Azita da bir rol oynuyor, kendi maskesi olarak düşündüğü şeyi gizliyor:

"Şimdi çoğu zaman bir siyasetçiyim. Azita değil."

"Öteki nasıl biri?"

Azita gözlerini deviriyor. "Öteki daha eğlenceli. Mutlu ve kendi bildiği gibi yaşamaya daha çok vakti var. Başka insanların istediği gibi değil. İnsanlar sürekli ona bakmıyor. Daha iyi bir anne.

Afganistan'da içindeki her şeyi öldürüp topluma uyum sağlamalısın. Hayatta kalmanın tek yolu bu."

"Sence siyasetçi olmasaydın Mehran erkek çocuğuna dönüştürülür müydü?"

"Dürüst olayım mı? Hayır."

"Peki Mehran için endişelenmiyor musun? Bunun onun için nasıl bir şey olduğunu ve ona ne olacağını düşünmüyor musun?"

"Bunu her gün düşünüyorum. Bu yaptığımızın doğru olup olmadığını her gün merak ediyorum."

6. BÖLÜM

Gizli Kızlar

Mesele gayet açık, eğer yakayı ele verirse ev halkı aç kalır. Üstelik o her gün ifşa olma korkusu yaşıyor.

Niima ona emredilen her şeyi çabucak yerine getiriyor. Üst raftan dükkân ürünlerini almak için yukarı tırmanıyor. Çay kutularını çıkarmak için istiflenmiş ithal Pakistan portakalı kasalarının altına dalıyor. Ufak tefek, esnek vücudunu tezgâhın gerisindeki sıkıca paketlenmiş un çuvallarının arasına sıkıştırıyor. Müşterilerin gözünün içine asla bakmamaya çalışıyor. Eğer gözlerinin içine bakarlarsa onun gerçek bir oğlan olmadığını göreceklerini düşünüyor.

Kısa saçları ve gri tuniğiyle on yaşındaki Niima rolünü mükemmel oynuyor. Ama yumuşak sesi onu ele veriyor. Kabil'in en yoksul semtlerinden birinde, yanından lağım deresi akan kül tuğlası bir evde yaşayan, –genelde bilinen ismiyle– Abdul Mateen, evinin kerpiç duvarlarının dışına çıktığında pek konuşmuyor. Niiama elbise ve başörtüsüyle her sabah iki saat okula gidiyor. Sonra eve dönüp iş kıyafetlerini giyiyor ve evinin yanındaki küçük bakkal dükkânında tezgâhtar olarak çalışmaya gidiyor. Bir günde eve ortalama 1.30 dolar getiriyor. Bu para sekiz kız kardeş ve annesinden oluşan Peştu ailesini geçindiriyor.

Niima sadece ailesinin bekası için erkek gibi davranıyor. Bunu gönüllü olarak yapmıyor ve eylemi pek özgürlük unsuru içermiyor.

Niima'nın evinde dışarda duran ayakkabılar ve terlikler içerden sadece ince, yıpranmış bir perdeyle ayrılıyor. Babası genelde eve uğramayan ve eline geçirebildiği paranın çoğunu uyuşturucuya harcayan işsiz bir duvarcı, diyor annesi.

Niima'yı erkeğe çevirmek dükkân sahibinin fikriydi –dükkân sahibi bir aile dostu– ve Niima artık yarı zamanlı erkek yaşamında birkaç yılı doldurdu.

"Bize bunu dükkân sahibi önerdi. Niima'nın evimize ekmek getirebileceğini söyledi" diye açıklıyor annesi.

Niima kız haliyle dükkânda asla çalışamaz, annesinin de istese bile çalışması mümkün değil. Aile kurallarına göre bir Peştu kadınının çalışması imkânsız. "Geleneğimize göre kadınlar böyle çalışamaz."

Akrabalar mahcup olurdu. Kocası da buna asla göz yummazdı.

Niima erkek olmaya pek hevesli görünmüyor. Ona göre erkek olmak ağır iş, fazla avantajı da yok. O, kız gibi görünmeyi tercih ederdi. Evde kız kardeşlerinin kıyafetlerini ödünç almayı seviyor. Her gün annesine yakınıyor: "Dükkânda erkeklerin yanında rahat değilim."

Annesi sadece birkaç yıl sonra yeniden eski haline dönüp kız olabileceğini söyleyerek onu teselli ediyor. Ailenin ilerideki bekası da şimdiden planlanmış durumda: Niima dükkânda çalışmak için fazla büyüyünce onun yerini küçük kız kardeşi alacak. Sonra da sıradaki kız kardeşi.

Şubnum'un kızlığa çok erken dönüşümü başlamış bile. Sekiz yaşındaki Şubnum hâlâ *peran tonban* giyiyor ama saçlarının uzamasına izin verilmiş. On üç yaşma girmeden bunun olmaması gerekiyordu, ama tavırları, kıkırdama krizleri ve kırpıştırdığı uzun kirpikleri onun daha fazla devam etmesini imkânsız kılmış. Abisiyle gittiği erkek okulunda ifşa olduğunda öğretmenler itiraz etmemişler. Ama diğerleri onun kız olduğunu tahmin ettikten sonra sınıftaki bir yığın sataşmaya katlanması gerekmiş.

Kabil Üniversitesi'nin yakınlarındaki iki odalı evinde Şubnum'un annesi Nahid'i ziyaret ettiğimde *24*'ün Jack Bauer'i, görüntüsü kumlu televizyonda kırık bir lambanın elektrik akımıyla şüpheli bir Müslüman'a işkence yapıyor. Şubnum ve erkek kardeşi dikkatle izliyorlar. Başörtülü ve mahcup mahcup gülümseyen ablaları köşede durmuş daha çok ellerine bakıyor.

Nahid'in bir oğlu vardı fakat koşullar bir oğula daha ihtiyacı olduğunu göstermişti. On yedi yıllık dayakçı kocası ondan tepeden tırnağa kapanıp evde oturmasını istediğinde Nahid her şeyi bırakıp gitmeyi seçmişti. Ayrılırken babası Nahid'in kocasıyla çok sıra dışı ve maliyetli bir anlaşma yapmıştı: Çocukların karşılığında ailenin parası ona kalacaktı. Aksi takdirde kocaların çocuklar üzerinde mutlak hakkı vardı ve bu nedenle Afganistan'da boşanma oranı

sıfıra yakındı. Nahid ailesinin desteğiyle şehrin başka bir kesimine taşınıp yeni bir hayata başladı. Bir iş ve ev buldu. Ama üç çocuklu bekâr bir anne olarak –bu durum Kabil'de neredeyse hiç duyulmamış bir şeydi– kendilerini daha güvende hissetmeleri için ailesini bir oğulla daha dengelemek zorundaydı.

Nahid boşanmış bir kadın olarak hafifmeşrep, müsait bir kadın olarak görülüyor, erkeklerin tehditleri ve zorba yaklaşımlarının yanı sıra diğer kadınların çok sayıda doğrudan ve dolaylı kınamasının tehdidi altında yaşıyordu. Her şeye karşın iki oğullu bir kadın olarak biraz daha itibarlı biri sayılıyordu.

Şubnum bu kadar isteksiz ve kızlığı bu kadar baskın olmasaydı bu çözüm gayet işe yarayabilirdi. Saçlarını kestirmek için berbere götürüldüğü her sefer ağlıyordu. Sonrasında hızlı uzamasını sağlamak için kısa saçlarını çekiştiriyor ve evde takıntılı bir biçimde ablasının elbiselerini deniyordu.

Nahid sonunda pes etti. Bu durum için kendisini suçluyordu- belki de erkek çocuğu olmayı Şubnum için yeterince cazip kılmamıştı.

Şubnum'a hangi cinsiyeti tercih ettiği sorulunca hiç tereddüt etmiyor. "Kız" diye cevaplıyor, yüzünde kocaman bir gülümsemeyle başını dikerek. O an etkileyici bir Hint bhangra dans performansı göstermekte olan televizyona şöyle bir göz atıyor. "Böylece mücevher takıp dans edebilirim."

Dileği yerine gelecek. Daha önce olmasa da ilerideki düğününde.

Mehran gibi başka kızlar bulmak amacıyla Kabil'in katmanlı sırlarına yavaş yavaş nüfuz etmeye başladım. İlk bulduğum iki kız Şubnum ve Niima oldu. Onları ilk ağızdan bilginin hemen edinilemediği ve yalnızca yüz yüze görüşmelerde bir çırpıda alınabildiği Kabil'in bereketli dedikodu kazanı vasıtasıyla tespit ettim.

Bu kızlar resmen yoklar, ama yurt dışında eğitim görmüş Kabil seçkinlerinin bir kademe altındaki Afganların çoğu erkek çocuk gibi yetiştirilen bir kız çocuğu olan eski bir komşu, akraba, çalışma arkadaşı ya da sülaledeki birini gerçekten de hatırlıyordu. Başta fazla isim yoktu ve adres namına çok az bilgi vardı. Ama Afganistan'daki sıkı toplumsal denetim sistemine yerleşmiş beşeri bilginin

zenginliği, bir telefon defterinin, veritabanının ve haritanın yerini tutuyordu.

Pek korkusu olmayan, kendi aralarında bol bol sokak diliyle konuşan iki genç Afgan tercüman Ömer ve Sitare'nin yardımıyla yavaşça sevk zincirleri oluşturuyor, güven kazanıyor ve zamanla aslında Kabil'de ve civarında daha çok kızın erkek gibi yaşadığını kanıtlayan kişilerle tanışıyorum. Çok daha fazlasının.

Biri "ağacın kesildiği üçüncü evin yanında" yaşıyor. Bir başkasının "çarşının yanındaki penceresiz evin ilk katında" olduğu düşünülüyor. Ya da "mülteci kampının öteki tarafında, yolun hemen yukarısında, tel örgülü mavi kapının içinde." Belli bir ortaokulda bir tane var; bir başkasının da belli bir mahallede olduğu düşünülüyor. Birinin kızının sahada futbol oynadığı ve babasının terzi dükkânında çalıştığı biliniyor.

Araştırmamızda sık sık kafamız karışıyor ve bazen tamamen kayboluyor, hiç isim levhası olmayan ara sokakları ve mahalleleri saatlerce dönüyoruz. Ama bir kez doğru aileyi bulup oğullarının *kız* olma ihtimalini ihtiyatla sorguladığımızda, ister zarif villalarda ister tente ve balçıktan yapılma evlerde otursunlar hep nazik ve konuksever olan Afganlar bizi genelde çaya davet ediyorlar. Hep Ömer ya da Sitare'nin birtakım ince diplomasisiyle uzun takdimlerden, çoğu zaman İsveç ve ailemle –özellikle de babamla– ilgili sorular ve tekrar tekrar tazelenen çaylardan sonra ailenin sahte oğluyla tanışıp konuşmamıza izin veriliyor.

Sitare'yle ben kısa süre sonra kılık değiştirmiş kızların ortak niteliklerini tespit etme konusunda birbirimize kafa tutmaya başlıyoruz. Bazılarını yumuşak yüz hatları ele veriyor. Ya da arada sırada kıkırdamaları. Diğerleri gösterişçi, erkeksi bir tavır ve saldırganlık görünümü sergilemek için biraz fazla uğraşıyorlar. Ama genelde sağlam, meydan okuyan bakışları tanıyoruz, sanki ortak bir sırrımız varmış gibi. Bazen dışarda sokakta ya da okulda küçük bir oğlan çocuğu bize kurnazca gülümser, sonra baş başayken ya da anne babasının yanında kalabalıktan biraz farklı olduğunu doğrulardı.

Kızların hiçbiri erkekliği gönüllü seçmiş olmasa da çoğu bu ödünç statüden keyif aldığını söylüyor. Bu tamamen bununla ne *yaptıklarına* bağlı ve her çocuk için bir avantaj/külfet kıyaslaması

anlamına geliyor. Mehran gibi üst ya da orta sınıf ailelere mensup olanlar genelde ailelerinin prestij ve şeref simgeleri, okulda sesini yükseltmekte ve mahallede şiddetli açık hava oyunları oynamakta başarılılar.

Yoksul ailelerdeki diğer erkek kılığındaki kızlar ise tıpkı bu ailelerdeki çoğu gerçek oğlan gibi zorunlu çocuk işçiliğiyle bitkin düşürülüyorlar. "Burası kadın olmak için korkunç bir yer olabilir. Ama erkekler için de çok iyi sayılmaz" gözlemini paylaşmayı seviyordu Carol le Duc. Ticaretle uğraşan, sakız satan, ayakkabı boyayan ya da sokaklarda araba camı yıkamayı öneren sokak çocukları arasında bazıları gerçek oğlan, bazılarıysa kılık değiştirmiş kızlardı. Hepsi Kabil'in yumuşak karnının bir parçası ve yanlarından geçenler için çoğu zaman sadece görünmezler.

Hatta aslında göründüğü gibi olmayan bu çocukların bir adı olduğunu da buldum. Oğlan ya da kız olmayan çocuklara konuşma dilinde *bacha posh* deniyor. Bir tercümanla birlikte bunun Roma alfabesiyle nasıl yazılacağını belirliyoruz, çünkü hazırda yazılı bir kaynak yok. Afgan Farsçasında tam olarak "erkek çocuğu kılığında" anlamına geliyor. Peştucada bu üçüncü tür çocuklara *alakaana* da deniyor. Böyle bir ifadenin olması ve iyi bilinmesi bu çocukların sıra dışı olmadığına işaret ediyor. Bu durum yeni bir olgu da değil.

Bacha posh arayışımızda zaman zaman tamamen yanılıp yanlış aileye yaklaşıyor ya da yanlış bir mahallede yanlış eve gidiyoruz. Bazen de esas aradığımızdan epey farklı bir şey buluyoruz.

Kabil havaalanının civarında engelli gaziler için inşa edilen etrafı duvarlarla çevrili tesisteki evde elektrik yok. Güneş birkaç saat önce batmış ve on iki yaşındaki İsmail bize ailenin küçük karanlık odalarından birinde on kardeş içindeki "tek oğul" olarak takdim edildi. İsmail'in saçları koyu renk, kaşları fırça gibi, hatta üst dudağının üstünde biraz kara tüy var. Feminen hiçbir yanı yok ve hem sabırsızlanıyorum hem de kafam karışıyor. Bu aileyle ilgili basbayağı yanlış bilgi almış olabiliriz.

Ama içeri davet edildiğimizden şimdi gitmek kabalık olacak, o nedenle çay içmek üzere oturuyoruz, bu arada İsmail'in annesi bize kızın hikâyesini anlatıyor. Usulca hareket ediyor, paçavraların sarılı olduğu, ev yapımı bir koltuk değneğine dayanmış. Sadece

tek bir bacağı var. Ötekini 1985'teki bir bombalamada kaybetmiş. Yaşları bir ila yirmi arasında değişen on çocuğu, çimento zemini örten ince halıda etrafına toplanıyorlar. En büyüğü Taliban egemenliği döneminde büyümüş ve o yaştaki kızların çoğu gibi okuma yazması yok. 2002'den beri okula giden ve büyüyünce doktor ya da avukat olmak istediklerinden heyecanla bahseden küçük kız kardeşlerinden çok daha kendine güvensiz.

Ama anneleri onları susturuyor. O sadece İsmail'den bahsetmek istiyor. İçlerinde en zekisi o ve ailenin ayırabileceği tüm para onun yüksek öğrenimine gidecek. Geriye bir şey kalırsa kızların sıralarını beklemeleri gerekecek. İsmail'in onun "ışığı" olduğunu söylüyor annesi. "Çocuklarım arasında ayrım yapmak istemem ama İsmail'in toplumda yüksek bir mertebeye ulaşacağını biliyorum."

İsmail aileye ilahi müdahale sonucunda geldi, diye açıklıyor. Altıncı kızı doğduğunda bu çaresiz anne, çocuğun dünyaya oğul olarak sunulması gerektiğine karar vermiş. Herkese yeni küçük kızının aslında ilk oğlu olduğunu söylemiş. Düzmece erkek bebeğin bebek olarak aileye pratik bir faydası yoktu. Ama bu bebeğin *sihirli* bir faydası vardı. Arkadaşları ve komşular annesine kızını oğlan yaparsa bunun iyi şans getireceğini söylemişlerdi. İyi şans bu örnekte *gerçek* bir oğul demekti. Bu manevra ondan önce birçok aileye yardım etmişti: Görsel canlandırma (*visual manifestation*) sayesinde kadın her gün bir erkek çocuğun görüntüsüne baka baka bedeni sonunda bir oğula gebe kalacaktı.

Böylece iş nihayet anlaşılıyor: İsmail erkek kılığına girmiş bir kız değil – o, ailenin tek oğlu. Kızlarından birini iki yıl erkek gibi giydirdikten sonra bir oğlu olduğunu anlatan anne çok mutlu görünüyor. Bir *bacha posh* olan altıncı kızı üçüncü doğum gününden kısa süre sonra ölmüş, ama daha büyük bir amacı gerçekleştirmişti.

Bir kızı erkeğe çevirmenin bu yeni ve ilave örüntüsünü kavramaya çalışırken yerdeki pozisyonumu değiştiriyorum. Oda sessizliğe bürünüyor, bu durum tekrar bendeki türden mantığın ya da bilimin artık geçerli olmadığı bir sahaya girdiğimize işaret ediyor.

"Tamam. Bunun işe yaradığını nasıl bilebilirsiniz-"

İsmail'in annesi hızla oğlunu işaret ederek sözümü kesiyor.

"Bak ona. Bunu kendin de görebilirsin."

"Elbette." Bu oğul sahibi olmanın en yaygın yöntemlerinden biridir, diye onaylıyor Dr. Fareiba, o hafta daha sonra onu Kabil'de bulduğumda. Kesinlikle onun tüyoları ve sırları kadar sağlam değildi, ama onun deneyim düzeyinden faydalanamayan Afganistan köylerinde yaygınlıkla kullanılan bir yöntemdi.

Bugün formunda, Shar-a Naw semtindeki köhne bir konukevinde ülkenin ücra vilayetlerinden gelen onlarca sağlık çalışanına yönelik bir atölye çalışmasını yönetiyor.

Gündemin üst sıralarında bebeğin anne sütüyle beslenmesi var: Yardım örgütlerinin süt tozu dağıttığı vilayetlerde bir sorun çıkmış. Süt tozunun ilk alıcıları yani en yoksul kadınlar, emzirmemeyi bir zenginlik işareti saydıklarından bu ürünü pazarlarda satıp durumu biraz daha iyi olanlara satın alma imkânı vermişler. Dr. Fareiba ve meslektaşları başarısız olan bu yardım girişimini düzeltme çabalarında bu gidişatı tersine çevirmeye ve yeni doğan bebeklerini en azından birkaç ay emzirmeyi denemeleri için kadınlarla konuşmaya çalışıyorlar.

Kabil'e bahar erken gelmişti, kadın katılımcılar iki hantal kanepenin ve yerden havaya üfleyen plastik bir vantilatörün bulunduğu bir arka odaya çekildiler. Erkek sağlık çalışanları başka yerde yemek yiyorlar. Dr. Fareiba bizi sekiz farklı vilayetten sekiz kadın Afgan doktorun ve ebenin cam tabaklarda karpuz dilimlerini elden ele gezdirdikleri öğle yemeğine katılmaya davet ediyor. Sitare'yle beraber oturduğumuzda hepsi bize en iyi porsiyonları vermek istiyorlar. Tahminen bize servis yapan kadın içlerinde en yaşlısı ve tabaklarımızı tepeleme dolduruyor. Ama karpuzdan daha çok istediğim bir şey var: *Bacha posh*'lar Afganistan'ın her yerinde mi, onların vilayetlerinde de var mı acaba?

Sitare konuya ihtiyatlı bir giriş yaptıktan ve Dr. Fareiba biraz koluyla dürtükledikten sonra kadınlar birbiri ardına köylerinde yeni doğan ve erkek olduğu ilan edilen kız bebeklerin hikâyelerini anlatmaya başlıyorlar.

Ailelerin zengin, yoksul, eğitimli, eğitimsiz, Peştu, Tacik, Hazara ya da Türkmen olmasının bir önemi olmadığını söylüyorlar. Bu kızların tek ortak noktası ailelerinin bir oğula duyduğu *ihtiyaç*. Bu kadınların karşılaştığı kızların erkek çocuğu gibi yaşamalarının türlü sebepleri vardı: Ailenin çalışan bir çocuk vasıtasıyla başka

bir gelire daha ihtiyacı vardı ya da okul yolu tehlikeliydi ve erkek kılığı bir ölçüde güvenlik sağlıyordu veya ailenin oğlu yoktu ve köye tam bir aile görüntüsü vermek için bir oğula ihtiyaç duyuyorlardı. Kabil'de gördüğümüz gibi çoğu zaman birçok faktörün bileşimi söz konusuydu. Yoksul bir aile zengin bir aileden farklı nedenlerle bir oğula ihtiyaç duyabilirdi, ama etnik ya da coğrafi nedenler onlara ayrıcalık sağlamıyordu. Hepsi Afgan'dı ve her ne pahasına olursa olsun oğullar talep eden bir toplumda yaşıyorlardı.

Üstelik, sağlık çalışanlarının söylediğine göre, çoğu için ailede bir *bacha posh* olması kabul edilen ve tartışmasız bir uygulamaydı, ama kız çocuğu evlenmesi ve kendi çocuklarını doğurması gereken ergenliğe girmeden önce tekrar kadına çevrilmeliydi. Bunun için fazla beklemenin kızın itibarı açısından bazı sonuçları olabilirdi. Ergenlik çağındaki bir kız hiçbir biçimde bu çağdaki erkeklerin çevresinde olmamalıydı, kılık değiştirmiş olsa bile. Yanlışlıkla onlara dokunabilir ya da bilakis bu erkekler ona dokunabilir ve sırrını bilenlerce hafifmeşrep, ahlaksız bir kız olarak görülebilirdi. Evlenme ihtimalleri mahvolabilir ve lekeli bir seçenek olarak görülebilirdi. Bütün ailenin itibarı lekelenebilirdi.

Peki Afganistan'da kaç tane *bacha posh* çocuk var?

Kimse bilmiyor. Bu çocuklar azınlıkta, ama ülkenin her yerindeki köylerde onları görmek "olağan" bir şey. Her okulda genellikle bir iki tane var. Küçük dükkânlarda yardımcı olarak çalışan bir tane sıklıkla oluyor. Sağlık çalışanlarının hepsi de onları kliniklerde, bir anneye ya da kız kardeşe eşlik ederken ya da başta varsayılandan farklı bir doğum cinsinde çıkan bir hasta olarak görmüşler. Sağlık çalışanlarının hepsi buna şahit olmuş ve sadece kız çocukları olan ailelerin hepsinin bir kızı erkeğe dönüştürmeyi düşüneceklerini kabul ediyorlar. Onlara göre kendi zor çocuk yetiştirme yaşamı başlamadan önce birkaç yıl erkek çocuğu gibi yaşamak genel olarak kızın avantajmadır.

Helmand'dan gelen bir doktor dört aylık hamileydi. Zaten dört oğlu vardı. Diğerleri şakayla onun sırasını savmış olduğunu söylüyorlar. Bu defa kız istiyor. Kocası da bu dileğini destekliyormuş. İlk kez birinin gerçekten kız istediklerini söylediğini duyuyorum. Diğer kadınlar doktoru tebrik ediyorlar. Kızları çok sevdiklerini söylüyorlar. Ama onlar aynı zamanda kadın ve gerçekçiler. Onla-

rınki gibi bir ülkede bir kız daha dünyaya getirmenin zorluğunun derin ve şahsi bilgisine sahipler. Burada bir kız çocuğunun geleceği babasına bağlı. Vardaklı bir ebe bunu açıkça ifade ediyor: "Ancak iyi bir adamdan kızının olması iyi bir şey. Kötü bir adamdan kızın olsun istemezsin, çünkü acı çeker, tıpkı annesi gibi."

Örneğin, diyor, eğer bir koca karısına fiziksel şiddet uyguluyorsa büyük ihtimalle kızlarına da uygulayacaktır. İşte o zaman sen bir kadın olarak tüm çocuklarının erkek olması için şiddetle dua edersin. Mesleğinin en zor yanlarından biri de şiddet gören bir kadının bir kız daha doğurmasına şahit olmak. Çünkü kızın da şiddet uygulanan bir eve götürüleceğini biliyorlar. Birleşmiş Milletler'in ve birkaç insan hakları örgütünün anket araştırmalarına göre on Afgan kadınından dokuzu bir tür aile içi şiddet görecektir.

Benzer biçimde kız yerine oğulların çok tercih edildiği Hindistan gibi komşu ülkelerde ultrason cihazları doktorların ve hastaların en çok rağbet ettikleri cihazların arasında bulunuyor. Mara Hvistendahl, *Unnatural Selection: Choosing Boys over Girls, and the Consequences of a World Full of Men* (*Doğal Olmayan Seçim: Oğulları Kızlara Tercih Etmek ve Erkeklerle Dolu bir Dünyanın Sonuçları*) kitabında Asya'da şimdiden 160 milyon dişi fetüsün alınarak demografiğin gelecek nesiller boyu çarpıtıldığını ve kadınsız bir toplum olmanın akut sorunlarının yaratıldığını iddia ediyor. Kabil'de de parasını ödeyebilenler için ultrason görüntüleme ve hamileliğin ileri dönemlerinde gizlice kürtaj yaptırma imkânları olsa da Afganistan'ın çoğu kırsal kesimi henüz o aşamada değil. Bu kesimlerdekilerin bu dünyaya çok fazla kız çocuğu getirmekten kaçınmayı ummakta şimdilik tek güvenceleri Dr. Fareiba'nın düşük teknolojili, kadim reçeteleri.

Sağlık çalışanlarının da bu misyona katkıda bulunmak amacıyla kendi vilayetlerinden en az bir *sihirli* oğul yapma örnekleri var. Bir *bacha posh* yaratmanın en yaygın gerekçesinin pekâlâ da gerçek bir oğul peydahlamak olabileceğini onaylıyorlar. Parlak turuncu başörtülü Vardaklı genç ebe, ta ki sonunda annesi bir oğlan doğurana dek kuzeninin dokuz yıl boyunca erkek gibi giydirildiğini anlatıyor. Bir kızın gerçek bir oğul doğana dek erkek kalmasına sıklıkla rastlanıyor; o zaman doğan oğul ailesinin gururu olarak bu *bacha posh*'un yerini alıyor.

Bu mistik oğul garantileme yolunun sporcuların ve satıcıların büyük başarıyla kullandıkları *new-age* kavramı "pozitif düşüncenin gücü"yle paralellikleri var. *Bak, inan ve gerçek olsun.* Afgan versiyonu Afganistan'da haberdar olduğum hiçbir dinsel uygulamayla örtüşmeyen bir dua biçimi. Bu sadece sihir, diye açıklıyor kadınlar. Ama tanrı yine de bir biçimde işin içinde mi? diye soruyorum, onlar ilahi müdahaleden bahsettiklerinde.

Birbirlerine bakıyorlar. Sihir *sihirdir.* Hem Allah'tan başka ilah yoktur.

Sonra rahatsız edici bir sessizlik oluyor. Önceki birkaç hafta içinde yabancı yardım çalışanlarının Müslümanları Hristiyanlığa geçirmeye çalıştıklarına dair bitmeyen dedikodular üzerine gösteriler düzenlenmişti.

Dr. Fareiba bana başıyla "gidelim" işareti yapıyor. Bugüne değin bazı sırlarını açıklamayı kabul etmiş olabilirdi, ama din bir yabancıyla tartışılmasa daha iyi olurdu.

7. BÖLÜM

Haylaz

MEHRAN VE AZİTA

"Kolları kaldır! Kolları kaldır! Ayak parmaklarına dokun! Dalga yap! Havada yüz! Büyük daireler çiz! Bir daha! Şimdi selam ver! Selam ver ve ülkeni onurlandır!"

Sabah jimnastiği hem Montessori'den hem de askeri disiplinden izler taşıyor. Yüz kadar küçük çocuk, kuru çamurda yer yer çimenlerin bittiği, buzları yeni eriyen bir çimenlikte eşzamanlı hareket etmek için çok ciddi bir çaba harcıyorlar.

Okul müdiresinin kıtaları oluşturup isimleri okuması yaklaşık yirmi dakika sürüyor. Bir ismi okuduğunda altı ila on yaşındakilerden oluşan tıklım tıklım dizilmiş kalabalığın içinden bir kol kalkıyor, erkekler yüksek sesle *"bale"** diyorlar, kızlardan daha yumuşak bir ses geliyor.

Her S biçimli sıranın başındaki temsilci erkek çocuk düzeni koruyor ve Mehran, gömlekli ve kravatlı böyle bir ikinci sınıf öğrencisinin yanında duruyor. Sallantılı jimnastik bittikten sonra iki arkadaş benzer bir poz takınıyorlar –eller cepte, kalçalar önde, bacaklar açık– ve sıkılmış görünüyorlar. Arkalarında pantolonlu erkekler ve düz elbiseli –ama başörtüsüz– kızlar sıralanmış. Okulun şart koştuğu üniforma rengi yeşil ve içerde okuldaki öğrenci sayısı kadar yeşil tonu var, çünkü her anne çarşıda hangi yeşil kumaşı bulursa kendi çocuğunu onunla giydiriyor. Mehran'm göbeği pantolondan çıkıyor; fermuarın üstündeki ön düğmenin yerine rahatsız bir çengelli iğne takılmış. Terliğinin içinde ayak parmakları çıplak ve tek cebinde kahvaltıdan kalma bir bisküvi var.

Bunlar çoğunlukla Kabil'in yeni seçkin meslek sahibi sınıfının çocukları. Çoğunun anne babası eğitimli ve devletteki ya da

* Afgan Farsçasında "evet" anlamına geliyor. (ç. n.)

uluslararası örgütlerdeki işlerine giderken çocuklarını buraya bırakıyorlar. Özel okul İngilizce eğitimi veriyor ve öğretmenleri lise mezunu. Hatta birkaçı öğretmenlik yüksekokulu mezunu.

Okul müdiresi öğrencilerin önünde tek başına şarkı söyleyecek gönüllü bir öğrenci istediğinde Mehran boş boş bakıyor. Bir kız mütevazı tavırlarla yürüyüp öğrenci topluluğunun karşısına geçiyor, başı öne eğik ve elleri önünde kenetlenmiş. Hâlâ elleri ceplerinde olan Mehran bir arkadaşına doğru eğilip önlerindeki kızı başıyla işaret ederek bir şey fısıldıyor. Arkadaşı yüzüne yayılan kocaman bir gülümsemeyle onaylıyor ve kıkırdıyorlar, sonra söylenen devlet marşına katılmaya zorlanıyorlar. Marşı birkaç Kuran ayeti izliyor ve okul müdiresi çocuklara günlük küçük yaşam öğüdünü veriyor: "Dişlerinizi fırçalayın, tırnaklarınızı kesin ve asla yalan söylemeyin."

Büyük öğrenciler önce bırakılıyor ve yavaşça iki katlı taş binaya akıp merdivenleri çıkıyorlar, geçkin bir yardımcı buraya Rus savaş jetlerinin ve bir İran havayolu şirketinin posterlerinin altına kırmızı bir su kovası ve kahverengi taş sabun yerleştirmiş. Yaşlı kadın her çocuğun ellerine kırmızı plastik bir maşrapadan su çarpıyor ve sınıflarına gönderiyor. Mehran'ın öğretmeni bugünkü yabancı ziyaretçilerin şerefine İngilizce dersiyle başlayacağını söylüyor – bu dersin kitapsız ve tamamen Afgan Farsçası dilinde işlendiği anlaşılıyor.

Mehran ilk kez buraya, okulun anaokuluna saçları iki yandan örgülü ve fıstık yeşili bir elbiseyle Mahnuş adıyla gelmişti. Okul tatile girdikten sonra Mahnuş bir daha okula dönmedi. Onun yerine kısa saçlı, kravatlı Mehran diğer çocuklarla birlikte birinci sınıfa başladı. Bunun dışında pek bir şey değişmemişti. Bazı öğretmenler şaşırdı ama sadece kendi aralarında yorum yaptılar. Erkek Kuran öğretmeni Mehran'ın derste başını örtmesini isteyince sorun bir beysbol kepiyle çözüldü. Diğer çocuklar görünüşe göre durumla pek ilgilenmiyorlardı. Okuldaki öğrencilerin çok sık değişmesinin yanı sıra derslerde ve oyunlarda kızlarlarla erkeklerin ayrılmadığı karma eğitim politikasının da faydası olmuştu.

Öğretmenlik görevine Mehran'ın değişiminden sonra başlayan Bayan Momand, ikindi uykusu için kızların odasına bir erkek ço-

cuk getirildiğinde nasıl irkildiğini hatırlıyor. Mehran'ın üzerindekileri çıkarmasına yardım ederken kız olduğunu açıkça görmüş. Bayan Momand o kadar şaşırmış ki çocuğunu okula neden bu kılıkta yolladığını sormak için Azita'yı aramış. Azita sadece kızları olduğunu ve Mehran'ın ailenin oğlu yerine geçtiğini basitçe açıklamış. Bunu duymak Bayan Momand için yeterli olmuş – çok iyi anlıyormuş. Onun da eskiden okulda bir arkadaşı varmış, ailenin tek çocuğuymuş ve oğul rolünü üstlenmiş.

Öğretmenine göre Mehran yeni rolüne iyi uyum sağlamış görünüyordu. Belki biraz fazla iyi. Her fırsatta çevresindekilere erkek olduğunu söylüyordu. Dikiş dikmek ve oyuncak bebekle oynamak yerine bisiklete biniyor, futbol oynuyor ve koşuyordu. Bayan Momand'a göre Mehran tamamen erkek olmuştu ve onu dış görünüşüyle ya da tavırlarıyla diğer erkeklerden ayırmak mümkün değildi. Tüm öğretmenler işbirliği içindeydi ve gerektiğinde üzerini ayrı bir odada değiştirmesine izin vererek sırrını korumasına yardım ediyorlardı.

"Yani bütün bunlar sizin için normal miydi? Hatta bunun yaygın görülen bir durum olduğunu söyleyebilir miyiz?" diye soruyorum, Bayan Momand'a.

"Pek sayılmaz. Ama bir sorun değildi."

Kurallar net: Kızlar için elbise, erkekler için pantolon. Okulda karşı cinsin kıyafetini giyen başka kimse yok. Ama aile meselelerine karışmak okulun işi değil, diye açıklıyor müdire. Anne baba hangi cinsiyette karar kıldıysa okul bunun sürdürülmesine yardım etmelidir. Yalan bile olsa. Okulun kaygılanacak başka şeyleri var, ön kapıda kaç silahlı muhafıza ihtiyaç olduğunu kararlaştırmak gibi. Öğretmen Momand, Azita'yla bir nevi dayanışma içinde olduğunu ifade etti: "Mehran'ın annesi mecliste. İyi bir kadın. Biz yapmamız gerekeni yapıyoruz."

"Biz kadınlar mı yoksa biz Afganlar mı?"

"Her ikisi de."

Akademik becerilere gelince öğretmenine göre Mehran "zeki ama birazcık tembel" idi. Kolayca gülümsüyor ve hemen anlaşılmazsa ya da onaylanmazsa öfkeli, bozulmuş bir yüz ifadesi takınıyordu. Mahnuş'u geride bıraktıktan birkaç yıl sonra Mehran'ın kişiliği gitgide daha gürültücü olmuştu. Teneffüsleri hareketin nerede

olduğuna bağlı olarak erkeklerin futbol oyunlarına ve diğer açık hava etkinliklerine girip çıkarak geçiriyordu. Ayrıca diğer öğrencilerin çoğu akranlarıyla olmak isterken Mehran sanki daha büyük erkek çocukların ilgisini çekmeye, genellikle onları etkilemeye ve tiksindirici davranarak biraz ilgi görmeye çalışıyordu. Bağırıp çağırır, çevresindekileri elleyip iterdi. Çoğu zaman görmezden gelinir, ama bazen daha büyük bir oğlanla tartışmasını ayırmak gerekirdi. Öğretmenlere göre Mehran kız olduğunun pekâlâ farkındaydı. Ama yeni gelenlere kendisini hep erkek olarak tanıtırdı. Mehran erkek yapılmadan önce bir süre kız olduğundan bu konuda kafası pek karışık olamazdı.

Sigmund Freud, çocukların dört beş yaşlarına kadar genital farkların ayırdında bile olmadıklarını iddia etti, ama 1980'lerde Dr. Eleanor Galenson ve Dr. Herman Roiphe çocukların cinsel kimlik anlayışlarının çok daha erken başladığını kanıtladılar. Bu doktorların bulgularına göre bir çocuk henüz on beş aylıkken doğum cinsiyetinin farkında olabiliyor.

Oysa Afganistan'da çocukları öne çıkarmamaya ya da en azından kızlar ve erkeklerle ilgili çizgileri bulandırmaya özel bir ilgi duyuluyor. Anne babaların çoğu evlenmelerinden önce çocukların –özellikle de küçük kızların– zihinlerini "saf" tutmak amacıyla anatomik farklarla ilgili özellikleri kasten açıklamıyorlar.

Bu annemin bana bir zamanlar anlattığı, 1950'lerin daha muhafazakâr İsveç'inde on yaşındayken kendi annesine büyüyünce erkek olmaya niyetli olduğunu açıklaması hikâyesine benziyor. Annemin sadece bir kız kardeşi vardı ve babasını ya da herhangi başka bir erkeği çıplak görmediğinden erkeklerle kadınlar arasındaki farkı pek bilmiyordu. Büyükannem kızıyla alay edip aptal olduğunu söylemiş, ama bu planın neden gerçekleşemeyeceğini açıklamamıştı.

Mehran'm okulunda da çocukların asla karşı cinsi çıplak görmemeleri gerekiyor; bu kesinlikle yasak. Müdire bana bu aşamada çoğu öğrencinin küçük kızlarla erkekler arasındaki tek farkın görünüm olduğunu düşündüğünden emin olduğunu anlatıyor: bir yanda pantolon, bir yanda etek.

Bu ve pantolonun her zaman öncelikli olduğu bilgisi.

7 Şubat 1999'da Azita başaramadığını biliyordu, ama konuşmak ya da herhangi bir tepki göstermek için fazla bitkindi. Henüz doğum yapmıştı – iki kere. Kayınvalidesinin küçük, yalıtımın sadece kuru otun kerpiç duvarlara karıştırılarak sağlandığı buz gibi evindeydi. İkizlerin ilki neredeyse üç gün üç gece süren sancı sonrasında, bir ay erken doğmuştu. Sadece bir kilo ikiyüz gramdı ve solukları derin değildi. On dakika sonra yüzü maviye döndü ve kız kardeşi doğduğunda artık pek yaşam belirtisi göstermiyordu. Kız kardeşi de baygındı. Azita'nın çocuklarını doğurmasına yardım eden kadınlar bebekleri yıkamadılar. Bunun yerine bebekleri bezlere sarıp Azita'ya verdiler – ordaki herkes bebeklerin yaşamayacağından emindi.

Kayınvalidesi ağlamaya başladığında Azita onun torunlarının yaşamayabileceklerinden korktuğu için ağlamadığını biliyordu. Yaşlı kadın hayal kırıklığına uğramıştı. "Neden?" diye ağlıyordu, Azita'ya göre şöyle diyordu, "aileye daha çok kız getiriyoruz? Komşulara ne diyeceğim? Ya köylülere?"

Azita hiçbir şey hissetmiyordu. Geçen sene ilkel yeni evinin eşiğinden yoksul bir çiftçi ailesinin değerli tek bir şey taşıyan malı olarak geçmişti –bir rahim. Kocasının halihazırda bir karısı vardı ve onun rahmi de tam Azita'nın iki numaralı eş olarak alınma nedeniydi. İlk karısı bir kız doğurmuş ve ikinci çocuğu –bir oğul– ölmüştü. Ondan sonra hep düşük yapmıştı. Kayınvalideyi ikinci bir genç ve sağlıklı eş aramaya iten de bu olmuştu. Azita'yla birlikte, bir yamaca kondurulmuş ve dış dünyadan Badgis'in vilayet başkenti Kale-i Nev'den bile daha çok soyutlanmış olan bu küçük tarım köyündeki aile için daha parlak bir gelecek vaadi belirmişti. O dönem bu köye ancak at ve eşekle ya da yayan ulaşılabiliyordu.

İki erkek kardeş, onların üç karısı ve tüm çocuklarından oluşan on kişilik hane halkı Azita'nm kayınvalidesince idare ediliyordu. Kayınvalide gelinlerinin yaşamlarındaki en ufak ayrıntıya değin hükmediyordu. Günlük işlerin aralarında nasıl paylaştırılacağına, ne zaman ve ne yiyeceklerine, kimin konuşacağına ve sohbetin neyle ilgili olacağına o karar veriyordu. Kilerin anahtarı da ondaydı. Onun kurallarına uymak, yemek yemek ve aç kalmak arasında bir seçim yapmak demekti.

Azita eve ilk geldiğinde ona birçok iş verilmişti. Kısa zamanda inekleri –biri süt, üçü de tarım içindi–, on koyunu ve bir sürü tavuğu idare etmeyi öğrendi. Bir abla ve çok farklı yetişmiş biri olarak çok geçmeden ailenin işleri yapış biçimi hakkında görüşlerini ve fikirlerini sunmaya başladı. Tırnaklarını kesmelerini, yemekten önce ellerini yıkamalarını ve çocuklar konusunda yardımlaşmalarını önerdi. Zayıf hijyen koşullarıyla ve hastalıkla savaşmak için hep beraber güçlerini birleştirip eve daha çok su getirmelerini savundu. Ailedeki erkeklerle kadınların yemekleri beraber yemelerini önerdi –bir kocanın eşlerinden biriyle beraber uyumasının beklendiği geceleri hariç erkeklerle kadınların katiyetle birbirinden ayrıldığı bir hanede bu son derece radikal bir fikirdi. Azita'ya göre aile içinde daha fazla iletişim olması anlamlıydı, kendi de öyle yetiştirilmişti.

Azita'nın hiçbir fikri hoş karşılanmadı.

Aile evinden yanında getirdiği birçok elbise de son derece kışkırtıcı bulundu. Köy evindeki her kadının sadece iki elbisesi olurdu – biri düğünler gibi özel durumlar içindi ve onun haricinde giyilmemeliydi ve öteki su çok kıt olduğundan yıkanmadan önce on gün giyilecek olan günlük bir elbiseydi. Azita'ya eğer daha sık temiz kıyafet giymek istiyorsa gidip uzaktaki kuyudan kendi suyunu getirebileceği söylenmişti.

Daha sonra da kayınvalidesinin gelinleri kontrol altında tutma sistemine itiraz etti, çünkü kayınvalide tüm itaatsizlik belirtilerine bastonuyla yanıt vermekteydi. En çok dayağı da en çok hata yapan ilk eş yiyordu. Azita bu duruma üzülüyordu ve karşı geldi. Olay tırmanıp bağrışmaya döndü ve bir gün Azita kocasının ilk karısına siper olmak için devreye girdi, bastonu hızla kapıp ortadan ikiye kırdı. Öfkeliydi, kayınvalidesini tehdit etti: "Ben de seni döverim. Taliban'dan korkmuyorum, hele senden hiç korkmuyorum."

İslam karıların dövülmesine göz yummaz, diye ekledi. Kadınlar da diğer kadınları dövmemelidir. Yaşlı kadın gelinlerine baktı, arkasını dönüp sessizce burnundan soludu, sonra yürüyüp gitti. Aile kadınlarının kıdemli idarecisinin tahttan çekilmeye hiç niyeti yoktu. Ailedeki kadm eşlerin sessizce itaat etmeleri sadece bekleniyor denemezdi – bu bir kuraldı ve yaşamlarının işleyişi için bir önkoşuldu. Azita kocasının cahil ve utangaç ilk karısını korumayı üzerine alınca işlerin zıvanadan çıkma riski doğmuştu.

Bunun üzerine kayınvalide meseleyi oğullarına açmış, onlar da bir şeyler yapılması gerektiğini onaylamışlardı. Şehirden gelen Azita'nm oradan kaptığı her türlü fenalığın önünün kesilmesi gerektiği kanaatine varmışlardı. Yeni gelenin normal bir eş haline getirilmesi ve yoz Kabil yetişme tarzının ona aşıladığı fikirlerden arındırılması için hâlâ zaman vardı.

Bunlar ondan dayakla uzaklaştırılacaktı.

İlk darbe Azita'yı gafil avlamıştı. Babasının annesini dövdüğünü hiç görmemişti ve çocukken de pek tokat yememişti. Şimdi kocası belirli bir neden olmaksızın, bir daha annesiyle tartışmasın diye önlem olarak eline ne geçerse, tahta bir sopayla ya da metal bir telle Azita'yı dövüyordu. Bazen de sadece yumruklarım kullanıyordu.

"Vücuda. Yüze. Onu durdurmaya çalıştım. Durmasını söyledim. Bazen de söylemedim."

"Peki ya cinsel açıdan?" Azita sessizliğe gömülüyor.

"Afganistan'da kocanın seni zorlaması tecavüz sayılmıyor" diyor Azita. "Böyle dersen insanlar aptal bir kadın olduğunu düşünürler."

Kadının bedeni her zaman kocasının emrindedir, sadece üreme için değil eğlence için de, çünkü erkek cinselliği iyi ve gerekli bir şey olarak görülür. Eğer karısı boyun eğmezse koca hayal kırıklığına uğrayabilir ve gözü dışarı kayabilir, diye düşünülüyor. Bu da aile temellerine, böylece de bir bütün olarak topluma zarar verebilir. Evliliğin ilk baştaki amaçlarından biri cinselliği yasallaştırmak olduğundan ekseriyetle Hıristiyan olan ülkelerde de epey yakın bir tarihe kadar evlilikteki tecavüz yasadışı kabul edilmiyordu. Amerika Birleşik Devletlerinde evlilikteki tecavüz ancak 1993'te tüm eyaletlerde suç sayıldı; Birleşik Krallık'ta ise 1991'de.

Azita evliliğinin başlarında dayak başladıktan sonra hemen hamile kalarak herkesi rahatlatmıştı. Bununla birlikte amacını gerçekleştirmenin ilk adımını atmıştı. Bir oğul uman aile Azita'nın karnı büyüdükçe onu rahat bıraktı. "Şuna bakın – ne kadar da şişman ve sağlıklı. Kesinlikle bir oğlu olacak" dediler.

Azita barış görüntüsünden ötürü minnettardı. O da bir oğlu olsun diye dua ediyordu.

İkiz kızları doğurmak sadece bir hayal kırıklığı değildi; Azita adeta aileyi alay konusu yapmıştı. Kayınbiraderinin de sadece

kızları vardı; sanki aile lanetlenmişti. Tek teselli prematüre ikiz bebeklerin fazla yaşamama ihtimaliydi.

Azita bile başta kızlarına hiçbir sevgi duymamıştı. Minik yenidoğanları için savaşmasını sağlayan başka bir histi: merhamet. Kasabadan gelen doktor birkaç gün sonra ikizleri muayene ettiğinde doğumu tebrik etmedi. Ona göre yaşama şansları hâlâ çok düşüktü. Azita'ya dönüp sadece şöyle dedi, "Üzgünüm."

Azita doktorun hastalığın seyriyle ilgili tahminini kabul etmişti, ama emziremediğinden yine de kayınvalidesine ineklerin birinden biraz süt alıp vermesi için yalvardı. Ancak kayınvalidesinin satıldığında para getireceğini söylediği sütün parasını ödemeyi önerdikten sonra kızlarını kaşıkla besleyebildi. Bebeklerin durumları yavaş yavaş düzeldi. İki ay sonra biraz gülümsemeye başladılar ve Azita da onları o zaman sevmeye başladı. Evliliğin o ilk yıllarında onun yaşam nedeni olmuşlardı.

Küçük erkek kardeşi anne babası adına durumuna bakmaya geldiğinde iyimser olmaya ve onu durumun o kadar kötü olmadığına inandırmaya çalıştı. Anne babasına iyi haberler götüreceğini, onu kolay pes eden biri olarak düşünmelerine izin vermeyeceğini umuyordu. Ama Murtaza ziyarete geldiğinde sahte yaldızlar dökülüverdi. Azita ona hayatından nefret ettiğini söyledi. Murtaza hiçbir tepki vermeyince öfkesi daha önce babasına hiç göstermeye cüret etmediği denli kabardı. Gitmek için kapıdan çıktığında Azita da peşinden gidip kapının eşiğinde durarak ona bağırdı: "*Çok teşekkürler*! Senin yüzünden her gün acı çekiyorum. Bana kendimi yetiştirmemi söyledin. Yaptım ve şimdi bir eşekten ya da inekten daha kötü muamele görüyorum. Bu senin eserin."

Murtaza ona sessizce baktı. Sonra şöyle dedi: "Evet. Bunu sana ben yaptım. Çok üzgünüm."

Azita babasını ilk kez ağlarken görüyordu.

Bugün Kabil'de Mehran akşamüstü okuldan eve döndüğünde özel ara öğünü hep mutfak tezgâhında hazır oluyor: Tabakta iki portakal ve soymak için küçük bir bıçak. Mehran portakallara çılgın gibi saldırıyor, sonra elleri hâlâ yapış yapışken annesinin kucağına tırmanıyor. Amaç kız kardeşlerin film izleyebilmesi için Azita'yı dizüstü bilgisayarını vermeye ikna etmek. Kız kardeşleri nazikçe bir

şey isterken gülümsüyor, Mehran ise gürültücü ve ısrarcı. Sadece tek küpe takan Bollywood aksiyon kahramanı Salman Khan'a özenerek iğneyle delmeye çalıştığı ama başarısız olduğu sağ kulağına geniş bir yara bandı takılı.

"Mehran şimdi iyice erkek oldu" diye mırıldanıyor Azita, telefonla konuşurken onu susturmaya çalışarak. "Geçen gün eve bir geldim, bilgisayarımı parçalarına ayırmaya çalışıyor, içindeki oyunları aradığını söyledi." Gülüyor. "Mehran kızlar gibi değil. O benim haylazım."

İki cep telefonu ve üç dil arasında geçiş yaparken kızının kolunu okşuyor. "Denerim" diyor arayanlardan birine. "Okul müdürünü arayıp konuşacağım." Bir meslektaşının çocuğu okuldan atılmıştı ve Azita'dan nüfuzunu kullanmasını istiyordu. Yapmayacağı bazı şeyler vardı: Seçmenlere ya da çocuklarına eş olarak genç bekâr kızlar önermek gibi. Hiçbir zaman açıkça "hayır" demiyor, bazı işler için uygun olmadığını yavaş yavaş açıklıyordu.

Azita'nm kızları bu öğleden sonrayı birçok kız çocuğu gibi binanın sarı duvarları arasında bir Hint kanalını ya da çok sevdikleri Hannah Montana ve Harry Potter DVD'lerini izleyerek sıkıntılı bir hüsran içinde geçirecekler. Saatler yavaş yavaş ilerlerken hem filmin sesini hem de didişmenin dozunu arttıracaklar. Mehran'm ödevini yapması gerek ve kızlara bu bitene dek kimsenin dışarı çıkmayacağı söylenmiş. İkizler Azita'nın çalışma masasının altında korsan bir Tacik CD'si bulup dans etmeye başladıklarında Azita kaygılanıyor. Komşular işitebilir ve bir milletvekili ailesinin böyle bir şey dinlemesi düşünülemez.

Azita dans etmeyi çok seviyor ama pek yapmıyor. Dans etmek kadınlar için şiirle aynı kategoriye giriyor – aşk ve arzu gibi yasak konularda düşüncelere esin kaynağı olabilecek hayal kurmakla denk görülüyor. Şiir okuyan, yazan ya da bir şiirden alıntı yapan her kadın kafasında tuhaf aşk ve romantizm fikirleri besleyebilir ve bu nedenle potansiyel bir fahişedir. Azita Facebook sayfasında bir defasında bir şiir paylaştığında hemen uygunsuz davrandığına dair yorumlar gelmişti.

Güneş artık batmakta olsa da Azita pencereden baktığında görebileceği alanda kalmaları şartıyla kızları bir saat dışarda oynamaları için bırakmaya karar veriyor. Dört kız adeta birbirlerinin üzerine

yıkılarak sandaletlerini giyiyor, basamaklardan aşağı küçük avluya yuvarlanıyorlar. İki daha büyük oğlandan ve bir grup küçük çocuktan oluşan mahalle takımı çoktan gelmiş, hepsi çizgi film karakterleriyle süslü parlak renkli giysiler giymişler. Benafşa'nın ya da Beheşta'nın yaşında başka kız yok. Küçük kızları dışarı çıkarmak daha az muhafazakâr mahallelerde bile alışılmadık bir şey ve Azita'nın on yaşındaki ikizleri en fazla üç yıl daha başörtüsüz dolaşabilecekler. Babaları şimdiden kapanmalarını tercih ettiğini bildirmiş.

Çimenlikte birkaç oğlan eski püskü bir futbol topuyla paslaşıyorlar ve dondurmacı adam tek hoparlörlerü monoton küçük bir melodi çalan bisikletli el arabasıyla geldiğinde sahne huzurla doluyor.

Benafşa ve Beheşta, Mehran'ı kıskanmadıklarına beni inandırmaya çalışıyorlar. Futbol oynayıp Mehran gibi kirlenmeyi neden isteyeceklerdi ki? Bağrış çağrışlar içinde oğlanlarla kavga etmeyi? Mehran mizacıyla aileyi yöneten, kucaktan inmeyen küçük kız kardeşleri olabilirdi, ama onun yerinde olmak istemezlerdi. Mehran erkek olduktan sonra ailenin en şımartılan çocuğu olmuştu. Belki de ailenin bebeği olarak hep öyleydi. İkizler babalarından para almakta çok zorlandıklarının farkındaydılar, oysa babaları Mehran'a istediği her şeyi veriyordu sanki. İkizlere göre Mehran konuştuğunda daha ilgiyle dinler görünüyor ve onun şakalarına daha yüksek sesle gülüyordu.

Sekiz yaşındaki ortanca kardeş Mehrangis'e göre Mehran'ın durumu kesinlikle daha iyiydi. Mehrangis ikizlerin hep birbirlerini kolladıkları kıkırdamalı dostluklarından dışlanıyordu ve görünümü nedeniyle daha az ilgi görüyordu. Anne babasına yakın zamanda şu teklifi getirmişti: "Benim birazcık şişman olduğumu söylüyorlar, bunun için anneme belki en iyisinin beni de erkek yapmaları olduğunu söyledim, güzel de değilim zaten."

Ama anne babası Mehrangis'in erkek olma dileğini geri çevirdiler. Aslında Mehrangis babasının *bacha posh* için ilk tercihiydi ama yaşı daha büyük olduğundan ve kadın olmasına daha az vakit kaldığından onu tercih etmemişlerdi. Mehran'm oğulluğu daha uzun sürecekti. Mehrangis hikâyesini anlatırken omuzlarını silkiyor; olmamıştı işte ve durum buydu. Ablaları kadar alımlı ya da şirin görülmediğinin farkındaydı. Oysa Mehran erkek sayıldığından

en azından hiç kimse onun şişmanlığından ya da yeterince güzel olmadığından bahsetmiyordu.

Mehran'ın iyi huylu, sevimli ya da tatlı biri gibi davranmasına gerek yok. Ondan zarafet ya da sevgi dolu gülümsemeler beklenmiyor. Kızların fotoğrafını çektiğimde ya da onlar benim kameramla birbirlerinin fotoğrafını çektiklerinde Benafşa ve Beheşta dudaklarını öne uzatıp, kocaman flörtöz kirpiklerini kırpıştırarak, bazen birbirlerini parmakla işaret ederek ve küçük bir rutin Bollywood tarzı dansla kollarını döndürerek iyi prova edilmiş pozlar veriyorlar. Bazen Mehrangis de onları taklit etmeye çalışıyor, ama genelde alay konusu oluyor. Mehran tam aksi yöne doğru gidiyor – kızgın görünüyor, elleri kalçalarında, gözlerini kameraya dikmiş. Gülümsediğinde ağzı kulaklarına varıyor, iki ön dişinin arasındaki geniş aralık gözler önüne seriliyor. Kıyafetleri zar zor yerli yerinde kalıyor, özellikle de dışarda birkaç saat yuvarlandıktan sonra. Ailede babasından sonra en çok yiyen o.

Benafşa kıyafetimin kolunu çekiştiriyor. Bir şey söylemek istiyor, ama diğerlerinden uzaklaşmalıyız. Yola doğru tel örgüye yaklaşıyoruz ve söyleyeceğini hızla söylüyor, sesi alçak ve başı öne eğik.

"İki arkadaşım ondan kız diye bahsediyorlar. Erkek değil kız kardeşim olduğunu biliyorlar." Sadece bu da değil: "Mehran çok kavga ediyor. Oğlanlar, daha büyük komşu oğulları, ona 'Sen kızsın.' diyorlar. Mehran da onlara 'Hayır, ben erkeğim." diyor. Ama gerçeği biliyorlar."

Böyle bir durumda Mehran'ı avutmak için ikiziyle ellerinden geleni yaptıklarını söylüyor Benafşa. Ama bazen Mehran çok üzülüyor ve ne yapacaklarını bilemiyorlar. Mehran hiç kuşkusuz ikizleri zaman zaman rahatsız ediyor ama onları esas üzen diğer çocukların dedikodusu.

"Eskiden usluydu" diyor Benafşa. "Şimdi haylaz ve kavga ediyor. Çok ağlıyor. Uyumaya gittiğimizde ona soruyorum 'Neden ağlıyorsun?' 'Kız olduğumu söylüyorlar'" diyor.

Neyse ki Benafşa bunun yakında sona ereceğini hissediyor. Birkaç yıl içinde Mehran'ın yeniden kız haline dönmesi gerekecek.

Bunu hepsi biliyor – anneleri onlara defalarca söyledi. Yakın bir zamanda Mehran'ın şimdi keyfini sürdüğü ayrıcalıklar sona erecek.

Ne söyleyeceğimi bilemeden yukarı, eve doğru bakıyorum. Üç

pencere başörtülerine sarınmış yüzlerle dolu, gülümsüyor ve bize el sallıyorlar. Kızlar dışarı bırakılmak için fazla büyükler – ergenliğe fazla yakınlar.

Badgis'teki küçük köylerine dağların üzerinden bir fırtına geldiğinde Azita hep bulutların Kabil'den geldiğini hayal ediyordu. Çocukken annesi onu sağanak yağmurlarda etrafta koşturup hastalandığı için azarlardı. Evli bir kadın olduğu o ilk yıllarda köy evinin kapı eşiğinde durup gözlerini kapatır, yüzünü yağmura verirdi. Zihninde avlunun ucundaki kilitli kapılara giderdi. Bunları açıp yürümeye devam ederdi.

Yeniden büyük düşler kurmaya başlaması yıllar alacaktı ama zamanla çocuklara bakmanın ötesinde başka şeyler yapmak için de izin koparabildi. Komşu kadınlara Kabil'den bildiği egzotik yemekleri pişirmeyi öğreterek patates püresi hanımı olarak ünlendi. Kabil'deyken yaptığı tıp fakültesine hazırlık çalışmalarına dayanarak köylüleri ufak sağlık hizmetleri ihtiyaçları için kabul etmeye başladı. Kızılay için gönüllü çalıştı, çocuklara aşılar yaptı ve en yaygın hastalıkları teşhis etti. Köylüler ne ödeyebiliyorlarsa onu ödediler – çoğu zaman hiçbir şey, ama bazen birkaç soğan ya da domates, hatta bir tavuk. Genelde Azita bunları kayınvalidesiyle alışveriş için kullanıyor, karşılığında kızlarına ailenin ineğinden süt alıyordu. Aynı zamanda mahalleden ziyarete gelen tüm kızlara Kuran okuma kisvesi altında Afgan Farsçası dilinde temel okuma yazma öğretiyordu.

7 Ekim 2001'de Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Fransa ve Avustralya Afganistan'a savaş açtığında Azita bunu hemen fırsatların yeniden mümkün olabileceği yönünde yorumlamıştı. Taliban iktidarı dağıldığında kocasını ailenin köyden ayrılıp vilayet başkenti Badgis'e taşınması gerektiğine ikna etmek için kendi savaşını başlattı. Taliban artık iktidarda olmadığına göre Kale-i Nev'de çalışabilir ve aile bu gelirle daha iyi bir yaşam sürebilirdi. Kocası sakız ve telefon kartı satmak için küçük bir işporta tezgâhı satın almıştı bile, ama kazancı ailenin geçimini idare ettirmeye yeterli değildi. Azita'ya göre çalışmasına izin verilirse kocasının artık ailenin küçük toprak parçasındaki ağır işine devam etmesi

gerekmeyecekti. Azita artık dışarı çıkabileceğinden para kazanma fırsatları bulunabileceğini biliyordu.

Kocası nihayet, Azita'nın aileyi geçindirmesi koşuluyla annesinin evinden ayrılmayı kabul etti. Geçici süreliğine bir eve çıktılar, bu evi başka bir aileyle paylaşıyorlardı. Başlarda yiyecek kıttı. Benafşa ve Beheşta, dedelerinin hediye getirdiği fırın mamulü bisküvileri tatma lüksünü hâlâ hatırlıyorlar.

Azita hemen iki iş ayarlayıverdi: Gündüzleri bir ortaokulda ders verecek, akşamları da savaş ve Taliban iktidarı yıllarında cahil bırakılmış kızlara birçok dersler verecekti. Artık üç çocuğu vardı, çalışırken onunla gelirler ya da komşuyla kalırlardı.

Ama esas fırsatların yabancılarda olduğunu fark etmişti.

Biraz İngilizce –günde 20 sözcük ezberliyordu– öğrenmeyi kafasına koymuş ve birkaç ay içinde bir Alman yardım örgütünde üçüncü işini bulmuştu. Ona bugüne dek kazanmadığı kadar çok para önermişlerdi – ayda 180 dolar. Bu para bir ailenin tüm geçimini sağlamak için yeterliydi ve Azita'lar adeta bir gecede toplum basamaklarında birkaç adım yukarı çıktılar. Azita, vilayetlerindeki eğitimli birkaç kadından biri olarak yabancı akınından ve savaş ekonomisinin getirdiği nakitten faydalanıyordu. Hatta kısa bir süre sonra kocasına kendi evlerini alma ihtimalini bile sunabilecekti. Evliliklerini de yürütmeye kararlıydı ve kayınvalidesinin sultasından çıktıklarında daha iyi anlaşmaya başlamışlardı.

Dördüncü adım olarak akşamları verdiği sağlık hizmetlerini genişletti.

Sağlık hizmetleri hâlâ çok kısıtlıydı ve Azita hastalarından pek para alamasa da ünü kısa zamanda vilayete yayıldı, insanlar ona iğne yaptırmak ya da çocuklarını göstermek için uzaklardan geliyorlardı. Bir yandan da sağlık koruyucu seminerler veriyor, bu seminerlerde el yıkamanın ya da sebzeleri yemeden önce yıkamanın faydaları gibi basit şeyler öğretiyordu. Yavaş yavaş toplumdaki mevkiini inşa etti ve *loya jirga*'nın 2002'de BM denetiminde gerçekleştirilen, Taliban'dan sonra gelecek geçiş hükümetinin kararlaştırılacağı olağanüstü oturumunda Badgis vilayetinden milletvekili seçildi.

Yedi aylık kızı Mehrangis'i görüşmelere kalçasında taşıyarak götürdüğü Kabil toplantısı bir zamanlar hayalini kurduğu hayat-

tan izler taşıyordu. Afganistan'ın her yerinden gelen iki bini aşkın delege haftalarca toplandı ve çevresi onunkine benzer ihtirasları olanlarla doldu. Yeni bir toplumun –otoriter rejimlerin ve savaşların, kızlarının hayallerine darbe indirmeyeceği bir toplum– inşasına yardım fikri belki de ona bir çağrıdan çok üstlenmesi gereken bir sorumluluk gibi görünmüştü. Çocukluk hayali olan doktorluk, okula geri dönmek demekti ve Azita'nm şimdi geçindirmesi gereken bir ailesi olduğundan tam zamanlı çalışması gerekiyordu. Kadınların artık Afgan siyasetinde yer almalarına izin verileceğinden siyaset ona fark yaratmaya, lider olmaya dair eski hayalini canlandırabileceği bir saha vadediyordu.

Üç yıl sonra, bir yandan Birleşmiş Milletler ofisinde tercüman olarak çalışırken Badgis'teki bir öğretmenlik yüksekokulundan mezun olmasının ardından bir arkadaşı ilk ulusal seçimlerde meclise adaylık başvurusunu yapabilmesi için gereken 200 doları borç vermeyi önerdi. Yirmi sekiz yaşında ve artık dört çocuklu bir anne olan Azita, seçilemezse bu parayı ödemeye gücünün yetmeyeceğini düşünüyordu. Yani kazanmak zorundaydı.

Kabil'in bitmek tükenmek bilmeyen çimentosunun, patlama koruyucu kum torbalarının ortasında güzelliğe duyulan arzu çok kuvvetli olabiliyordu. ABD birliklerinin Afganlara ölümüne işkence ettiği kötü şöhretli Bagram hava üssünden sonraki beş saatlik yolu birçok Taliban denetimindeki bölgeden ve küçük ev yapımı bombaların trafiği sık sık aksattığı toprak yoldan geçerek gelenleri el değmemiş bir masal dünyasının beklediği söyleniyordu.

Bu Cuma, Azita kocasını ve kızları piknik gezintisi için oraya gönderiyor. Onlar yokken dinlenecek. Üçüncü katın penceresinden ailesine el sallarken Mehran'ın babasını yanma ön koltuğa geçtiğini görüyor. Sabahın erken saatinde uzun araç konvoyları şehrin dışına doğru yola koyulmuşken Mehran'ın heyecanla dolup taşan ablaları arka koltuğu paylaşıyorlar. Cuma, dua günü, ama aynı zamanda ailelerin bir arada geçirebilecekleri bir tatil. "Pikniğe" gitmek daha az muhafazakâr Afganların buluşmak, bazılarının komşulardan ve Kabil'deki diğer dedikodulardan uzakta gizlice içmek için çok tercih ettikleri bir yol. Alkol yasak ama bu kural Afganistan'daki diğer birçok kültürel ve dinsel hüküm gibi kolayca esnetiliyor.

Cuma sabahı konvoyumuzda Azita'nın kocasının eski bir dostu olan bölge itfaiye şefi de var. Arabasını kalaşnikoflu genç itfaiyeci muhafızların bulunduğu iki kamyon izliyor.

Varış noktamız, mücahitlerin eski bir kalesi olan ve büyük taş oluşumlarının, tepelerin, tam yazın en sıcak günlerinin eşiğinde gitgide küçülen yeşil manzarayı böldüğü Kapisa vilayeti. Sert kışlar yüzyıllık ağaçların girift dallarını daha dirençli kılmış ve yüksek otların arasında adeta kaybolan patikalarda, çocukların koyun güttüğü sahalarda bunlardan çokça var. Tepenin öte tarafında bezelye ve salatalık tarlaları bulunuyor; yoğun, esmer toprağı bir nehir besliyor. Onun yanında Kabil'den gelen piknikçiler gruplar halinde çimenlere yayılmışlar. Bazı kadınlar başörtülerini çıkarmış, yüksek sesle gülüyorlar.

Art arda sigara içen genç itfaiyeciler kamyonlarından büyük plastik bir örtü, iki ağır Doğu halısı, birçok büyük sepet ve kova indiriyorlar. Bunların yanı sıra silahları ve mühimmat kemerlerini taşıyarak şirin derelerin içinde taştan taşa atlıyorlar. Babası gibi bembeyaz giyinmiş olan Mehran düşüp dizlerinden suya girince babası sudan çıkarıp omuzlarına alıyor. Zafer kazanmış edasıyla süzülüyor, kafileyi en tepeden izliyor, kız kardeşleri hızlanmaya çabalarken düz sandaletleri yüzünden ayakları kayıyor.

İtfaiyeciler kılavuzluk ediyorlar ve yarım saatlik zorlu bir yürüyüşün ardından harika bir ağaçta karar kılıyor, büyük plastik örtüleri altına yayıyorlar. Bu geleneksel bahar töreninde birazdan ağacı sallamaya başlıyorlar, küçük beyaz ve kırmızı dutlar iki itfaiyecinin tuttuğu plastik örtüye patır patır dökülüyor. Ağacın tepesine çıkıp bacaklarını kalın bir dala dolamış olan üçüncü itfaiyeci, dalı tekrar sallaması istendiğinde kendinden memnun bir kahkaha patlatıyor. Yine dutlar yağmur gibi iniyor ve plastik örtüden sepetlere aktarılıyor. Kafilemiz tekrar yola koyuluyor ve ganimet başka bir küçük sırrı olan nehir kenarına taşınıyor. Toprakta bir oluk açılmış ve çevresine taşlar dizilmiş, böylece nehir suyunun içeride birikmesi sağlanmış. Sepetler buz gibi, duru suyla dolu olan küvetimsi hazneye dökülüyor ve herkes koyu mor dutları hevesle kapmak için küvetin çevresine çömeliyor, avuçlarca dutu yutuveriyorlar. Herkes gerçekten sindirebileceğinden fazla yedikten sonra el dokuması kilimler çimenliğe yayılıyor. Dut yiyenlerin birçoğu tavsiye edilen sindirim yöntemi

için bacak bacak üstüne atmayı bırakıp dümdüz uzanıyorlar, bu arada büyük sulu yoğurt kapları elden ele dolaştırılıyor.

Azita'nm on üç senelik kocası kocaman gülümsüyor ve yüzünü güneşe dönüyor. İlgi arayan Mehran yavaşça babasının kucağına çıkıyor, ama babası onu fazlasıyla dolu göbeğinden dikkatle itiyor. Kabil'in dışına çıkmak ve çocuklarına vakitlerinin çoğunu geçirdikleri evin dışında bir şeyler göstermek nadir yaptığı bir şey.

Bana Azita'yla hem kuzeni olduğu için hem de sevdiği için evlendiğini söylüyor. Ama daha çok kuzenine ve ailesine bir iyilik yaptığını açıklıyor. Yoksa Azita savaş zamanında zorla bir yabancıyla evlendirilebilirdi.

"O nedenle devreye girdim. Bütün aile en iyisinin bu olduğuna karar verdi."

"Ama zaten bir karın vardı?"

"Evet. Ama Azita amcamın kızı. Amcam, babamı kaybettikten sonra bana bir baba gibi davrandı. Azita'yı başka bir ailenin almasını istemediğini söylediğinde yardım etmek istedim."

Mehran'a bakıyor. "Tam bir oğlan gibi,değil mi? Hem görünümü hem de davranışları. Bizim için iyi bir oğul."

Mehran'a bakıyorum, özellikle alnını kırıştırdığında ya da kaşlarını çattığında yüz hatları babasını andırıyor. Mehran'm diğer çocuklarından daha çok şımartıldığını kabul ederken kocaman gülümsüyor. Ama Mehran en küçükleri, bu nedenle birazcık daha fazla sevgiye ihtiyacı var –insan bunu da unutmamalı. Her ailede böyledir. Mehran kızlığa geri dönecek; bu konu net. On, on iki yaşları uygundur. Ya da görünümüne bağlı olarak birkaç sene sonra. Babası tam olarak emin değil. "Bunu ilk kez yapıyoruz. Görelim bakalım nasıl olacak."

Mehran konusunda bir sorun yaşayacaklarını öngörmüyor ya da oğlan olarak geçirdiği dönemin daha sonra kafa karıştırıcı olacağına inanmıyor. En iyisi gelecekle ilgili planlar yapmayı ya da hatta düşünmeyi bir kenara bırakmak. Çalkantılı bir tarih ve birçok savaş ona geleceği öngörmenin sadece hayal kırıklığı getireceğini öğretmiş. "Bugünün ihtiyacı bu ve yarın ne olur bilmiyorum. Mehran kız olduğunu biliyor ve büyüdüğünde aradaki farkı daha iyi anlayacak."

Bu aldatmaca o kadar başarılı olmuştu ki babası neredeyse kendi de inanacaktı. "İşin doğrusu onu oğlan gibi düşünüyorum. Onu gördüğümde, tek oğlumu görüyorum."

Ama tek beklentisi Mehran'm büyüyüp genç bir kadm olması, evlenip kendi çocuklarını doğurması. Bunun dışındaki her şey tuhaf olurdu. "Afganistan'daki yaşam böyle. İnşallah talihli olacak. Belki de şimdi oğlan olduğundan onun için daha kolay olur."

Kebaplı öğle yemeğinde Mehran babasıyla itfaiye şefi arasındaki saygın yere oturtuluyor. İtfaiyecilerin birçoğuyla kaynaşıyor ve titrek elleriyle kalaşnikoflarım tutmasına izin veriyorlar. İtfaiyeciler Mehran'ın gerçek cinsiyeti hakkında bir fikirleri olsa bile söylemeyecek kadar nazikler. Diğer üç kız onlara doğru geldiğinde de çok nazikçe gözlerini kaçırıyor ve hepsi mesafeyi korumaya, tüm fiziksel çarpışma ihtimallerinden kaçınmaya çaba gösteriyorlar. Diğer kızların hiçbirine silahları tutma fırsatı verilmiyor. Çok miktarda yemeği mideye indirdikten sonra itfaiye şefi tatlı kokulu, elle sarılmış bir sigara çıkarıp yakıyor. Muhafız grubuna da sigara ikram ediyor, silahlarını sevinçle kucaklarına koyup kabul ediyorlar. Sigara Kabil'e geri dönüş yolculuğunu biraz daha eğlenceli kılacak.

Eve dönüş yolunda Mehran babasının omzunda uyuyakalıyor, araba kullanma görevi düşük gözkapaklı bir itfaiyeciye havale edilmiş. Mehran'm bir Afgan kadınının hayatına başlamadan önce birkaç yılı daha var. Şimdilik ayrıcalıklı tarafta.

İkinci Kısım

Gençler

Bilesin ki ten, elbiseye benzer;
Yürü de bu elbiseyi giyeni ara, elbiseye sürünüp durma.*

-Rûmi
İranlı şair, 13. yüzyıl

* Mesnevi Tercemesi ve Şerhi, Abdülbaki Gölpınarlı, 3. Cilt, sf. 117 (1610. Beyit), İnkılap Kitabevi, 3. Baskı, 1983. (ç. n.)

8. BÖLÜM

Erkek Fatma

ZEHRA

Masanın üzerindeki kız, sergilenmekte olan bir hayvandı. Diğerleri tezahürat yapıyor, yüksek sesle gülüyorlardı. Bedeni donmuştu, hareket edemiyordu. Yanaklarından aşağı süzülen gözyaşlarını silmek için ellerini kaldırmadı. Ağlaması daha da ilgilerini çekmişti. "*Bakın, bakın.*" Sonra ona biraz daha baktılar. Kimi heyecanla el çırptı. Kız sonunda sesi duymamak için bağırarak yüzünü ellerine gömdü.

Zehra'nın ilk çok canlı anılarından biri olacaktı bu ve Zehra o günü daha sonra şöyle tasvir edecekti: "Dünyayı karartmıştım. Ben dünyayı göremezsem dünya da beni göremez, diye düşünmüştüm."

Peşaver'deki anaokuluna erkeklerin standart üniformasıyla gitmek bir hataydı. Bunu ona annesi almıştı ve Zehra diğer çocuklar anlamadan birkaç gün idare edebilmişti. Sonra büyük çocuklar sataşmaya başladılar: O gerçek bir oğlan değildi, o zaman neden öyle görünmek istiyordu? Biri öğretmene koştu ve öğretmen de bu hileden haberdar olmaktan pek hoşnut olmadı. Zehra'nın anne babası okula çağrıldı, sessizce oturup çocuklarda genç yaşlardan itibaren disiplin ve itaatin önemi üzerine bir nutuk dinlediler. Bu hem anaokulunun hem de okulun misyonuydu ve ciddiye alınmalıydı. Anne babası kızlarının yeniden okula dönmesine izin verilmesi için düzgün bir kız üniforması almalıydılar.

Zehra evde ağladı ve mavi etek-beyaz bluz giymekten kaçmanın bir yolunu bulmaya çalıştı. Okula geri döndüğündeyse başkalarına örnek olması için masanın üzerine çıkarılacaktı.

"Bu bir kız" diye ilan etmişti öğretmen. "Ona bakın. Kızlar böyle görünür. Görüyor musunuz? Hiçbir zaman oğlan olmadı. Artık bunu *hiçbiriniz* unutmazsınız."

Bu olay aşağı yukarı on yıl önceydi, şimdi ailesinin Kabil'deki evinin kapı aralığında duran Zehra'nın üzerinde kendi seçtiği kıyafetler vardı: Kutu gibi bir ceket, düğmelenmiş bir gömlek ve koyu renk pantolon. Zarif bir genç adam görünümündeydi, yuvarlak yüzü, dolgun dudakları, uzun kirpikleri ve titizlikle yandan ayrılmış parlak siyah Tom Cruise saç stiliyle cinsiyetler arasında ince bir çizgide duruyordu. Zehra bizi gülümseyerek selamlamadığı gibi Afgan kızlarının çoğunda yerleşmiş bir dürtüyle başını da eğmiyor. Korkmuyor, dimdik gözlerimin içine bakıyor, bir eli kalçasında. Hem neden bakmasın ki? Onun dış görünüşü egemen cinsiyetten, benimki değil.

Zehra'yı ve ailesini başka bir dedikodu ve tanışma silsilesi neticesinde bulmuştum. Kuzey Faryap vilayetindeki Andkhoy'danlardı. Kabil'deki birçok halı tüccarına göre halı üretiminde dokumacı olarak yardım edebilsinler diye kızlar orada genelde erkek çocuğu gibi giydiriliyordu. Ama Zehra hiçbir zaman ağır iş yapan bir *bacha posh* olmamıştı. Buna karşılık, anne babası kızlarının sadece hep erkek olmak *istediğini* söylüyorlardı. Onların bununla bir ilgisi yoktu. Şu ana dek karşılaştığım çoğu *bacha posh* hikâyesi gibi bunun da tamamen doğru olmadığı ortaya çıkacaktı.

Zehra tehlikeli bir yaşa gelmekteydi.

Artık çocuk olmayan, kadın olma yolunda ilerleyen bir Afgan kızı müstakbel bir evlilik için bekâretini ve itibarını sağlama almak amacıyla derhal gizlenmeli ve korunmalıydı. Bir *bacha posh* ne kadar atletik, erkeksi ve kaygısız mizaçlı olursa olsun, ergenlik –ya da Dr. Fareiba'ya göre en iyisi ondan önce bir ara– kızların çoğu için artık bu iş bitmeliydi. O dönemde eski hallerine döndürülmeliler, bir *bacha posh* cinsiyet ayrımcılığının tam anlamıyla devreye girdiği ergenliğe başka bir şey olarak girerse Dr. Fareiba'nm sözleriyle "kafası birazcık tuhaf" olabilirdi. Bu nedenle Zehra on beş yaşında erkek kılığında yaşamaya devam ederek yavaş yavaş daha genç bir *bacha posh*'tan çok daha tehlikeli bir alana doğru yaklaşmaktaydı. O yaşta kızlara genelde düzgün, mahcup ve çok sessiz genç kadınlar olmaya odaklanmaları öğretiliyordu.

Ama Zehra en geleneksel feminen niteliklerden yoksun ve hemen kendisini ortaya döküyor. Kendisini bildi bileli bir oğlan gibi yaşamış ve değişmeye de hiç niyeti yok. Hiçbir zaman bir Afgan

kadını olmak istemiyor. Onlar daima erkeklere mahkûm ve onların sultasında olan ikinci sınıf vatandaşlar, diye açıklıyor bana. Bu durumda neden onlardan biri olmak isteyecekmiş ki?

"İnsanlar kızlar için kötü sözler söylüyor; sokaklarda onlara bağırıyorlar" diyor Zehra. "Bunu gördüğümde kız olmak istemiyorum. Erkekken benimle öyle konuşmuyorlar."

Zehra Afgan kültürünün kadınlara dikte ettiği baba vesayetine, ardından da koca vesayetine girmeden çalışmayı, kendi geçimini sağlamayı ve kendi kararlarını almayı tercih ederdi. Kabil'deki diğer genç kızlar da şakacıktan bir fantezi olarak benzer şeyler söyleyeceklerdir, çünkü Afgan kültüründe anne babaya karşı gelmek gibi bir seçenek pek yok. Ama Zehra bu konuda ciddi ve Afgan kadınlarının izlediği olağan yolun kendisi için imkânsız olduğundan bahsediyor. Zehra ne bir aile istiyor ne de kendi çocuklarının olmasını. "Çünkü ben hep erkek, erkek, erkek olmak istedim" diyor.

Okulunda başka *bacha posh* yok, Zehra bu kararı mahallesini ve ailesini gözlemleyerek kendi başına almış. Evde on bir kişi üç odayı paylaşıyor ve Zehra kız kardeşleriyle aynı odada yatıyor. Diğer pek çok Afgan evinde olduğu gibi olsa olsa banyoda tek başına kalınabiliyor. Sekiz kız kardeşinden biri içeri girmek için durmadan kapıya vuruyor ya da kapının ordan geçerken vuruyorlar.

Anne babasının izniyle okuldan sonra bazı ikindilerde kadın tercümanım Sitare'yi de alarak üçümüz onun Kabil'deki mahallesinde gezintiye çıkıyoruz. Zehra'nın yürüyüşü sanki bacaklarının arasında bir şey varmış gibi abartılı ve hantal. Giyim tercihi olan büyük beden kapüşonlu gömlek, kot pantolon ve parmak arası terliklerle yüksek, gergin omuzları ve başparmakları ceplerine asılı duran elleriyle ileri geniş, ördek adımları atarak yürüyor. Başını eğik, göğsüne yakın tutuyor ve ancak biri doğrudan adını seslenirse başını kaldırıyor. Gücünün dış görünüşünde olduğunu biliyor ve yürüyüşü biraz tavırlı, tipik bir delikanlı olduğunu başarıyla vurguluyor.

Zehra bu küçük maskelemeyle bütün toplumuna karşı bir provokasyon ve meydan okuma teşkil ediyor.

Moda daima sınıf, cinsiyet ve gücü aktarmanın bir yolu olmuştur. Afganistan'da cinsiyet ve güç birdir. Bir pantolon, saç kesimi ve doğru yürüyüşle bir genç kız normalde sahip olmaması gereken

her şeye erişebilir. Taliban'ın kendi egemenliği döneminde hem kadınların hem de erkeklerin görünümlerini sıkı sıkıya denetlemesi gibi –kadınlar bu dönemde ancak tepeden tırnağa örtünerek dışarı çıkabilirlerdi– ataerkil düzeni korumak isteyenler tarih boyunca giyim konusunda özel kurallar getirmişlerdir.

İngiltere Kralı I. James 1600'lerdeki saltanatı boyunca kadınların erkek gibi giyinmelerini şiddetle eleştirmişti, amacı kadınların kendilerine avantaj sağlamalarını önlemekti. Fransa 1800'de kadınların pantolon giyemeyeceğini bildiren bir kanunu yürürlüğe koydu; bu kanun resmen ta 2013'te iptal edildi. Taliban kadınların erkek kıyafeti giymelerini ve kız çocuklarının erkek çocukları gibi giyinmelerini açıkça yasakladı, bu uygulamayı yasaklama ihtiyacı duymaları Zehra'nınki gibi birçok ihlalin ve birçok *bacha posh*'un olduğuna işaret ediyor olabilirdi. Günümüzde kızların erkek gibi giydirilmesinden bahseden hiçbir resmi karar yoktur.

Taliban'ın kıyafet polisi de artık yok ama kadınların giyim kuralları ergenlikten itibaren hâlâ katı denetime tâbi, etrafta bunu teşvik eden birçok kişi var. Bir kadın giyimiyle cinsiyetini açıkça belli etmelidir, ama *ne kadar* kadın olmasına izin verileceğine dair sınırlar net değildir.

Bir gün Zehra'nın evinin hemen dışında bir delikanlı bisikletiyle yanımızdan geçerken dudaklarını birbirine yapıştırıp ayırarak ses yapıyor ve Afgan Farsçası bir şeyler söylüyor. Sitare'nin yüzü onun ardından bağırma dürtüsüyle birden kıpırdanıyor, ama bunun yerine geri çekiliyor ve hanım kızlar gibi başını eğiyor. Oysa Zehra'nın tepkisi gecikmiyor: Önce bisikletlinin ardından küfürler savuruyor. Sonra Sitare'ye dönüyor ve bisikletli adına bol bol özür diliyor. Her ikisi de esas hakaretin ne olduğunu söylemeyi reddediyorlar ama birazdan anlaşılıyor ki atılan laf "vücut hatlarını görebiliyorum" idi ve bunu Sitare'nin nasıl bir kadın olabileceğine dair bir tahmin izlemişti. Hareket ettiğinde hiçbir feminen hat seçilmemeliydi ve koyu yeşil, bol, Pencap tarzı pantolonu, tuniği ve başörtüsü yüzü ve elleri dışındaki her şeyi örtüyordu. Ama tuniğinin kesimi ortada bel kısmını çok hafif belli ediyordu ve kıyafeti bir bütün olarak günümüzde yirmili yaşlarındaki bir Kabil kadını için sıra dışı olmasa da simsiyah bir çarşaftan daha az muhafazakârdı. Buna ilaveten, bisikletlinin gözünde Sitare bir yabancının ve genç bir erkeğin

yanındaki yalnız bir kadındı – diğer bir deyişle hem şüpheli hem de herhalde uygunsuz bir çevredeydi.

Başımı eğip geniş siyah pantolonuma ve diz hizasındaki trençkotuma bakıyorum. "Peki ben neyim? Ben de kadın değil miyim?"

Zehra ve Sitare bana bakıyorlar. "Sen" diyorlar, "sadece bir yabancısın. Kimse sana bakmaz. Onlar Afgan kadınlarım taciz ederler. Küçük çocuklar bile kadınlara ne giymesi gerektiğini söylemek için eğitilmiş din polisi kesilmişler."

Yabancı, gayri Müslim bir kadm olarak tanım gereği farklı bir türüm. Bu nedenle bazı açılardan cinsiyetsizim, bu koşullarda bu da iyi bir şey sayılabilir. Ama ne giydiğim yine de önemli ve kendime asgari ilgi çekmek için tarzımı ustalıkla belirliyorum. Sokaktaki hadiseden birkaç gün önce Sitare sevecenlikle bana görünümümü iyileştirme tavsiyeleri vermişti. Beni Kabil'deki çeşitli gezintilerde gözlemledikten sonra sonunda bazı eleştiriler getirmeyi kararlaştırmıştı. Kıyafetlerim *yeterince* bol değildi, *yeterince* geniş değildi ya da *yeterince* koyu renkli değildi işte. Kol kısımları birazcık kısaydı, bileklerim biraz görünüyordu ve tuniğimin ince kumaşı yürürken kalçama yapışabiliyordu. Hem sandaletleri çıplak ayakla giymek de ne demekti? Herkes beyaz ayaklarıma bakıyordu.

Pek bir şey bulunmayan gardırobuma daldıktan on dakika sonra seksi sayılan her şey ayrılmış ve ben kapkara bir damlaya dönüşmüştüm. Yani bir Afgan gibi mi görünmem gerekiyor? diye merak etmiştim. Pek sayılmaz, diyerek dudak bükmüştü Sitare: "Hiçbir zaman bir Afgan gibi görünmeyeceksin."

Ona göre yeni görünümüm çok daha iyi olsa da hâlâ son derece yabancı. Üzerimdeki kumaşlar çok pahalı görünüyor: Afganlar Pakistan'dan ithal edilen parlak polyester giyerler. Siyah ceketim tamam, ama kesimi fazla modern ve yeterince düz değil. En kötüsü de pantolon –havadar, ileri teknolojili bir kumaştan yapılmış ve *sportif* görünüyor. Düzgün bir Afgan kadını ne zamandan beri spor yapıyor? Bu erkeklere ait bir şey.

Sitare, bir burkanın altına saklansam bile vücut dilimin Afgan kadını olmadığımı ele vereceği konusunda uyarıyor beni. "Konuşurken ellerini sallıyorsun. Sesin kulağa agresif geliyor. Bir şey istiyormuşsun gibi. İnsanlara meydan okumak istiyormuş gibi

ellerini kalçana koyuyorsun. Bir kadının bunu yapması çok kaba görünüyor. Hızlı yürüyorsun ve başını eğmiyorsun. Sanki bundan memnun oluyormuş gibi insanların yüzüne bakıyorsun."

Şimdi söyleyeceği şey çok barizmiş gibi yine gülümsüyor, bazen fotoğraf makinemi içinde taşıdığım siyah sırt çantası da en az hâki omuz çantam kadar kötüydü. Her ikisi de Batılılığı öyle ele veriyordu ki – sanki dağ tırmanışına gidecekmiş gibiydim. Hayır, diye açıklıyor Sitare: Modern bir Kabil kadını kozmopolit görünmeye çalışır; Dubai, Pakistan ya da İran reklâmlarındaki kadınlar gibi. Makyaj yapar, usturuplu, feminen bir el çantası taşır ve topuklu giyer –Kabil'in tozunun derhal çamura dönüştüğü yağmurlu günlerde saplanıp kalacak ya da lağımların üzerinden atlamasına engel olacak kadar değil, ama yine de feminen olacak kadar hafif bir topuklu. Giyimde pratiklik medenileşmemiş insanlar içindir. Bir de erkekler için.

Ama mesele iyi görünmek ya da benim bir Afgan'a benzemem değil. Verimli çalışabilmek için kaynaşmalı ve mümkün olduğunca bir hiç olmaya yakın –ama hâlâ kadm– olmalıyız. Saygılı olmalıyız. Afganlar, sıradan taksilerde ikili üçlü gruplar halinde seyahat eden, sakalları tıraşlı ve geleneksel köy kıyafetleri içindeki, oralı biri gibi görünmek için ellerinden geleni yapan yabancıları tespit etmekten keyif alırlar. Pahalı güneş gözlükleri ve yürüyüş botları onları hep ele verir. Sitare'ye göre en büyük utanç fazla uğraşmaktır.

Arkadaşlarının hepsi hem kadm gibi görünmek hem de bunu erkeklerin dikkatini çekecek dereceye vardırmamak zorunda oldukları kadm giyim kurallarını esnetmek ve geliştirmeye çalışmak için çok zaman harcıyorlar.

Bedenin gizlenmesi tamamen seksle ilgili, öte yandan evlilikteki üreme amaçlı seks dışında bir seks resmen mevcut değil. Bu yüzden kumaşın çok hafif kayması bile kışkırtıcı bir sinyal gönderebiliyor. Bedenin çoğu gizlendiğinde çok daha fazlası cinselleştirilmiş oluyor. Cinselliğin hiç tartışılmadığı, kadınlarla erkeklerin sert çizgilerle birbirlerinden ayrıldıkları bir ortamda seks ironik ve belki de talihsiz bir biçimde kimsenin aklından çıkmıyor. Başka hiçbir yerde seksi görünmeyecek vücut bölgeleri, kumaş ve jestler burada anlam yükleniyor. Bu engelleyici çelişki herkesin son derece uyanık olması gerektiği anlamına geliyor.

Bir kadın olarak konuşurken, hareket ederken ve bakarken bedenini ya da herhangi bir bedensel enerjiyi öne çıkarmamalısın. Karşı cinsten birine herkesin içinde ister yanlışlıkla ister dostça bir jestle dokunmaktan her zaman kaçınılmalısın. Geçen hafta İsveçli bir diplomat kolunu tutma girişimimi açıkça geri çevirdi: Karşı cinsten yabancılar arasında böyle havai bir alaka yanlış yorumlanır ve yanlış sinyaller verirdi. Öte yandan Afgan erkek arkadaşlar Kabil'de sık sık el ele görülüyorlar, genellikle öteki elleriyle de bir silahın kayışını tutuyorlar.

Burada erkeklerin davranışlarından ve hatta bizzat medeniyetten tamamen *kadınlar* sorumlu, bir de giyinişleri ve davranışları. Erkeklerin hayvanî dürtüleri karşı konulamayacak kadar baskın ve dizginlenemez kabul ediliyor. Erkekler vahşi, beyinsiz yaniler olduklarından kadınlar saldırıya uğramamak için bedenlerini gizlemeliler. Çoğu toplumda saygın bir kadının değişen ölçülerde kapanması bekleniyor. Eğer kapanmazsa saldırıyı davet ediyordur. Erkeklerin fazla ilgisini çeken herhangi bir kadının başı "belaya" girerse bunun tek suçlusu kendisidir.

Aslında bir tecavüz kurbanını savuşturmak çok eski, klişe bir girişimdir – kadının üzerinde kışkırtıcı bir şey mi vardı? Eğer öyleyse saldırıya uğradığı için en azından kısmen sorumludur. Erkeklerin kendilerini asla kontrol edemeyen vahşiler oldukları düşüncesi erkeklere büyük bir hakaret olagelmiştir, çünkü çok baskın dürtülere söz geçirebilecek işlevsel bir zihinleri olmadığını ima eder.

Kuran'da tıpkı Kitab-ı Mukaddes'te olduğu gibi hem erkeklerin hem de kadınların giyimlerinde mütevazı olmalarını öğütleyen bölümler var. Ama mütevazı, dindar ve temiz bir kadının nasıl olacağı Kuran'ın hiçbir yerinde tam olarak belirtilmemiş ve birçok mütefessire göre değişiyor. Örtünme İslam'dan önce de vardı; başta sadece asil kadınların bir ayrıcalığıydı ve cinsel açıdan tek bir erkeğe ait olduklarına işaret ediyordu. Buradaki birçok kadın gibi Sitare de başını örtüyor, ama Pakistan'daki akrabalarını ziyaret etmek için sınırı geçtiğinde başörtüsünün göğsünü de örtmesi çok önemli. Kuzeyde kadınlar çevrelerinde *chadori* isimli koca kumaş çarşaflar sürüklüyorlar, hatta bazen bunu burkanın altına ilave bir kat olarak giyiyorlar. Kabil çevresinde genç kadınlar başörtünün

kaymasına izin veriyor ve Sitare her yalnız kaldığımızda uzun, parlak saçlarını savuruyor, bir rahatlama ve haz jestiyle ellerini içinden geçirerek saçlarını canlandırıyor. Öte yandan Zehra annesi yasaklamamış olsaydı saçlarını kazıtırdı.

Zehra'nın mahallesinde tozlu portakalların, havuçların ve elmaların satıldığı küçük bir işporta sebze tezgâhının yanından geçerken geçen sene buradaki bir kavganın başrolünde olduğundan gururla bahsediyor. Küçük kız kardeşlerinden biriyle yürürken arkalarında bir ıslık sesi duymuşlardı; biri küçük kız kardeşinin ilgisini çekmeye çalışıyordu. "Şişt-şişt-şişt... Şişt-şişt, şişt..." Kız kardeşi başını eğmiş ve daha hızlı yürümeye çalışmıştı ama Zehra bu hakaretin sessiz sedasız geçiştirilmesine izin vermeyecekti. Hızla arkasına dönüp genç adama bağırmıştı.

"Yazıklar olsun sana –*yazıklar olsun, diyorum*– nerdeyse sakalın çıkmış ve bir çocuğa kur yapıyorsun."

Başta delikanlı şaşırmış gibi olmuş ve birkaç adım gerilemiş. Ama sonra yerden bir taş alıp Zehra'ya atmış. Zehra başını eğmiş ve taş arkasındaki bir arabaya isabet etmiş. Sonra Zehra saldırmış. Oğlanın karnını tekmelemiş, yüzünü yumruklamaya çalışmış. Oğlan yere düşmüş, ama bir taş daha atmayı becermiş. Bu taş da park halindeki bir arabanın yan aynasına çarpmış. Parktan iki polis memuru koşarak geldiğinde Zehra durumu açıklamış. Kızgın kızgın bakıyormuş ve konuşurken kalbi alev alevmiş: Büyük çocuk, henüz on iki yaşında olan kız kardeşine uygunsuz davranmış.

Polis, Zehra'nın –usturuplu bir biçimde siyah giyinmiş, başörtüsü saçlarına sıkıca iğnelenmiş– kız kardeşine göz ucuyla bakınca onaylamış ve Zehra'nın içerlemesini paylaşmış. Kız kardeşinin genç adamın bu davranışını kışkırtmış olması söz konusu olamazdı. Bunun ardından genç çocuğu dövmeye başlamışlar. Mahallenin bir esnafı da onlara katılmış. Birkaç tekme ve yumruktan sonra çocuğu uzağa, karakola götürmüşler. Geceyi nezarethanede geçirmiş.

Açıklaması için Sitare'ye bakıyorum, Zehra hikâyeyi bitirirken Sitare boşlukları dolduruyor: "Küçük kız kardeşlerin namusunu korumak abinin rolüdür. Abi, onlara kaba davrananların karşısına çıkmalıdır."

Bu durumda abi Zehra oluyordu. Zehra'ya göre genç kızlar nişanlanmadan ya da evlenmeden önce erkeklerle hiçbir temas-

ta bulunmamalıydı. Bir abinin en büyük korkusu kız kardeşinin kendi seçtiği bir erkeğe âşık olmasıydı. Böyle bir sevdalanma aile için felaket olurdu. Kız kardeş lekelenebilirdi ve daha sonra kimse onunla evlenmezdi.

Genç erkeklere güven olmaz, diyor Zehra. Genç kızlara sözler verebilirler, sonra da kız bir erkekle konuştuğu için utandığında ve lekelendiğinde, dolayısıyla artık zihninin saf olmadığından şüphe edildiğinde bu sözleri geri alırlar.

Anladığımdan emin olmak için Zehra'ya soruyorum: "O halde kızlar evlenmeden önce erkeklerle arkadaş olmamalılar?"

Başını hayır anlamında sallıyor. Kesinlikle olmamalılar.

"Ama sen erkeklerle takılıyorsun?"

"Sadece komşularımla."

Zehra kız kardeşlerine karşı aşırı korumacı erkek rolünü oynuyor olsa da diğer erkek çocuklarına bir sadakati yok. Onlardan değil ve kızlara davranışlarından hoşlanmıyor.

Kendini nasıl gördüğüyle, farklı maskelerini görevlere ve niteliklere göre sınıflandırışı arasında bariz bir ikilik var: "Ağır bir halıyı kaldırırken komşularım kuvvetli olduğumu söylüyorlar. O zaman kendimi erkek gibi hissediyorum. Evi temizlerken kendimi kız gibi hissediyorum. Çünkü bunun kız işi olduğunu biliyorum."

Ailesinde en çok etrafta gezen kişi Zehra. Terziden çarşıya dek tüm angaryalara o koşuyor. Ağır gaz tüplerini dolduruyor ve eve taşıyor. Erkek tarafı fiziksel: "Erkekler kızlardan daha güçlü. Her şeyi yapabilirler ve özgürler. Çocukken herkes beni dövüyordu ve ağlıyordum. Ama şimdi biri beni dövmeye kalksa ben de karşılık veririm. Futbol oynarken ve yanlış bir şey yaptığımda bana bağırıyorlar. O zaman ben de onlara bağırıyorum."

"Sence neden kendini her ikisi gibi de hissediyorsun?"

"Annem bana hep kız olduğumu söylüyor. Ama komşularım bana erkek diyorlar. Kendimi her ikisi gibi hissediyorum. İnsanlar beni her ikisi gibi görüyorlar. Her ikisi de olduğum için mutluyum. Eğer annem gerçeği söylemeseydi, kimse bilmeyecekti. Bilmeyenlere adımın Naweed olduğunu söylüyorum."

Bu, "iyi haberler" anlamına gelen bir isim.

"Sana ne dememizi istersin?"

Omuz silkiyor. Ziyaretçilerden bir şey istemek kabalık olur.

Zehra'nın kızlarla erkeklerin farklarına dair fikirleri çok net. Bunun her şeyden çok yaşam biçimleriyle ilgili olduğunu açıklıyor: "Kızlar giyinip süslenirler. Makyaj yaparlar. Erkekler daha basittir. Bunu seviyorum. Kızların uzun saçlarından nefret ediyorum. Benim onu fırçalayacak, yıkayacak sabrım olmazdı... Bir de kızlar çok konuşuyorlar. Dedikodu yapıyorlar, anlarsın ya. Erkekler de konuşuyorlar, ama kadınlar kadar değil. Kadınlar hep dört duvar arasında oturup konuşuyorlar. Konuş konuş. Bütün yaptıkları bu. Çünkü özgür değiller. Dışarı çıkıp bir şeyler yapamıyorlar. Bunun için konuşup duruyorlar."

Bir ara verdikten sonra ekliyor, "Başörtüsünden nefret ediyorum. Onu takmaktan nefret ediyorum. Uzun etekten de. Sutyenden de. Ben giymem." Yanakları yine hafifçe kızarıyor ve başını çevirirken saçı gözlerinin üzerine düşüyor.

"Kızlar isterler ki güzel evleri olsun, bu evlerin içini dışını boyayıp süslesinler," diye devam ediyor Zehra. "Erkekler evleri ya da evlerin nasıl döşeneceğini umursamazlar. Nasılsa çıkıp işe giderler. Kadınların yapmayı sevdiği şeyler vardır: yemek pişirmek, temizlik yapmak, kendilerini güzelleştirmek. Düğünlere gitmek. Moda. Erkekler bunların hiçbiriyle ilgilenmezler."

Öte yandan erkekler araba yarıştırmayı, arkadaşlarıyla takılmayı ve kavga etmeyi severler. Zehra, o dönem Kabil televizyonundaki en sevilen karakteri en büyük adam olarak tasvir ediyor: *24*'teki Jack Bauer. Ona ve mahalledeki diğer oğlanlara göre Amerikan aksiyon kahramanı gerçek bir Afgan'ı simgeliyor. Gerçek bir savaşçıyı. Her bölümde bir hesaplaşma var: Kahraman ölümüne dayak yediğinde tekrar ayağa kalkıp onurunu koruyor. Zehra'ya göre Bauer tıpkı bir Afgan gibi ölümden asla korkmuyor. Hiç pes etmiyor.

Ucuz bir numara deniyorum: "Yani erkekler kızlardan daha mı iyi?"

Zehra başını sağa sola sallıyor. Kesinlikle hayır.

"Kızlar erkeklerden daha zekiler, çünkü evde daha çok çalışıyor ve daha çok şey yapabiliyorlar. Erkekler farklı bir tür çalışmaya uygunlar. Onlar da zeki ama daha az şey yapabiliyorlar. Erkeklerin yapabildiği tüm işleri kadınlar da yapabilirler. Biliyorum, çünkü ben yapıyorum. Kadınların yaptığı işleri erkekler yapamazlar."

Bir ölçüde ilerici genç kızın dönüştüğü muhafazakâr abinin kendi mükemmelleştirdiği bir mantığı var: "Bilirsin, *kadınlar da erkek olabilirler.* Benim gibi."

Buna karşı çıkmak biraz zor.

Birkaç genç adamın kiralamak için üç tekerlekli bir motosikletin çevresine toplandığı kum çukuruna yaklaşıyoruz. Zehra motosikletle biraz gezmek istiyor. İşin başındaki adamın yanma sakin adımlarla gidiyor ve avcuna birkaç madeni para sıkıştırıyor. Motosikletin üzerinde yüksek hızla çevremizde daireler çizmeye başlıyor. Rüzgârı yüzünde hissettiğinde birden kocaman gülümsüyor. Saçları her yöne spreylenmiş halde yanımızdan geçerken gösteriş olsun diye motosikletin üzerinde ayağa kalkıyor. Fotoğrafını çektiğimde mahalleden bir çocuk Sitare'ye bağırarak şöyle diyor: "Söyle de kendini erkek sanmasın. O bir kız".

Zehra bisikletten inerken çocuğun arkadaşı olduğunu ve merak etmememizi söylüyor. Zehra'nın sırrını biliyor ama ona hemcinsiymiş gibi davranıyor. "Biri beni döverse, o beni korur."

"Hiç saldırıya uğradın mı?

"Oluyor arada."

Aslında Zehra'nın hareket özgürlüğü son birkaç yılda daha çok kısıtlanmış. Kendisini gitgide daha çok tecrit edilmiş hissetmeye başlamış. Kızlar ondan kaçınıyorlar ve genç erkekler ona kafa tutmayı seviyorlar. Gitgide daha çok kişinin onun görünümünü mesele yapmaya başladığı kendi mahallesinde artık tamamen güvende değil. Tebdil gezmenin özgürlüğü artık bu gerçeği öğrenenler için biraz kışkırtıcı bir duruma dönüşmüş. Anlaşılan son zamanlarda bilenlerin sayısı artmış. Zehra, annesinin bunda payı olduğundan şüpheleniyor – aile onun sırrını hep saklamış, ama son birkaç yıldır annesi Zehra'nın daha feminen görünmesi için çeşitli ısrar, yalvarma ve istekleri denemiş. Annesine göre Zehra'nın bir kız olup içindeki kadına dönüşmesinin zamanı gelmiş artık. Ama Zehra hâlâ direniyor. Küçük özgürlükleri kısıtlanmış ama kadın olmayı düşünmek ona hâlâ çok zor geliyor. Bir koca ve uzun bir çocuklar silsilesiyle annesinin yaşamını tekrarlayacağı fikri ona saçma ve korkutucu görünüyor.

Parkta bir ağacın altında oturuyoruz, Peştu öğretmeni yanımızdan geçerken ona uzun uzun bakınca Zehra sessizliğe bürünüyor. Zehra'nın okulundaki kadın öğretmenler onun görünümü hakkında hiçbir zaman yorum yapmamışlar. Merdivenleri çıkarken üniformanın mecburi bir parçası olan başörtüsünü taktığını görmüşler, ama sınıftan çıktığı anda örtüyü çıkarıveriyor. Yakın zamanda Peştu öğretmeni ona yaptığı şeyin yanlış olduğunu, bir kız gibi görünmemesinin ve başını sürekli örtmemesinin onun adına utanç verici olduğunu söylemiş.

Afganistan'daki mollaların birçok toplumsal meselede ve insanların yaşamlarını nasıl sürdürmeleri gerektiğine dair kurallarda olduğu gibi Allah'ın *bacha posh*'la ilgili söylediği bir şey olup olmadığı konusunda da birbirlerinden farklı görüşleri vardır. Öteki cinsiyet gibi giyinmek suç değildir, ama günah olarak görülmesi mümkündür. Bir hadise göre Muhammed peygamber "kadın gibi görünen erkekleri ve erkek gibi görünen kadınları lanetlemiş, 'onları evden kovun' buyurmuştur."

Yasa'nın Tekrarı 22:5'te Musa'nın da benzer bir şey söylediği belirtilir: "Kadınlar erkek giysisi, erkekler de kadın giysisi giymesin. Tanrınız RAB bu gibi şeyleri yapanlardan tiksinir."* Yine de din bilginleri, karşı cins gibi giyinmeyi kınadığı söylenebilecek bu iki pasajın yorumunda hemfikir değillerdir. Tanrı'mn ve peygamberlerin aslında kadın ve erkeklerin karşı cinsin kıyafetlerini giymesiyle fiili bir sorunu yoktu. Ayrıca bu metinlerin kız ve erkek çocuklarından değil yetişkin "erkek" ve "kadınlardan" bahsettiğini belirtmekte fayda var.

Ama Afganistan'da herkes her an her amaçla İslam'dan bahsedebiliyor. Konu ne olursa olsun biri duruma uygun (çoğu çelişkili) binlerce fikri ve Muhammed peygamberin yaşadığı olayları temsil ettiği söylenen anlamı muğlak bir hadisten ya da mollanın bir zamanlar söylediklerinden hatırda kalanlardan alıntı yapabilirdi. Neyin İslami olup olmadığıyla ilgili bu tür hükümler –ayrıca bunlar genelde mutlak kesinlikle haykırılırdı– hem gençler ve yaşlılar, hem de üniversite mezunları veya belgeleri parmak basarak imza-

* Yeni Çeviri: Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil). Eski Antlaşma ©2001, 2009 Kitab-ı Mukaddes Şirketi; Yeni Antlaşma ©1987, 1994, 2001, 2009 Yeni Yaşam Yayınları. (ç. n.)

layanlar tarafından serbestçe paylaşılıyordu. Sürekli dine referans verilmesi birçok Afgan'ın onlara dayatılan tüm yeni kuralların "iyi bir Müslüman" olmak için gerçekten de zorunlu olduğuna inanmalarına yol açıyordu.

Afganistan'da insanın elini kolunu bağlayan açmaz şuydu ki biri Allah'a, Muhammed peygambere, Kuran'a ya da İslami olan herhangi bir şeye atıfta bulunduğunda bu ifadeyi sorgulayan herkes aynı zamanda potansiyel olarak Allah'ı sorgulamaktadır. Bu nedenle de Allah'a ve dine küfretmekle suçlanabilir ya da zan altında kalabilir. Bu potansiyel tehlikeden ötürü Afganistan'da İslam'ın en çelişkili ve zaman zaman da kafa karıştırıcı yorumları sorgulanmadan durmaktadır. Kuran'ı pek çok biçimde tefsir etmek mümkündür, mütefessirler arasında da bir birlik yoktur ve bir zamanlar farklı kuralları ifade eden binlerce hadis vardır. Dolayısıyla bilginlere göre İslam hukukunu yorumlamanın ve bir çerçeveye oturtmanın kapsamı son derece geniştir.

Kesin çizgilerle örgütlenmiş bir din adamları sınıfı olmadığından molla unvanı bazı dinsel bilgi ve deneyimleri olduğu kabul edilen herkese açık. Okuma yazması olmayan bir çiftçi aynı zamanda köyün dinsel lideri olabilir. Bir molla, oğulsuz bir aileye yardımcı olmak amacıyla yeni doğan bir kızı oğul ilan edebilir, yani bazı dinsel liderler *bacha posh*'a sadece göz yummakla kalmıyor, aynı zamanda gerekli görüldüğünde teşvik ve kabul ediyorlar.

Zehra ne giyileceği konusundaki hiçbir İslami kuraldan haberdar değil; bu kuralların herhangi bir yorumunu da bilmiyor. Ama o, dinin gereklerini yerine getiren, dua eden bir Müslüman ve Peştu öğretmenine mantıklı bulduğu bir şey söylemiş: "Bu benim bedenim ve beni rahat bırakmalısınız."

Öğretmen homurdanıp uzaklaşırken okuldaki birkaç kız Zehra'nın dinsel bir konuda bir erkek öğretmene cevap vermiş olmasına çok şaşırmışlar. Bu olaydan sonra bazı anne babalar kızlarına Zehra'dan uzak durmalarını söylemişler.

Bununla beraber Zehra bir nedenle biraz popüler olmuş: Kız okulundaki çoğu öğrencinin aynı yaştaki bir erkekle sohbet etmeye en çok yaklaştığı kişi oydu. Bazen Zehra'nın film yıldızı fantezilerinde yer almasına izin verirler, yanaklarından makas alıp birbirlerine şakayla "çok hoş bir çocuk" olduğunu söylerlerdi.

Bazen hoppa bir kız oyunu daha ileri götürmek ister ve Zehra'dan elini tutup nişanlandıklarını ilan etmesini isterdi.

Zehra bu oyunların hiçbirini sevmiyor, ama insanların kendisinden daha da uzaklaşmaması için uyumlu davranıyor.

Başka bir gün biz arabadan zar zor inerken Zehra bizi bisikletinin üzerinden selamladı. Gülümseyerek ve el sallayarak arabaya koşup kapımı açtı. Bana doğru eğildiğinde ben de düşünmeden aynı şeyi yaptım ve klasik Afgan selamlaşmasında olduğu gibi yanaklarından üç kez öptüm, sonra hatamı fark ettim. Bu genelde hemcinsler arasında kullanılan bir selamlaşma biçimi. Başka bir arabanın arkasında duran üç erkek çocuk bize bakıyor. Zehra'dan özür diliyorum ama o çok nazik davranıyor: Sorun değil. Geçen sefer neredeyse kusursuz yerine getirdiğimiz rutin aklımdan tamamen çıkmış: Sıkıca el sıkışma, ardından Zehra'nın sanki hep benden daha rahatça becerdiği Amerikan usulü çak yapma.

Evde Zehra'nın annesi mükellef bir öğle yemeği hazırlamış. O ve Zehra'nın babası Samir, kızlarına gösterdiğimiz ilgi için bize teşekkür etmek istemişler. Esma bu vesileyle iki gündür yemek yapıyor, masada koca bir servis tabağı kızarmış pilav, yanında havuç ve soğan dilimleri, parça et ve kuru üzüm var, Andkhoy'dan gönderilmiş özel kuru otlar pilavın içine katılmış (Özbek usulü) . *Quorma* şatafatlı: Domates sosunda pişirilmiş bütün bir tavuk. *Manto* (mantı), içinde soğanla pişirilmiş kıymaların bulunduğu itinayla katlanmış hamur parçaları. Koca bir tabak doğranmış domates, salatalık ve soğan da yoğun mayonezle karıştırılmış. Tüm yiyecekler özel durumlarda kullanılan ve üzerinde "ABD" ve "A vitaminiyle güçlendirilmiş" yazan pahalı bitkisel yağla hazırlanmış. Bu pazarlarda açık açık satılan bir Dünya Gıda Programı ürünü ve Pakistan yağlarından daha iyi olduğu kabul ediliyor. Tatlı da şimdiden servis ediliyor; *firni* sütlacın kaymaksı bir biçimi, üzerinde titrek acı yeşil bir jöle var. Pepsi kutuları, suyu çekilmiş portakalların ve kararmış muzların yanma sıralanmış. Meyve Pakistan'dan gelen, nadir bir ikram.

Morali çok iyi olan ve üzerinde hâlâ, giyilmekten eskimiş hâki uçuş üniforması olan Samir, Afgan hava kuvvetlerindeki helikopter pilotluğu işinden erken kovulmuş. En küçük, on dört aylık kızını bir dizinde dengede tutuyor. Bebeğin üzerinde kırmızı bir

tulum var ve saçları seyrek; cinsiyetini söylemeseler hiç kimse tahmin edemez. Küçük kız ve erkekleri pembe ya da mavi giydirmek 1940'larda ABD'de icat edilen bir pazarlama hilesi. Ondan önce tüm çocuklar beyaz giydirilirdi, dantelli ve fırfırlı. Pembe aslında kız çocuklarının alametifarika rengi olmadan önce daha maskülen, sert bir renk olarak kabul ediliyordu.

Üç yaşındaki oğlan babasının öteki dizine tırmanmaya çalışırken nazikçe uzaklaştırılıyor. Diğer kardeşler masanın çevresinde dolanıyorlar; yetişkinlerle oturmak için fazla küçük, birinin kucağında yer bulmak içinse fazla büyükler. Yine de Samir herkese epey ilgi gösteriyor. Çocuklarından bahsederken mutlulukla parlıyor. "Büyük bir ailem olduğu için çok mutluyum. Her anne babanın hayali çocuklarının onlara torun vermesidir. Çocukları olmazsa da bu büyük bir sorundur. Ben şanslıydım."

Samir, Esma'ya gülümsüyor. Dokuz çocuk onu ortalama altı çocukları hayatta kalan Afgan kadınlarının önüne geçiriyor. On beş yaşındaki Zehra üç numara, dört kız kardeşi ve dört erkek kardeşi var.

Esma ve Samir görücü usulüyle evlenmiş kuzenler. Samir'e göre: "Bu anne babalarımızın kararıydı. Bir de Esma'nın."

Esma bağırarak itiraz ediyor. "*Neee neeee!* Yüzlerce kez evime gelip benimle evlenmek istediğini söyleyen sendin."

Samir kıkırdıyor. "*Sen* evlenmek istedin *benimle*- aşk mektupların hâlâ duruyor." Samir bana dönüyor. Esma onu karşı konulmaz bulmuş; bunu hayal etmek o kadar güç mü? "Sana bir gençlik fotoğrafımı göstereceğim ve ne kadar yakışıklı olduğumu göreceksin."

Sözlerini düzeltiyor. Anne babalarının onlar adına verdikleri karar açısından onlar da şanslıydı. Çoğu evlilik onlarınki gibi değil. Ama büyük aile Esma'nın eseriydi. "Bu senin hatandı" diyor karısına doğru kocaman gülümseyerek. "Belki bir tane daha istersin?"

Esma da ona kocaman gülümsüyor. Ailede halihazırda dört oğul var ve Esma görevini fazlasıyla tamamlamış. "Sana söyledim, fabrika kapandı. Kapısına kilit vurdum!" En küçük çocukları planlı değilmiş. Esma boğaz ağrısı için doktora gittiğinde üç aylık hamile olduğunu öğrenmiş.

Samir bu sürprizi hatırlayınca kahkahalarla gülüyor ve bir çatalla kendi tabağına pilav alıyor. Başka bir çocuk zor olur. Şimdiden

eve zor sığmaya başlamışlar ve başka bir yere gitmeye de güçleri yetmez. Taliban yıllarından sonra Peşaver'den döndüklerinde bu evi daha varlıklı bir akrabadan kiralamışlar. Pakistan'daki dönemleri kötü değilmiş, aile orda küçük bir hah ticareti işi yapıyormuş. Ama o yıllarda Samir uçamamış ve bu duruma katlanması çok zor olmuş. O hiçbir zaman akrabaları gibi bir hah tüccarı olmamış.

Esma fazla büyüyen *bacha posh* kızı için endişeleniyor: "Başta sadece iki kızım vardı ve Zehra erkek kıyafetleri giymek istediğinde memnun oldum. Hoşuma gitti çünkü o zaman oğlumuz yoktu." Devam etmeden önce duraklıyor: "Şimdi gerçekten de bilemiyoruz."

Samir, Zehra'nın değişme zamanının geldiğini onaylıyor: "Ona uzun ceketlerle örtünmesi ve saçlarını uzatması gerektiğini binlerce defa söyledim. Ama bunun kendi kararı olduğunu söylüyor. Şimdi ablalarından bile daha uzun. Kabul etmiyor. Belki biraz bana çekmiş." Samir bunu babalık gururuyla söylüyor.

Esma, kocasının Zehra'nın görünümü konusunda pes etmesinden memnun değil ve onu kızlarının görünümünün artık uygun olmadığına ikna etmekte kararlı.

Esma'ya Zehra gibi birçok kızla tanıştığımızı söylüyorum, ama şimdiye dek tanıştıklarımızın hepsi ondan küçüktü. Peki Batı'da durum nasıldı? Esma merak ediyor ve kadmların nasıl görünmeleri gerektiğine dair evrensel kuralları açıklamam için ısrar ediyor. "Ülkende sokakta yürürken kısa saçlı ve erkek görünümlü bir kız görsen bunun utanç verici olduğunu düşünür müsün?"

Zehra'nın büyük dikkatle dinlediğini görerek sözlerimi itinayla seçiyorum.

"Kızların kısa saçlı olması ve pantolon giymesi çok yaygın bir şey ve utanç verici sayılmıyor."

Esma tatmin olmuyor. "Peki *sen* ne düşünüyorsun?"

"Burda erkek gibi yaşayan birçok kızla tanıştım" diyorum, sözü tekrar Zehra'ya getirmeye çalışarak. "Bu her ailenin kendi kararı. Ama bunun kızlar için iyi bir şey mi yoksa bir sorun mu olduğunu bilemiyorum. Belki ikisi de olabilir?"

Ama Esma bunun psikolojik sonuçlarıyla ilgilenmiyor. O daha çok toplumsal sonuçlarla ilgili. "Şimdi Zehra'nın yaşı büyüdüğü için Afgan kültüründe utanç verici sayılabilir." Duraklıyor. Son

zamanlarda üzerinde çok düşündüğü bir şey bu. Ama bunun bir el kitabı yok; Zehra kesinlikle henüz bir kadın gibi görünmüyor. Her nedense kız kardeşleri kadar hızla gelişmedi, ama Esma onun fiziksel açıdan normal olduğunu açıklıyor: "Diğer kızlarda ne varsa onda da var."

Zehra annesine hayretle bakıyor. "Bunu neden anlatıyorsun onlara? Bu kişisel bir şey!"

Esma gözlerini deviriyor. Zehra'nın kadın olduğu bir gerçek; bu neden utanç verici olsun ki?"

"Bana kalırsa bu çok kötü değil" diye devam ediyor Esma, adeta kendi kendine konuşarak. "Kafasını falan kazıtmış değil. Pantolon giyiyor ve saçları kısa. Ama çok erkeksi değil. Zehra... arada bir şey, bence."

Babası sadece başıyla onaylıyor. Zehra'nın kıyafet ve saç kesimi tercihine aslında göz yumuyor değildi, ama gündüz evde olmadığından bunu kontrol altında tutması zor. Bugün kızı her zamanki gibi pantolon ve bol bir gömlek giymiş. Babası aldırış etmiyor gibi görünüyor. Ama göz ucuyla Esma'ya bakarak Zehra'nın annesine gerektiği gibi saygı göstermediğini söylüyor. Artık akşamları dışarı çıkmasına da izin vermiyorlar. Samir fazladan bir oğlu olmasını hep bir ayrıcalık gibi görmüş, ama Zehra artık biraz büyümüş. Bunun hâlâ bazı avantajları var; getir götür işlerinde ve diğer ağır işlerde yardım edebilir, diyor babası hem kendisini hem de Zehra'yı savunmak adına.

Evlilik ve aileyle ilgili düşünceleri tüm kızlarını kapsıyor, Zehra dahil – her Afgan evlenmeli ve çocuk sahibi olmalı. Yaşamın doğal seyri bu. Er ya da geç olacak. Ama şimdi Zehra'nın görünümünün kafasını karıştırabildiğini kabul ediyor: "Sürekli kendime onun aslında kızım olduğunu hatırlatıyorum. Ama Zehra erkekliği o kadar benimsemiş ki elimde değil, bazen unutuyorum."

Yine gülüyor. Kızı sadece birazcık isyankâr, aynı kendisi gibi. Zehra önündeki mantı tabağına bakarak gülümsüyor.

Daha sonra Esma genç evli bir kadın olduğu zamana ait göz alıcı, makyajlı bir fotoğrafını çıkarıyor. Fotoğraf makinesine ciddiyetle bakan Esma'mn üzerinde soluk mavi bir elbise, koltukta yanında da minik Zehra var. Fotoğrafta Zehra iki yaşında var ya da yok,

üzerinde kot pantolon ve dar küçük bir kot yelek var, saçları kısa kesilmiş – Esma bunların tamamen Zehra'nın tercihi olduğunu haykırıyor. O zaman Zehra'nın abisi olmadığından bu giysi onun için satın alınmış olmalı. Bildiğim kadarıyla her *bacha posh*'un anne babanın ailede bir oğlan çocuğu olması arzusunun sonucu olduğunu söylüyorum.

Esma hamilelik hikâyesini açıklayınca gerçek yavaş yavaş gün yüzüne çıkıyor. Zehra'dan sonraki hamileliği geç dönemde düşükle sonuçlanmış. Oğlan olacakmış. Ertesi yıl prematüre doğumla dünyaya getirdiği erkek bebek ölmüş. Hayatta kalan üç kızdan ve ölen üç oğlandan sonra Esma gitgide çaresizliğe kapılmış. "Allah'ım lütfen, lütfen bana bir oğul ver" diye yakarmış. Duasını kuvvetlendirmek için biraz talihe ihtiyacı varmış. Akrabaları yeniden hamile kalması için Esma'yı cesaretlendiriyorlarmış ve Zehra'ya kuzenleri bakıyormuş – kuzenlerinden biri annesinin bir sonraki bebeğinin oğlan olmasını garantiye almak amacıyla *bacha posh* yapılmış.

Esma'nın akrabaları onun da aynı taktiği denemesi için ısrar etmişler. Hem ne zararı olur? diye düşünmüş Esma. Başkalarında işe yaramış. Zehra'yı erkek gibi giydirmek de daha kolaymış, böylece dışarda kuzenleriyle gezebilirmiş. Eğer bunun yanında bir de sihirli faydası olursa, ikramiye gibi olurmuş. Böylece Zehra iki yaşma varmadan ailenin oğlu olmuş.

Altı yaşma geldiğinde kendi saçlarım kesmeye –daha doğrusu saçlarını kazımaya– teşebbüs etmiş, diğer kızlarla oynamayı reddetmiş. Zehra'nın bir zamanlar *bacha posh* olan büyük kuzeni Avrupa'ya taşınmış, şimdi kocası ve üç çocuğuyla beraber yaşıyormuş. Esma'yı kadınlığa geri dönüşünün çok zor olduğu konusunda uyarmış. Ama Esma, Zehra'dan sonra dört oğlan doğurmuş ve bunların hepsi hayatta kalmış, dolayısıyla ona göre *bacha posh*'un sihirli gücü tartışılmaz.

Bacha posh'un aileye faydalarının ampirik kanıtları da var. Bir gün ailenin evine çıkagelen Samir'in ak saçlı annesine göre kızları erkeğe çevirmek onlara nesiller boyu birçok oğul veren bir uygulama. Ailede hem görünüm hem de görevler açısından erkeklerin rolünü üstlenen güçlü kadınların geçmişi eskiye dayanıyor. Büyükanneye göre Zehra'nın evlenene dek *bacha posh* olarak kalmasının bir zararı

yok. Zehra'nın büyük büyükannesi de erkek gibi giyiniyormuş ve yıllarca genç bir adam gibi yaşamış.

Büyük büyükanne tıpkı 1880'lerde İngiliz ordusunun Afganistan'dan çıkarılmasına yardım eden, Jeanne D'arc'ın Afgan muadili meşhur savaşçı Maiwand'lı Malala gibi ata binermiş. Zehra'nın kadm atası, Kral Habibullah döneminde erkeklerin prestijli toprak müfettişliği görevini üstlenmiş, bu dönemde Nancy Duprée'nin fotoğrafındaki kadm muhafızlar da erkek gibi giyinmişlerdi. Otuz sekiz yaşında evlenmiş ve dört çocuk doğurmuş. Çoğu kişiden daha uzun süre bir erkek olarak dayandıktan sonra o zaman kadm kılığına dönmüş. Ama birkaç sene erkek gibi yaşamanın ona kesinlikle bir zararı olmadı, diyor Zehra'nın büyükannesi.

Bir *bacha posh*'a uygun bir koca bulmak da bildiği kadarıyla hiçbir zaman sorun olmamış. Erkek olarak birazcık daha uzun süre yaşamak ailede sıra dışı bir şey değilmiş; nasılsa evlenmek için daha sonra bol bol zaman olacakmış. Özbek geleneğinden gelen Afganlar başkalarının onlar hakkında ne düşündüğüne aldırmayan özgür, bağımsız kimselerdir, diyor büyükanne. Zehra'yı hemen sert bir biçimde eski haline dönmeye zorlamadığı için oğlunu destekliyor ve Esma'nın neden bu konu üzerinde bu kadar durduğunu anlamıyor. Sonunda Zehra da herkes gibi evlenecek. Büyükannesi bundan emin.

Büyükanneye göre *bacha posh*'ta açıkça Afganlara has olan bir şey var: "Bu çok eski bir geleneğimiz. Silah yokken, sadece ok ve yay varken de Afgan kızları erkek gibi giydiriliyordu."

Bunu bir kitapta hiç okumamıştı, ama herkes erkek gibi büyüyen ve sonra kadm olarak cesur ve sıra dışı yaşamlar süren kızların hikâyelerini duymuştu. Hem, diye ekliyor büyükanne, işgalcileri ülkeden tek çıkaran korkusuz Malala değildi. Malala'dan önce ve sonra başka Afgan kadın savaşçılar da vardı; büyükanne büyürken onların hikâyelerini çok dinlemişti.

Büyükanneye göre oğul elde etmek için farklı hilelere de hep başvurulmuştur. "Annelerimiz bize *bacha posh*'tan bahsederlerdi ve biz de kendi ailelerimize anlatırdık" diyor. "Afganistan'da İslam'dan önce bile vardı. Bunu hep biliyorduk."

"İslam'dan önce" yedinci yüzyıldan ve 1.400 yıldan fazla bir zaman öncelere denk geliyor. İslam Afganistan'da yerleşen son din

sadece, Louis Duprée'nin kazıları ta 35.000 yıl önceki yerleşimleri ortaya çıkardı, günümüzdeki petrol ve gaz tetkikleri de sürekli antik medeniyetlere dair kanıtları gün yüzüne çıkarıyor. Fatihler dağların ötesinden dört bir yandan gelirken beraberlerinde yeni dinler, uygulamalar ve inançlar getirdiler. Bazıları daha sonra gelenlerce silindi, bazıları günümüze dek dayandı. Antropologların Doğu'yla Batı'nın ilk tarihsel buluşma noktalarından biri olduğuna inandığı Afganistan aslında en bilindik dinlerin çoğunun yanı sıra Budizm, Hinduizm, Musevilik gibi inançlardan olanların ve Hıristiyanların ülkeye akınma şahit oldu, çoğu zaman da bunları hoşgörüyle karşıladı. İslam'ın gelişi ve hâkimiyetinden sonra bile Kabil'deki diğer dinlere mensup azınlıklar 1980'lere dek özgürce yaşamaya devam ettiler.

Ama on yıllar süren savaşın ve her göçmen dalgasının ardından genelde ülkeden ilk ayrılanlar en eğitimli Afganlar oluyordu ve köylülerin kent bölgelerine her geçişiyle birlikte topluma daha muhafazakâr unsurlar sızdı, beraberlerinde daha katı kurallar, uzak aşiret adetleri ve ücra vilayetlerin kurallarını getirdiler.

Sonunda Zehra'nın büyükannesinin açıkça söylemeden beni Dr. Fareiba'nın sağlık çalışanları toplantısında hâkim olan yöne yönlendirmeye çalıştığını anlıyorum. Tamamen başka bir dönemden bahsediyorlar. Yaşlı kadın sadece bunu bana ayrıntılarıyla açıklayamıyor: İslam'dan önceki bir dönemden kalan oğul elde etme amaçlı inançlar ve uygulamalar dünyanın en muhafazakâr ülkelerinden birinde hâlâ son derece canlı. Bu, Afgan *bacha posh* silsilesinin Taliban'dan çok daha eskiye hatta Zehra'nın büyük büyükannesine kadar gidebileceğini gösteriyor.

9. BÖLÜM

Aday

AZİTA

Aynada birkaç farklı yüz ifadesi deniyor: Kaşları çatmak ve çeneyi kenetlemek *kararlı* gösteriyor. Dudakların birbirine bastırılması: *bilge, ciddi*. Kaygan ipek başörtüsüne bir iğne daha gerek; aşağı, alnındaki macunumsu fondötene doğru kayıp duruyor.

Azita bugün fotoğraf çektirecek.

Azita'nın salonu "Badgis'in Dişi Aslanı"nın seçim kampanyası merkezi olmuştu – ona bu ismi önceki seçimdeki destekçileri vermiş ve şimdi 2010'da yeniden seçilmek için lobi yaparken afişlerinde bunu kullanıyor. Kampanya lakabı, Sovyetlerle savaşan bir mücahit olan "Pençşir'in Aslanı" efsanevi Ahmed Şah Mesud'a açık bir gönderme. Mesud öldürülmeden önce Kuzey İttifakı'yla birlikte Taliban iktidarına karşı da savaşmıştı.

Banyodan çıktığında eve bir yavru köpek alma ısrarıyla karşılaşıyor; kızlar şimdi bir çizgi filmde görmüşler. Azita onlara komşular ne der bilmiyorum, diyor – evcil köpek beslemek Batılılara has bir şey. Burda köpekler vahşi. Ama hepsi gidip odalarında oynarlarsa bunu düşüneceğine söz veriyor. Mehran'la kız kardeşlerden biri arasında Azita'nın dizüstü bilgisayarını kimin kullanacağına dair küçük bir tartışma çıkmış bile. Mehran kız kardeşinin yüzünü tokatladığında bir tehditle karşı karşıya kalıyor: "Bunu bir daha yaparsan" diyor Mehrangis, önce fotoğrafçıya doğru sonra yeniden Mehran'a bakarak, "sana bir daha erkek kardeşim demem."

Bunun üzerine Mehran öfkeyle uzaklaşıyor, annesi ardından iç geçiriyor. Azita salonda metal bir tripodun üzerine teatral görünümlü bir ışık kurmakta olan fotoğrafçıya ve yardımcısına özür diler gibi gülümsüyor. Bembeyaz giyinmiş olan kocası iyi bir ev sahibi olmak için elinden geleni yapıyor, çay ikram ediyor, sonra da

büyük plastik bir fanı yerde ileri geri hareket ettirmeye uğraşıyor. Her misafirin yüzüne kısa bir an fanın havası vuruyor.

"O benim ev kocam" diye şaka yapıyor Azita genç fotoğrafçıya. Fotoğrafçı ona boş boş bakıyor.

Sarı boyalı beton duvarın önünde poz veriyor ve fotoğrafçı birkaç kez fotoğrafını çekiyor. Bu iş sadece saniyeler sürüyor ve fotoğrafçı birden işini bitirip görüntüleri dizüstü bilgisayarına aktarıyor. Çoğu bulanık ya da aşırı parlak ve Azita'nm yüzü yassı görünüyor. Ama bu iyi bir şey – başörtüsü yerinde olduktan ve yüzü mutluluğunu ele vermedikten sonra işe yarar. En iyi karede çok hafif gülümsüyor, ama o fotoğraf boşa gidiyor: Gülümseyen bir kadın havai ve hafif sayılıyor.

Azita üzerinde el işlemeli bir Tacik ceketi olan fotoğrafı, bir de kırmızı çizgili Türkmen ceketi giydiğini seçiyor. Vilayetinin karmaşık etnik mozaiğinin her tarafına oynaması gerekiyor, ama bu arada baba tarafının kendi Aymak geleneğini de korumalı (Aymaklar, Hazara lehçesiyle konuşan Sünni İranlı bir aşiret). Soy hep babanın etnik kökeniyle belirleniyor, ama Aymaklar zamanla hem göz ardı edilen hem de zulüm gören bir azınlık olarak Azita'nm memleketinde hep Taciklerle bir tutulmuşlar. Tacikler Badgis'teki Peştuların çoğuyla ittifak yaptıklarından bu tespit Azita'nın işine geliyor. Etnik köken Azita'ya daha çok savaşı ve Afganların kendi iç çatışmalarını anımsatıyor. Ona etnik kökenini soranlara genelde *Afgan* olduğunu söylüyor.

Afişlerdeki sloganı "*Size* en iyi yaşamı sunmak için savaşıyorum." Bu mesaj dağıtmayı planladığı ses kasetlerinde açıklanmış: "Güç peşinde ya da ceplerimi doldurma derdinde değilim. Sadece sizi temsil etmek ve sorunlarınızı merkezi hükümete götürmek istiyorum. Seslerinizi Kabil'e duyurmak istiyorum."

İlk seçim kampanyası buna dayanıyor. Başkent Kabil'den Badgis'teki eksiklikleri kapmaya çalışacak. Bu –en temel anlamda– adeta her şey demek. Badgis'te yaşam Azita ilk gençliğinde orda yaşarken nasılsa bugün hâlâ büyük ölçüde öyle. Kuyusu olan birkaç Badgis kentinde yaşayanlar hariç çoğu kent sakini içme suyu tedariki için karı ve yağmur suyunu bir çukurda biriktiriyor. Yazın su getirmek için uzun mesafeler yürüyorlar ve su dolu devlet tankerlerinin onlara ulaşacağını ümit ediyorlar. Şimdi Azita bu

tankerlerin birkaçı Badgis'e eriştiği için övülüyor. Ayrıca geçimini fıstık ormanlarından sağlayanlarla evlerini ısıtmak için sürekli bu ağaçları kesenler arasında arabuluculuk yapmış.

Azita sadece 40.000 dolarlık bir kampanya bütçesiyle çalıştığı ve zengin bir aileden gelmediği, ama bağımsız aday olarak yarıştığı ve pek kimseye borçlu olmadığı mesajını vermeye çalışıyor. Daha varlıklı rakibini Badgis'teki birkaç güçlü iş adamı destekliyor, ama Azita sadece bir iki tane fıstık yetiştiricisini kendi tarafına çekebilmiş. Aynı zamanda Herat'taki bir Afgan savunma sanayii tedarikçisinden ve bir Afgan ilaç şirketinden büro malzemeleri ve küçük bağışlar kabul etmiş, bu şirketler diğer adayları da destekliyor. Kampanya bağışlarının çoğu Kale-i Nev'deki evinde her gün birkaç yüz kişiye verdiği yemeklere gidiyor. İyi yemek yapmayı da içermesi beklenen misafirperverliği seçim kampanyası için en az verdiği siyasi mesaj kadar önem taşıyor.

Fotoğrafçı karelerden birinde biraz farklı bir şey yapmayı öneriyor. Bunun özel bir kare olduğunu ve çalıştığı diğer bazı adayların çok hoşuna gittiğini açıklıyor. Bir sürü mikrofon takılı olan boş bir kürsü fotoğrafı çıkarıyor. Onu daha önemli göstermek için görüntüsünü *photoshop* programıyla oraya yerleştirebilir. Fotoğrafçı bunu bedava yapmayı öneriyor. Azita tereddüt ediyor –onun mikrofonlar önünde bir sürü kendi gerçek fotoğrafı var. Ama neden olmasın? Eğer diğerleri de yapıyorsa... Alabileceği bütün yardımı almaya karar veriyor.

Fotoğrafçıya nakit 100 dolar ödedikten sonra –diğer birçok istikrarsız ülkede olduğu gibi burada da birçok şeyi satın alan para birimi Amerikan doları– sonraki ziyaretçisine hazırlık için taze çay demliyor ve kurabiye yapıyor. Bugün erken saatlerde BM kaleminden aramışlar; cinsiyet dairesi kampanyasında ona rehberlik yapmayı teklif etmiş. Azita onlardan ilk kez haber almıyor, ama beş yıllık meclis görevi süresince daha önceki tüm ev ziyaretleri iptal olmuş. BM'nin rotasyon programını çoğu kişiden iyi biliyor: Her aradıklarında telefonda tane tane konuşan yeni bir kadm ona "ulaşmak" istediğini söylüyor, Azita'ya parlamenter sistemin temellerini, kadınların seçim sürecine katılmalarının önemini ve kadınların bunun için nasıl daha çok kendilerine güven duyacaklarını öğretmeyi öneriyor.

Birkaç saat sonra, görevli daha boy göstermeden bir telefon daha geliyor. Birleşmiş Milletler "tecrit" altındaymış ve Kabil'in başka bir bölgesinde hareket halindeki araçtan ateş açılması üzerine çalışanlarına katı bir dışarı çıkma yasağı getirilmiş. "Beyaz Şehir" statüsü yürürlükteyken hiçbir "uluslararası"nın müstahkem tesisten çıkmasına izin yokmuş. Ama yerel bir çalışan, bir asistan ertesi gün gelebilecek, diyor arayan kişi.

"Çünkü Afganlar vurulsa önemli değil" diye homurdanıyor Azita telefonu kapatırken, genelde hoş karşıladığı bu kişilere bir anlık öfkeyle. "Hepsi kadın siyasetçilere yardım etmek istediklerini söylüyorlar, ama nasıl yapacaklarını asla söylemiyorlar. Onlardan bir daha hiç haber almıyorum."

Yani Azita daha ziyade pek devamını getirmediklerini düşünüyor.

Azita bir noktada daha güçlü olacağını ve belki de Kabil'in siyasi sahnesinde gerçek bir oyuncu olarak kabul edileceğini hayal etmiş olabilir. Ama Badgis, Peştu azınlığıyla hiçbir zaman ulusal sahnede fazla ilgi çekmedi. Gerçek şuydu ki Azita küçük bir vilayeti temsil ediyordu, güçlü bir soydan ve kişisel servetten yoksundu: Kabil'de işleri halletmek için en önemli iki bileşen bunlardı. Ayrıca o bir kadın– bu durum çoğu meslektaşı için bir kışkırtıcı, onun hiçbir biçimde orda olmamasını tercih ediyorlar. Yine de bazen içişleri bakanı olduğunu hayal ediyor.

Yabancı delegasyonların sık sık gezmeyi talep ettikleri Kadınlardan Sorumlu Bakanlığın başında bir kadın bakan var. Ama Afgan siyasetinin içinde olanlar bu bakanlıkla pek ilgilenmiyorlar. Öte yandan İçişleri Bakanlığı ülkenin bütünlüğünü korumayı hedefliyor: Hem hükümetin güvenliğini hem de ulusal polis teşkilatını ve bu teşkilatın narkotikle mücadele birimini idare ediyor. Azita'ya göre makam sahibi adamların sorunu –ve hep de adamdılar– kaçınılmaz olarak birilerine bir iyilik borçlu olmalarıydı. Taliban, Afganistan'ın devlet zirvesinde açıkça temsil edilmiyor olabilir ama çoğu siyasetçi gayri resmi olarak hem Taliban'la hem de iş anlaşmaları üzerinden örgütlü suçla epey bağlantılı. Kârlı anlaşmalar birçok tanınmış yetkilinin ve seçimle gelen siyasetçinin Dubai'ye ya da Avrupa'ya tatiller ya da daha uzun süreli ikametler amacıyla kaçış için hem sermayeyi hem de vizeyi garantiye almalarını sağlamış.

Hükümet önceki on yıllardakiler kadar kısa ömürlü olabileceğinden birçok siyasetçi bunu makul bir güvenlik önlemi ve gerekli bir imtiyaz gibi görüyor.

Yabancıların onu "kadın meselelerini" tartışmak için araması Azita'yı hayal kırıklığına uğratıyor, iş devletin fiilen nasıl idare edildiği gibi erkekler kadar kadınları da ilgilendiren diğer konulara geldiğinde Afganlar da yabancılar da onun fikirlerine pek ilgi göstermiyorlar.

"Yabancılar Afganistan'daki kadınlara yardım ettiklerini düşünüyorlar, ama o kadar yoz bir durum ki" diye söyleyiveriyor pat diye. "Dışardan o kadar para geliyor ama biz hâlâ acı çekiyoruz. İşin burkayla bittiğini düşünüyorlar. Devletim güvenlik ve hukukun üstünlüğünü sağlayabilecekse ben iki burka giymeye hazırım. Benim için sorun yok. Vazgeçmek zorunda olduğum tek özgürlük buysa ben hazırım."

Sonraki telefon bir tehdit, ama her zamanki gibi bir ölüm tehdidi değil. Telefondaki anonim kişi, Azita yarıştan çekilmezse Badgis'teki herkese onun Komünist olduğunu yaymayı düşündüğünü söyleyerek uyarıyor. Azita onun sözünü kesiyor ve hemen babasını arayıp arayan kişinin ekranında çıkan numarasını veriyor.

Afganistan'da bir Komüniste benzetilmek ya da böyle anılmak tıpkı bir zamanlar Amerikan siyasetinde olduğu gibi vahim bir hakaret. "Komünist" yaftası bir milyon Afgan'ın öldüğü savaş nedeniyle günümüzde hâlâ "vatan haini" anlamına geliyor. Ayrıca bugün Afganistan'da birkaç ilave yan anlam kazanmış durumda: "Komünist" düzgün bir Müslüman olmayıp daha ziyade şarap içen ve namaz kılmayan, şaibeli, Batılılaşmış karakterleri niteleyen bir karalama. Birçok bilindik eski Afgan Komünist bugün milletvekili olsa da bir siyasetçinin Komünist diye yaftalanması ya da Komünizme sempati duyduğunun söylenmesinden kaçınılmalı. Bu eski Komünistlerin geçmişten gelen etkileri sayesinde başka güçlü ilişkiler eski Komünist yaftasını geçersiz kılabiliyor.

Başka seçenek olmadığından komünizmin sertçe eleştirilmesinde elbette bazı çelişkiler var. Kabil'deki Afganlar arada sırada –"yeni işgalciler"– Amerikalılarla ilgili kızgınlıkla atıp tutarken Sovyet döneminden özlemle bahsedebiliyorlar. Söylediklerine göre

sanki Sovyet döneminde şimdi *Amrican*'larm (bu ifade koalisyonu oluşturan tüm yabancı ülkeleri içeriyor) getirdiklerinden daha iyi işleyen bir düzen, altyapı iyileştirmeleri ve toplumsal programlar vardı. Ayrıca Ruslar işgalci olabilirdi, ama mücahitlerin iç çatışmalarıyla gelen yıkım ve kargaşayla kıyaslanınca Kabilliler onları genelde kötünün iyisi diye tasvir etmekteydi. Bu gönülsüz methiye onu izleyen Taliban iktidarına pek bahşedilmezdi, başkenttekiler Taliban iktidarından nefret etme konusunda adeta hemfikirdiler.

Babası telefonda Azita'ya arayanın kim olduğunu bulacağını ve herhangi bir dedikodunun yayılmasını önleyeceğini söyleyerek onu rahatlatmaya çalışıyor. Babası Azita'nın danışmanı ve seçim kampanyasının yardımcı yöneticisi rolünü büyük ölçüde kendi için üstlenmiş. Azita'nm gayri resmi ve gönüllü sözcülüğü statüsünden keyif alıyor ve kızının mecliste olması, akıl verebilen ve çatışmaları çözümleyebilen bilge bir yaşlı adam olarak onun itibarını arttırıyor.

Kocasını Azita'nın yeniden aday olmasına ikna eden de Murtaza'ydı. Kocası başta isteksizdi. Kabil'de yaşam stresli, diye yakınmıştı kayınpederine ve bitmek tükenmek bilmeyen ziyaretçiler külfetli olmaya başlamıştı. Kabil'de güçlü karısına gitgide hizmetçilik ettiğini hissetmektense Badgis'e geri dönüp ailesine orada bakmayı tercih ederdi. Ama sonunda kayınpederinin Kabil'de hem onun ve Azita'nm yaşam standardının hem de çocukların eğitim olanaklarının Badgis'tekinden çok daha iyi olduğu savını kabullenmişti.

Azita babasının desteğine minnettar. Bunu babasının onu zorladığı evliliği telafi etme biçimi olarak görüyor. O katı bir adam ve bana karşı hislerini pek göstermiyor, diyor Azita ama onu gururlandırdığını umuyor. Neyse ki insanlar bugünlerde ona kızının kusurlu olduğundan yakınamıyorlar, çünkü Mehran ailede ihtiyaç duyulan erkek torunu temsil ediyor.

Bundan bahsetmiyor, ama tekrar seçilememe riski konusunda çok kaygılı. Tek endişelendiği rakiplerinin daha büyük, daha maliyetli kampanyaları ya da başlatılacağını bildiği dedikodu saldırıları değil. Sistemin kendisinden de endişeleniyor: Oy pusulaları basılmış bile ve Azita'nın adı başka bir adayın numarasına bulaşmış, bu durum çoğu okuryazar olmayan seçmenlerine yeni bir zorluk çıkaracak. Bu oy pusulalarının sayımı konusunda özellikle gergin:

Sandıkların tekrar Kabil'e varması günler alacak ve yolda birçok elden geçecek. Ama Azita kazanmak *zorunda* – böylece yeniden geri kalmışlığa dönmeyecek.

"Ölmeyi düşündüm. Ama boşanmayı hiç düşünmedim" diyor köydeki en karanlık yıllardan bahsederken. Kocamdan ayrılsaydım çocuklarımı kaybederdim ve hiçbir hakları olmazdı. Ben pes edecek biri değilim."

Taliban yıllarında eğer kocasını terk etseydi hem o hem de anne babası tutuklanabilirdi. Ama bunun yerine babasının çağrısıyla üç farklı olayda yaşlı erkekler bir tür aile istişaresi için toplanmışlardı. Bu istişare aşiret geleneğine uygun olarak yapılmıştı ve erkekler arasındaki görüşmeler sürerken Azita kapının dışında beklemiş, ancak babasının aracılığıyla açıklama yapmasına izin verilmişti. Azita her seferinde kocasının ve kayınvalidesinin fiziksel istismarlarını gündeme getirmişti. Kocası her seferinde de bu büyüklere ve Azita'nın babasına bundan böyle daha iyi davranacağına söz vermişti.

Köy yılları boyunca kocasıyla kavgalarını çocuklardan da pek saklayamamıştı; hepsi onun istediğinden fazlasını görmüşlerdi. Ama aile Kabil'e taşınalı neredeyse beş yıl olmuştu ve Azita'ya göre sanki dinamiklerinde bir şeyler değişmişti, kocası o gün bugündür ona el kaldırmamıştı. Azita kendini çok bağışlayıcı görmüyor – sadece yaşamın işleyişi için affetmenin gerekli olduğunu düşünüyor: "Kocamın ailesi çok yoksul. Kadınları bir birey olarak görmüyorlar. Kocam annesinin etkisi altındaydı. Yeterince bilgili değildi" diye açıklıyor.

Peki Azita'nın parlamenter statüsü kocasını değiştirmiş miydi? Bir kadının güçlenmesi ve statüsünün yükselmesi aile içi şiddeti de bitirebilir miydi?

İdealize ettiğim fikir Azita'yı güldürüyor. Belki. Ama o kocasının aslında nasıl değişip de daha iyi bir insan olduğu inancına daha derin bir açıdan bakmayı tercih ediyor: Yanlış yaptığını fark etti. Azita'ya göre buna katkı yapan birkaç etmen vardı. Kocasının Kabil'deki statüsü iyileşmişti. Çocukları okuma yazma öğrendikleri daha kentsel bir ortamda büyüyorlardı ve o da daha modern bir adam görüntüsü vermek istemişti. Azita zamanla hep kocasıyla

birbirlerine daha çok benzeyeceklerini ve düşman olmak yerine işbirliği yapabileceklerini ummuştu. Seçimi kaybederse ne olabileceği konusunda uzun uzun düşünmek istemiyordu. Ama mecliste kalmayı istemek için birçok nedeni olduğunu kabul ediyordu. Ülkesini bir biçimde etkileme fırsatı bunlardan sadece biriydi.

Azita Kablolu televizyonda bir güreş müsabakasına odaklanmış kocasına göz atıyor. "Bazıları ona üçüncü bir eş almasını söylüyorlar."

Ailenin en küçük kızı, Azita'nın hassas iskambil kulesi için önemli. Mehran'ın oğul rolü oynamasıyla kocası onu tekrar hamile kalması için zorlamayı ve başka bir eş alma bahsini –en azından görünürde– kapatmış. Muhammed peygamberin birkaç eşi vardı; Afganistan'da bir erkeğin dört kadınla evlenmesine izin var, ama bir kadının sadece tek bir kocası olabilir. Afganistan'da bir erkeğin birkaç karısı olması refah ve prestij göstergesi; bu kişi erkek evlat sahibi olma şansını arttırmaya gücü yetmiş biri gibi görülüyor. Azita'nın meclisteki erkek meslektaşlarının çoğunun, özellikle de savurgan güvenlik düzenlemeleri ve birçok silahı olanların birden çok karısı var. Azita'nın kendi ailesinde halihazırda iki eş olması yeterince zor bir durum.

Azita'nın meclisteki ilk yılı boyunca ilk eş –Azita ondan hep böyle bahsediyordu– kızıyla birlikte Kabil'de onlarla beraber yaşamış. Ailenin küçük evinde, yüksek memur statüsüyle ailenin geçimini sağlayan kişi olarak kuralların çoğunu Azita belirliyormuş ve baştaki arkadaşlık ilişkileri bozulup yüksek sesli kavgalara dönüşmüş. Sonunda ilk eş Badgis'e geri dönmüş. Şimdi Azita'nın kocası ilk karısı ve kızıyla kalmak için iki ayda bir Badgis'e gidiyor. Bu durum onun için biraz utanç vericiydi, çünkü bir karısını terk ettiğinden şüphe edilebilirdi. Kocası Azita'ya sık sık bir aile olarak yakında yeniden bir araya gelmeleri gerektiğinden yakınıyor. Ama şimdilik Mehran sayesinde Azita evin tek oğlunun annesi olarak evde biraz sözünü dinletiyor. Siyasette olduğu gibi evde de pragmatist: "Burada insan hakları ve demokrasi kavgası veriyoruz. Ama kocamı değiştiremem."

Bir akşam Azita dinlenirken ve birazdan yüzüne günlük nemlendirici sürme ritüeline başlayacakken Mehran konusunda üstüne

gidiyorum. Ona Zehra'dan ve doğum cinsine ne kadar kuvvetle direndiğinden bahsediyorum. Mehran büyüyünce zaman ne gösterecek? Onu ne zaman eski haline çevireceksin? diye soruyorum. Peki ya işe *yaramazsa*?

"Sorun olacağını sanmıyorum" diye cevaplıyor Azita. "Toplumun ona herhangi bir sorun çıkaracağını sanmıyorum. Bunu daha önce çok gördüm ve bu yüzden çok deneyimliyim. Bu kızlar eski hallerine döndüklerinde sadece normal kızlar oluyorlar. Ben hiç kötü örnek görmedim."

"Daha sonra Mehran bir kadın olarak kısıtlandığında bu onun için nasıl zor olmayabilir ki? Nasıl bu kadar emin olabiliyorsun?"

Azita öne eğiliyor, gülümsüyor. "Seninle bir şey paylaşayım mı, açık açık? Ben de bir süreliğine erkek oldum."

Elbette, tahmin etmeliydim bunu.

Azita'nın örneğinde bu pratik bir meseleydi. Kabil'deki çocukluğunda sadece kız çocukları olan bir ailenin en büyüğüydü, en sonunda bir erkek kardeşleri olacaktı. Ailenin küçük dükkânında işler birikmişti ve babasının öğleden sonraları yardıma ihtiyacı oluyordu. Kim aileden daha güvenilir olabilirdi ki?

Ama bu yardımcının erkek olması gerekliydi.

Anne babası beraberce gelip Azita'ya bunu isteyip istemediğini sormuşlardı. Azita'nm evdeki lakabı zaten "küçük yönetici"ydi. Peki bu yönetici biraz daha iş üstlenmek ister miydi? Azita nasıl hayır diyebilirdi? On yaşındaki Azita'ya göre bu durum anne babasının aynı anda "gözde oğlu ve gözde kızı" olma fırsatıydı. Pantolon, gömlek ve bir çift spor ayakkabı giyip işe gitti.

Uzun, koyu renk saç örgülerini çok seviyordu ama saçları kesilince onları bir daha özlemedi. Yeni kısa saçları öğleden sonraları genelde bir beysbol kepinin altına gizlenirdi. Kepin siperlik kısmını arkaya getirirdi; bu daha havalı görünüyor ve izlediği *Western* filmlerdeki karakterleri anımsatıyordu. Dükkânda getir götür işlerine bakan tezgâhtar olmuştu, gidip malları getiriyor ve müşterilere yardım ediyordu. Bir adı yoktu; Murtaza diğer müşterilerin önünde bir şey isterken ona *bacha* ya da oğlum diye sesleniyordu. Dükkân gece bire kadar açıktı, çünkü çoğu kimse akşamları alışveriş yapıyordu. En çok satanlar annesinin ev yapımı yoğurdu, ekmek, yufka, peynir ve ithal çaydı.

Dükkânda geçirdiği zamanın karakterine etki ettiğini düşünmeyi seviyor. Okulda ona güzel olduğu söyleniyordu ve belki biraz fazla mağrurdu, ama çalışmak ona esnekliği öğretmişti. Okulda çoktan kız voleybol takımının kaptanı seçilmişti; güçlü ve uzundu, bunlar hem dükkânda hem de sokakta erkeklerin arasına karıştığında işine yarıyordu.

Daha az izlendiğini hissetmeyi seviyordu; sürekli nasıl giyindiğine ve konuştuğuna bakılmasına gerek yoktu. Bedeniyle tanımlanmamak onun için rahatlatıcıydı. "Rus döneminde" kentte yaşayan kadınlar açısından ölçülü bir ilerleme kaydedilse de toplumsal âdetler devam ettiğinden kızlar hâlâ davranışlarına ve dışardaki giyim kuşamlarına çok dikkat etmeliydiler.

Her şey bir yana, erkek kılığına girmek Azita'ya *erişim* kabiliyeti sağlıyordu. Dikkatle incelenmeden ya da uygun davranışın ne olacağını düşünmeden her duruma, yetişkin ya da genç erkek grubuna yaklaşabilirdi. Giyimi, bizzat varlığı asla bir engel teşkil etmezdi. Sanki bu halde toplumun her yerine daha doğal bir biçimde uyum sağlıyor ve hep hoş karşılanıyordu. Kendisini özel hissetti, hem kimseden sakınması da gerekmiyordu. Kadınlar ve kızlar sokakta ondan çekinir, yol verirlerdi. Bu sihirli bir üstünlüktü.

Bir defasında kendi yaşlarında, aşağı yukarı on üç yaşındaki bir oğlanın dükkânda sinsi sinsi dolaştığını ve birden gömleğinin altına bir bisküvi sıkıştırdığını gördü. Dükkânın erkek muhafızı olarak içgüdüsel bir tepki verdi –üzerine atıldı, kolundan kavradı ve dükkândan dışarı, sokağa doğru çekti. Kolunu sıkıca tutmaya devam ederek çocuğun karnına yumruk attı. Çocuk iki büklüm oldu ve dizüstü çöktü. Azita göz ucuyla başka bir grup oğlanın ona doğru koşmakta olduğunu gördü ve derhal kaçması gerektiğini biliyordu. Eğilip çocuğun kulağına şöyle fısıldadı: "Ben kızım. Ama bence senden daha güçlüyüm. Bir daha gelirsen seni daha beter döverim." Sonra çocuğun kolunu bırakıp dükkâna geri döndü ama hissettiği o duygu yoğunluğunu asla unutmadı. Çocuğu o günden sonra birkaç kez daha gördü, hep bisikletliydi ve bir daha dükkâna girmeye teşebbüs etmedi.

Azita'nın öteki taraftaki süresi neredeyse on dört yaşındayken bir ikindi vakti erken saatlerde babası görevine son verdiğinde doldu. Hızla serpilmeye başlamıştı; sadece birkaç ay içinde iki

beden büyümüştü ve karın ağrılarından yakındığı gün gelip çattı. Annesine sormaya çok korkuyordu, ertesi gün bir sınıf arkadaşından ne olduğunu öğrenecekti. Anne babası ona hiçbir şey söylemedi, ama belli ki onu çocuk doğuracak çağdaki bir kadın kılan durumdan haberleri vardı. Babası artık dükkânda çalışmayacağını ve bundan böyle etrafta dolaşmasının da iyi bir fikir olmadığını açıkça belirtti.

Azita babasının kararma itiraz etti, ama bu karar kesindi. Kızını kadınlıkla ilgili olumlu düşünmeye teşvik etmek için eve upuzun, parlak mavi bir elbise getirdi. Azita bunu "güzel, pahalı ve masalsı bir elbise" olarak hatırlıyor. Elbiseden nefret etmişti. Başta bu elbise üzerindeyken yürümekte zorlandı. Ağır kumaş uzun bacaklarına dolandığında iki kez düştü, ama çok geçmeden daha kısa adımlar atmayı öğrendi. Diğer mazbut Afgan kızları gibi artık ikindi vakitlerinde genelde eve kapatıldığından çok uzaklara yürümüyordu. Birkaç arkadaşıyla kurduğu basit voleybol turnuvası onsuz devam etti. Akşamları pencereden diğer çocukların oyunlarını izledi. Beysbol kepini ya da kot pantolonunu bir daha giymedi.

"Hiç erkek doğmuş olmayı istediğin oluyor mu?" diye soruyorum yerde bir köşeye oturmuşken, yoğun Kabil gecesinin sessizliği uzak silah atışlarıyla tek tük bölünüyor.

"Asla. Burada tüm çatışmaları çıkaran erkekler."

Ama şundan emin: Onlardan biriymiş gibi aralarında vakit geçirmenin ona kesinlikle hiçbir zararı olmamış. Azita'nın bakış açısına göre oğlan yılları ona bütün yaşamı boyunca yardımcı oldu: Onu daha enerjik kıldı. Güçlü kıldı. Neredeyse beş yıl boyunca erkeklerle alenen oturup konuşabildi. "Onlardan korkmuyordum" diyor Azita. Ondan sonra da pek korkmamıştı. O kısa yıllar hatırlayabildiklerinin en iyileriydi. "Erkek olma deneyimini de yaşadım, bu nedenle onlarla konuşmaktan hiç utanmıyorum. Şimdi hiçbir erkek benim gücümü görmezden gelemez. Kimse yeteneğimi görmezden gelemez."

"Yani bunun Mehran'ın yaşamasını istediğin bir deneyim olduğunu mu söylüyorsun?"

"Evet. Bir deneyim."

"Yoksa bir deneyimden fazlası mı?"

Birkaç kez hızla sağa sola bakıyor ve başıyla onaylıyor, yavaşça.

"Sana katılıyorum. Kızımı yeniden kızlığa dönmeye çok dikkatle hazırlayacağım. Benim oğlanlığım yarı zamanlıydı, onunki tam zamanlı. Bu farklı. Biliyorum."

Sesi zayıflıyor.

"Bunu yapmak gerekli mi değil mi? Bilmiyorum. Sana kesin olarak söyleyemem. Şimdi denemeye başlayalı bir seneyi geçti ve dedikodular kesildi. Çoğu kimse bir oğlum olduğuna inanıyor. Yani durum en azından benim açımdan iyileşti. En küçüğümün yaşamın tamamını biraz tatmasını sağlıyorum, anlıyor musun? Değiştiğini görüyorum. Şimdi daha faal, daha canlı. Hiçbir şeyden korkmuyor. Misafirlerim de şimdi aileme ve kocama saygı duyuyorlar."

"Peki sen diğer Afgan kadınların bilmediği ne biliyorsun?"

Bu basit. "Seçmenlerimin çoğu erkek. Topluma erkekler hâkim. Liderlerin hepsi erkek. Onlarla konuşup iletişim kurmam gerek. Elbette kadınlarla da konuşuyorum, toplantılarda ve ailelerin içinde. Ama tüm kararlar hâlâ erkeklerin elinde. Büyüklerin. Köylerdeki eril şura konseyleri aracılığıyla. Dolayısıyla onlarla daha çok konuşmak zorundayım. Kadınlarla konuşmak istediğim zaman bile önce erkeklerden izin almak zorundayım. Dillerini biliyorum; onlara nasıl yaklaşacağımı ve sözümü nasıl dinleteceğimi biliyorum. Seçmenlere konuşma yaparken de kadınlar hakkında konuşsam bile erkeklerin dilinden konuşmalıyım ki karılarına bana oy vermelerini söylesinler."

Erkeklerin dili, diyor Azita, sakin, doğrudan ve tavizsiz. Fazla laf yok, asla fazla açıklama yok. Azita'nın söylediği her şey otorite yaymalı ve iyisi mi duygudan yoksun olmalıydı. Öte yandan kadınların iletişimi tamamen nüans ve ayrıntılardan oluşuyor. Bunun erkekler için kafa karıştırıcı olabileceğini görmüş.

"Peki ya Mehran yarın gelip kız olmak istediğini söylerse?"

Azita tavana bakıp usulca "inşallah" diyor.

"Onu zorlamazdım. Ona erkek olmak isteyip istemediğini sorduk ve Mehran 'Vauv, hadi yapalım' dedi. Ama eğer 'Ben yine kız olmak istiyorum' derse, kabul ederim."

Azita'ya göre *bacha posh*, oğul tercihinden ziyade toplumunun zayıf işleyişinin bir göstergesi. Ama o siyasette yaptığı gibi fiili duruma göre hareket ediyor. Ona göre bazen daha büyük şeyleri

yavaşça değiştirmeye çalışırken geçici çözümler düşünmelisiniz. Afganistan'da tercih edilenin erkek çocuk olduğu gerçeği ağırına gidiyor. Ama burda kızların da erkekler kadar kadar değerli olduğunu savunmasının ikna edici olması için daha çok yolu var. Mehran'la ilgili kararının özünde derinden yıkıcı olduğuna da inanıyor, çünkü bu durum kızını bir gün başka tür bir kadın kılacak – toplumu daha da zorlayabilecek bir tür. Bu yorum sanki gerçeği biraz idealize ediyor ama Azita'nın Badgis'ten Kabil'e geri dönüş yolculuğu bunun en büyük kanıtı.

Azita başkalarının onun annelik seçimlerini uygun bulmayabileceğinin son derece farkında. Aynı zamanda cüretkâr: "Evet, bu senin için normal değil. Bir annenin en küçük kızına bunu neden yaptığına inanmanın çok güç olduğunu da biliyorum. Ama sana Afganistan'da siz Batılıların gerçekten hayal bile edemeyecekleri bazı şeylerin olduğunu söyleyeyim."

10. BÖLÜM

Peştu Çay Partisi

Şehrin öteki yakasındaki daha lüks bir muhitte zümrüt yeşili Pencap tarzı bir elbise giymiş, kolları altın halka bileziklerle ağırlaşmış, görkemli kadın buna tamamen katılıyor. *Bacha posh* olmak faydalı ve karakteri güçlendiren bir eğitimden başka bir şey olarak görülmemeli.

Sakine hacca gitmiş ve kızları ona cam tabakta olgun, tatlı kavun ve elma dilimleri getirdiğinde gururla yolculuğunu anlatıyor. Ağır püsküllü bordo perdeler, biz harika halıların üzerinde oturup sırtımızı duvar diplerine sıralanmış brokar yastıklara yaslamışken her şeye pembe bir ışık veriyor. Sakine doğu vilayetlerinden birindeki bir Peştu generalin kızı, ailesinin Najibullah dediği oğlu olarak büyümüş ve bundan hiçbir pişmanlık duymuyor.

Birçok Afgan anne babanın *bacha posh*'u kızları için iyi bir yaşam eğitimi olarak gördüğünde ve bunun ayrıca sihirli faydaları olduğunda ısrar ediyor. Onun hizmet ettiği böyle bir roldü: Babasının evlendiği kadın hep kız doğuruyormuş. Bir eş daha almış ama talihsiz kız bebek silsilesi devam etmiş. Bir komşu, ailenin açmazını görüp iki numaralı eş ve Sakine'nin ona gebe olan annesine çocuğu doğar doğmaz oğulları olarak tanıtmalarını önermiş. Sonra şans nihayet yüzlerine gülmüş ve aileye gerçekten de küçük bir erkek kardeş katılmış.

Anne babası Sakine'yi yıllar boyu Najibullah olarak tutmaya devam etmişler.

General babası ona silah kullanmayı ve ata binmeyi öğretmiş – ona göre küçük Najibullah'ın üstesinden gelemeyecek kadar zayıf ya da narin olduğu hiçbir şey yokmuş.

Değişim Sakine'nin on ikinci yaş gününde aile evindeki büyük bir partiyle gerçekleşmişti. Parti yaş günü için değildi, kadın oluşu içindi. Henüz âdet görmemişti, ama anne babası ergenliğin başlangıcı için zamanında eski haline dönmesini istiyorlardı. Tüm

akrabalar davetliydi. Yemekler ve fırın mamulü bisküviler bahçedeki büyük pastel bir pastayla taçlandırılan masaya çıkarılmıştı. Bu, ziyafet ve kutlama günüydü: Kuzu kurban edilip çevrildi ve dans edildi. Küçük erkek kardeşinin de aynısından taktığı halhal Sakine'den alındı ve bir elbise hazırlandı. Sakine bu değişim için annesinin odasına gönderildi ve ardından misafirlerin huzuruna sarı bir elbiseyle çıktı. Ondan şöyle bir dolaşmasını istediler ki herkes iyice görebilsin. Alkışlayıp tebrik ettiler.

"Kadın olduğun için mutlu muydun?"

Şimdi kırklı yaşlarında olan Sakine bir an düşünüyor. Mutsuz değildi. *Kafasının karışık olduğunu söylemek* daha doğru olurdu. "Kendimi iyi hissediyordum. Bu anne babamın kararıydı. Kız olunca artık dışarı çıkmadım. Üzüldüğüm *buydu*. Evde oturdum. On altı yaşında evlendim, yani bir eş olmadan önce sadece üç yıl gerçekten kız oldum."

Sakine bu deneyime gülüyor. "Yemek yapma ve temizlik gibi kadın işlerinde uzman değildim. Ama kocamın ailesi bana öğretti."

Babası o kadar hızlı uyum sağlayamamıştı. "Onun oğluydum; beni hep öyle görmüştü. Hâlâ onun gözünde oğlanım." Baba kız hâlâ siyaset ve savaş tartışıyorlar, hatta Sakine para ve finans konularında fikirlerini paylaşıyor; Sakine kocasıyla nadiren annesiyle ise hiç bu türden sohbetler yapmadığını söylüyor. Sakine bir kadın olmanın güçlüklerine takılıp kalmış değil; ne de olsa seçim şansı yok. Annelikte ustalaştım, diyor, erkek ve kız toplam yedi çocuğu olmuş. Kocası Amerikalılarla kârlı bir iş yapıyor, dolayısıyla aile rahat bir yaşam sürüyor. Sakine kapı aralığından bakan dört kızını başıyla işaret ederek kendini şanslı saydığını tekrarlıyor.

Odayı renk ve yapay elmaslarla, payetlerle dolu kıyafetlerin şık podyum defilesi dolduruyor. Kızların bol pantolonları ve uzun tül tunikleri mordan kırmızıya ve eflatuna değişiyor, etrafta dolaştıklarında bir şıngırtı sesi duyuluyor. Bu kıyafetler kesin surette evde giyilmek için. Düz burunları, inanılmaz uzunluktaki kirpikleri, belirgin, zarif elmacık kemikleriyle kusursuz yüz hatları gözlere çekilen sürmeyle güzelleştirilmiş. Sakine'nin ailesi Afganistan'daki Taliban yönetimi esnasında birkaç yıl Pakistan'da yaşamış ve kızlar orada bazı güzellik hileleri kapmışlar. Anne babalarının onlar için

iyi koca adaylarıyla görüşme zamanı geldiğinde görünümlerinin bir pazarlık aracı olacağının gayet farkındalar. Kızlar heyecanlı görünüyor; yabancı ziyaretçiler az ve seyrek, ayrıca neredeyse hep babalarına geliyorlar. Sitare'yi ve beni genç gündemli ikindi çay partilerine kalmaya adeta koro halinde davet ediyorlar: Gündem dedikodu ve güzelleşme.

Büyük küpeli ve gür kaşlı bir kız yazı yazmadığım sol elimi alıp dizlerinin üstüne yerleştiriyor. Kınaya batırılmış ince bir boya fırçasıyla her parmağa narin çiçek döngüleri çiziyor, hızla elimin üzerine, ordan da yukarı bilekle dirseğimin arasına ilerliyor. Kızlar aşağı yukarı Zehra'nın yaşındalar, ama o dövüş sanatı filmlerinden ve güreş müsabakalarından bahsetmeyi severken buradaki konular epey farklı.

Kısa süre sonra Sitare ve ben, buradaki soruların tek hedefinde olduğumuzu fark ediyoruz. Birkaç komşu kızı da çat kapı gelince kızlar sekiz kişiye çıkıyor. Hepsi bana sorular soruyorlar:

Kaç yaşındayım? Otuzun üzerindeyim, değil mi? Yüzüme ne kremi sürüyorum? Kaç çocuğum var? Hiç mi, gerçekten mi? Hepsi üzüntülerini ifade ediyorlar ve kötü talihime karşı dudaklarını birleştirip ayırarak ses yapıyorlar. Kocamın ailesi çok üzgün olmalı-evliyim tabii? Hayır mı? Yine üzüntülerini belirtiyorlar: Kimsenin beni istememesi büyük bir utanç. Anlıyorlar – bazı kızlara böyle olduğu bilinir. Genelde çok çirkin ya da yoksul olanlara. Kaygıları anne babama uzanıyor: Evlenmemiş, yaşını başını almış bir kızları olduğu için mutsuz, hatta utanç içinde olmalılar. Akrabalar da korkunç utanıyorlardır, öyle değil mi?

Şimdiye dek, ısrarla evlenmemiş olmanın tam bir felaket olmayabileceğini söylemeye çalışıyorum, ama Sitare araya girip tercümeyi birazcık serbestleştirme ihtiyacı duyuyor. Kızlara onun şahsi görüşüne göre bu durumun ailem için biraz trajik olduğunu açıklıyor. Bu itiraf çevremizdeki tüm yüzlerde sempati yaratıyor.

Sakine odadan çıktığında sorular daha da ilginçleşiyor: Batı'da sokaklarda neredeyse çıplak mı dolaşıyorum? *Bin erkekle* "ilişkim" oldu mu? Kuran öğretmenleri her Batılı kadının bu rakama kolayca ulaştığını temkini elden bırakmadan belirtmiş. Bunun doğru olmadığını üstüne basarak söylediğimde Sitare de rahatlamış görünüyor.

Ben tam bir rakam verme ısrarlarına alışırken içeri düşük belli kot pantolon ve kısa kollu gömlek giymiş genç, cılız bir James Dean giriyor ve köşeye çökmeden bize gülümseyiveriyor. Sakine'nin en küçük kızı bu, *rock* yıldızı olmayı arzulayanların kambur ve modaya uygun duruşunu benimsemiş. On dört yaşında ve birkaç yıl öncesine değin erkek gibi yaşayan ablasına çok benziyor. Anne babasına birazcık daha erkek olarak kalabilmek için yalvarmış. Ailede oğullar var, ama anneleri kızları ilk önce erkek gibi yetiştirerek onlara biraz güç aşılamak istiyor. Resmi neden bu. Oğul sahibi olmak için biraz sihirli talihin de zararı olmaz, diye ağzından kaçırıveriyor mağrur Sakine.

Kot pantolonlu, en küçük kız kardeşe bir gün evlenip evlenmeyeceğini soruyorum. Omuz silkiyor. Muhtemelen. Bu ihtimal onu üzüyormuş gibi görünmüyor ve öyleyse bile bunu belli etmenin yeri burası değil. Kız kuzenleri çoktan ya evlenmiş ya da nişanlanmışlar. Okulun en iyi öğrencilerinden ve eğer bir tercih şansı olsa çocuk doktoru olmak için okumak isterdi. Ama bu Allah'a kalmış. Ya da daha çok müstakbel kocasına. Kocasının çalışmasına izin vermesini ne çok istediğini nazikçe açıklıyor.

Yüz hatları çarpıcı derecede ablasına benziyor, ama ondan üç yaş büyük olan ve şimdi kadına dönüştürülen ablası burun halkası, sırtından aşağı inen uzun örgüsü ve kırmızı Pencap elbisesiyle belirgin biçimde feminen. Onun için seçilen müstakbel kocası şimdiden hazır, ama ablası onunla hiç tanışmamış ve hakkında pek bir şey bilmiyor.

Sakine odaya yeniden girince en küçük kızları konusunda "birazcık geç" kaldıklarını kabul ediyor. Babası ve erkek kardeşleri daha sık başörtüsü takmasını istemeye başlamışlar bile. Bedeni de kadın olmanın tam başında, yani geriye fazla zamanı kalmamış. Ama ergenlikten önce kadına döndürüldükten sonra bunun hiçbir zararı yok. O da şimdi mükemmel eşler ve anneler olan ailedeki kızların eskiye dayanan geleneğini izleyecek. Üstelik, gençliğini iddialı, kendinden emin bir kadınlığı besleyerek geçirmiş olacak.

Köşedeki genç *rock* yıldızı annesini dinliyor, ama hiçbir şey demiyor. Sadece kucağındaki ellerine bakıyor. Sert ellerinde kına yok ve tırnakları dibine kadar yenmiş.

Sitare'ye aile ziyaretleri arasında kendimizi gerçek bir yemek molasıyla ödüllendirmekte ısrar edince kadınların Kabil'in bu yerleşim bölgesinde böyle bir şey yapmadıkları bize hemen hatırlatılıyor. Elimizdeki tek seçenekte karar kılıyoruz –kebapların dışarda güneşte, közde pişirildiği küçücük bir yer–, içeri girdiğimizde özgüvenli görünmeye ve hepsi erkek olan müşterilerin bakışlarına katlanmaya çalışıyoruz. Gergin bir garson bizi restoranın arka kısmına, aynı zamanda depo işlevi gören bir odaya geçiriyor. Plastik kaplı, eski püskü bir deri koltuğa çöktüğümüzde karşı duvarın önünde iki kadının daha olduğunu görünce şaşırıyoruz. Yirmili yaşlarında görünüyorlar ve biri henüz göz göze gelemeden gözlerini yere çeviriyor. Siyah başörtüsü muhafazakârların yaptığı gibi yüzünün etrafına sıkıştırılıp iğnelenmiş diğer kadın dimdik bana bakıyor.

Bu kararlı bakışları tanıyorum.

Ama Sitare'nin yabancılarla sık sık sohbete girme tarzımla ilgili sert görüşleri var, bu nedenle yağlı menümdeki Afgan Farsçası kebap seçeneklerini incelemeye devam ediyorum. Tekrar başımı kaldırdığımda genç kadın bana gülümsüyor.

"Sen Amerikalısın, değil mi?" diye soruyor. "Yabancılara rastladığımda İngilizce konuşma pratiği yapmayı severim."

"Aslında İsveçliyim" diyorum, ben de ona gülümseyerek. Ama istersen pratik yapabiliriz."

Sitare uyarmak için nazikçe elime dokunuyor. Geveze Amerikalı yönümü pek sevmiyor. Bana bunun hem nazikçe olmadığını hem de tehlikeli olma potansiyeli taşıdığını birkaç defa söyledi. Ama devam ediyorum ve öğle yemeği refakatçilerimize erkek gibi yetiştirilen kızlarla görüştüğümüz küçük bir proje yaptığımızı söylüyorum. Aslında şimdiye dek birkaç düzinesiyle mülakat yaptığımızı. Utangaç olan kız başını kaldırıp kendinden emin arkadaşına hayretle bakıyor. Sitare'nin şaşkınlıktan dili tutuluyor. Muhafazakâr görünümlü kız sadece gülüyor.

"Evet. Evet. Ben de onlardan biriyim. Bir zamanlar oğlandım."

"Hissetmiştim."

Birbirimize kocaman gülümsüyoruz.

Takma adı Spoz ve evin altı kız kardeşinin en küçüğü. Sadece bir erkek kardeşleri var, ailenin üçüncü çocuğu. O doğmadan ailenin biraz sihre ihtiyacı vardı ve o doğduktan sonra da onun

oynayacağı bir arkadaşa. Böylece üç kız kardeşin her biri sırayla kendi yaşamlarının ilk on yılında oğlan rolü oynamışlar. Spoz, Taliban yönetimi esnasında kısa kesilmiş saçlarıyla dışarda dolaşıp futbol oynayarak iyi vakit geçirdiğini söylüyor. Erkeklere sporda, kavgalarda ve sohbetlerde meydan okumayı öğrenmiş. On yaşından hemen önce eski haline döndürülmüş. Şimdi on dokuz yaşında ve Kabil Üniversitesi'ndeki eğitiminden sonra önünde fırsatlar olduğunu öngörüyor.

Bu onu çok sıra dışı bir genç kadın kılıyor, o bütün ülkedeki birkaç bin kadın üniversite öğrencisinden biri. Birçok baba, kızlarının on, on iki yaşlarından sonra okumasına izin vermiyor. En çok ekonomik faktörler ve güvenlik faktörleri sebep gösteriliyor ama bazıları zaten evlendirilecek bir kızın eğitilmesinin "gerekli" olmadığını da söylüyorlar. Çalışma planları yapabileceğinden ya da sadece fazla dik kafalı olabileceğinden fazla eğitim bir kızı eş olarak daha az cazip kılabiliyor.

Ama Spoz'un babası kızma tıpkı Azita'nın babasının bir zamanlar yaptığı gibi kendisi için büyük düşünmeyi öğretmiş: "Allah'ın beni kız yarattığına memnunum, böylece anne olabileceğim. Yüreğimde hâlâ oğlanım, ama şimdi kadın kıyafetleri giymek benim tercihim. Tek önemli olan kafada *bacha posh* olmak, her şeyi yapabileceğini bilmek."

Şimdi kadın olduğuna göre asla dünyanın hiçbir başka yerinde olmak istemeyeceğini söylüyor. Neden? Batı'daki kadınlar binlerce erkekle "ilişki yaşıyorlar" ve ona göre bu yanlış – bir kadın sadece tek bir erkekle olmalıdır.

Sitare yine mahcup oluyor ve ben hemen geldiğim yerde ya da başka hiçbir yerde böyle bir şey olduğunu sanmadığımı söylüyorum. Dindar eski *bacha posh* sözümü kesiyor, Sitare'nin eseri olan kapkara tarzıma rahatlatıcı bir iltifat ediyor: "Hayır, hayır. Giyiminden senin farklı olduğunu görebiliyorum."

Spoz mühendis olmak istiyor ve kuvvetli inancının kadın haklarını kavrayışını güçlendirdiğini söylüyor. Ama *bacha posh*'ların yetiştirilme tarzı tüm cinsiyet konularında illaki liberal görüşlere yol açmıyor. Spoz, koyu dindar olan ve muhafazakâr bir aileden gelen bir Afgan kızının nasıl hem kadın haklarını sıkıca kavramış olabileceğinin hem de onlar için katı kuralları savunabileceğinin

örneklerinden sadece biri. Ergenliğe yaklaşan kızların kesinlikle erkek gibi görünmemeleri ve Afganistan'daki kadınların iyice örtünmeleri gerektiğine inanıyor.

"Biz iki tür insanız" diye açıklıyor inancını. "Birbirimizden çok farklıyız. Ama sadece bedenen. O kadar. Kadın çok güzel bir şey. Güzel bir şeyi korumak için örtmeniz gerekir. Bir elmas gibi. Onu öylece alıp sokağa koyamazsınız, sonra herkes gelir ve alır."

Aynı zamanda Afganistan modernleşirse giyim kuşamın artık bu kadar önem taşımayacağından emin. "Ben Müslümanım ve bu giyim tarzından nefret ediyorum" diyor, siyah örtüsüne işaret ederek. İnancına saygısından ve bu inancı göstermek için başörtüsünü her yerde takardı, ama çarşafı sırf muhafazakâr ülkesinde gerekli olduğundan giyiyor. "Otuz yıldır savaştayız. Burada pek gelişmiş sayılmayız. Giyim kuşam denemeleri yapmanın zamanı değil şimdi."

Dr. Sima Samar'ın başkanı olduğu Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu'nun sıkışık ofisinde buluşuyoruz.

Bir dönem kadınlardan sorumlu bakanlık görevinde olan Dr. Samar üzerinde beyaz bir *peran tonban* ve düz sandaletlerle içeri giriyor, ak saçlarının arasından görünen inci damlası küpeleri onu daha da çekici kılmış. Kıyafetlerinin pastel renkleri ofisiyle uyumlu. Lüks deri koltukların üzerinde Hint şal desenli örtüler var. Titreşime alınmış son model BlackBerry'si kenardaki bir sehpada titreşiyor.

Sima Samar uzun süreli doktorluk ve avukatlık görevleri vesilesiyle ödüller kabul etmek ve Afganistan'daki en kötü insan hakları suçları –aile içi şiddet, kendini yaralama, tecavüz ve çocuk evliliği– hakkında bir otorite sıfatıyla konuşmalar yapmak üzere dünyayı dolaşmış. Samar ülkenin belki de en itibarlı kadın ve çocuk savunucusu, onunla araştırmam hakkında konuşmak için sabırsızlanıyorum.

Azita, Sakine ve Spoz'un hikâyelerini anımsatan yeni başarılı kadın örnekleri ortaya çıktıkça artık bir kızın birkaç yıl erkek olarak yaşamasının aslında güçlendirici bir deneyim olabileceği sonucuna vardım: Kuzey Belh eyaletinde bir kadın memur çocukluğunda birkaç yılı erkek olarak geçirmesinin daha sonra siyasete

girme kararı almasına yardımcı olduğunu söyledi. Kabil yatılı okulunun müdiresi bunun nasıl Taliban döneminde eğitim alması ve onlar gidince de üniversiteye gitmesine olanak tanıdığını anlattı. Yaşamları sadece hayatta kalmaya odaklanmış olanların öncelikle aile gelirine katkı sağlasın diye bir *bacha posh* yarattıkları durumlar hariç öteki tarafta geçirilen belirli bir sürenin hem güçlü isteklere hem de özgüvene faydalı olabileceği açıkça görülüyor.

Ancak hiç kimse bir kız "kafası tuhaf" olma riskine girmeden oğlan yıllarının tam olarak ne zaman bitmesi gerektiği, bu numaranın ne zaman fazla uzamış olabileceği konusunda anlaşamıyor. Peki hiç risk var mı? Ayrıca bu çocukları gözeten birileri var mı yoksa hepten anne babalarının keyfi muhakemesinin insafına mı terk edilmişler?

Çocukların cinsiyet konusunda evrensel kabul gören haklarının sayısı çok az. Cinsiyet sözcüğü eğitim ve ifade özgürlüğü gibi diğer hakları listeleyen BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde bir kez bile geçmiyor. "Çocukluk" kavramı ve zorunlu olarak içermesi gerekenler Batı dünyasında bile epey yeni bir şey. Ayrıca cinsiyet teamül hukukunda ya da uluslararası anlaşmalarda pek tartışılmıyor; din ve kültür ülkeler arasında büyük değişiklikler gösterdiğinden ve muhafazakârlar, heteroseksüelliğin norm kabul edilmesini sorgulayabilecek her şeye karşı kuvvetli lobi yaptıklarından bu konu görünüşte dokunulmaz konulardan biri. Herhangi bir zamanda belirli bir cinsiyette yaşama ve bulunma hakkı hiçbir yerde belirtilmemiş. Belki de zaten belirtilmemesi gerekiyor.

Birleşmiş Milletler'de ve uluslararası STK'lerde kadınlar ve çocuklarla çalışan birtakım Afganlar dahil bu konuda bilgisi olanlara *bacha posh*'un Kabil'de nasıl gözlerden uzak gerçekleşebildiğini sordum, bana bunu örgütlerinin gündemine almayı asla düşünmeyeceklerini söylediler. Bu sadece Afganların özel meselesi olmakla kalmıyordu, aynı zamanda –kız gibi görünen– küçük kızlara yardım etmeyi çok seven dış yardım kuruluşlarının çalışanları için çok kafa karıştırıcı olabilirdi.

Kadınlar ve çocuklara odaklanan çalışmasında neden bu uygulamadan hiç bahsetmediğini sorduğumda "yabancılar *bize* cinsiyet konusunu öğretmeyi seviyorlar" diyor uzun süredir BM'de çalışan kadın Afgan yerlisi. BM yetkilisinin kişisel bir deneyimi bile olmuş:

Kendi kızı diğer bazı oğlanlarla ve mahalledeki *bacha posh*'larla daha çok oynayabilmek için pantolon giyip, saçlarını kısa kestirmek istemiş. Annesi şimdiye kadar buna izin vermemiş.

Dr. Samar'la buluşacağım zaman kadınların ve çocukların insani haklarını koruyanların Afganistan'ın *bacha posh*'larıyla hiç ilgilenip ilgilenmediklerini nihayet öğrenebilmeyi umuyorum. Ya da ilgilenmeliler mi.

Ama sorduğum çoğu diğer Afgan gibi Sima Samar da kendinden emin: Erkekmiş gibi davranan kızlarda hiçbir tuhaflık ya da sakıncalı bir durum yok Onun kendi çocukluk arkadaşı Helmand, Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmeden önce uzun yıllar erkek gibi yaşamış. Samar'ın komisyondaki meslektaşının da on altı yaşında tekrar kıza döndürülen bir *bacha posh*'u varmış ve birkaç yıl sonra Kabil Üniversitesi'ne başarıyla devam etmiş. Carol le Duc'un ileri sürdüğüne çok benzer biçimde, Samar da *bacha posh*'un Afganistan'da makul olduğunu belirtiyor. Ona göre bu hiçbir açıdan bir insan hakları meselesi değil. Tabii en ideali çocukların ne giyeceklerini kendilerinin seçmeleridir, diyor, ama Afganistan'da bunu yapan çok az. Yorumuna karşı cinsin kıyafetlerini giymek kızların kafasını karıştırma olasılığı taşısaydı bunu önlemeye çalışacağını ihtiyaten ekliyor, ne de olsa onun sözleriyle "bu ülkede kızların kafası yeterince karışık."

Yine de bildiği kadarıyla *bacha posh* hiçbir zaman bu kafa karışıklığının bir parçası olmadı.

"Bu ilginizi çekiyor mu?" diye soruyorum sonunda.

Daima diplomatik davranan Dr. Samar gülümsüyor. "Siz bununla neden ilgileniyorsunuz?"

Duraklıyorum, hiç yoktan yeni bir insan hakları meselesi yaratmak ya da hükümetin ilgisini *bacha posh*'a yahut *bacha posh* anne babalarına çekmek istemem. Bunun yerine Azita'nm yakın zamandaki savına başvurarak kızların farklı bir kılıkta yaşaması durumunun belki de çok sorunlu bir toplumun başka bir belirtisi olduğunu ileri sürüyorum. Hiç kimsenin bunun çocukların zihinlerine nasıl etki edebileceğini bilmemesi de biraz sıkıntılı olabilir. Ayrıca doğum cinsini gizleme ihtiyacının kişilik haklarıyla bir ilgisi yok mu?

Sözlerimi bitirdiğimde Sima Samar kaşlarını biraz kaldırıyor.

"Evet. Bu ilginç. İşin doğrusu dikkat etmemiştim."

Söyleyecek daha fazla şeyi olmadığını belirtmek ister gibi yine gülümsüyor.

Ülkenin önde gelen aktivistlerinden birinin ancak bariz ilgisizlik diye tanımlanabilecek bu tavrından sonra ordan ayrılırken *bacha posh*'un karmaşalarının siyaseten sağduyulu bir Afgan'ın ilgilenmesi için fazla tartışmalı olabileceğini düşünüyorum. Bu durum, neden *bacha posh*'un bu kadar uzun süredir üstü kapalı kaldığını ve konuştuğum Afgan *expat*'larca bile hâlâ inkâr edildiğini açıklayabilir. Çünkü burada cinsellikle birlikte cinsiyet her şeyi belirliyor. Ama hakkında hiç konuşulmaması ya da yok sayılması bekleniyor.

11. BÖLÜM

Müstakbel Gelin

ZEHRA

Gözlerini çok hafif kırptı ve hemen bunu yapmamış olmayı diledi.

Dünyanın zihnine sızmasına izin veremezdi. Özellikle de kanlı, işgalci kadın tarafının. Zehra hastane yatağında hareketsiz yatıyor, yavaş yavaş nefes alıyor ve tekrar uykuya dalmaya çalışıyor. Belki başka bir yerde uyanabilir. Başka biri olarak.

Bu aydınlık, beyaz çocuk koğuşu haricinde herhangi bir yerde.

İlk başladığında, yakında on altı yaşına basacak olan Zehra günde birkaç kez banyoya saklanıyor, telaşla iç çamaşırlarını yıkıyor ve kanamanın durması için dua ediyordu. Kanın neresinden geldiğini kimseye söylemedi. Ağustos sıcaktan kavuruyordu ve Ramazan ayı bedeninin bu zor durumunu kolaylaştırmıyordu. Gün içinde yiyip içmemek –bazı Afganlar en azından dışarda yiyip içmiyordu– çoğu kimseyi uykulu ve yorgun kılıyordu, mide sorunları da çıkabilirdi.

Başta aile Zehra'nın banyoda daha çok vakit geçirmeye başladığını fark etmedi. Ama sonra Esma bir çift lekeli külot buldu.

"Endişelenecek bir şey yok" dedi banyodan çıkan kızına. "Kız kardeşlerine çoktan oldu, normal bir şey bu. Tüm kadınlara olur."

Zehra sessizce annesine baktı. Sonra "Hayır. Hayır. Hayır." dedi.

Esma "Korkman gerekmez" diyerek onu rahatlatmaya çalıştı. "Şimdi gerçek bir kadm oldun. Artık çocuk sahibi olabilirsin."

Bunun üzerine Zehra dönüp salona gitti. Esma onu izlerken Zehra düşüp bayıldı.

Hızla kendine geldi, ama annesi onu hemen hastaneye yetiştirdi. Esma, başta oğlu sanılan bir çocukla hastaneye gelince doktorun ziyaret sebeplerini anlaması birkaç dakika sürdü. Doktor, Esma'ya ve işten elinden geldiğince çabuk çıkıp gelen Samir'e kızlarının çok kan kaybettiğini söyledi. Muhtemelen birkaç gündür kan kaybet-

tiği için biraz kansız olduğunu açıkladı. Ama sadece dinlenmeye ihtiyacı var, dedi.

Zehra uyuşmuş gibi görünüyordu, hastane çalışanlarıyla konuşmayı reddetti ve ona dokunmalarını istemedi. Doktor onun aslında kadınlar servisine sevk edilmesi gerektiğini, ama baştaki karışıklık yüzünden diğer, daha küçük çocukların yanına konulduğunu söyledi. Ama şimdi doğum cinsi ve durumu netleştiğinden Zehra ilerde her şeyin yolunda gideceğini sağlama almak için muhtemelen bir "kadın doktora" götürülmelidir, diye tamamladı sözlerini.

Başka bir mesele daha vardı. Doktor Zehra'nın şok geçiriyor olabileceğine inanıyordu. Daha önce böyle vakalar görmüştü: Bir *bacha posh* ergenliğe girdiğinde bir kadın olarak geleceğini her zaman kolayca kabullenemiyordu. Zehra uzun süre başka bir şey olmuştu – ve şimdi doğa intikamını alacaktı.

Esma ve Samir, doktorun savını duyunca biraz utandılar. Onu hemen kızlarının durumunun kısa zamanda yoluna gireceğine inandırmaya çalıştılar.

Eve dönerken Zehra tek kelime etmedi. O günden sonra ancak iki üç ayda bir âdet gördü. Esma doğanın kanunu Zehra'nın ısrarcılığına teslim mi oldu, diye merak ediyordu: "Zehra kız olmak istemiyor. O kadar ki belki de Allah onun dileğini kısmen yerine getirdi ve bu nedenle kanamaları olması gerektiği gibi değil."

Esma dikiş makinesini salonda yere koymuş. Komşulardan ve arkadaşlardan gelen üç yeni kız elbisesi siparişi yapılacak. Samir'in hava kuvvetlerindeki maaşı fazla değil ve on bir kişiyi beslemek günde en az 200 Afgan Afganisi'ne mal oluyor. Bu dört Amerikan dolarına karşılık geliyor ve Zehra'nın evine on beş dakikalık mesafe için şoföre ödediğimiz standart tarife de bu kadar. Artı bir dolar da bahşiş.

Kumaş elle idare edilen dikiş makinesine ikide bir sıkışıyor ve Esma kumaşı kurtarırken söyleniyor. Bir kuzenin yakında Pakistan'dan elektrikli bir makine getireceğini umuyor, böylece zikzak desenler yapabilecek ve belki kendisi için de bir şeyler dikebilecek. Sitare ceketini çıkarınca üzerindeki Pakistan kıyafeti ince yapısını hafifçe belli ediyor ve Esma ona özlemle bakıyor. "Gençliğimde benim de endamım yerindeydi. Hep güzel şeyler giyerdim."

Zehra mutfaktan meyve suyu ve kurabiyeler getiriyor, ama annesi öteki kurabiyeleri getirmesi için ısrar ediyor –"daha güzel olanları." Kızı söylene söylene boyun eğiyor.

"Diğer çocuklarımdan ne kadar farklısın" diye bağırıyor Esma onun arkasından. "Hep kızgınsın, hep keyifsizsin. Gülümsemiyorsun. Benimle samimi konuşmuyorsun."

Zehra bir şey söylemiyor ama daha iyi kurabiyeleri masanın üstüne koyup oturuyor. Kurabiyeler beyaz plastik ambalajların içinde, üzerlerinde WFP (Dünya Gıda Programı) logosu var. Dünya Gıda Programı'nın demir takviyeli bisküvileri yetersiz beslenmiş çocuklar için hazırlanmış ve açlara bedava dağıtılması gerekiyordu, ama bir biçimde pazarlara düşüyorlar. Bunlar Sitare'nin ve bunları almaya gücü yeten Kabillilerin gözde atıştırmalıkları. Zehra benim için bir peçetenin üzerine beş bisküvi ayarlıyor. Bolluk misafirperverliğin bir göstergesi. Zehra sonra büyük sandalyelerden birine oturuyor, bacakları ayrık, elleri kolçaklarda, bedeni odada her birimizden daha çok yer kaplıyor.

Zehra'nın küçük kız kardeşlerinden biri giriyor içeri, Esma'nın yeni tasarımlarından birine modellik yapıyor, geniş eteklikli ve kısa kollu mor bir elbise. Önümüzde bir kere dönüyor, sonra Esma sırtım iğneleyip biraz daraltmak için tutuyor onu. Bu sipariş bir genç kız için ve düğünde giyilecek. Ağzı iğnelerle dolu olan Esma, Zehra'ya sesleniyor:

"Kız kardeşin elbise giyecek. Bak ona – ne kadar güzel. O bir kız. Sen onun yanında maymun gibi kalıyorsun."

Zehra yüzünü ekşitiyor. "Kes şunu! Böyle deme!"

Zehra bizden, misafirlerinden özür dileyerek ateş püskürüyor: "Annem kıskanıyor işte. Bir defasında ata bindim ve bana bağırdı. Bunu sırf hayatında hiç ata binemeyeceğinden yaptığını biliyorum. Bak ona –ömrü boyunca dört duvar arasında kalacak."

Belki de Zehra bir erkek olmaktan çok diğer çoğu *bacha posh* gibi sadece kadınlığın Afganistan'daki kaderinden kaçmak istiyor. Son aylarda Zehra'yla annesi arasındaki gerilim tırmanmış ve Esma, Zehra'ya kız olarak doğduğunu kabullendirip öyle yaşaması gerektiğini savunmaya çalıştıkça adım adım restleşmeye yaklaşmıştı. Buna karşılık Zehra bunun imkânsız olduğunu iddia ediyordu. Çünkü o bir kız değildi. Kadın da değildi.

Burada genç bir kadının evlenmeden önce kendi başına yaşayabileceği bir ara dönem gerçekten de yok, çünkü kadın her zaman resmen bir erkeğin himayesinde olmalı. Az sayıdaki yasal hakları sosyal açıdan kısıtlanmış ve pratikte bir babanın ya da kocanın açık izni olmadan kolayca ev kiralayamıyor, çoğu işe giremiyor, hatta pasaport bile alamıyorlar.

"Burda bir söz vardır" diyor Esma, sakince. "Kısmetin çıktığında onu hiçbir şey durduramaz. Zehra'nın bir ömür bekâr kalmasına izin vermeyeceğim."

Esma cümlesini bitirir bitirmez Zehra araya giriyor.

"Hayır! Ben evlenmeyeceğim. Yaşadığım sürece evlenmeyeceğim."

"Peki ne yapacaksın?" diye soruyor annesi, kızını taklit etmek için başını ileri geri sallayarak. "Sen bir kızsın ve gerçek bu. Evlenmek zorunda kalacaksın."

"Bu benim seçimim" diye cevabı yapıştırıyor Zehra. "Beni zorlayacak mısın?"

Esma kızına sadece bakıyor.

Zehra meydan okuyarak annesine bakarken gözyaşları akmaya başlıyor. Sonunda kalkıp gidiyor. Bu sefer öteki odadan bağırıyor: "Pakistan'da bildiğim bir kız var! Ameliyatla erkek oldu. Ben de para bulup erkek olacağım. Bunun mümkün olduğunu biliyorum ve bu bedenden kurtulacağım."

Esma onu kızından ayıran duvara bakıyor. Zehra bunu her gündeme getirdiğinde Esma ıstırap duyuyor. Evladı neden ona verilen bedeni istemeyecekti ki? Bu hem anne babasına hem de Allah'a isyan eylemi gibi görünecekti.

Zehra öteki odadan artık alışılan tehditlerinden birini savuruyor: Kaçacaktı. Ya da: "Amerika'dan akrabalarımız ziyarete geldiğinde kendimi zorla davet ettireceğim. Ben okumak istiyorum ve çalışmak."

"Sen hayal kuruyorsun" diyor Esma alçak sesle, adeta kendi kendine konuşur gibi. "Hiç kimse seni davet etmeyecek."

Zehra'nın Afganistan'dan çıkma seçenekleri pek parlak değil. Afgan pasaportu olanların çoğu ülkeye vize alma şansları çok düşük. Bazı yetenekli öğrencilere verilen özel vizeler mevcut ama Fullbright ve diğer burslar için rekabet çok şiddetli. Zehra'nın

sınıftaki başarı sıralaması altlarda ve kitap okumaktan kaçınmak için elinden geleni yapıyor. Cinsiyet değiştirme ameliyatlarına gelince, en yakın seçenek eşcinsellik kesinlikle yasak olduğundan bu ameliyatların yaygınlaştığı İran. Cinsiyet değiştirmek bazıları için ölüm cezası alma riskine girmeden hemcinsiyle sevgili olabilmenin tek yolu.

Esma "Peki ne istiyorsun?" diye tekrarlıyor kapı aralığında beliren Zehra'ya. "Evde benimle yaşayamazsın. Başka bir kızla mı evlenmek istiyorsun? Sana koca yerine karı mı bulmalıyım? Çocukların olmalı."

Esma ona makul görünen bir rakam söyleyiveriyor: "Beş tane."

Bu, Zehra'yı çileden çıkarıyor. "Hayır! *Sen delirmişsin*. Beni rahat bırak artık!"

Zehra yine gidiyor.

Esma yere alçak bir ütü masası açıp kocasının uzun beyaz gömleklerini ütülerken yorgun görünüyor. Elektrik gitmeden bu angaryayı bitirmek istiyor. En küçük çocuğunu bütün gün kalçasında taşıdığından ütüyü kumaşa indirirken biraz ağrı duyuyor.

Zehra'nın direnişi de onu yıpratmış. Artık iş öyle bir raddeye varmış ki birbirlerine bağırmadan konuşamıyorlar, Zehra çok çocuğu olduğu ve evden pek çıkmadığı için Esma'yla alay ediyor. Sanki sen çıkabilirdin, diye cevabı yapıştırıyor Esma. Hem ne zamandan beri kadınlar neden çok çocukları olduğunu savunmak zorundalar?

Esma, Zehra için endişeleniyor. Kadın kimliğini ona kabul ettirme aşamasında dış dünyanın Zehra'yı bugüne dek olduğundan çok daha fazla zorlayacağının işaretlerini görüyor. Komşuların tacizi de artmış: "Kızlar en kötüsü" diyor Esma. "Bazen kız olduğunu kanıtlamasını istiyorlar – kıyafetlerini çıkarmasını istiyorlar." Bu aşağılamanın altüst ettiği Zehra bunun üzerine eve koşup kendisini yatak odalarından birine kapatıyor.

Komşular sık sık Esma'ya da kafa tutuyor: "İnsanlar bana Zehra üçüncü bir cinsiyetten mi, diye soruyorlar, kızla erkek arası bir şey. Onlara kesinlikle böyle olmadığını söylüyorum. Zehra tamamen bir kız. Herkese söylüyorum – onda hiçbir sorun yok. O normal ve kızlarda olan her şey onda da var." Esma kendi bedenini eliyle gösteriyor. "Ama onun ardından 'izak' diye bağırıyorlar. Duydum bunu."

Izak konuşma diline ait, çoğu Afgan'ın aşina olduğu bir ifade, belirli bir cinsiyeti *olmayan* kişiler için kullanılan aşağılayıcı bir karalama. Tam manası 'hermafrodit', ama farklı görünen herkes için kullanılıyor.

Zehra'nın henüz altı yaşında olan küçük erkek kardeşi bile başörtüsü takması için ısrar ediyor ve onu aileyi utandırmakla suçluyor. Bazen Zehra'ya yalvarıyor – okuldaki arkadaşları *izak* bir kız kardeşi olduğu için onunla alay ediyorlarmış. Zehra'nın cevabı genelde kardeşinin yüzüne inen bir tokat oluyor.

Çocuklar için sessiz sedasız kabul edilen bir şeyin ne zaman kışkırtıcı bir duruma dönüşeceğinin zamanlamasını belirlemek Afgan anne babaların görevi. Birkaç gün önce başka bir evde on üç yaşındaki bir *bacha posh*'un dışarda eski bir komşularınca nasıl bulunduğunun hikâyesini dinledim. Futbol takımının bir üyesi onun aslında kız olduğu dedikodusunu duymuş. Çok geçmeden takımdaki erkekler onu bir çembere almış ve cinsiyetini kanıtlamasını istemişler. Kız kaçmaya yeltendikçe izleyiciler toplanmış. Babası onu korumak için dışarı koşmuş ve kızına fazla yaklaşan birkaç genç oğlanı yere devirmiş. Komşular öfkelenmiş – ama genç tacizcilere değil. Onlar yanlış bir şey yapmamışlar. Esas şiddetle suçlanan kızın babasıymış. Kızının delikanlılarla futbol oynamasına izin vermiş ve bu durum onu sokak kavgasının tek sorumlusu kılıyormuş. Hem ne biçim bir adammış bu?

Afgan toplumunun ergenliğe yaklaşan bir *bacha posh*'la ilgili sorunu cinsiyetin reddinden çok kurallar, sosyal kontrol ve *mazbut*, genç bir Afgan kızını kuşatan beklentilerde yatıyordu. Gebe kalabileceği zaman gelir gelmez bütün erkeklerden korunmalıydı, ta ki kocasıyla ilk kez karşılaşana dek. Bu sorumluluk yani bir namus kültüründe genç kızların saflığını korumak ailenin erkek üyelerine aitti. Bunu başaramazlarsa bütün aile rezil olacaktı. Nasıl yetişkin, evli bir kadın fahişeye benzetilmekten daima sakınmalıysa daha genç bir kadın da mutlak saflık sergilemeliydi. Bekâreti babasına ait bir sermayeydi ve ticarete konu olacaktı. Anne baba kızlarını ne kadar korunmuş, mahcup ve sessiz gibi gösterirlerse bekâretinin değeri de o kadar artacaktı. Eğer bir kız, akrabası olmayan bir adamın civarında görülürse dedikodular yayılabilirdi.

Yargıyı veren hep izleyicidir. Afgan izleyicisinin hayal gücü de biraz geniş olabiliyor.

Genelde anlaşmaya varılmadan damat ya da damadın anne babası gelinle konuşmayacağından her şey gelinin namına bağlıdır. Bu nam çoğunlukla onunla temasa geçmiş herkesin fikirleri ve gözlemleriyle sürdürülür ve bilgi kaynağı çoğu zaman söylentilerdir. Yani bir kadının namusu sadece çok az ölçüde kendi iffetine dayalıdır. "Dedikodu" ve komşuların gözlemlerine dayanarak vardıkları sonuç daha önemlidir. Dışarda çok fazla dolaşmasına izin verilen bir kadın eşin ya da kızın, kocasını ya da babasını diğerlerinin gözünde kadınlarını koruyamayan bir *begherat* yani bir ödlek kılma riski vardır.

Amerika'nın güneyinde ve güneydoğusundaki tarihsel kültüre çok benzer biçimde Afgan erkeği hem malını hem de kadınlarını daima koruyup kollayabilmelidir. Afgan erkeği her tür tehdide karşı güç kullanmaya hazır olduğunu göstermelidir. Peştu adap kurallarının yani Peştunvali'nin üç temeli *intikam*, *himaye* ve *misafirperverliktir.* (Hep nazik olan ve silah taşıyan Afganlar, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki silah sahiplerinin gözde deyişini pekâlâ da kullanabilirler: "Silahlı bir toplum, nazik bir toplumdur.") Bir Afgan erkeği bunda, en temel koruma görevinde başarısız olursa artık o toplumda barınamaz, çünkü şeref sermayesi tükenmiş olacaktır.

Diğer bir deyişle genç bekâr bir kadın, düzgün davranmadığından sadece şüphelenilse bile dış dünyadan çok kendi ailesinin içinden gelen büyük bir tehditle karşı karşıya kalır. Bu yüzden buna "namus cinayeti" deniyor ve genç kızın kendi ailesince itibarlarını muhafaza edip savunmaları amacıyla öldürülmesi meşrulaştırılıyor.

Neredeyse on altı yaşma gelen Zehra artık kendisini onunla ilk tanıştığımda tasvir ettiği gibi "hem" erkek "hem de" kadm gibi hissetmiyor. Bu noktada, bir yıldan fazla zaman sonra Zehra fiziksel cinsiyetini reddediyor ve kadm bedenini, değiştirmesi gereken bir şey olarak görüyor.

Nörologlar Dr. Fareiba'nın ergenliğin "zihin için tehlikeli bir dönem" olduğu gözlemine – ya da daha ziyade ergenlikte insan zihninin hormonların ateşlemesiyle genişleyip ileri doğru büyük bir sıçrama yaptığına, bunun da kişiliğimizin gelişmesine ve cinsel kimliğimizin biçimlenmesine yardımcı olduğuna katılıyorlar.

Zehra'nın durumunun da gösterdiği gibi *bacha posh* deneyimi bir kız ergenliğe erkek olarak girdiğinde daha kalıcı bir iz bırakmaya başlıyor. *Bacha posh* olarak büyümüş daha çok yetişkin kadınla karşılaştıkça erkeklik yıllarım iyi ananların genelde bu deneyimi sadece çocukken yaşadığını fark ediyorum. Yetişkin kadınlar ancak erkeklik dönemi kısaysa ve ergenlikten önce bittiyse öteki tarafta yaşamanın tüm potansiyel güçlendirici etkilerini koruyorlar gibiler. Bu durum Zehra'nın örneğinde olduğu gibi, ergenlikten sonraki dönemlerde çok karmaşıklaşıyor.

Zehra başka bir ülkede yaşasaydı belki de şimdiye kadar Dünya Sağlık Örgütü'nün *cinsel kimlik bozukluğu* dediği şeyden mustarip olduğundan şüphelenilecekti. Bu durum "kız olma konusunda sürekli, yoğun bir sıkıntı ve erkek olma arzusunu ifade etmek"le tanımlanıyor. Bu kararlılıkta göğüslerin büyümesine ve âdet görmeye direnildiği de belirtiliyor.

Bu bozukluğun yetişkinlerdeki teşhisine uymak için aynı zamanda kişinin kendi bedeninden uzaklaşmış olması gerekiyor. Yetişkin *transeksüelliğinin* tanımı "karşı cinsin bir üyesi olarak yaşama ve kabul görme arzusu, bunun yanında genelde kişinin anatomik cinsinden rahatsız olması ya da uygun bulmaması hissi ve bedenini, tercih ettiği cinse mümkün olduğunca uyumlu kılmak için ameliyat olma ya da hormon tedavisi görme isteği."

Ama Zehra'nın ne olduğu ya da onda ne olduğu, neden mustarip olabileceği kendi cinsiyetinden rahatsız olan ve alandaki mevcut araştırmaların dayandığı hiçbir Batılı çocuk ya da genç yetişkin örneğiyle doğrudan kıyaslanamaz.

Stockholm'deki Karolinska Institutet'in Cinsel Tıp Merkezi'nde nörolog olan ve beyinde cinsel kimliğin oluşumunu inceleyen Dr. Ivanka Savic Berglund'a göre kişinin beslenme biçimi, kişisel deneyimleri ve çevre bir bütün olarak hormon seviyelerini etkilemektedir. Dolayısıyla Zehra doktorlarca muayene edilse, kanı alınsa ve psikolojik değerlendirmeler yapılsa bile yine de benzer çalışmalardaki Avrupalılarla ya da Amerikalılarla yan yana getirilemez. Savaşta büyümek, göçmen olarak yaşamak ve farklı bir beslenme biçimi uygulamak Zehra'nın kıyaslanamayacak kadar farklı bir fiziksel ve psikolojik yapıda olmasını sağlamış olabilir.

Zehra'yı Batı dünyasındaki cinsel kimlik bozukluğu olma potansiyeli taşıyan diğer çocuklardan ya da genç yetişkinlerden belirgin biçimde ayıran bir diğer şey de onun erkek olmak için *rastgele* seçilmiş olması. Diğer *bacha posh*'larda olduğu gibi bu seçim onun adına başkalarınca yapıldı. Bu nedenle Zehra'nın bir cinsel kimlik problemiyle *doğduğunu* iddia etmek zordur. Daha ziyade bu problemi *geliştirmiş* gibi görünüyor. Bu da cinsel kimlik probleminin *yaratılabileceği* anlamına geliyor olabilir.

Batı çerçevesinde neyin böyle bir bozukluk oluşturabileceği de hiç açık değildir.

Lurie Chicago Çocuk Hastanesi'ndeki Cinsiyet, Cinsellik ve HIV'i Önleme Merkezi'nin yöneticisi Dr. Robert Garofalo'ya getirilen çocuklar, yanlış bedende doğdukları hissini ifade ederken henüz üç dört yaşlarında olabiliyorlar. Çocuklarda cinsiyetin biçimlenişini inceleyen önde gelen isimlerden Dr. Garofalo haftada bir iki başvuru alıyor, bu başvurular genelde çocukları beklenen cinsiyet rollerine uymadığından zaman zaman korku ve utanç içinde yaşayan anne babalardan geliyor.

2013'te Amerikan Psikiyatri Birliği "cinsel kimlik bozukluğu"nu akıl sağlığı hastalıkları listesinden çıkardı. Dr. Garofalo cinsiyete ikili bakışa ve bir kişinin hep bir ya da öteki cinsiyetten olması, sadece mutlak feminen ya da maskülen nitelikler taşıması görüşüne saplanıp kalmak istemediğinden beraber çalıştığı çocukları belirli bir isimle mimlememeyi tercih ediyor. Ona göre bu çocuklardaki "insanoğlunun doğal spektrumunun bir parçası" idi ve "bir –izm, düzeltilmesi gereken bir şey ya da durum değil" idi.

Bazı çocukların neden kendi anatomik cinsiyetlerinden başka bir cinsiyetle özdeşleştiklerini bugün hiç kimse bilmiyor. Genetik, hormonlar ve toplumsal yapı gibi birkaç faktörün bunda bir rol oynadığı düşünülüyor. Cinsiyet spektrumunun ortasında yer alan çocuklarda bir ya da öteki cinsiyeti geliştirme tedavileri bugün hâlâ deney aşamasında ve tartışmalı.

Dr. Garofalo "çocuklarda esneklik vardır" diyor ve bir çocukta kendi tabiriyle uyumsuz cinsel kimliğin zaman içinde yaratılabileceğine inanıyor. Zehra'nın durumu da buna benziyor.

Ama Zehra'nın erkek olma arzusunun hangi kısmının Afganis-

tan'da kadın olma deneyimiyle doğrudan bağlantılı olduğu düşünülmeli. Çoğu kimsenin onun başörtüsü takıp takmamasıyla ya da pantolon giyip giymemesiyle ilgilenmediği ve kadınların daha çok olanağı olan başka bir ortamda gerçekten de erkek olmak ister miydi?

Belki Zehra çoğu kimseden daha sağlıklı gibi görülebilir. Yani pantolon giyme ya da evlenmek istememe arzusu gerçekten de tedavi gerektirir mi? Belki de hastalık olarak tanımlanmaması gereken başka bir şeydir. Zehra'nın durumu Dünya Sağlık Örgütü'nde tamamen yeni bir kategoriye bile yol açabilir: "Şiddetli ve uzun süreli ayrımcılığın neden olduğu cinsel kimlik bozukluğu."

Bir cinsiyetin bu kadar istenmediği, bu kadar horlandığı ve bu kadar bastırıldığı, kız çocuklarının açıkça istenmediği bir yerde büyümekte olan birinin hem bedeninin hem de zihninin kadın olmaya başkaldırması belki de beklenebilir. Dolayısıyla belki de bu durumda insan kalıcı olarak değişebilir.

Zehra halıya bağdaş kurarak oturmuş, gözlerini yerdeki küçük televizyon setine dikmiş. Hint dramının adı "aşk hikâyesi" anlamına geliyor ve Zehra bunu bir süredir takip ediyor. *Alacakaranlık* serisinin Bollywood versiyonu: Başkarakter bir vampir ailesinden ama günün birinde vampir olmayan bir kıza âşık oluyor. Buradan çetrefilli bir aşk doğuyor.

Zehra'ya hiç âşık olup olmadığını soruyorum. Hafifçe gülümsüyor. "Hayır. Âşık olmak istemem. O kadar deli değilim."

"Seni evlenmeye zorlarlarsa ne yapacaksın?"

"Ben evlenmeyeceğim. *Hayır* diyorsam bu hayır demektir! Büyüdüğümde kimsenin kimseye karışmadığı Batı'ya gideceğim. Bunu çok istiyorum ve anne babama karşı çıkacağım. Kimse bana zorla bir şey yaptıramaz."

"Batı'da 'kadın' gibi giyinir miydin?"

Başını inanamıyorum der gibi sallıyor. "Anlamıyor musun? Ben kız değilim."

Zehra'ya Kabil'deki yırtık tişörtler ve kot pantolonlar satan, şehirdeki delikanlılar arasında popüler olan *trash rock* tarzı bir dükkândan aldığım veda hediyemizi veriyorum. Boz renkli bir fötr şapka. New York'ta bunu hem erkeklerin hem de kadınların

giydiğini gördüğümü açıklıyorum. Zehra'nın yüzü sevinçle parlıyor ve şapkayı aynada denemek üzere yerinden fırlıyor, kusursuz açıyı vermek, gözlerini gölgede bırakmak için şapkanın kenarını ayarlıyor.

"Güzelmiş" diyor.

12. BÖLÜM

Kız Kardeşlik

Gelin Zehra'dan sadece bir yaş büyük olduğundan ağlıyor olabilirdi. Ya da anne babasının onun için seçtiği kocanın babası yaşında olmasına. Onu hiç tanımamasına. Kocası önce iki kız kardeşin daha güzeli olmakla nam salmış kardeşini istediğinden ağlıyordu belki. Ya da bunun üzerine anne babasının kız kardeşinin bu orta halli, geçkin adamdan daha iyisini bulabileceğini, daha iyi bir teklifi beklemenin akıllıca olacağını kararlaştırmasına.

Bunların hiçbir önemi yoktu. Gözyaşları burada hem bekleniyor hem de isteniyordu.

Mutlu görünmek anne babaya saygısızlık olurdu. Aile evinden ayrılmakta hep biraz oyunculuk olmalıydı. Bu merasim sadece mazbut kızların varacağı bir noktadır ve Zehra'nın korktuğu şeydir. Gelin performansını hassasiyetle yerine getiriyor.

Kabil'in güzellik salonlarından birinde bakire gelinin bütün saçlarının bukle bukle spreylenip sabitlenmesi, tırnaklarının kırmızıya boyanması ve yüzünün bordo rujlu, beyaz pudralı bir ölüm maskesine dönüştürülmesi yaklaşık beş saat alıyor. Kalın, esmer kaşları iple tamamen alınıp yerine ince, siyah kuş kanatları konduruluyor. Bu kaşlar evli bir kadının mağrur nişanesi, artık onu birinin aldığına işaret ediyor. Müstakbel kocası bu önemli düğün hazırlığına yüz dolardan fazla harcadı. Güzellik salonları Taliban iktidarı döneminde kapatılmıştı ve yeniden açılmalarına dair hikâyeler özgürlüğün nihayet Afgan kadınlarına ulaştığının bir kanıtı olarak 2001'den beri Amerikan kadın magazinlerini dolduruyor.

Bu akşam Kabil için mütevazı sayılabilecek bir merasimle evlenen kişi Sitare'nin bir akrabası. Eğer bu merasim şehrin daha varlıklı ailelerinden birinin olsaydı Las Vegas tarzı bir düğün salonu tutulur, binlerce kişi davet edilir ve bütün gün yedirilip içirilir, damat tarafının ailesine on binlerce dolara mal olurdu. Düğün yaşamın en önemli olaylarından biridir, çoğu zaman masrafları borç

parayla karşılanır ve bu borcun geri ödenmesi bir ömür sürer. Afganlar genelde parasızlıktan şikâyet ederler, ama herkes hesapsızca para harcanan bir düğün yapmanın ailelerin elden geldiğince güç ve prestij sergilemesinin önemli bir yolu olduğunu bilir.

Carol le Duc'un belirttiği gibi kızlar bu noktada çok açıkça Afgan babaların elindeki kartlar olurlar: "Erkekler anlaşmalar yapar ve bunlar illaki kızlarının yararına olmaz. Bu anlaşmalar ailenin sosyal prestiji ve şerefiyle bağlantılıdır. Ama aynı zamanda fırsatçılık da içerebilir. Evliliğin buna ihtiyaç duyulan bir dönemde aileye daha fazla –mali ya da fiziksel– güvenlik sağlaması istenir. Seçim özgürlüğü nispeten modern bir şeydir. Afgan ailelerin paraya çevrilebilecek varlıkları (*assets*) kendi bekaları için değerlendirmeleri açısından her zaman pratik değildir."

Evlilik, ataerkil sistemin temel unsurlarındandır.

Gerda Lerner'in kadim toplumlar üzerine araştırmasında kadınlar tek sermayelerini –bekâretlerini– koruyarak ve sonunda bunu sadece tek bir erkeğe sunarak en azından biraz statü, daha iyi muamele ve imtiyazlar elde edebiliyorlardı. Bu fikir erkeğe toprak ve sermaye silsilesini muhafaza edecek vârisler getireceği beklentisiyle kadının cinsel açıdan tek bir erkeğe ait olacağına yemin ettiği bir evlilik anlaşmasına evrildi. Bakire olmadığından şüphe duyulan her kadın bir başkasının çocuğuna gebe olma riski taşıyor, bu da onu potansiyel bir gelin olmaktan çıkarıyordu.

Hiçbir grup, üyeleri *birbirini* sindirmek üzere eğitilip buna ikna edilmeden tam anlamıyla baskı altına alınamaz. Lerner'e göre bir kadın yetersiz gördüklerini ayıplayarak kendi iffetini ve mazbutluğunu daima pekiştirebilir, böylece ataerkil sisteme hizmet ederdi. Yani kadınların günümüzde sık sık yaptığı gibi diğer kadınları şaibeli fahişeler olarak adlandırarak.

Afganistan'da genç kadınlar yaşamlarının bu büyük olayından büyük ölçüde uzak tutulmaktadırlar. *Khastegari* sürecinde bir aile, kızı için öteki ailenin gözüne girmeye çalışacaktır. Bu sürecin merkezinde esasen para vardır ve gelinin ederi, *toyana* belirlenir. Tarafların anne babaları arasındaki görüşmelerde evliliğin zenginliğinin gerçek bir göstergesi olarak düğünde geline ne kadar "altın" takılacağı hesap edilir. Esas merasim yani nikâh genelde sadece bir molla ve iki şahit huzurunda küçük bir yerde kıyılır. Gelini ziyaret edip kendisi adına

konuşması için kimi seçtiğini sorarlar, çünkü onun sessiz kalması beklenir. Diğerlerinden ayrılması amacıyla tutulan bir kumaş parçasının arkasında oturan ya da ayakta duran gelin bir erkek kardeşini ya da babasını aracı olarak belirleyecektir. Damat o zaman mollaya "kabul ettim ve kabul edeceğim" sözlerini söyler, sonra gelinin erkek temsilcisi bunu üç defa onaylayınca sözlü anlaşma tasdik edilmiş olur. Evliliğin yazılı bir belgesi pek olmaz. Gelin usul gereği güvence olarak kocasından *mehir* yani şahsi kullanım için bir miktar para ya da mal almalıdır. Ama bu ayrıntı çoğu zaman atlanır.

Bu düğünde nikâh tamamlanmış ve gelin, yaldızlı kâğıt kaplı sahnenin üzerinde bir sandalyeye mezuniyet balosu kraliçesi gibi oturtulmuş ki konuklar –hepsi kadındı– koyu yeşil, bol işlemeli gelinliğine ve donuk yüzüne iyice bakabilsinler.

Gelinliğinin yakası düz göğsünün üzerinde dekolte ve ince, çıplak kolları altın halka bileziklerle kaplı, o kadar çok bilezik var ki gelin masaların üzerindeki birçok kutu gazlı içecek piramidinden bir içecek almak için kolunu bile kaldıramıyor. Kadm konuklar yerde dip dibe oturmuş, tabaklarca pilav ve tavuk elden ele gezdiriliyor. Erkekler bitişikte daha büyük bir alanda kutlama yapıyorlar. Pencereler kapalı ve içerisi havasız. Bir yangın çıksa muhtemelen hepimiz küçük kapıdan güvenle çıkamayız. Ama bu tür bir risk, erkeklerin dışardan içeriye göz atıp konuklar, hep ortada bir kadm ve diğerleri onun etrafında halka olmuş halde çılgınca dans ederlerken dalgalanan esmer saçları göz ucuyla görmelerinin yanında o kadar da önemli değil. Herkes en iyi kıyafetlerini giymiş ve ağır makyajlı. Küçük çocuklar bile tül ve payetler giyinip kuşanmışlar. Bu çocuklar birbirleri ardına yerde uyuyakalıyorlar. Bir genç kız Kermit gibi yemyeşil sarınmış, uyumlu yeşillikteki ojesi, göz farı ve yüksek topuklu ayakkabılarıyla küçük bir periyi andırıyor. Altın da sonuna dek sergilenmekte. Göğüsleri ve kollarında en çok ağırlık olanlar diğerlerine tepeden bakarak ihtişamla oturuyorlar, kanıtlanmış doğurganlık geçmişleriyle en zengin, en önemli konuklardan olduklarının farkındalar, memnun kocalarından gelen hediyeler buna işaret ediyor.

Bir duvar boyunca küçük kız grupları toplanmış. Bunlar mazbut kızlar, Zehra'nın döndüğü yolda ilerliyorlar. Bu gece kıkır kıkırlar.

Dedikodunun ölümcül olduğunu biliyorlar, ama müzik seslerini bastırıyor ve umursamıyorlar. Annelerinin işitme menzili dışında oldukları nadir bir fırsat bu, diğer zamanlarda anneleri erkeklerle hiç yalnız kalmamalarını temin etmek için hareketlerini dikkatle izliyorlar. Bu geceki sohbetlerinin merkezinde de bu var.

Sonu evlilik olan ilkgençlik yılları bu kızların hayatlarındaki en romantik yıllar olabilir – onları ne beklediğinden ve anne babalarının onlar için kimi seçeceğinden bihaberler. Gündüz aşk rüyaları görmek için bol bol zaman var. Tüm kızlar günlük tutuyorlar ve bu günlüklere bazen birbirleri için şiddetle ölmeye hazır olan talihsiz âşık hikâyeleri bazen de şuh, üstü kapalı homoerotik İran şiirin beslediği fanteziler yazıyorlar. Amerikan *Western* filmlerinin hızlı silah çeken kahramanlarının genelde saf ve masum kadınlara kapılması gibi bu kızların gözde Bollywood dramlarında da karanlık, tutkulu ve genelde sert yabancılar mahcup Hint aktrislerini kaçırıyorlar. Bilindik bir hikâyede yabancının tek kelime etmesine pek gerek kalmadan kadın ona deliler gibi âşık olduğuna karar veriyor ve ailesinin isteklerine memnuniyetle karşı çıkıyor. Kusursuz Afgan masalı imkânsız aşkın ölümle sona erdiği *Titanik* filmidir. Tüm kızlar bu filmin kumlu, korsan versiyonlarını defalarca izlemişler.

Bu tek taraflı aşkın evrensel kanunudur: Erkeklerle hiç gerçekten konuşmamak, neye benzedikleri ve onlarla nasıl yakınlaşılacağına dair bitmez tükenmez derin düşüncelere yol açar. Bu düğünde hileler ve ipuçları paylaşılıyor. Kızlardan biri bir oğlanla iki kez göz göze gelip kaldıklarını itiraf ediyor ve şimdi aralarında bir bağ varmış. Bir başkası daha cüretkâr: Bir hayranından üzerinde Hintli bir aktör resmi olan kartpostal kabul etmiş. Kartın üzerinde hiçbir şey yazmıyormuş, ama bunu okul dışında, bir duvarın içinden almış olması aşkı kamtlıyormuş. Evde ya da okulda cep telefonları ya da dizüstü bilgisayarları olanlar daha avantajlı, çünkü vesikalık yerine çiçek ve gökkuşağı resimleriyle süslenmiş gizli *Facebook* profilleri mesaj gönderip almak için kullanılabilir.

Okuryazarlık oranının genelde düşük olduğu tüm ülkelerde olduğu gibi Afganistan'da satılan cep telefonlarında da hızlı arama kısmında isim yerine çeşitli hayvan ve karikatür simgeleri kullanılabiliyor. Yine de anneleri günde en az bir kez telefonlarını kontrol

ettiğinden mesajlarını ve arama listelerini düzenli olarak siliyorlar. En gözü pek davranışsa gerçekten bir oğlanla buluşmak, çünkü çok riskli. Hayali erkek arkadaşları kusursuz, cesur, yiğit ve imkânsız aşk için ölmeye hazırlar. Ama bir Afgan kızının işleyebileceği en büyük suç gerçekten âşık olmak ve bu aşka boyun eğmekti. Kızların hepsi aşktan aklını kaçırıp kendini öldürmeye kalkan ya da ailesi tarafından öldürülen uzak birilerinin hikâyelerini duymuşlardı. Erkeklerle ilgili fantezilerin sınırı bu kızların cüret edebileceği yere kadardı. Şehirde en azından birbirlerini göz ucuyla görebiliyorlardı – köylerde aşk hikâyeleri burkaların altında ya da sadece pencereden bakarak kurgulanmak zorundaydı.

Gelecekteki evlilikleri zihinlerini çok meşgul ediyordu, çünkü düşünecek çok şey vardı: En güzelleri kimdi? Aralarından ilk önce kim evlenecekti? Ne giyeceklerdi? Hepsi sahnedeki gelinin vasat güzellikte olduğu konusunda hemfikir – bu nedenle bu kadar yaşlı bir kocayla evleniyordu. Her kız kendi yerinin son derece farkında ve bu grupta çarpık dişli ya da yemeklik yağdan kaynaklanan yara izleri olanlar, babalarına büyük bir ödül getireceklerinin bilincinde olan büyüleyici kızlardan daha az konuşuyorlar. Yine de hepsi ilgi odağı olma, film yıldızı gibi hazırlanıp, yaldızlı kâğıtla kaplanmış sahnede oturma hayalini paylaşıyorlar. Anne baba ve kardeşlerle paylaşılan evin tecritinden yeni bir aile için ayrılmak romantik bir macera gibi düşünülüyor.

Kızların bazılarının kariyer tutkuları var; ötekilerin yok. Evlenmek için görünüşten önemli şeyler olduğunu ve itibarın esas olduğunu hepsi biliyorlar. O olmadan prens çıkmaz. İnşallah bu müstakbel kocanın en azından biraz saçı kalmış olur, diye şakalaşıyorlar, bir yandan sırayla dans etmeye kalkıp kepenkleri kapalı odayı daha da ısıtarak.

Dans etmek kadınlığın rengârenk, neşeli bir kutlaması gibi görünüyor, ama ayrı bir amacı da var. Aslında düğünler arkadaşlarla olup dinlenme zamanları değildir – çok önemli bir olaydır ve kişinin performansı kusursuz olmalıdır. Düğünlerin ikincil amacı gelecekte yeni düğünlere vesile olmasıdır. Hatta cep telefonlarıyla kızların videosu çekilir ve onları başörtüsüz görme şansı olan ailelerle ihtiyatla paylaşılır. Dansa kalkanlar çok ciddi, çıkarların yüksek olduğu bir mezatta bilirkişilerin huzuruna çıktıklarını gayet farkındalar.

Kalabalık odanın karşı duvarında büyük kadınlar yan yana sıralanıp oturmuşlar, üzerlerinde daha koyu renkli ve daha ağırbaşlı elbiseler var. Bazıları başörtülerini çıkarmamışlar. Dansı sessizce izliyor, bazen ciddi yüz ifadeleriyle birbirlerine birkaç söz ediyorlar. Birazdan kulaktan kulağa oyunu başlayacak, bir kadın dans eden genç bir kızı başıyla işaret edecek, sırada bir kadından ötekine iletilmek suretiyle bir soru sorulacak, sonra kızın cevabı aynı yolla iletilecek. Bu kadınlar oğullarına eş bulmakla görevliler ve arada sırada karşılarındaki performans üzerine yorumlar yapıyorlar.

"O kadar da güzel değil. Kız kardeşi daha iyi."

"Şu zavallının işi zor, evet. Esmer olan – şimdiden yaşlanmış. Beklesin bakalım, evet."

Kızın ailesinin namusu, saflığı ve toplumdaki yeri hakkında bilgiler de paylaşılacak:

"Annesi çalışıyor, biliyorsun."

"Sahi mi?"

Anlamı: Fazla ilerici. Kız sorun çıkarabilir.

Tüm bunlar gözlemledikleri kızın gerçekten *mazbut* olup olmadığını anlamak için: "Şu kız sanki alev parçası, şurdaki. Dansına bak."

"Evet. Dikkatli olmakta fayda var. Beli de fazla kalın!"

Başka bir kadın itiraz ediyor: "Biraz daha etli olursa kocasına bir sürü çocuk verir."

Arada sırada bir genç kız daha kapsamlı bir görüşme için hep bir aracıyla çağrılıyordu.

"Namaz kılıyor musun?"

"Kaç vakit?"

"Hangi yemekleri pişiriyorsun?"

Bu sohbet bir dönüm noktası olabilir. Kainat Güzellik Yarışması'nın bu versiyonu Afganistan'da her gün yaşanmakta, kızların görünüşü, karakteri ve vücut yağ oranı kısa, kararlı cümlelerle değerlendirilmekte, bu arada kadınlar kendi boyunduruklarını dayatıp sürdürmekteler.

Diğer tüm bekâr kızlar gibi sık sık diğer kadınlarca dikkatle incelenen Sitare'ye göre bu aşina olunan, rutin bir durum. "Bizi gözetliyorlar ve nasıl giyinip hareket ettiğimize bakıyorlar. Öteki

kadınlar ona seninle ilgili tüm dedikoduları –adın mı çıkmış yoksa mazbut biri misin– anlatıyorlar. Eğer akraba değillerse birinden adresini isterler. Sonra evin etrafını gözetlerler ve delikanlı kızı şöyle bir görebilir. Ondan hoşlanırsa anne babası kızın babasına gider. Ama anne babası çoktan iyi bir kız bulup onun için kararlarını verdilerse delikanlının seçim şansı pek olmayacaktır."

Bu genç kızlar evlilik için seçildikten sonra kayınvalideleri bir zamanlar Azita'nın kayınvalidesinin yaptığı gibi yeni evde onları sultası altına alacaktır. Afganistan'da diğer birçok yerde olduğu gibi fiziksel istismar sonra gelenlere örnek olur ve yaşlı kadınlar dehşetlerini sonraki nesillere aktarırlar. İşkence ya da namus cinayetleri hikâyeleri bütün ülkede muntazaman görülmekte ve failler genelde ailedeki erkekler değil, kadınlar. Kayınvalideler şiddet eylemlerine sadece göz yummakla kalmazlar, aynı zamanda itaat etmeyen gelinlerine bizzat şiddet uygularlar. Afgan kadınlarının diğer kadınların kural ihlallerine pek hoşgörüleri yok, özellikle de gençlerinkine. Tüm bastırılmış gruplarda olduğu gibi birinin özgürlük girişimi, acı çeken diğerleri tarafından vahim bir hakaret olarak algılanabiliyor.

Yine de hem kadınlar hem de erkekler zaman zaman kadınlar arasında bir kız kardeşlik olduğu düşüncesini besliyorlar –daha yumuşak, daha nazik ve sıcak cinsiyetten olanlar arasındaki sadakat. Bir tür evrensel dayanışmayla birbirlerini gözettikleri düşüncesini. Ne var ki hem uluslararası STK'ler hem de Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın kadın hakları savunucusu ilan ettiği Afgan savcı Maria Bashir'in sicili şiddet uygulayan kocalardan ya da onları zorla evlendirmeye çalışan anne babalardan kaçan kadınları bıkıp usanmadan kovuşturduğu davalarla dolu. Bu kadınlar genelde zina suçlarıyla dava ediliyor, amaç onları toplumda açıkça fahişe ilan etmek.

Bu akşam gelinle damat nihayet anne babalarının huzurunda tanışıp birbirlerine ilk sözlerini ettikten sonra neler olacağı genç düğün konukları için tam bir muamma.

Annelerin çoğu hiçbir şey paylaşmıyorlar; evlenmemiş bir kızın zihnini kirletme riskini almak istemiyorlar. Bilakis, genç kızlar arasında yaşamın kökeni konusunda yaratıcı açıklamalar dolaşı-

yor. Bir tanesine anne babasının onu bebekken marketten aldığı söylenmiş; bir başkasına eşek üzerinde dolaşıp bebek dağıtan bir adam olduğu. Evli kız kardeşleri olanların daha çok fikirleri var, çünkü erkek bedenlerinin neye benzediği ve düğün gecesinin neler içerebileceğine dair son derece spekülatif bilgiler edinmişler. Bir erkeğin önünde giysilerini çıkarma fikri –bir kıza bunu yapması gerekebileceği söylenmişti– atlatılması gereken ilk dehşet. Bunun ötesinde hiçbir kız bu konuda bilgili olduğuna dair bir dedikodu çıkması riskini alamaz, bu nedenle etrafta çok az –ve genelde hatalı– ayrıntılar dolaşıyor. Kızlar fazla şey bilmenin düğün gecesine zarar verebileceği konusunda uyarılıyorlar. Kocası onun deneyimli olduğunu düşünebilir. Ele veren işaretlerden biri de gelinin yatakta rahatsızlık ve acıdan başka bir şey ifade etmesidir. Eğer böyle bir şey olursa –ve en iyisi hiç olmamasıdır– yeni gelin bunu kocasına belli etmemeye dikkat etmelidir.

Evliliği tamamına erdirmeye çalışırken atılan yanlış adımlardan ötürü ertesi gün hastaneyi boylayan yeni evliler hakkındaki felaket hikâyeleri daha cömertçe paylaşılıyor. Ama eğer damadın daha önceden bir karısı varsa, (varlıklı Kabil erkeklerinin popüler hafta sonu istikameti) Tacikistan'daki fahişelere bir ziyarette bulunduysa ya da internette porno izleyebiliyorsa durum biraz daha iyi olabilir, denmişti birkaç bekâr kıza.

Düğünden kısa süre sonra eğer gebelik gerçekleşmezse ketumluk rafa kaldırılıyordu. Artık akrabalar çiftin ne sıklıkta ve nasıl seviştikleri hakkında ayrıntılı sorular sorup öğütler verebilirdi. Eğer hâlâ bir şey olmuyorsa sonuç almak üzere Dr. Fareiba ve onun sihir yaratan meslektaşları yardıma çağrılabilirdi. Yani doğru cinsten bir sonuç.

Yerde saatlerce ayaklarımın üzerinde usulca oturmaktan bacaklarım uyuşmuştu. Bir oda kiraladığım pansiyona döndüğümde Sovyet döneminden kalma bir televizyon setinin önünde yemek pişiren iki yardım çalışanı arkadaşa rastlıyorum. Kumlu ekranda Kate Middleton babası tarafından müstakbel kocası İngiltere Prensi'ne teslim edildikten sonra –bekâretin simgesi– beyaz duvağı kaldırılıyor. Koro ilahi söylerken evlilik bağıyla bağlanıyorlar, başpiskopos onları kutsuyor.

Westminster Abbey'de evlenmekte olan müstakbel Cambridge Düşesi'nden bundan böyle sadece tek bir önemli şey bekleniyor: Bir çocuk doğurması. Düğünden beş ay sonra Kraliçe II. Elizabeth, veraset kurallarını değiştirip kız çocuklarının da tahta geçebilmesine olanak tanıdı. Ama Uluslar Topluluğu'nda bu mesele yani kadın vârisi kimlerin tanıyıp kimlerin tanımayacağı açıklığa kavuşmuş değil. Çocuk doğurma talebiyse tartışmasız. Bu noktadan sonra Kate Middleton'ın bedeni kuruma (*entity*) ve hem kendisinden hem de kocasından daha önemli olan bir geleneğe borçlu.

Gelinlik, kızlık duvağı ve müstakbel kralın eşinin yüzündeki mütevazı ifade bütün dünyadan milyonlarca izleyiciyi sevinçle dolduruyor. Gelin öyle ince, öyle güzel, öyle rüya gibi kusursuz ki. Bu düğün, onu televizyonda izleyen dünya çapındaki iki milyar şahidin çoğuna göre can atılacak bir peri masalı. Gelin, rahmi Britanya İmparatorluğu'nun devamını temin edecek çok, *çok* düzgün bir kız olarak birçok güvenlik incelemesinden geçti.

Çok romantik.

Üçüncü Kısım

Yetişkin Erkekler

Bütün baskılar bir savaş durumu yaratır.
Bu da bir istisna değil.

Simone de Beauvoir, *İkinci Cins*

13. BÖLÜM

Koruma

ŞÜKRİYE

Sonunda bu iş ona anlatıldığı kadar kötü olmamıştı. Hastanedeki evli kadın meslektaşı onu son derece acı verici ve insanlıktan çıkarıcı bir şey konusunda uyarmış, bunu tasvir ederken titremeye başlamıştı. Zifaf gecesinde, demişti Şükriye'ye, gelinin tek çektiği dayanılmaz bir acı değildir – kalıcı yaralanma riski de vardır.

"Nerden?" diye sormuştu, yakında evlenecek olan Şükriye. "Neremden yaralanacağım?" Arkadaşı dudaklarını büzüp gözlerini yummuştu. O ağza alınmayacak yerden. Elbette.

Yirmi yaşındaki Şükriye utanmıştı. Sadece bir hafta sonra evlenecekti ve bebeklerin nasıl doğduklarını biliyordu ama nasıl gebe kalındığı konusundaki ayrıntılara gerçekten de vakıf değildi. İşin doğrusu sonunda hastaneyi boylamazsa şanslı sayılacağını söyleyerek devam etti meslektaşı. Eğer işler ters giderse Şükriye'nin yeni kocasına da tıbbi yardım gerekecekti.

"Endişeye kapılmıştım" diye hatırlıyor Şükriye. "Kilo verdim. Ne yaparsın? Sürekli bunu düşünüyordum. Bu arkadaşım bana öyle tuhaf şeyler söyledi ki bir şey anlamadım."

Ama nihayet zifaf gerçekleştiğinde Şükriye bu işten kazasız belasız kurtuldu. Biraz tuhaftı, hiç kuşkusuz. Ama ona anlatılandan "daha münasip" idi. Onu esas korkutan öteki şeydi – yani belki de penisi olması gereken kişinin kendisi olduğu. Şükriye zifaf gecesinden bir ay öncesine dek erkek olarak yaşamıştı.

Dr. Fareiba eski sınıf arkadaşının çoğu kimseden daha uzun süre bir erkek olarak yaşadıktan sonra nihayet evlendiğini duymuştu. Kabil'de Zehra'yı bundan böyle neyin beklediğine –neredeyse yetişkin olmuş bir *bacha posh*'un zoraki evliliğinin öteki yüzünde neler

olabileceğine– ışık tutabilecek kadınlar olup olmadığını bir süre merak ettikten sonra nihayet Dr. Fareiba'yı beni eski okul arkadaşıyla tanıştırması için ikna edebildim. Her zamanki gibi elimizde bir telefon numarası yok, birlikte yürüye yürüye Şükriye'yi sonunda Kabil'in işlek hastanelerinden birinde buluyoruz.

Şükriye'nin eski benliğinin hikâyesi ilk kez hastanenin gerisindeki küçük bahçede anlatılıyor. Daha önce kimse bunu ona sormamış. Kot pantolonlu ve deri ceketli, şerefini –ya da bir kızınkini– koruması gerekirse diye arka cebinde hep bir bıçak taşıyan, ukala bir delikanlıyı tasvir ediyor. Şükriye onu geçmiş zamanda düşünüyor. *Şükür.* O artık bir ölü.

Şimdi otuz beş yaşında ya da belki birkaç yaş daha büyük olan Şükriye –Afganların çoğu gibi yaşını ancak tahmin edebilir ve kendi lehine birkaç yaş da küçültebilirdi– yedi sabahın altısında yere kadar uzun kahverengi bir elbise yani çarşaf (*abaya*) giyiyor ve küçük renkli camlı gözlüğünü takıyor. Hava şartlarından yıpranmış yüzüne bolca fondöten sürüyor ve fazla bulaştırmamaya çalışarak dudaklarını bordo rujla boyuyor. Bu onun zihnini toparlamasına yardımcı oluyor. Hatta kendisini şımartarak çarşıdan aldığı şişecikten biraz parfüm de sıkıyor. *Royal After Shave* isimli koku "Suudi Arabistan Krallığı'nda Yapıldı". Yoğun, odunsu bir koku. Şükriye daha çiçeksi seçeneklere katlanamıyor. Satıcıya parfümü kocasına aldığını söylemiş.

Koyu renk saçları tamamen ipek bir başörtüsünün altına gizlenmiş. Şükriye'nin birçok şık desenli ipek başörtüsü var ve taktığında kendisini iyi hissediyor. Başörtüsü herkese onun toplumun hangi tarafına ait olduğunu gösteriyor. Şükriye şimdi kadınların tarafında. Bunu kendisinin de bilmeye, *hissetmeye* ihtiyacı var.

Üç çocuk annesi Şükriye sonra Kabil'in en işlek hastanelerinden birine gitmek üzere otobüse biniyor, orada yine üzerini değişiyor, bol, açık mavi doktor önlüğünü ve küçük kepini takıyor. Giyimler standart; Şükriye'nin erkek meslektaşları da aynısını giyiyorlar. Kadm hemşirelerse genelde daha uzun tunikler giyiyor, ama Şükriye hep erkek gömleğini tercih ediyor. Kulaklarındaki top altın küpeleri bırakıyor, dişiliğin tek nişanı bu.

Şükriye bu kıyafetle günde on üç saat anestezi hemşiresi olarak çalışarak çocuklarını ve işsiz kocasını geçindiriyor. Kıt ekipmanlı

cerrahi koğuş Kabil'in bir yerlerindeki patlamada yaralananlarla dolup taştığında mesai saatleri de uzuyor.

On yıldan uzun süredir çalıştığı hastanede Şükriye'yi takdir ediyorlar. En azından o öyle düşünüyor. Hızlı ve fazla talimat gerekmeden çalıştığını biliyorlar. Pek diğer bazı hemşireler gibi duygusallaşmıyor da. Bu durum onu faydalı kılıyor.

Yine de adrenalin şoku hâlâ oluyor. Özellikle de yakınlarda bir bombanın şok dalgalarını hissettiğinde. Ama dakikalar sonra hastaların öncelik sıralamasını (triaj) yapan bir doktorun peşinden gidip her hastanın yaşama ya da ölüme ne kadar yakın olduğunu ve şimdi nereye –doğrudan ameliyata mı yoksa plastik örtülü yataklardan birine mi– gideceğini not ettiği alışıldık rutinine uyum sağlıyor. Örtüler kan daha sonra hortumla kolayca yıkansın diye plastikten oluyor. Patlamaların ardından onlarca kişi geliyor, ya sedyelerde ya da diğerleri tarafından taşınarak. Bir anne ya da babanın çocuğuyla aynı sedyeyi paylaştığı da oluyor.

Şükriye hayatında travma tıbbı eğitimi almamış, ama farklı biçimlerde mahvolmuş insan bedenleri görmüş ve her bir enstantaneyi zihninde sınıflandırmış. En sert imgeler kolları ya da bacakları olmayan küçük bedenler ya da zayıf insan gövdelerinde açık delikler. Şaşkına dönmüş çocukların ona bakan yüzlerini hâlâ hatırlıyor. Genelde bağrışıp ağlaşırlar ama Şükriye'nin zihnindeki slayt gösterisinde ses yoktur. Sessiz ama renklidir. Ameliyat sahnesinde onları susturmak Şükriye'nin görevidir.

Böyle bir günden sonra "görev sonrası sorgu" ("debrief") asla olmaz, hatta fazla konuşulmaz. Çalışanlar sadece işlerine devam ederler ve felaketzedeler azalmaya başlamadan hiç kimse mola vermez. Şükriye temizlenip eve yine otobüsle döner. Kabil'de herkes kendi dehşetlerini yaşamış ve çoğu kimse şiddetli ölümlere şahit olmuştur.

Şükriye kabarık, kıvırcık saçlı ve ciddi ifadeli genç bir adam olduğu zamandan birkaç fotoğrafını saklamış. Hiçbirinde gülümsemiyor. Şimdi o fotoğraflara bakarken artık "en güzel zamanı" saydığı dönemi anımsayarak gülümsüyor. Bazen o dönemin daha fazla keyfini sürmediği için kendine kızıyor – bu kadar ansızın biteceğini hiç bilmemiş ya da belki de kabul etmemişti.

Şükriye aileye katıldığında anne babası işi daha fazla şansa bırakmamıştı: Eğitimi daha doğduğu gün başladı. Elbette bir erkek olarak doğsa daha iyi olurdu. Ama doğduğunda ona verilen görev açısından gerçekten de bunun bir önemi yoktu: Yani abisini korumak.

Annesi on üç yaşındayken kendinden otuz yaş büyük biriyle evlendirildi. Babasının ikinci karısıydı. İlk karısı gebe kalamamıştı ama Şükriye'nin annesi hemen gebe kalıp, kocasının çocuksuz karısı dışındaki herkesi sevindirdi: Yeni gelen çok genç gelinin doğurganlığı ilk eşin utancını koyultup kötüleştirdi. Ama yeni gelinin bebeği doğduktan sadece birkaç ay sonra öldü. Ertesi yıl doğan sonraki bebeği de. Üçüncü erkek bebek de hastalandığında kuşkular ilk eşte toplandı. Erkek bebeği zehirlemeye çalıştığından ve ondan önceki iki bebeği öldürdüğünden şüphe ediliyordu, çünkü bu bebeklere biberonla mama verilmesine yardım etmişti.

Şükriye'nin çok genç annesi yavaş yavaş bir numaralı eşin suçlu olduğuna karar verdi. Bir gün kavga çıktı ve gelinler mutfak gereçleriyle birbirlerinin yüzlerini hedef aldılar. Kocaları içeri girip de kan revan içindeki ilk karısını kavgadan ayırdığında kadın yere yıkıldı ve kendisini kaybedip ağlayarak onu boşaması için yalvardı. Kocası "seni asla boşamayacağım" diye cevap verdi. Sonra bu karısını sesi kesilip bilincini yitirene dek yumrukladı.

Bu konu ailede bir daha hiç konuşulmadı ama hayatta kalırsa sıradaki bebeğin şimdiki oğullarını korumakla görevlendirilmesi kararlaştırıldı. Bu oğulun zehirlenip zehirlenmediğini kimse öğrenemeyecekti.

Ertesi yıl doğan bu çocuk kızdı. Resmi ismi Şükriye kondu, ama dünyaya Şükür diye tanıtıldı.

Şükür büyürken özel rolünün hep farkındaydı ve abisine refakat etmekten gurur duyuyordu. İkisi evin iki prensi oldular ve onlardan sonra doğan beş kız kardeşten açıkça ayrı tutuldular. Şükür abisiyle ayrı bir yatak odasını paylaşıyordu, bu arada annesi, babası ve altı kız kardeşi hep beraber başka bir odada uyuyorlardı. Afgan ailelerinde küçük kardeşlerin büyük kardeşlere emanet edilmesi yaygındır, ama Şükür'ün bile özel bir görevi vardı.

Şükriye daima ailenin en değerli varlığının –oğullarının– muhafızı olacaktı. Her şeyi beraber yaptılar: Aynı yatakta uyudular. Namaz kıldılar. Okula gittiler. Önce Şükriye yedi, sonra abisi. Önce

Şükriye içti, sonra abisi. Başka bir çocuğun tehdidine uğradığında Şükür bedenini ona siper etti. Şükriye bunu hiçbir zaman sorgulamadı; bunun onun için bir şeref olduğu söylenmişti.

Ayrıca bu durum ona kız kardeşlerinin katlandığı ev hapsinin ötesindeki yaşamı keşfetme fırsatı veriyordu. Şükriye onların günlerini nasıl geçirdiklerini bile pek bilmiyordu. Şükür ve abisi evin içinde gereğinden bir dakika bile fazla kalmıyorlardı. Evde ilk önce onlar yer, onlar konuşurdu ve kimse onları kız kardeşlerinden beklenen çamaşır, temizlik ve yemek yapma gibi alelade şeylerle rahatsız etmezdi. Bunlar erkeklere göre değildi.

Dışarda dünya ikisinindi, ağaçlara tırmanıyor ve Kabil civarındaki yamaçları keşfediyorlardı. Şükür'ün hem kız hem de erkek arkadaşları onun bir kız olarak doğduğunu hep biliyorlardı. Sülalesinin geri kalanı ve komşuların çoğu da. Ama bu sıra dışı bir durum değildi – kız sınıf arkadaşlarından biri de erkek sayılıyordu. Onunki kendi nedenleri olan başka bir aileydi, kimse daha fazla burnunu sokmazdı.

Erkek kardeşler büyüyüp delikanlı olduklarında kızlarla temasları daha bile azaldı, çünkü kadınlarla fazla iç içe olmanın erkeksi görünmeyeceğine ve kalplerine zayıflığı davet edeceğine inanılıyordu. Sekiz delikanlıdan oluşan bir çeteye katıldılar ve Fonzie tarzı kısa deri ceketler ve dar kot pantolonlarla, Batılı görünecek tarzda taranmış saçlarıyla şehirde dolandılar.

Birbirlerini etkilemek ve şereflerini perçinlemek için muhalif çetelerle kavga çıkarıyorlardı. Şükür, kaba kuvvetteki eksikliğini çok hızlı kaçabilmesiyle telafi ediyordu. Zorlandığında kız olduğunu söylemeyi aklından bile geçirmedi. Bu doğrudan mağlubiyet demek olurdu – ve utanç.

Namaz vakitlerinde camide erkekler bölümünde namaz kılar, ellerini kadınların yaptığı gibi göğsüne değil erkekler gibi karnına koyardı. Arkadaşları onu itibari bir delikanlı olarak kabul ediyor ve saygı duyuyorlardı. Bir defasında otobüste oturup bir kız öğrenciyi taciz etmeye yeltenen erkek çocuğa bıçak çekmişti. Düşünmesi gerekmemiş, refleksle hareket etmişti. Kadınları erkeklerden diğer erkekler korumalıydı; toplumun böyle düzenlendiğini biliyordu ve en iyisi de buydu.

Şükür'ün küçük çetesi zaman zaman hafif taciz olaylarına da

karışırdı. Birkaç sefer kızların tehlikeli derecede yakınında dolaşmışlar, kızlar anne babaları kaygılanmasın diye uzak durmaları için yalvarmışlardı. Çete kızlarla pek ilgilenmiyordu; esas istedikleri erkek kardeşlerini kışkırtmaktı.

Bu oğlanlar aşktan haberdarlardı, ama bunu düşünecek vakitleri yoktu. Gerçi kızların düşündüklerini biliyorlardı ve bazen sırf kızların nereye kadar gideceklerini – ne kadarını riske etmeye hevesli olduklarını görmek için oyuna katılırlardı. Şükriye aşkın insanın zihnini bozabilecek bir şey olduğunu ve zayıf cinsiyete bırakılması gerektiğini erkenden öğrenmişti. Kadınların zihinleri bilhassa şiirler ve kitaplarla çelinmeye yatkındı. Öte yandan erkeklerin zihinleri daha çok, önemli sorunları çözmeye ve bir şeyleri inşa etmeye odaklanmış ve bunun için daha donanımlıydı. En azından ona öğretilen buydu.

Babasının ikinci oğlu olma imtiyazıyla birlikte sorumluluklar gelmişti. Çarşıya koşmak, yiyecek ve malzeme satın almak, ağır un çuvallarını ve tenekelerce yemeklik yağı taşımak – bunların hepsi ona düşüyordu. Abiye kıyılamıyor –onun statüsü hep ailenin *bacha posh*'undan daha yüksek olmuştu– ama Şükür'e ağır fiziksel işler yaptırılıyordu. Bilhassa âdet dönemleri meşakkatliydi. Babasına bundan bahsetmesi düşünülemezdi: Bu durum kadın olduğu izlenimini verir, daha da kötüsü kanama onu kirli ve zayıf olarak yaftalardı. Böylece on beş yaşının yaz sonları ve güz başlarında bir yandan karnına giren kramplarla mücadele ederken bir yandan da el arabasını civardaki çukurdan aldığı çamurla doldurup çatıyı kışa hazırlamak için eve taşıdı. Balçık çatı yazın genelde kuruyup çatlardı, bu nedenle buz gibi, çetin kış aylarına yaklaşırken yeniden onarılması gerekirdi. Çamur taşırken arada Şükür çömelip bacaklarına sarılır, acıyı kesmeye ve karnını ısıtmaya çalışırdı. Annesi hiç sormadı ve babası asla bilemezdi. Şükür babasını çok seviyor ve mükemmel bir oğul olarak onu memnun etmek için elinden gelen her şeyi yapmak istiyordu.

Âdet görmeye geç başladığı için minnettardı; küçük kız kardeşlerinin reglleri çok daha önce, on üç yaşlarında başlamıştı. Ama on üç yaşına girdiğinde Şükür'ün tıpkı Zehra gibi bel altında kalçaları yuvarlaklaşmadı. Sesinin diğer erkek çocuklar gibi daha tok çıkması için kendisini zorladı. Göğsü düz kaldı.

Annesinden çocuğun kadın bedeninden geldiğini öğrenmişti. Gerçek doğum ona rahatsız edici görünüyordu. Annesi ona, diğer birçok Afgan annesi gibi, bebeğin kadının karnındaki bir delikten aniden fırladığını söylemişti. Bu Şükür'ün hiçbir zaman evlenmeyeceğini düşünerek kendisini avutma nedenlerinden biriydi sadece – ailesinde ona daha çok ihtiyaç duyulduğundan emindi. Şükür babasından hepsine bakma görevini devralacağını hayal ediyordu. Havaalanında güvenlik görevlisi olarak çalışan babası, Şükür on dört yaşına girer girmez emekli oldu ve Şükür hemşirelik eğitimi almaya karar verdi. Doktor olmayı gerçekten çok istemişti, ama onun eğitimi daha uzun yıllar sürüyordu ve daha masraflı olurdu. Babasına bir oğul ve kız kardeşlerine bir abi olarak kalabilmesi için çalışıp gelir sahibi olması gerekecekti.

Plan buydu.

Çok geçmeden tehlikeler kendini göstermeye başladı. Azita'nm yaşamının 1990'ların başlarında kökünden değişmesi gibi Şükür'ünki de değişti. Ama onun ailesi Komünist yönetimin ardından gelen iç savaş boyunca Kabil'de kaldı. Mücahitler kapıya dayandığı gün Şükür on yedi yaşındaydı. Kabil'de kadınlar için daha katı giyim kuralları yeni getirilmişti, başörtü zorunluluğu da buna dahildi. Mücahitler erkek gibi giyinen bir kadının hikâyesini duymuşlar ve bu iğrençliği düzeltmek için harekete geçmişlerdi. Şükür büyüdüğü Darulaman mahallesindeki evindeydi, üzerinde kot pantolon ve bol bir gömlek vardı, saçları kendi yaptığı Afro benzeri tarzdaydı. Mücahitler kapıda durup bu evde yaşadığı, karşı cins gibi giyindiği söylenen suçluyu görmek istediler. Başta babası yerinden kıpırdamadı. Ama Şükür öne çıkıp açıkça muhtemelen kendisine baktıklarını söyledi. İki adam onu incelediler, birbirlerine baktılar ve sonra biri otoriter ses tonuyla şöyle dedi: "Tamam. Sen erkek gibi görünüyorsun ve tam bir erkeksin. O zaman biz de sana erkek diyeceğiz."

Böylece Şükür'ün inandırıcı bir erkek olduğu mücahitlerce onaylanmış oldu. Gittiler ve bir daha asla gelmediler. Ama onlar ilerideki daha karanlık günlerin habercisiydi. Bilhassa akrabaları da sürekli yakındıklarından anne babası Şükür'ün bir erkek olarak kalmasının imkânsız olabileceğini düşünmeye başladılar, onlar da

muhafazakârlaşıyor ve korkuyorlardı. Bazıları ailede erkek kabul edilen bir genç kızın olmasının uygunsuz olduğunu savunuyorlardı. Hep olduğu gibi itibar ve namus söz konusuydu.

Dolayısıyla ondan üç yaş büyük kuzeni bir gün pat diye "Nişanlandın" deyince Şükür buna normalde bir saldırıya vereceği tepkiyi verdi: Yüzüne yumruk attı. Kuzeni inlerken elleri burnuna gitti. Şükür'e karşılık vermemesi gerektiğini biliyordu.

Üstelik doğru söylemişti.

Şükür'ün amcası, anne babasını ikna etmişti: Artık kızlarının bir erkek olarak yaşamaya devam etmesi çok tehlikeliydi. Taliban iktidarıyla birlikte Kabil'e tam cinsiyet ayrımcılığı geldiğinden karşı cinsin kıyafetlerini giymek resmen yasaklanmıştı. Kadınlar kural olarak hiç dışarı çıkmayacaklar, çıkarlarsa da erkeklerde şehvet uyandırıp toplumun çöküşüne katkıda bulunmamak için tepeden tırnağa örtüneceklerdi. Aile Şükrü'yü –hem de kendisini– korumak zorunda, demişti amcası anne babasına. Bunun en iyi yolu onu evlendirmekti. Bir de kocanın ailesinin Şükür'le evlenmek için ödeyeceği para var tabii, diye hatırlattı amcası. Bu belirsiz zamanlarda münasip bir başlık parasına (*bride price*) niye hayır diyeceklerdi ki?

Şükür bu konuda babasıyla doğrudan konuşamayacağından –bu hem saygısızca hem de yersiz olurdu– annesine açıkladı: "Lütfen. Size hiç sorun çıkarmıyorum. Diğer kızlarınız gibi sizden bir şeyler talep etmiyorum,. Hiç yeni kıyafet istemiyorum, Ramazan Bayramı için bile. Yük olmuyorum. Sadece yardım etmeye çalışıyorum."

Şükür'ün annesi kızının söylemeye çalıştıklarının aşağı yukarı yarısını dinledi. Sonra sözünü kesti. O bizzat on üç yaşında evlendirilmişti. Şüphesiz Şükür de bununla baş edebilirdi, bilhassa diğer hiçbir kadının yapamayacağı gibi uzun yıllar dışarda dolaştıktan sonra. Üstelik bunu da fazla uzatmıştı. Minnettar olmalıydı. Müstakbel kocası belki hastanede çalışmaya devam etmesine izin verebilirdi ama eş olarak görevleri öncelikli olacaktı. Faydalı oğul olarak görev süresi sona ermişti. Şimdi ya itaat eder ya da bütün ailesini kaybederdi. Bu konuda pek bir seçenek yoktu.

Birkaç gün sonra Şükriye'nin yengesi ona yerlere kadar bir etek, bir burka ve bir çift inanılmaz derecede küçük, sivri ayakkabı getirdi. Başta kadın kıyafeti giymek tuhaf gelebilir, ama zamanla

alışırsın, diyerek Şükriye'yi ikna etmeye çalıştı. Şükriye yengesinin yalan söylediğini düşündüğünü hatırlıyor.

Yetmiş beş kişinin toplandığı küçük bir Taliban dönemi içtiması olan nişan töreninde Şükriye müstakbel kocasıyla ilk kez tanıştı. Onu hastane civarında sinsice dolaşıp doğrudan kendisine bakarken defalarca görmüştü. Hatta gözlerini dikerken. O zaman üzerinde durmamıştı; hastane sürekli çeşitli kaos aşamalarında olur, hastalar ve aileleriyle dolup taşardı. Ama onun yüzünü hatırladı, Şükriye ameliyat odaları arasında koşuştururken onu hep biraz uzaktan gözlemliyordu. Müstakbel kocası ailesinin ısrarı üzerine oraya Şükriye'ye bakmaya gidiyordu.

Gözlemlerinden Şükriye'nin iyi bir eş olacağı sonucuna varmıştı. Ona Şükriye'nin o önlüğün altında diğerleri gibi bir kadın olduğu söylenmişti. Hatta daha da iyi, hastanede çalışarak şimdiden ailesini geçindiriyordu. Bunun inşaat firması iyi gitmezse ona da bir güvence sağlayacağını düşündü. Sonra Şükriye bütün bunların nasıl olduğunu anladı: "Bazı meslektaşlar kız adımı biliyorlardı ve onun annesi benim bir kadın olduğumu öğrendi. Onu benim bir *bacha posh* olduğum ve eğer ailesi benim aileme evlilik niyetiyle yaklaşmaya cüret ederse muhtemelen oğlunu döveceğim konusunda uyardılar. Ama oğlu benim tarzımı beğendi."

Evlendiği adam, Şükriye'nin kadınlık konusunda yeni olduğunu anladığını ve uyum sağlaması için ona zaman tanıyacağını söyledi. Kendi sülalesinde de bir *bacha posh* vardı. Demek ki, Şükriye'nin kısmeti ve onu normal kadınlığa döndürecek kişi kendisiydi.

İlk evlendiklerinde kocası bir taviz vererek evde pantolon giymesini teşvik etti. Bunun onu mutlu ettiğini biliyordu.

Yeni ev hayatında aniden gelen hareket kısıtları Şükriye'yi rahatsız etmişti – yeni evli biri olarak canı istediğinde evden çıkamayacağını kavraması zaman aldı. Birkaç kez kendi başına kapıdan çıktı, sonra hemen içeri sokulup azarlandı. Kocasının ailesi ona biraz "aptal" olduğunu söylemişti ve Şükriye de kendisinde bir sorun olduğunu kabul ediyordu. Birçok kez daha iyi kulak verip bir şeyleri hatırlamaya söz verdi.

Hem kendisi hem de aile için daha da rahatsız edici olan en temel kadın görevlerini yerine getirmekteki kabiliyetsizliğiydi. Ona

bu tür becerilerin kadınlara kendiliğinden geldiği söylenmişti. Ama sanki Şükriye'nin çevresinde düzen, güzellik ve huzur yaratmak için doğuştan gelen hiçbir yeteneği yoktu. Evet, Şükriye'ye göre onda bir terslik olduğu açıktı. Akşam yemeği ya yanıktı ya da çiğ. Yıkanıp ütülenen kıyafetler temiz olmuyordu, oysa Şükriye'nin elleri saatlerce suyun içinde kalmaktan kaşınıyordu. Kocasının ceketinde bir yakayı onarmaya çalıştığında elleri çok büyük geliyor ve iğne elinden kaçıyordu. Kayınvalidesi ona yerleri nasıl temizleyeceğini öğretmeye çalıştığında kovalarca suyu devirip ortalığı öyle bir batırdı ki doğru odasına yollandı.

Dış görünüşüyle de uğraşıyor, saçlarına daha feminen bir görünüm vermeye çalışıyordu. Ayna karşısında harcadığı vakit ve çaba sonucunda en azından kıvırcık saçlarının düzleştirilip şekil alabileceğini gördü. Saçları uzadıkça sırtından aşağı inecekti, oysa o hep dimdik saçlı olmayı sevmişti. Buna rağmen diğer kadınlarla tanıştığında hâlâ tuhaf göründüğünü söylediler.

Oysa bu kadınlar Şükriye'nin genelde perdeleri çekili ve camlar siyaha boyalı karanlık ev içlerine hapsolduğu yeni arkadaşlarıydı. Kabil'in dışardaki yoğun tozlu havasına çıktığında –yanında mecburen hep bir erkek refakatçi olurdu– asla tam olarak gitmek istediği yere gidemiyordu. Burkanın küçük kafesinden de pek bir şey görülmüyordu. Taliban iktidarı belki de kadın olmak için en kötü dönemdi ve o döneme değin Şükriye'nin yaşamında loş aydınlatılmış odalarda usulca oturmaktan çok daha fazlası olmuştu. Şimdi mahalledeki diğer kadınlarla, hatta kocasının kadın akrabalarıyla çaya davet edildiğinde bile son derece geriliyordu.

Sorun daha selamlaşmada başlıyordu.

Kadınların birbirlerini yanaklarından üç kez öpmeleri ona göre son derece mahremdi. Şükriye başka bir kadına hiç bu kadar yakın olmamıştı ve tenlerinin kendi tenine değdiğini hissetmek, kokularını duymak tuhaftı. Onu utandırıyordu. Tenleri de daha yumuşaktı. Bazıları yüz kremlerini onunla paylaşmayı önermişlerdi ama Şükriye bu kremlerin tatlı kokularına dayanamayacağına karar vermişti.

Tamamen kadınlardan oluşan toplantıların başka zorlukları da vardı: Mazbut kadınlar çocukluklarından beri onlara öğretilen biçimde, bacaklarını tertiplice altlarına alır, ayaklarının üzerine otururlardı. Oturur oturmaz bacaklarını iyice açmaya alışkın olan

Şükriye bu yeni pozisyonun getirdiği kaçınılmaz acıya katlanmak için elinden geleni yaptı. Düzgün konuşma biçimine hâkim olması da zaman aldı: Çok yüksek sesle konuşuyordu ve sesi sadece kadınlardan oluşan bir grupta fazla tok çıkıyordu. Hâlâ telefonları bazen "gırtlaktan gelen sesi"yle cevaplıyor, fark eder etmez düzeltiyordu.

En kötüsü de sosyalleşmekti: Ne söyleyeceğini bilemiyordu. Kadınlar onun anlamadığı bir dilde yemeklerden, çocuklardan, kocalardan konuşuyorlardı. Bir oğula gebe kalmak için ipuçları ve sırlar paylaşıyorlardı. Şükriye'nin bu alanların hiçbirinde deneyimi yoktu ve kendi yaşamındaki birçok olayı bu denli dramatik bir duyarlılıkla anlatmakta zorlanıyordu. Görünüşe göre basbayağı arkadaş edinemiyordu. Kadınlar onu birinin karısı olarak hemen kabullenmişlerdi ama fazla içlerine çekmeye çalışmadılar, çünkü genelde münasebetsizdi ve soru sorulduğunda susuyordu.

Zamanla kadınların iletişim kurmakta kullandıkları belirli bir yöntemi fark etti: dedikodu. Sır tutacağına yemin ettikten sonra kadınlardan biri başka birinden romantik bir fantezi ya da bunun kadar gizli olan küçük bir sır öğrenirdi. Sonra üçüncü bir kadınla bağ kurmak için bu arkadaşının sırrını bir tür yem gibi paylaşır, ardından da çoğunlukla aşağılayıcı bir yorum yapardı. Şükriye başka bir kadının sırrını ihlal ederek samimiyet kurmanın kadınlar için bir sosyalleşme biçimi olduğunu görmüştü. Doğruluk çok önemli değildi –diğerleriyle ilgili fikirler, gözlemler ve kuşkular eşit geçerlilikteydi. Görünüşe göre en çok sırrı toplayanların çevreleri daha geniş oluyordu.

Şükriye de bilginin sadece söylentilerle yayıldığı ve kolayca anlaşılmaz hale getirildiği yalıtılmış gruplarda kadınların kendi nüfuzlarını arttırmak için birbirleriyle oynama tarzlarını taklit etmeye çalıştı. Ama çoğu kez sırları birbirine karıştırıp potansiyel ahbaplarını da kaybetti. Bir süre sonra –deneme yanılma yöntemiyle– kadınların birbirlerine karşı pek açık olmadıklarını, fikirlerini ifade etmek ve bir şey istemek için dolambaçlı yolları tercih ettiklerini de fark etti. Şükriye erkek grubundan böyle bir yönteme alışkın değildi, ama zamanla en azından söylenmeyen bir isteği ya da nazik bir eleştiriyi sezmeyi öğrendi.

Gerçi "flört" dediği şeyi hiçbir zaman tam anlamıyla öğrenemedi, kızlar bir eşleşme oyunu gibi görünen bu şeyde kıkırdayıp yeni

arkadaşların gözüne girmeye çalışıyorlar, birbirlerine iltifat edip birinin ötekinden daha iyi ya da daha güzel olmasından neşeyle bahsediyorlardı. Şükriye denese de bu tür kıkırdamayı ve cezbetmeyi hiçbir zaman pek beceremedi. Şimdi on beş yıllık deneyimli bir kadınken ve istenen sayıda çocuk doğurmuşken artık bunun için uğraşmıyor. Bazen daha fazla dinleyemediği zamanlarda dedikoduları susturacak kadar ileri gidiyor.

Yine de Şükriye diğer kadınlara daha çok benzemeyi arzu ederdi. Kendisini yalnız hissediyor. Kendisini ifade etmekte zorlanıyor. Ona göre kadınlar çektikleriyle ilgili bir avuç hikâyeyi tekrar tekrar anlatıp duruyorlar, bunlar genelde duygu yüklü şikâyetlerle dolu. Şükriye erkeklikten kadınlığa yaptığı kafa karıştırıcı ve endişe dolu yolculuğun ayrıntılarını onlardan herhangi biriyle paylaşmayı hayal bile edemiyor. Kimsenin onun için üzülmesini istemiyor – bir kurban olarak görülme düşüncesi onu çok utandırıyor. Şükriye önemli biri olmayabilir ama içinde cesur bir erkeğin ruhu olduğunu düşünmekten hoşlanıyor. Acınmak talihlerin en kötüsü olurdu ve insanın şerefini beş paralık ederdi.

Şükriye yavaşça ve titizlikle yeni kadm maskesi için çevresindeki kadınları örnek almaya devam etti, tıpkı *bacha posh* yaşamında abisinden fikir alması gibi. Nihayet en azından makyaj yapmayı hemen hemen öğrendiği için kendiyle gurur duydu. Kollarını iki yanında sallamak ya da uzun adımlar atıp hızla ilerlerken ellerini cebine sokmak yerine artık burkasıyla münasip hanımefendiler gibi parmak uçlarına basa basa yürüyecekti. Burka giyme zorunluluğu kalkınca Şükriye yeni, daha feminen tarzında yürümeye devam etti. Genelde en önemli kısmı –başını itaatle eğmeyi– unutuyor, çevresindekiler sürekli hatırlatıyordu. Hiçbir kadının sırtını ve boynunu dikerek yürümemesi gerektiğini öğrenmişti. Bilakis, yerinden kalkar kalkmaz eğilmek için kendisini eğitti ve kollarını bacaklarını kapatarak alıştığından çok daha küçük bir fiziksel alanda oturmaya dikkat etti.

Kadınların davranışlarını gözlemleyip taklit ederek kadınlarla erkeklerin davranışları arasındaki farklar konusunda çok farklı kanaatler edinmişti.

"Düşüncelerimi ve zihnimdeki her şeyi değiştirmek zorunda kaldım" dedi.

Şükriye kadın olma biçimini, büyük ölçüde Amerikan felsefecisi ve cinsiyet kuramcısı Judith Butler gibi açıklıyor. Şükriye'nin –hem erkek hem de kadın– cinsiyeti, belirli hareketlerin tekrarının iki tarafta da kimliğini oluşturduğu sosyal ve kültürel bir kurgu (*construct*) olarak yaşanmıştır. Butler'a göre küçük çocuklar nasıl aynı sözcükleri ve hareketleri defalarca tekrarlayıp bir dili konuşmayı öğreniyorlarsa cinsiyet rolleri de öğrenilmektedir. Kişinin *cinsi* (*sex*) doğumda belirlenir, ama *cinsiyeti* (*gender*) belirlenmez: Cinsiyet performansla eğitilir ve benimsenir.

Ama tıpkı bir yetişkin için yeni bir dili kendi sesleri ve melodileriyle tam anlamıyla öğrenmenin genelde daha zor olması gibi Şükriye'nin kendisini bir kadın olarak baştan eğitmesi de devam eden bir süreç ve bu dilde hiçbir zaman akıcı olamayabilir. Erkek tarafı "doğal" diye tasvir ettiği bir biçimde "yerleşmiş." Şükriye'nin ilk konuştuğu dil ve ilk beden dili buydu ve erkekler ilk arkadaşlarıydı. Diğer her şeyi –feminen olan her şeyi– sürekli kendine hatırlatması ve düzeltmesi gerekiyordu.

Peki Şükür nasıl olmuştu? Şükriye kimdi? Zehra nereye gidiyor ya da erkek kılığında ne kadar kaldığına bağlı olarak, Mehran ne olacak? Böyle doğduklarını savunmak zor, çünkü her biri erkek olarak yetişmek üzere başkalarınca seçildiler. Ama yetiştirme (*nurture*) gerçekten de bir kişide cinsiyet kimliğinin oluşmasından sorumlu olabilir mi?

Çoğu kişi erkeklerle kadınların farklı olduğunu – belki her birinin o cinsiyete has belirli davranış biçimleri ve kişilik özellikleri, hatta belirli tercihleri olduğunu söyleyecektir. En azından böyle olmasını tercih ederiz, çünkü bütün toplumumuzu –biri kadın ve biri erkek olmak üzere– iki farklı cinsiyet türüne göre düzenledik.

Bu durum kendi rollerimizi oynamamıza yardım ediyor, güvenlik ve rahatlık sağlıyor ve birbirimizle nasıl etkileşimde bulunacağımıza yol gösteriyor. Günlük yaşamlarımızda birçok şey erkeklerle kadınlar arasındaki fark algıları etrafında dönüyor ve cinsiyeti sürekli bir mihenk taşı olarak kullanmazsak yönümüzü büsbütün kaybedebiliriz. Cinsiyet yaşamın gizemini anlamaya çalıştığımız yollardan biri. Erkek kardeşim bir zamanlar kız arkadaşının bir kız bebek beklediğini öğrendiğinde neşesini şöyle tasvir etmişti: "Her

şeyden önce başka bir insanoğlu yarattığını kavramak inanılmaz güç. Kız mı erkek mi olduğunu öğrendiğinde – yani o zaman en azından hakkında bildiğin bir şey oluyor."

Cinsiyet bizim için güzellik, aşk ve sihir yüklüdür. Erkeklerle kadınlar "farklı"dır, çünkü biz çoğu zaman bu farklardan *yararlanırız* ve bu nosyonlarla oynamayı, bunları geliştirmeyi severiz. Cinsiyet keşfedebildiğimiz bir bilinmezdir, fakat kadın ve erkek cinsiyetlerinden oluşan ikili tanımın fazla kurcalanması birçok kişiyi huzursuz eder.

Ama iş *nasıl* farklı olduğumuza gelince –doğuştan mı yetiştirilmeyle mi– cinsiyet bir olgu olmaktan çıkıp bir tartışma konusuna dönüşür.

"Doğuştan" görüşünü savunanlar –her birimizin belirli birtakım becerilerle doğması ve cinsiyete özgü davranışların ya da kişisel özelliklerin DNA'mızda programlı olması– her cinsiyetin doğuştan biyolojik açıdan farklı şeylere yatkın olduğu fikrini desteklerler. Bu düşünce, tarih boyunca kadınların belirli kişisel niteliklerden yoksun olduklarını ve bu yüzden bazı haklara sahip olmamaları gerektiği görüşünü savunmak için kullanıldı. Kadınlar ve kızlar eskiden beri "doğuştan" daha yumuşak, daha nazik ve genelde evde erkeklerden daha becerikli olarak tasvir edildi. Bu tarihsel görüş uyarınca genelde tüm muhakeme, karar alma ve hatta fazla *düşünme*, zihinleri daha keskin ve analitik olan erkeklere bırakıldı.

Bilim, tıp ve psikoloji zamanla ve değişen derecelerde hep bu kuramları kanıtlamaya çalıştı, bu konuda erkek doktorların kadınlar üzerindeki araştırmaları belki de en dikkat çekeniydi. Örneğin 19. yüzyıl Avrupası'ndaki temel savlardan biri kadınların beyinlerinin doğrudan dölyatağına bağlı olduğuydu. Âdet görmenin ve çocuk doğurmanın ağır yükünü taşıyan dölyatağı beyni idare ediyor, kadınların yaratılışında olan dengesiz davranışlara neden oluyordu. Günümüzde birçok eğitimli Afgan erkeği ve kadını hâlâ kadın haklarının yoksunluğunu meşrulaştırmanın bir yolu olarak bu savları kullanmaktadır. Batı dünyasında kadın beyinlerinin "doğuştan" zayıf olduğunu savunan sahte bilimin çürütülmesi uzun zaman aldı, ama geleneksel ailenin değerini metheden muhafazakâr ve dindar siyasetçiler arasında bunun kalıntılarını görmek hâlâ mümkündür.

Oysa ten rengine dayanarak yapısal farkları ve kişisel nitelikleri belirleme mirası artık tamamen reddedilse de erkek ve kız bebeklerin büyürken davranışlarını tayin eden, birbirlerinden tamamen farklı beyinlerle doğdukları düşüncesi günümüze dek uzandı. Fakat bireyleri cinsiyete göre ayırmanın kolay bir yolu olmadığından günümüzde doğum cinsine ya da cinsiyete dayanarak ayrım yapma bilimsel açıdan pek doğrulanamadı. Bireyleri geleneksel "erkek" ya da "dişi" niteliklerine göre katı bir biçimde gruplandırmak artık birçok eğitimli toplumda geçerli ya da makul görülmüyor, çünkü araştırmalar *aynı* cinsten iki insanın birbirlerinden rastgele yan yana getirilmiş bir erkekle kadından *daha farklı* olabileceğini gösterdi.

Doğuştan mı yetiştirilmeyle mi sorusunun cevabı bazılarının isteyebileceğinden daha açıktır: Aslında kişiyi ve kişiliği oluşturan şey bu ikisinin bir *birleşimidir*: Beynin dölyatağındaki gelişimi ve onun ardından gelen yaşam deneyimleri.

Ayrıca burada tam bir şaşırtma vardır: Doğuştan geldiği varsayılması açısından "doğal" olan, böyle *hissedilen* şeyle aynı değildir. Uzun yıllar yaptıktan sonra hareketler ya da davranışlar bize "doğal" gibi gelebilir, çünkü beyin fiziksel olarak belirli bir yönde gelişmiş ya da buna uyum sağlamıştır.

Diğer bir deyişle: Yetiştirilme zamanla doğal *bir hal alabilir.*

Bilim bu noktada Şükriye'nin deneyimiyle buluşuyor. Ona göre zihni ve bedeni büyüdüğünde, o deneyimler kişiliğini oluşturduğunda erkek cinsiyeti onda bir ölçüde yerleşmişti. Ona zaten bildiği şeyi söyleyecek bir nöroloğa ya da psikoloğa ihtiyacı yok: "Erkek olmak kolay. Dış görünüşü değiştirmek basit. Geriye dönmek zor. İçerde hiçbir zaman değişmeyecek bir his var."

Şükriye'nin çalıştığı yerde doktorlar acil ölüm kalım vakalarına bakıyorlar. Ülkede az sayıda akıl sağlığı uzmanı var. Afganlar neredeyse sürekli savaş durumunda yaşamaktan dolayı anksiyeteden mustarip olduklarını sık sık itiraf etseler de çok azı profesyonel yardım almak istedi ya da bu imkânları vardı. Bu utanç verici olurdu, ayrıca zihinsel sorunlarda uzmanlaşan az sayıdaki doktor, akıllarını *gerçekten* kaybedenlerle ilgilenmekle meşgul. Psikoloji, gerçekten deliren insanların başkalarına tehlike arz etmemeleri için tutuldukları köhne akıl hastaneleriyle özdeşleştirilmiş durumda. Tıpkı fazla ileri gitmiş olabilecek bir *bacha posh* geçmişine sahip

ve Afganistan civarında usulca evli kadınlar olarak yaşayan diğer yetişkin kadınlar gibi Şükriye'nin de bugüne dek aklı konusunda kendisinden başka danışacak kimsesi olmamış.

Onun fikri net: Anne babası onu asla bir erkek çocuk yapmamalıydı, ne de olsa sonunda kadın olmak zorundaydı. Şükriye bir anne olarak kızını geleneksel bir kız ve iki oğlunu da oğlan olarak yetiştirmeye büyük özen gösteriyor. Kendi kızının erkek olmasına asla izin vermezdi.

Şükriye, Afganistan'da maskülenliğin ve feminenliğin net kuralları olmasının onun nasıl kadın olunacağını öğrenmesini imkânsızlaştırmasa da zorlaştırdığına inanıyor. Bazı gözlemlerinden bahsediyor – bunların hiçbirinin bilimsel bir yanı yok ama yine de ona kendisini eğitmekte yardımcı olmuş: Erkekler sağ ayaklarıyla yürümeye başlar; kadınlar sol. Erkek karından nefes alır. Kadın göğüsten. Erkeklerin sesi gırtlaktan gelir: "Doğru ses için daha derine inmelisin." Kadınların sesi hemen çenenin altından gelir, daha hafif bir nefesle.

Ayağa kalkıp erkeksi yürüyüşünü gösteriyor: Omuzlar geriye çekilmiş, kolları iki yanda sallanırken büyük adımlar atıyor. Eskiden yürürken elini ceketinin cebine sokardı – bir nevi göğüs cebine. Napoléon gibi.

"Yani cinsiyetin tamamen kafanda mı olduğunu düşünüyorsun?" diye soruyorum.

"Bunu biliyorum. Nasıl büyüdüğümüzle ilgili."

"Ama bizi birbirimizden ayıran bazı şeylerle doğmuyor muyuz? Beden dışında?"

"Hayır." Şükriye başını ısrarla sallıyor ve kendine işaret ediyor. "Bunu ben kendim yaşadım. Her şeyi öğreniyorsun. Hepsi kafada ve çevrede. Yoksa beni nasıl açıklayabilirsin?"

Sitare bana dönüyor, Şükriye'ye tercüme etmek için bir cevap bekliyor. Kafamı sallıyorum. Bir cevabım yok.

O gün şimdiye dek Şükriye'yle onlarca ikindiyi geçirdiğimiz bir restoranın arkasındaki küçük, pis kokulu penceresiz odadayız. İnce duvarın öte tarafında kalın halılarda uzanıp nargile içen ve piliç kebaplar yiyen erkeklerden ayrıyız.

Restoranın gergin sahibi kadınların buraya pek gelmediğini açıklıyor. Yine erkekler tuvaletinin –kadınlar tuvaleti yok– yanın-

daki depo bize tahsis edildi. Eğer birkaç siyah tesettürlü müşteri erkeklerin fazla yakınında görülürse bütün bir müessese mahvolabilir. Ama burası Şükriye'nin hastaneden eve dönüş yolunda ve buranın "güvenlik" açısından mükemmel olduğuna inanıyor. Şükriye de biz de birkaç ay sonra dışarının bitişikteki Amerikan Büyükelçiliği'ni hedef alan havan topları ve roketatarlarla dolacağını bilmiyoruz.

Menü hem Afgan Farsçası hem de muhtemelen bitişikteki büyükelçiliğin etkisiyle İngilizce hazırlanmış ve birçok pizza çeşidi sunuyor: "*cispy*" (*crispy-* gevrek), "*spaisee*" (*spicy-* baharatlı), "tike" (*thick-* kalın), "teen" (*thin-* ince), "soft" (*soft-* yumuşak) ya da sadece "*amrican style*" (*American style-* Amerikan tarzı). Çoğu günler yalnızca çay içip kakuleli kek yiyoruz.

Şükriye'nin karşısında durmak için yerden kalkıyorum.

"Peki, o zaman beni bir erkeğe dönüştür" diyorum. "Eğer birinin değişebileceğine inanıyorsan. Nasıl olduğunu göster. Öğret bana"

Şükriye birkaç saniye bana bakıyor. Sonra Sitare'ye dönüyor. Ağzından bir dizi söz dökülüyor. Sitare, Şükriye'nin açıklamasına zar zor yetişiyor.

Beni hastane bahçesinde birkaç kez izlediğini açıklıyor. Sitare tarzımı belirlemiş ve beni ihtiyatlı kadın tavrı konusunda ısrarla eğitmiş olsa da ben yürürken, kapkara örtümle büyük adımlar atarken insanlar hâlâ bana bakıyorlardı. Beni sadece Batılı olduğum bariz olduğundan izlemediklerine işaret ediyor Şükriye. Bana etrafta "her şeyin sahibi" gibi yürüdüğüm için bakıyorlardı. Her yere yanımda bir koca ya da baba olmadan gidiyordum. Konuştuğumuzda da diyor Şükriye, gözlerine bakıyordum, utangaç ya da duygusal da görünmüyordum. Kıkırdamıyordum – gülüşüm daha boğuk türdendi. Ayrıca yüzüm çocuk gibi makyajsızdı, bileklerimde ve ellerimde hiç takı yoktu. Şükriye yine bana bakıyor, sonra özür diler gibi bir tavırla yine Sitare'ye dönüyor. Şükriye ona sözcükleri bire bir tercüme etmemesini söylüyor, çünkü çok rencide edici olabilir.

Ama Sitare alçak sesle güldü bile ve mesajı nazikçe iletti: "Senin şimdiden bir erkek olduğunu söylüyor. Sana öğretebileceği hiçbir şey yokmuş."

14. BÖLÜM

Romantik

ŞÜKRİYE

Şükriye'nin hatırlayabildiği en acı dolu andı. Aynı zamanda aşkı da ilk kez tadıyordu. O zaman bir kadın olduğunu en azından bir ölçüde anladı.

Doğum yapmak onu içinde dişi bir şeyler olduğuna ikna etmişti, gerçekten de bir kadın bedenine ve çok şükür ki daha fazlasına sahip olduğunun bir onayıydı bu. Doğum yapmak, erkek olmakla belki de her şeyi mahvetmediğini göstererek onu rahatlatmıştı.

Öğrenip gözlemlemeye çalıştığı tüm o şeylerden sonra –nasıl giyineceği, nasıl davranacağı ve nasıl konuşacağı– nihayet artık diğer kadınların onun hatasını yakalayacağından endişe etmesine gerek kalmamıştı.

Şimdi kanıtı vardı: O bir anneydi. Onlardan biriydi. Toplam iki oğlu ve bir kızı olacaktı.

Çocukların nasıl yapıldığı meselesiyse arkadaşları arasında pek tartışılmıyordu. Kimse fazla bilgili olarak tanınmak ya da Afgan kadınlarının üreme organlarına verdikleri isimlerden biri olan "mahrem bölgeler"le ilgili bir şeyi tartışmaya fazla istekli görünmek istemiyordu.

Seks tanım gereği Afganistan'da yasak: Evlilik, bunu karı koca arasında izin verilen bir eyleme dönüştürüyor. Bazen Şükriye'nin kadın arkadaşları talihsiz, kocalarıyla yatma "angarya"sıyla ilgili şakalar yapıyorlar. Herkesin "erkeklerin nasıl olduğunu" bilmeleriyle ilgili. Bazı kocalar bunu daha çok yapmak istiyor, bazıları sadece iş haftasının sonra erdiği ve hem kadınların hem de erkeklerin cuma namazı öncesi her zamankinden daha itinayla yıkanıp hazırlandıkları, karı kocalığın Afganistan'daki geleneksel perşembe gecesinde ısrarcı oluyorlar. Ama Şükriye hiçbir arkadaşına neyin normal olduğunu ve mahrem bölgelerde neyin nasıl hissedilmesi

ya da yapılması gerektiği konusunda bir şey sormaya yeltenmedi. Hiçbir arkadaşının seksten hoşlandığından bahsettiğini de duymadı, oysa onlara böyle kadınlar olduğu söylenmişti: Doğal olmayan ve müstehcen arzuları olan fahişeler. Bir de tabii yabancı kadınlar – yani aşağı yukarı aynı kategori.

Kendi özel meselesi de Şükriye'ye hep bahsedilemeyecek kadar tuhaf gelmişti. Kadın arkadaşlarından hiçbiri erkek olarak büyümemişti ve seksin ona kendisini neden "bir hiç" gibi hissettirdiğini eski erkek arkadaşlarına da kesinlikle soramazdı. Tasvir etmeye çalıştığında gergin gergin gülüyor: "Bir kadın olarak kocama aşk veremiyorum. Denedim, ama sanırım pek beceremedim. Bana dokunduğunda rahatsız oluyorum. Bir şeyler hissetmiyorum. Onu yok saymak istiyorum. Heyecanlandığında karşılık veremiyorum. Bütün bedenim olumsuz tepki veriyor."

Aslında çekinmesine neden olan şey fiziksel temas değil utançtı: Bir erkekle yatması doğru değildi, karısı bile olsa. "Diğer kadınların erkeklere hissettiklerini ben hissetmiyorum. Bunu sana nasıl açıklarım bilmem..."

Bize bakıp tereddüt ediyor: "Bazen kocamla yatmak bana çok zor geliyor çünkü o bir erkek. Bence ben de erkeğim. Kendimi erkek gibi hissediyorum, içerde. Sonra yanlış olduğunu hissediyorum, iki erkeğin beraber olmasının."

O zaman belki de Şükriye eşcinseldir?

Bir süre lafı dolandırdıktan sonra nihayet o soruyu açıkça sorduğumda Şükriye zerre kadar alınmıyor ya da mahcup olmuyor. Kadınlara da hiçbir çekim duymadığını itiraf ederken adeta üzgün. Onlardan uzak durmak ve daha zayıf cins olduklarına derin bir inanç beslemek Şükriye'de onlara karşı romantik bir çekime yol açmamış. Bir kadınla cinsel ilişkiye girmek de yanlış olurdu.

Şükriye genel olarak erkekleri kadınlara tercih ettiğinden son derece emin: "Erkekler güçlü, sert. Kadınlar çok hassaslar. Erkekleri anlıyorum. Onları çok kolayca anlıyorum."

Şükriye'nin ya da diğer *bacha posh*'ların erkek olarak yaşamaktan ötürü kendiliğinden eşcinsel tercihler geliştirebileceği sorumun tamamen yanlış olduğu ortaya çıktı.

Öncelikle Chicago'daki cinsiyet gelişimi uzmanı Dr. Robert Garofalo, kişinin kendi doğum cinsinden farklı bir cinsiyette bü-

yümesinin yetişkinlikte kendiliğinden eşcinselliğe *dönüşmediğini* açıklıyor. Ama belki de en önemlisi *bacha posh*'un eşcinselliğe dönüşüp dönüşmeyeceği sorusu, Afganistan'da yaşayan kadınların *herhangi* türden bir cinselliği benimseme, geliştirme ya da uygulama fırsatı olduğunu varsayıyor.

Böyle bir fırsatları yok.

Afganistan'da seks amaca yani aileye yeni oğullar getirmeye yarayan bir araç. Ama cinsel yönelim ya da tercih bu denklemin hiçbir yerinde kadınlar açısından bir etmen değil. Zoraki bir evlilikte kocayla seks yapmak bir mecburiyettir – çocuk sahibi olmak için yapılan bir şeydir. Ama ne zaman ya da nasıl yapılacağı bir şehvet, isteklilik ya da hatta bilinçli bir seçim meselesi bile değil. Hiç *seksüel* (*sexual*) olmaması beklenen bir Afgan kadınının kendisini *heteroseksüel* ya da *eşcinsel* diye tanımlaması ve bunun ne demek olduğunu açıklaması çok zor olabilir.

Dünyanın herhangi bir yerindeki herhangi bir kadının seksüel olabileceği fikri son derece yenidir. Ancak 1950'lerde Dr. Alfred Kinsey'in araştırması ve başka araştırmalar yardımıyla kadınların cinselliğinin de birçok açıdan erkeklerin cinselliğine benzediği fikri yerleşmeye başladı. Ondan önce Batı edebiyatında ve biliminde sağlıklı kadın, *aseksüel* kadındı.

Sekse herhangi bir biçimde ilgi gösteren kadınlar genelde bu rahatsız edici ve tehlikeli eğilimi iyileştirmek için tedaviye maruz bırakılırlardı. Sorunun kökeninde kadınların üreme organlarının bulunduğu düşünülüyordu: Yakın dönem edebiyatı 19. yüzyıl Avrupası'nda tüm zapt edilemez ve aşırı cinsel davranışları önlemek için bir kadının dölyatağının ameliyatla nasıl alınabileceğini kaydetmiştir. Bu duygu kadınların genital sakatlanması (*genital mutilation*) konusunda tüm dünyada hâlâ günümüzün savını oluşturmaktadır: İstikrarlı bir aile için aseksüel bir kadın eş daima tercih edilir.

Tabii burada 19. yüzyıl Avrupası'ndaki tıp uzmanlarının ve günümüzde çoğu Afgan kadın ve erkeğinin "bir kadın sadece üreme için var olduğundan cinsel açıdan hiçbir şey hissedemez ve hissetmemelidir" diye ısrar etmelerinde bir çelişki vardır. Aynı zamanda kadında altta yatan ve çok güçlü, sınırlandırılması gereken bir cinsellikten korkar ve şüphe ederler. Bir kez alevlendikten

sonra kadının cinselliğini kontrol altına almak imkânsız olabilirdi, o halde en iyisi bunu hiç teşvik etmemekti. Afganistan'da seksle ilgili dolambaçlı olsa da en ketum sohbetler genelde bu noktaya varır: Erkekler seksüeldir; kadınlar –eğer onlarda bir şeyler korkunç derecede ters değilse– o kadar değildir; bu da çoğu Afgan kadınının cinselliklerini keşfetmelerini ya da herhangi bir tercih geliştirmelerini zorlaştırmakta hatta imkânsız kılmaktadır.

Yine de elbette Afganistan'da kadınların cinselliği ve cinsel hisleri mevcuttur. Ama cinsiyette olduğu gibi dolambaçlıdır ve genelde bizim öğrendiğimiz tanımla bir ilgisi yoktur. İlginçtir ki baş başayken bu yasak konuda sıkıştırdığım birkaç genç bekâr Kabil kadınının tasvir ettikleri cinsel hisler soyut ve fluydu. Pornonun zıttıydı: Fantezileri erkeklere yönelmemişti ve cinsel eylemlerin hayalde canlandırılmasından oluşmuyordu, daha derin düşüncelere dalmak gibi tasvir ediliyordu; mastürbasyon sırasındaki bir fantezi "cennet", "güzellik" ya da sadece bir huzur ve keyif hissinden bir şeyler içerebilirdi. Ama mastürbasyon eylemini tek engelleyen utanç ve korku değildi – çocuklarla anne babaların genelde birlikte uyudukları küçük odalarda tek başına kalmak çok zordu. Ayrıca genç bir kadına belinin fazla aşağısında kendine herhangi bir biçimde dokunmanın bekâretine zarar verebileceği söylenmişti.

Evli bir kadının bir ölçüde kendi cinselliğini tanıması ve kendine nasıl dokunacağını çözmüş olması kocasıyla seksten keyif aldığı anlamına gelmeyebilir. Otuzlarındaki erkek bir Peştu doktor erkeklerin ona sık sık nasıl oğul yapılacağını sorduğunu onaylıyor ve bu da seksi tartışmanın bir bahanesi. Sohbet benzer bir örüntü izliyor: Bazı erkekler bir yandan kadınlarını "mutlu" etmek isterken bir yandan da "çok mutlu" olurlarsa kendilerinden başka erkekleri hayal edeceklerinden hatta ilgilenmeye başlayacaklarından korkuyorlar; sekse ilgi duymaya başlayabilir ve kontrolden çıkabilirlerdi. Kendi evliliğine gelince özgüvenle şöyle diyor: "Bence, nasıl desem... ben bitirmeden karım bitirmeli. İki defa bitirebilirse daha iyi olur."

Ama Kabilli bir kadının cevabı diğer birçok evli kadının seksle ilgili görüşünü yansıtıyordu: "Bana kalsa kocam bana bir daha asla el süremez."

Cinselliğin genelde bastırıldığı ve kadınların birazcık da olsa seksüel olabilecekleri fikrinin kayıtsızlık ya da endişeyle karşılan-

dığı bir yerde eşcinsellik bir sonraki tabu kademesinde yer alır. Seksin zar zor var olduğu bir yerde eşcinsellik kesinlikle mevcut değildir – özellikle de kadınlar örneğinde. Afganlarla eşcinselliği konuşma girişimi çoğu kez gerginlikle gülünmesine ya da konuşmanın açıkça reddedilmesine yol açar.

Eğitimli Afganlar arasında bile kadınların başka kadınlarla cinsellik yaşayabilmeleri hem gülünç hem de gizemli olabilir, çünkü bana açıklandığı üzere bu durum bizzat cinsel eylemin tanımına meydan okumaktadır. Bir erkeğin söylediği gibi: Penis olmayınca seks fiziksel açıdan her iki tarafa da düpedüz anlamsız gelir.

Müslüman ve Arap dünyalarındaki eşcinsellik tanımlarını bulabilmek için tarihi ve edebiyatı didik didik araştıran kıyaslamalı sosyolog Stephen O. Murray ve tarihçi, antropolog Will Roscoe, geçmiş boyunca lezbiyenliğe sadece "cüzi" referanslar buldular:

Evlilikteki heteroseksüel tutumun ifade edilmesinin bile şiddetle sansürlendiği çağdaş İslam devletlerinin çoğunda iki kadm arasındaki cinsellik hâlâ son derece örtüktür.

Yazarlar *Islamic Homosexualities (İslami Eşcinsellikler)* isimli kitaplarında 12. yüzyılda yaşayan coğrafyacı ve haritacı Şerif el-Idrisi'den de bir bölüm aktarırlar. Bu nadir metin kadınları tercih eden kadınların çok eski varlığını doğrular; hatta bunu neden yaptıklarına dair ilginç bir açıklama sunar – aynı zamanda da topluma nasıl bir tehdit oluşturduklarını açıklar:

Ötekilerden daha akıllı olan kadınlar da vardır. Erkeklerin birçok özelliğine sahiptirler, hareketleriyle, konuşma biçimleriyle ve sesleriyle erkekleri andırırlar. Bu tür kadınlar aktif partner olmak ve onlara bu fırsatı sunan erkeklere üstün olmak isteyeceklerdir. Bu tür bir kadın arzuladığı kişiyi baştan çıkarmaktan utanç da duymaz. Eğer onun meyli yoksa erkek onu sevişmeye zorlayamaz. Bu durum onun erkeklerin arzularına itaat etmesini zorlaştırır ve onu lezbiyen aşka yönlendirir. Bu nitelikteki kadınların çoğu eğitimli ve zarif kadınlar, yazmanlar, Kuran okurları ve kadın âlimler arasından çıkar.

Yazarın bunun tek meydana gelme sebebini nasıl uygun erkek partnerler olmayışına bağladığına dikkat edin – yani duruma bağlı

eşcinsellik denilen şeye. Ayrıca *eğitimli* bir kadının daha seksüel olabileceğini ve bu nedenle kadınları cinsel partner olarak erkeklere tercih edebileceğini ileri sürmektedir. Bu üstü kapalı kanaat günümüze değin Afganistan'da çoğu kişiyi düşündürmektedir: Kadınların eğitimi topluma zararlı olabilir ve nihayet insanlığın sonunu getirebilir. En iyisi kadınların idraklerini karanlıkta tutmaktır yoksa kadınlar için erkekleri terk etmeyi tercih etmek gibi tuhaf fikirler edinebilirler ve bunun sonucunda artık bebekler doğmaz.

Öteki cinsiyete gelince, çoğu Afgan erkeği *erkek* eşcinselliğinden sadece alay ve tiksinti hisleriyle bahseder; bu tür eylemlere kalkışanlar en dipteki insanlardır. Erkek eşcinselliği Afganistan'da resmi açıdan da mevcut değildir, komşu İran ya da diğer çoğu İslam toplumunda da. Eşcinsel ilişki büyük bir günah ve suç olarak kabul edilir.

Fakat burda bazı açık çelişkiler vardır.

Afganistan'da ve erkek eşcinselliğinin tarihsel bağlamında bir erkek pekâlâ eşcinsel *faaliyette* bulunabilir. Ama bu onu otomatikman bir *eşcinsele* dönüştürmez. Cinsel eylemdeki aktif ve pasif roller arasında bir ayrım yapılmaktadır, zevk "almak" ve birine itaat etmek arasında. Fail erkeksi erkektir, faile tâbi olansa zayıf taraftır, bir kadının bir erkeğe itaat etmesine benzetilir. Alıcı da eğer bundan çok hoşlanma belirtileri göstermiyorsa eşcinsel olmayabilir, gösteriyorsa eşcinsel bir kişi ya da bir *bedagh* olarak gerçekten de alenen suçlanabilir: *Bedagh*, pasif eşcinsel demektir.

Afganistan'da aktif roldeki erkek eşcinsel davranışının geleneksel açıklaması müsait kadınların yokluğuna dayandırılır. Ayrıca kadınlar öncelikle çocuk yapmak için kullanılmalıdır, ille de zevk için kullanılmaları gerekmez.

Oğlancılık da benzer biçimde meşrulaştırılır. Erkek cinselliği, serbest bırakılması gereken doğal bir baskı olduğundan bunun tam olarak nasıl gerçekleştiği o kadar önemli değildir. Küçük, zayıf bir oğlan tercih sebebi bile olabilir, çünkü bu çocuk bir kadın gibi lekelenmez. Ayrıca öfkeli ailenin misilleme yapma riski de düşüktür: Bir oğlana tecavüz etmek bir kadına tecavüz etmekten daha önemsiz bir suçtur. Ödül olarak fail maço kabul edilir ve "eşcinsellikten" olabildiğine uzaktadır.

Çocuk hakları örgütleri Afganistan'da küçük erkek çocukların eğlendirici, dansçı çocuklar olarak alınıp satıldığı ya da askeri komutanlar ve diğer güçlü erkeklerce seks kölesi olarak tutulduğu bozuk *bacha bazi* ya da "oğlanlarla oyun" pratiğini incelemeye kalkıştığında çoğu zaman bir sessizlik duvarıyla karşılaşıyorlar; birçok Afgan bunun varlığını kabul ediyor ama kendi cemaatlerinde gerçekleştiğini itiraf eden pek yok.

BM çocuk ve silahlı çatışma özel temsilcisi Radhika Coomaraswamy, 2011'de şunları söyledi: "Çok güçlü savaş ağalarının yanı sıra bütün güvenlik güçlerinin ve hükümet karşıtı güçlerin bölge komutanlarının hizmetinde dans öğretilmiş küçük oğlanlar var."

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu da (UNICEF) 2010'da bu geleneksel faaliyetle cinsel istismara uğrayan erkek çocuk sayısının muhtemelen "sıradan" erkeklerin daha yaygın cinsel istismarına uğrayan "sıradan" erkek çocukların yanında küçük bir oran olduğu konusunda uyardı. Yani eşcinsel davranış yasal ve dinsel açıdan sertçe eleştirilse de araştırmalar yetişkin erkeklerle erkek çocuklar arasındaki cinsel ilişkilerin geleneksel ve modern Afganistan kültürlerinde sıra dışı bir durum olarak algılanmadığı ve suç olarak görülmediğini göstermektedir.

Afgan erkekleri de ifadelerini son derece dikkatle seçerler; hiçbir zaman ilk ağızdan konuşmazlar, ama bazen küçük bir oğlanken başka, daha büyük bir erkeğin şiddetli saldırısına maruz kalan "birini tanıdıklarını" söylerler. Antropolog Charles Lindholm 1980'lerde Peştular üzerine çalışmasında şöyle yazmıştır: "Erkek çocukların hepsinin olmasa da çoğunun ilk cinsel deneyimleri pasif eğilimli akranlarıyla ya da müzmin bir *bedagh* olan büyük bir erkekle oluyor. Büyük erkekler bugün hâlâ himayelerine aldıkları, onlara her yerde eşlik edecek genç yakışıklı birinin dostluğunu kazanmaya çalışıyor olabilirlerdi, ama bu uygulama pek evrensel sayılmazdı."

Başka erkeklerin saldırısına uğrayan ve bundan hiç bahsedemeyecek kadar utanan söz konusu reşit olmayan cinsel şiddet kurbanlarının bir de sonunda büyüdüklerinde evlenip çocuk sahibi olmak için kadınlarla cinsel ilişki kurmaları bekleniyordu.

Bizim eşcinsellik diye düşündüğümüz iki razı tarafı içeren durum Kanada'daki bir Afgan mültecisi kendi deneyimlerini yazana dek Afganistan'da pek kaydedilmedi.

Yazar Hamid Zaher sekizinci sınıftayken diğer erkek çocuklara ilgi duymaya başlamasını anlatır. Afganistan'da küçük çocukların cinsel istismarı yaygın kabul görse de iki yetişkin erkeğin kendi rızasıyla ve eşit bir cinsel ilişki yaşaması "tamamen imkânsız"dır. Bu nedenle Zaher'in kendi cinsel eğilimini keşfetme ve araştırma yolu acı doluydu, akıl hastalığı teşhisi konulmasını ve sonunda ülkesinden kaçmasını içeriyordu.

Kadın eşcinselliğinin Batı'da kabulünün erkek eşcinselliğinden çok daha uzun zaman alması gibi bir Afgan kadınının cinsel eğilimini lezbiyen ya da biseksüel diye tanımlaması daha on yıllar sürebilir. Ya da başka bir şey olarak. Uzak gelecekte insanlar yaşamları boyunca *ya* heteroseksüel *ya da* eşcinsel olarak tanımlanmak yerine kişinin cinselliğinin daha değişken ve duruma bağlı olduğu kabul edilebilir.

Ama evliliklerin görücü usulü yapıldığı ve seksin üreme amacını taşıdığı bir yerde en yasak şeylerle akılları çelinen havai kadın düğün konuklarının gösterdiği gibi hâlâ romantizm kırıntıları bulmak mümkün. Afganistan'da aşk evlilikleri nadir olsa da bu tür hikâyeler çok yaygındır, hem erkekler hem de kadınlar, edebiyat ve şiirdeki maceralı ve genelde eziyetli ama ihtiraslı ilişkilerden etkilenerek kavuşma hayalleri kurarlar. Lisedeki bir kalp çarpıntısının yoğun hazzı burada bir ömür boyu hatırdan çıkmayabilir.

Birçok Afgan kadını gibi Şükriye de alyans takmıyor. Ama sağ elinde başta bahsetmek istemediği merak uyandırıcı bir gümüş yüzük var. Sonra ben bu yüzüğü veren kişinin ona gizlice tutkun olabileceğini ileri sürmeye cesaret ediyorum. Şükriye reddediyor: Yok, yok, öyle bir şey değil.

"Yakın olduğum, çok iyi bir erkek arkadaşım vardı. Yüzük ondan. Ama asla âşık değildim."

Aynı yüzükten iki tane var. Arkadaşı ona yüzüklerden birini vermiş. Öteki yüzüğü o gün bugündür kendi takıyormuş.

Kulağa çok romantik geliyor. Destek almak için Sitare'ye bakıyorum. Yüz ifadesinden bir şey anlaşılmıyor. Ona göre aşktan hiç anlamayan benim. Arabada bir anlaşmazlık yaşadık. Üniversiteden "bir arkadaşıyla" buluştuğunda onu idare etmemi istedi. Babası ararsa benimle olduğunu söyleyecektim. Ona bunun çok tehlikeli olduğunu söylüyorum. Ya bir patlama olur da anne babasına onun

nerede olduğunu söyleyemezsem? Ondan sorumlu olduğumda yanımda olması gerektiği konusunda ısrar ediyorum. Buna karşılık benim katı yürekli bir makine olduğumu söylüyor.

Sitare'nin nasılsa sonunda riske girip babasına benimle olduğunu söyleyeceğini biliyorum, tek yapabileceğim yakalanmaması ve bir intihar bombacısına fazla yaklaşmaması için dua etmek. Onun bunların hiçbirinden korkmadığını biliyorum.

Şükriye yüzük konusunda kesin konuşuyor. Aşk yok. Sadece arkadaş saydığı sekiz erkek var. Çocukluktaki çetesi. Hâlâ beraberler. Hasta olduğunda onu ziyarete geliyor ve düzenli olarak kontrol ediyorlar. Şükriye içlerinden birine daha yakın –okula beraber gitmişler ve sonra hastanede beraber çalışmışlar. Anne babası Şükriye'yi kendi evlatları gibi seviyormuş. Şükriye'ye hâlâ Şükür diyormuş. Aralarındaki bağın daha önce yanlış yorumlandığına örnek olarak arkadaşının annesinin bir zamanlar Şükriye'nin ona âşık olduğunu sanıp oğlu adına evlilik teklifi yapmak üzere anne babasının evine geldiğini anımsıyor.

"Çok moralim bozulmuştu. Annesine gidip her şeyi yanlış anladınız dedim. Biz âşık değiliz; ben bir erkeğim ve eğer oğlunla beraber olsaydık durmadan kavga ederdik– istediğin bu mu? Öfkelenmiştim. Annesi şöyle demişti, 'Ama ben âşık olduğunuzu sanmıştım.'"

Şükriye gülüyor. Bu düşünce çok gülünç. Onlar birader! Budala birtakım romantik çift değil. Arkadaşı da sonunda evlenmiş, Şükriye'nin tahmin ettiği gibi.

Şükriye aşkın tanımından emin değil.

"O benim en iyi arkadaşım, bazen başına bir şey gelirse nasıl yaşarım, diye düşünüyorum. Belki de aşk budur."

Bu konuda Allah'la bazı medeni konuşmalar yapmaya çalışmış. Ama bunlar sıklıkla sessiz, tek taraflı tartışmalara dönüyormuş. Belki de minnettar olmalıydı; Allah onu tek bir bedende hem erkek hem de kadın yapmıştı. Ama çoğu zaman kendisini bir başına hissediyor. Başının içindeki gürültü ona acı veriyor ve bu sesi ancak nadiren kesebiliyor. En iyisi üzerinde önlüğüyle işte olması. Şükür'ün hep yaptığı gibi diğer kadınlara korumacı davrandığında da kendisini iyi hissediyor. Bir erkeğin tacizine uğrayan bir kadın gördüğünde derhal karışıyor ve bütün kadınsı tavırlarını bir kenara

bırakıyor. Artık bıçak çekmese de erkeklere çok yaklaşıp, kollarını sallayıp, dövmekle tehdit ederek utandırmaktan çekinmiyor.

Şükriye bu davranış biçimine korsan Amerikan DVD'lerinde şahit olmuştu. Hep bir kahraman ve onun kurtardığı bir kadın vardı. Başkarakter kadın olsa bile hep daha güçlü bir erkeğe âşık oluyordu. Zor durumdaki kadınları kurtaran erkekleri izlemek Şükriye'ye büyük bir keyif veriyor. Ayrıca görünüşe göre Kabil'de televizyonu olan diğer tüm kadınların yaptığı gibi Hint ve Türk dizilerini takip ediyor.

"Aşk hikâyeleri gördüğünde bir duyguyla bağdaştırabiliyor musun?"

"Hayır. Ama çocuklarıma, anne babama, arkadaşlarıma ve çalışma arkadaşlarıma aşk duyuyorum. Aşk sadece bir eş için değildir bence."

Belki de romantik *aşk* kavramı başka bir sosyal kurgudur. Gerçekten de nasıl âşık olacağımızı öğreniyor ve âşık olduklarımızdan belirli davranışlar mı bekliyoruz? Karşılıklı olursa buna kimya diyoruz. Tıpkı havai Afgan genç kızlarının evliliği Bollywood filmlerindeki gibi hayal etmeleri gibi belki bizler de aşkın neye benzediğine ve nasıl hissettirmesi gerektiğine dair kitaplar okumuş ve bir sürü film izlemişizdir. Bize romantik olduğu öğretilen bazı ritüelleri yerine getiririz. Sonra şimdiden topladığımız materyalle mümkün olan en iyi romantik komedi senaryosunu oluşturmaya çalışırız.

Stanford Üniversitesi'nden biyolojik antropolog Helen Fisher, aşkın üç farklı türünü tanımlar: Esasen cinsel çekim demek olan *şehvet*. Bir başkasına yoğun özlem duymakla tanımlanan *romantik çekim*: Etki altındaki kişinin madde bağımlılığına benzer biçimde bir kişiyi ya da bir şeyi şiddetle arzulaması . Burada anahtar duygu istemektir, tıpkı bir eroin bağımlısının eroin iğnesine ihtiyaç duyması gibi. Son olarak bir başkasına duyulan sıcak, derin bir beraberlik hissi olan *bağlılık*.

Şükriye'nin aşkın ona neden hiç cazip gelmediği sorusuna bir cevabı yok. Ama televizyonu neden bu kadar çok sevdiğini biliyor. Başkarakterler arasındaki romantizm ona yabancı gelse de âşık bir çifti izlemek çok açık bir nedenden ötürü onu heyecanlandırıyor: "Mutlu sonları seviyorum."

Gerçekten evrensel olan bu olabilir.

15. BÖLÜM

Şoför

NADER

Afganistan'da kadınların araba kullanmaları kanunen mümkün. Tıpkı resmen mirastan pay alabilmeleri ve kocalarından boşanabilmeleri gibi. Ama çoğu zaman bunları yapamıyorlar.

Nader bir defasında sırf erkek kardeşlerini memnun etmek ve yine onlara göre Allah'ın rızası böyle olduğu için araba kullanırken başörtüsü takmıştı. Bu yüzden de neredeyse kendisi dahil birçok kişinin ölümüne yol açacaktı. Kabil'in birçok kontrol noktalarından birinde direksiyonun gerisinde örtülü bir baş görününce trafik sıkıştı, öteki şoförler kornalarını öttürdüler, bağrışıp havaya yumruklar savurdular. Camlarından dışarı uzanıp bağırdılar ve arabalarını üzerine sürdüler. Önüne geçip frene basanlar ve onu küçük bir fare gibi kapana kıstırmaya çalışanlar oldu.

"Seni rezil kadın, araba kullanmaman gerek!"

"Araba senin için değil. Mahvedeceksin!"

"Kocan seni dövsün!"

"Durdur arabayı! Yoksa buna mecbur kalırsın!"

Nader'in hiçbir tehdide boyun eğmemesi onları daha da öfkelendirmişti. Hissettiği şey cüretkârlıktan çok korkuydu. Bağrışlarım duymamak ve sadece önüne bakmak, sürüp giderken sarsılan Toyota Corollası'nı bu engelden uzak tutmak için iyice odaklanmalıydı. Nihayet Celalabad Yolu'na vardığında diğer birçok araba başka yönlere dağılmıştı. Ama bir araba onunla yarışmaya kararlı görünüyordu, aracını Nader'inkinin yanma getiriyor, gösteriş için motorunu bağırtıyordu. Diğerleri onu hem durduramamış hem de yoldan çıkaramamıştı, ama o en azından daha hızlı olduğunu göstererek Nader'e bir ders verecekti.

Erkeklerin toplumun bahşettiği neredeyse tüm imtiyazlarla beraber doğduğu bu ülkede kadınların güçleri açıkça o kadar

kırılgandı ki bu kişi münasebetsiz bir kadını derhal tersleme ve karşısında güç ve üstünlük gösterisi yapma ihtiyacı duymuştu. Nader kendi başına arabaya binerek hakkı olmayan bir imtiyaza erişmişti.

Nader onunla yarışmak istemiyordu, ama yavaşlamadı da. Sadece gözlerini yoldan ayırmadı ve aslında rahat ettiğinden daha hızlı sürdü. Onunla yarışan kişi bir süre sonra pes ettiğinde başörtüsü çekip çıkardı ve yolcu koltuğuna fırlattı. *Nadia'nın* araba kullanması istenmiyordu.

Dikiz aynasında kendine baktı. Kısa, kıvırcık saçları başörtüsünden düzleşmişti, elini saçlarından geçirdi. Sonra tekrar güneş gözlüklerini taktı ve başka dram yaşamadan eve döndü. Kardeşleri ona istedikleri gibi bağırabilirlerdi. Bu onun arabasıydı. Sonuçta motoru kendi başına tamir etmişti. Otuz yaşının tamamını bir erkek olarak yaşamıştı.

Diğer birçok kız gibi Nader de ondan sonra oğullar doğmasını temin etmek için doğar doğmaz ailenin *bacha posh*'u tayin edilmişti. İki abisi yeni orduya katılmıştı, böylece yeni oğullara duyulan ihtiyaç şiddetlenmişti, çünkü anne babası büyük çocuklarının tehlikeli görevlerinde öldürülmelerinden korkuyorlardı. Anne babanın sadece kızlarla kalması riskini almak istemiyorlardı. Ayrıca angaryaları yerine getirmesi ve küçükleri bir yerlere getirip götürmesi için evde bir yardımcıya ihtiyaçları vardı. Birçok komşusu Nader'in annesine bunun kesin işe yaradığını söylemişti – yeni doğan kızını oğlan gibi giydirmesi sihirli sonuçlar verecekti.

Sihir etkisini göstermiş, dört kıza ilaveten iki oğlan daha doğmuştu. Abileri Nader'in kadın olarak reşit olmadan önce tekrar kız haline dönmesi gerektiğini savunmaya başladılar, böylece arkadaşlarına ve akrabalarına karşı mahcup olmayacaklardı.

Ama Nader'in önce bir Mehran sonra da bir Zehra olduğu yaşamı hiçbir zaman Şükriye'ninki gibi olmadı: Nader evlenmedi. Kadın olmadı. Onun yaşamı diğer *bacha posh*'lardan farklı bir yön aldı.

Babası onun büyümesini izlemiş, pantolon ve sarıkla çok mutlu olduğunu görmüştü. Ne giymek istediğine kendisinin karar vermesi gerektiğini düşünmüştü: Kızına ilkgençliği ve yirmili yaşları boyunca hep "Kendini nasıl iyi hissediyorsan ve nasıl rahat ediyorsan onu yap. Bu hayatta bu kararı verecek olan sensin" dedi.

Nader'in durumunu devam ettirmenin bir nedeni daha vardı: Taliban iktidarında kadınlar genel olarak eve hapsedilmişlerdi. Ama Nader kontrol noktalarından uzak durarak şehirde bisikletiyle gezinebilirdi. Babası onun eve getirdiği hikâyelere genelde güler-di – çarşıya ya da diğer erkeklerle namaza gittiğinde nasıl herkesi kandırdığına dair hikâyelerdi bunlar. Kabil'deki aşağı yukarı herkes gibi babası da Taliban'dan düpedüz nefret ediyordu ve Nader'in kedi fare oyunu onların küçük direniş eylemleriydi. Bazen sırf babasını eğlendirmek için az kalsın yakalanacak olmasındaki dramı abartırdı.

Taliban gittiğinde bütün aile sevinçten mest olmuştu. Ama Amerikalıların ülkeye girdiği dönemde, Nader'in yaşlanan babası hastalandı. Öldüğü zaman ailenin hâkimiyeti ve Nader'in geleceği erkek kardeşlerine geçti. Onu evlendirmediler ama birkaç defa evliliğin kıyısına geldi: Akrabalardan gelen ve onu yola koymayı amaçlayan birçok evlilik teklifi geri çevrildi.

Birkaç hararetli aile tartışmasından sonra Nader kurtuluşunu buldu: Ailenin paraya ihtiyacı yoktu ve anneleri tekrar evlenmek istemiyordu. Erkek kardeşlerinin bitişikte kendi evleri olduğundan Nader yaşını başını almış annelerine faydalı bir erkek refakatçi olabileceğini savundu. Şimdi erkek kardeşlerinin annelerini merak etmesi gerekmeyecekti çünkü Nader hem onun hem de iki küçük kız kardeşinin namusunu korumak üzere yanlarında olacaktı. Evin dışındaki tüm işleri yapıyor ve evli kız kardeşlerinin angarya iş-lerini de görüyordu.

Şimdiye değin bu rol onun pantolon, tişört ve çoğu günler tercih ettiği şişkin, ince çizgili ceketiyle devam etmesine olanak tanımıştı. Bacaklarını hafif çarpıtarak yürümekte ustalaşmıştı ve alçak sesle konuşuyordu. Kabil'in evlerin kalın duvarlarla çevrili olduğu iyi kesimlerinden birindeki büyük, halı döşeli aile evinden çıktığında komşuların onu görebileceği korkusuyla başını öne eğiyordu. De-dikodu çok yaygındı ve Nader gereksiz yere hiç kimseyi kışkırtmak istemezdi. Çoğu kimsenin onun hakkında bildikleri tek şey annesi ve kız kardeşleriyle yaşayan bir adam olduğuydu.

Artık otuz beş yaşına yaklaşırken evlilik piyasasından sonsuza dek çıkmış olmayı umuyor çünkü artık birinin onu istemesi için düpedüz fazla yaşlı. Ayrıca kısır olduğunu umuyor. Erkek kardeş-lerinin karılarına ve kız kardeşlerine nasıl davrandıklarına bakınca

bir erkeğin idaresine girdiğini tahayyül edemiyor. Üniversiteye genç bir adam olarak gitti ve Kabil'deki küçük bir yazılım şirketinde yarı zamanlı bir ofis işi var, biraz para da kazanıyor.

Duanın gücü onda da etkisini göstermiş. Dört kız kardeşinin göğüsleri ve kalçaları gelişirken Nader'in ergenliğinin başlarında Allah'a yakarışları hep düz göğüslü, kalçasız kalmak ve âdet görmemekle ilgiliydi. Bunlar için her şeyi vereceğine yemin ediyordu. Allah onu duymuş ve on beş yaşında yani küçük kız kardeşlerinden tam iki yıl geç âdet görmüştü. Kalın kaşlarına el sürdürtmemiş, güneşte yüzünü yakıp cildini esmerleştirmek ve sertleştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmamıştı. Sakal ve bıyık için de dua etmişti ama sadece dudaklarının üzerinde çok hafif siyah tüyler bitmişti. Çok küçük, bir numara sporcu sutyeni göğüslerini güvenle gizliyordu. Yine de sağlama almak için biraz çöküyor, omuzlarını içe doğru çeviriyordu. Erkek kardeşlerinin ona tıpkı bir adam gibi göründüğünü söylemesinden daha iyi bir iltifat olamazdı. Kendi aralarında erkeğe dönüşünün kalıcı olduğunu konuştuklarını da duymuştu. Nader bunun böyle olması gerektiğini düşünüyordu: "Şimdi özgürüm. Hapsedilmek istemiyorum."

Yaşlanıp evlilik piyasasından çıkan *bacha posh*'lar için kullanılan bir tabir var. Nader bir *mardan kheslat*: yani "adam gibi." Bu bir kınama da bir iltifat da olabilir, bir erkeğin kafasına ve gücüne sahip bir kadına duyulan hayranlığın ve saygının ifadesi.

Zehra'nın durumunda olduğu gibi çocuk doğurma yaşma gelen ve doğurgan yıllarını süren bir kadının erkek gibi yaşaması bilhassa tartışmalıydı. Ama çocuk doğurmak için fazla yaşlandığında artık topluma cinsel bir tehdit olmaktan çıkıyordu. Carol le Duc'un bir zamanlar tanıştığından bahsettiği "Dayı" denilen kadın gibi daha geniş bir çevreden gönülsüz bir tanınma elde edebilir ya da itibari bir erkek olarak en azından hoşgörü kazanabilirdi. O noktada artık zaten bir kadın olarak faydasızdır. Bedeni bundan böyle çocuk veremeyeceğinden kimsenin mülkiyetine girmeyecek ve bu beden ancak o zaman daha çok kendisine ait olacaktır. Kısır bir Afgan kadını tam bir kadın sayılmaz ve esas mesele de budur: O dişilikten feragat etmiş bir kadındır.

Nader, kadınlığı reddeden ve şimdi Afganistan'da erkek olarak yaşamaya devam eden tek *bacha posh* değil. Veziristan sınırında

yer alan, şiddet olaylarının sık görüldüğü Host'ta yaşayan kırk beş yaşındaki Amir Bibi silah taşıyor ve köy büyüklerinden sayılıp fikirlerinin etkili olduğu yerel şurada yer alıyor. 2010'da İsveçli muhabir Terese Cristiansson'la görüştüğünde babasının onu yedi erkek kardeşinin arasında oğlu gibi yetiştirdiğini ve evlenmemesine izin verdiğini açıkladı.

Kendi cemaatinde itibari erkek rolünü oynayan bir başka kadm da elli yaşındaki Hukmina. O da Host'taki küçük Şaraf Kali köyünde yaşıyor, bu köydeki günlük tehditler hem Pakistan Taliban'ı hem de havadaki insansız hava araçları. Hukmina burada yerel vilayet konseyinin üyesi, ata biniyor ve yanında sürekli silah taşıyor. Savaş zamanında Ruslarla savaştı ve Taliban'dan kesinlikle korkmuyor. Erkek kardeşinin refakatçisi olarak yetiştirilen Hukmina "hiçbir zaman bir kadm gibi düşünmedim. Kendimi bir kadm gibi hissetseydim bunları yapamazdım" diye anlatıyor bize.

Vilayetinde hepsi erkek olarak yaşayan bir grubun onu desteklediğini söylüyor. Bu grupta on kişi varmış ama ikisi ölmüş.

Hem Batı hem de Doğu tarihi Hukmina'lar, Amir Bibi'ler ve Nader'lerle doludur. Neredeyse her dönemde, kadın olmak imkânsızlaştığında erkeklerin rollerini üstlenen kadınlar olmuştur. Genelde savaşçıların varlıkları hatırlanır çünkü savaşlar kaydedilmeye değer görülen erkekçe işlerdir.

1. yüzyılda, Romalı Triaria erkek zırhı kuşanarak savaştaki kocasına katıldı. 3. yüzyıldaki bir Suriye kraliçesi olan Zenobia erkek çocuğu gibi yetişmişti ve Roma İmparatorluğu'yla savaşa at sırtında gitti. Bu sıralarda Çin'de Hua Mulan babasının kıyafetlerini giyip savaşta onun yerini aldı. Jeanne D'arc'ın 1424'te bir baş melek gördüğü, bunun üzerine erkek asker kılığına girip Fransa'nın İngiltere'yle savaşma katıldığı çok söylenir.

Katolik Kilisesi görünüşe göre erkek gibi giyinen kadınları sadece onaylamakla kalmıyor, aynı zamanda cesaret ve diğer erkek niteliklerini sergileyenleri takdir edip ödüllendiriyordu. Urbana-Champaign'deki Illinois Üniversitesi'nden profesör Valerie Hotchkiss, Ortaçağ Avrupası'yla ilgili bir çalışmada kadınların karşı cinsin kıyafetlerini giymesi olgusunu evlilikten kaçma, cinselliği reddetme ve hep bakire kalma çerçevesinde tasvir eder. Hem Hildegard von Bingen'in 12. yüzyıldan kalma dinsel metinler derlemesi

Scivias hem de Thomas Aquinas'ın *Summa Theologica*'sı erkek kıyafetleri giyen kadınlara gerekli durumlarda izin verilebileceğini belirtmektedir. Diğer bir deyişle: Savaşta.

Hollandalı tarihçiler Lotte C. van de Pol ve Rudolf M. Dekker de 16. ve 19. yüzyıllar arasında erkek gibi yaşayan yüzün üzerinde kadını belgelemişlerdir. Çoğunun kadın olduğu ancak cesetleri savaş meydanından taşınırken anlaşılmıştır. Bu kadınlar "Avrupa boyunca..." çoğunlukla denizci ve asker olarak "...var olmuşlardı" ve muhtemelen hiçbir zaman bilinmeyecek daha çok örnek vardı.

Bu kadınlar günümüzde Afganistan'da bulunan *bacha posh*'lara benzer nedenlerle erkek kimliğini benimsemişlerdi: Bazılarının kendilerini ve ailelerini geçindirmeleri gerekiyordu. Diğerleri yolculuk etmek ya da zoraki bir evlilikten kaçmak için kılık değiştirmeliydi. Bazıları okuyabilmek için kılık değiştirmek zorundaydı, çünkü yüksek öğrenim kadınlara kapalıydı. İfşa olan birkaç kişi yasal takibata uğradı, ama ülkeleri için savaşanlara biraz müsamaha gösterildiğine dair kanıtlar var.

1600'lerde İsveç'te yetim Ulrika Eleonora Stålhammar orduya yazılıp hem kendisinin hem de beş kız kardeşinin geçimlerini sağladı, sonunda onbaşılığa terfi etti ve Ruslarla savaştı. İsveç kadınları arasında zoraki bir evlilikten kaçmak için erkek kılığında erkeklerle savaştığı bilinen başkaları da vardır. 1700'lerin ortalarında Briton Hannah Snell'in Hindistan'da James Gray adıyla deniz piyadeliği yaptığı bilinmektedir ve İngiliz Kraliyet Donanması'nda kırk civarında İngiliz kadınının hizmet ettiği kaydedilmiştir, komutanları başta bu durumdan haberdar değildi. Cephede erkek kılığında Alman kadınları da vardı. Fransa'dan Geneviève Prémoy vardı ve sonunda Kral XIV. Louis tarafından şövalye ilan edildi. Erkek olarak yaşayan kadınlar Güney Amerika'daki İspanyol fatihler (*conquistadors*) arasında da mevcuttu ve Kuzey Amerika'da kadınlar gizlice İç Savaş'a katılmışlardı.

Görünüşe göre 19. yüzyıl itibarıyla Avrupa'da erkek kılığına giren kadınların sayısında azalma olmuştur. Tarihçiler bunu örgütlü toplumun güçlenmesine atfediyorlar, zira sınır kontrollerinin yanı sıra askerlere zorunlu tutulan tıbbi muayeneler gibi çeşitli nüfus kayıt biçimleri kadınların erkek sayılmalarını zorlaştırmıştı. İşlevsel olmayan (*dysfunctional*), ilkel toplumlar kendilerini gizlemek iste-

yenlerin lehine işliyor; ne kadar az evrak ve ne kadar az herhangi türden bir kontrol varsa o kadar iyi – Afganistan'ın çoğu için bu durum hâlâ geçerli.

Avrupa'da da erkek gibi yaşayan kadınlar bugün hâlâ vardır.

Yüzlerce yıllık "yeminli bakire" uygulaması Kuzey Arnavutluk ve Karadağ'da yüz yıldan biraz fazla süre önce kayda geçirildi. Burada İngiliz antropolog Antonia Young 2000'lerin başlarında hâlâ erkek gibi yaşayan kadınların izini sürdü. Arnavutluk'ta Afganistan'a benzer biçimde kadim geleneklerin hâlâ muhafaza edildiği bir aşiret toplumu vardır. Toplum şiddetle ataerkildir ve baba soyuna dayalıdır (*patrilineal*), çocukların doğrudan babanın soyundan geldiğine ve kadının sadece bir taşıyıcı olduğuna inanılır.

Aile yapısı oğulların doğumuna odaklanmıştır ve kılık gibi dış işaretler kişinin haklarını belirler. Evlenen genç kızlar, kocalarının aileleriyle oturdukları eve taşınırlar. Erkekler aileyi korur, statülerini sağlama alır ve aile büyüklerine bakarlar – hatta eski inanışlara göre ölümden sonra bile ruhlarını korurlar. Erkekler ayrıca miras alabilir, kan davalarını çözebilir ya da intikamını alabilirdi.

Ama her ailenin bir lidere ihtiyacı vardır ve Arnavutluk'ta kadınların bazen bu rolü üstlenmesine izin verilir. Bazı kayıtlı örneklerde ailedeki tüm erkekler öldüğünde kadınlar bu rolü üstlenmiştir, ama daha sıklıkla, anne baba sadece kız çocukları olacak kadar talihsizse kızlar küçük yaşta hatta doğar doğmaz erkek tayin edilmiştir. Yeminli bakire yapısının özünde mutlak bakire kalma ve asla evlenmeme mecburiyeti vardı. Bu kızlar erkek gibi giydirilir, isimleri ince bir düzenlemeyle erkek isimlerine çevrilir ve onlara silah kullanıp avlanmak öğretilirdi. Ergenliğe girdiklerinde çoğu erkek niteliğinde uzmanlaşmış olurlar ve fiziksel görünümlerinin feminen olmayışım bununla telafi etmeye çalışırlardı.

Burrneshas denilen Arnavut yeminli bakireler Zehra, Şükriye ve Nader gibi hem zihinlerinde hem de tutumlarında, hatta fiziksel olarak tam bir erkek kimliği geliştirmişlerdi. Geç ve düzensiz âdet görerek, küçük, içe çekilmiş göğüslerle ve tok seslerle geleneksel erkek nitelikleri sergiliyor, tütün içip küfrediyor ve kadınları sık sık daha zayıf cinsiyet olarak yok sayıyorlardı.

Arnavutluk modernleşip dış dünyaya açıldıktan sonra yeminli

bakireler geleneğine hâlâ rastlanmaktadır ama son yıllarda zayıflamıştır.

Belki de bu zayıflama, kendilerine erkek süsü veren kadınların bir toplumdaki cinsiyet ayrımcılığının en açık göstergelerinden biri olduğuna işarettir, bu toplum öyle işlevsizdir ki değişmesi kaçınılmaz olmuştur. Arnavutluk'ta kadınlar vâris olabilince ve ev dışındaki günlük hayatta yer alacak hakları kazanınca erkeklere duyulan pratik ve mali gereksinim de azaldı ve şimdi kadınların erkek kılığına girmelerine eskisi kadar ihtiyaç duyulmuyor. Arnavutluk'un yüzyıllarca süren baskıyla mücadele geleneği şimdi neredeyse sona erdi ve bu geleneğin zayıflama hızı eğer sürekli savaştan ferahlığa çıkıp şiddetli yoksulluktan kurtulabilirse Afganistan'ın da değişebileceğinin bir göstergesi.

Araştırmacılar Arnavutluk'ta yeminli bakire uygulamasının ilk ne zaman ve nasıl başladığı konusunda hemfikir değiller. 15. yüzyıla dayanan Arnavutluk kanunları yeminli bakirelerden bahsediyor, demek ki bu gelenek en az bu kadar eski. Bazıları daha bile eski olabileceğini, İslam-Hristiyan medeniyetinin öncesine dayandığını ileri sürüyorlar.

Sırp tarihçi ve etnograf Tatomir Vukanoviç erkek gibi yaşayan kadınların –ve tahminen kız gibi yetiştirilen erkeklerin– tüm dünyada görülen bir olgu olabileceğini iddia eder. Afganistan'dan son derece uzak olan günümüz Arnavutluk'unda yetişkin kadınların toplum içinde erkek gibi yaşadıkları, *bacha posh*'a çok benzer bir uygulamanın hâlâ mevcut olması ataerkil toplumlarda buna duyulan evrensel ve tarihsel ihtiyaca işaret ediyor.

Bu durum aynı zamanda kızları *bacha posh* yapmanın kadınların tarihi boyunca başka yerlerde de uygulanmış ve tamamen gizlenmiş olabileceğini de göstermektedir.

16. BÖLÜM

Savaşçı

ŞAHED

Sitare bana sesleniyor. "Hadi! Çabuk! Acele et."

Pansiyonumun avlusunun öte tarafındaki evden dış kapıya doğru neredeyse depara kalkıyorum, Sitare'nin güvenlik görevlilerine kendisini siper ettiğini görüyorum. Arkasında başka biri duruyor, daha uzun ve bembeyaz giyinmiş.

Sitare hiç kadınsı olmayan bir biçimde kollarım sallayıp açıklama yaparken güvenlik görevlileri ona hayretle bakıyorlar: Evet, tesisteki silah yasağını biliyorlardı ve evet, tüm erkek ziyaretçilere üst araması yapılması gerektiğinden haberdardı. Ama bu ziyaretçi aslında bir kadındı ve bu nedenle ona dokunmamalıydılar. Tekrarlamasına gerek var mıydı?

Sitare, görevlilerin beyaz giymiş ziyaretçiye doğru ilerlemelerini önlemek için kollarını uzatıyor. Görevliler onaylamam için bana bakıyorlar; Sitare'nin söylediği doğru muydu? Yani bu kişinin aslında bir erkek olmadığı?

Başlarıyla Şahed'i işaret ediyorlar.

"Evet, bırakın geçsin. O bir kadın. Buna kefilim."

Şahed, Nader'in bir arkadaşı ve bilmeyenlere tıpkı diğer geniş omuzlu, atletik erkeklerden biri gibi görünüyor. Öğle yemeğimiz için erken geldi.

Sakallı güvenlik görevlileri uzaklaşmıyor, birbirlerine bakıyorlar. Nihayet görevlilerden kısa olanı dönüp giriş tarafındaki kulübede gözden kayboluyor. Öteki sessizce onu izliyor. Kapı kapanmadan birkaç bastırılmış kıkırdama dışarı sızıyor. Bu hikâye haftalarca anlatılacak.

Sitare onu daha fazla utançtan kurtarmak için küçük masanın üzerindeki ziyaretçi defterine Şahed'in adını yazıyor çünkü Şahed'in okuma yazması yok. Şahed etkilenmemiş görünüyor,

selamını başını hızlıca sallayarak veriyor. El sıkışmakla bir daha denememeyi öğrendiğim yanaktan öpme arasında bunda karar kıldık. Ben de onu başımı eğerek ve göğsümün sol tarafına dokunarak selamlıyorum, erkekler arasındaki hürmetkâr selamlaşma biçimi böyle. Görevlilerle ilgili özürlerimi savıyor; üzülmemeliyim. Böyle şeyler oluyor. Seçkin bir paramiliter polis gücünün üyesi olarak büyüme ihtimali taşıyan küçük anlaşmazlıklara öfkelenmemek gerektiğini biliyor.

Şahed genelde birkaç biçimde gizleniyor.

Biriminin çıkardığı kimlikte tam adı yazılı: Şaheda. Ayrıca doğum tarihi. Annesi Şahed'in hangi iktidar döneminde doğduğunu bile hatırlayamıyor, burada yaşı belirlemenin genelde en güvenilir takvimi bu. Şahed yaşını kestiremeyince birliğe yirmi sekiz yaşında yazıldığına karar veriyor ve kışın doğduğuna. Otuz yaşının üstü ona çok yaşlı görünüyor; ölüme fazla yakın. Daha büyük olabilir; ağzının çevresindeki derin çizgiler böyle olabileceğine işaret ediyor. Ama pek iyi de beslenmemiş.

Kabil'e onu eğitmek için gelen Amerikalılar yaş ya da cinsiyetle ilgili çok derin sorular sormamışlar. Gerçekten iyi insanlarmış aslında. Şahed bunu kadınlarını görünce anlamış. Kadın eğitimcileri ona çok benziyormuş. Geniş omuzları, hava şartlarından yıpranmış ciltleri ve beysbol şapkalarıyla makullermiş. Hiçbir kadın eğitimci başörtüsüyle ya da etekle gelmemiş. Evlilik ya da aşkla ilgili sıradan kadın sohbetlerini de hiç açmamışlar. Sadece Şahed'e nasıl düzgün silah kullanacağını ve nasıl yapabileceğini düşündüğünden daha hızlı ve uzun süre koşabileceğini öğretmişler.

Şahed güneş gözlüklerini ve parlak eşofmanlarını beğeniyor, ayrıca bazen eğitimdekilere cesaret vermek için Afgan Farsçasından birkaç sözcük kullanarak şaka yapmalarını, eğitimde başarılı olduğunda sırtına vurmalarını seviyordu. Erkekler kadın eğitimcilerin sırtlarına vurmasından kaçınırlardı, ama bu Şahed'e kendisini iyi hissettiriyordu. Bir keresinde bu eğitimcilerin birinden Oakley marka güneş gözlüğünü ödünç almış, bir başkası da Şahed'in bununla fotoğrafını çekmişti. Şahed hiç bu kadar şık olmamıştı – bir defasında tüm takıma bazı Amerikalıların giydiklerine benzer, üzerinde "DEA" harfleri olan kalın, büyük beden eşofman üstleri verildiği zamankinden bile daha şıktı. Şahed kendi eşofman üstünü evde, öğle yemeğinde

üniformalı yabancılarla kollarını birbirlerinin omuzlarına attıkları bir kutu fotoğrafın yanında saklıyor. Fotoğraflarda hep kocaman gülümsüyor, parmaklarıyla hep zafer işareti "V" yapıyor.

Amerikalılar neden paramiliter birimde olmak istediğini de fazla sorgulamamışlardı; bu iş düzenli polis görevinden çok daha meşakkatli. Kadın memurlar genelde kadın ziyaretçilerin üstlerini aramak üzere bakanlıklara güvenlik görevlisi olarak yerleştiriliyorlar. Bu tür hizmete hep ihtiyaç duyuluyor, ama bu iş Şahed'in hiç ilgisini çekmemiş, terfi fırsatı pek yok. Ama bu seçim daha çok parayla ilgili.

Şahed, Afgan ulusal polis gücüne ilk katıldığında yabancı birliklerin tesisinde narkotikle savaş biriminde eğitilmek üzere seçilmişti. Bu düzenli 250 doların yanında ayda 70 dolar daha demekti. Şahed minnettardı; bu on iki kişilik ailesine bakabileceği harika bir iş gibi görünüyordu. Belki de bu para bir cuma günü namazdan sonra pikniğe gitmeye bile yeterdi – bu ailesinin ilerde işler düzeldiğinde gerçekleştirmeyi sık sık konuştuğu bir lükstü. Bir bahçede hepsine yetecek ekmek, tavuk ve asitli içecekler. Çalışmaya başlayalı yıllar olmuştu ve hâlâ piknik hayalleri kuruyordu. Bu onun için en büyük ödülü simgeliyordu – zenginlerin güçlerini yeteceği bir şeydi. Ama para henüz buna yetmiyordu.

Şahed, terfinin ve daha yüksek maaşın hâlâ mümkün olduğunu hayal ediyor. Allah izin verirse. Glock'a, Makarov'a ve Kalaşnikof'a hâkimiyeti ona birimde iki numaralı keskin nişancı namını kazandırmış. Bıçak kullanmayı da biliyor. Dışarda sahadayken birini beline sıkıştırıyor, birini kamuflaj pantolonunun üzerine, çöl botlarının hemen yukarısında bacağına bağlıyor. Kaskı ve koruyucu gözlüğü yüzünü tamamen kapatıyor, birim olarak topluca hazırlandıklarında onu diğer, erkek üyelerden ayırmak mümkün değil. Hepsi sıraya girdiğinde Şahed'in boyu ortalarda kalıyor ve kaslarının görünümü diğerleriyle uyum içinde.

Gözleri o koruyucu gözlüğün ardına saklandığında Şahed o alçak, gizemli sesiyle konuşurken insanlar dinliyorlar. Hatta yol veriyorlar. Bazıları teslim olduklarını göstermek için ellerini havaya kaldırıyorlar. Neredeyse hiç kaçmıyorlar. Şahed söylediğinde çoğu hemen diz çöküyor, elleri sırtlarında, plastik kelepçelere razı oluyorlar.

Şahed'in birimi hep habersiz gelirdi, çoğu zaman karanlıkta. Bir defasında bir adam Şahed'in ayaklarına kapanıp ağlamış, onu öldürmemesi için yalvarmıştı. Şahed bundan rahatsız olmuştu. Ona ayağa kalkmasını, yine erkek gibi davranmasını söylemişti.

Şahed aşağılanmanın nasıl bir şey olduğunu iyi bilirdi. Maaşı bittiğinde ve otobüse verecek parası kalmayıp eve yayan gitmesi gerektiği günlerden bilirdi bunu – bir saat süren ve yarısı Kabil'i çevreleyen dağların yanı sıra yürümeyi içeren bir yolculuktu bu, dik yamaçlara dağılmış çamur evler her sağanakta aşağı kayma riski taşırdı. Elektrik yok, ısıtma yok, cep telefonu çok az çekiyor, her yatay yeryüzü katmanı bir sınıf ayrımını betimliyor. Yukarı çıktıkça toprak sevimsizleşiyor ve toprak sakinleri yoksullaşıyor. Kışın ilk kar buraya düşerdi ve yazın en kavurucu sıcağı burayı uzun süre terk etmezdi.

Kim bu kadar yükseklere yerleşirse yollarını kendi yapacak, suyunu kendi bulacak ve –gücü yeterse– Sovyet döneminden kalma yeniden doldurulabilir pillerden kendi enerjisini elde edecekti. Burası on yıldır bir neslin en büyük dış yardımlarından birini alırken çocukların kışın hâlâ donarak öldükleri Kabil'in dış mahallelerindeki kalıcı göçmen kamplarının sadece birkaç adım yukarısıydı.

Nader'in bize çok daha sonra katılacağını öğrendikten sonra öğle yemeğimiz için pansiyonun bitişiğindeki restorandan aldığımız üç büyük paket folyo kâğıdına sarılı kebabı ve mantıyı açıyoruz. Şahed, yanardöner yeşil basma kumaş kaplı kanepede otururken biraz sessizleşiyor. Ancak yere bağdaş kurup oturduğumuzda Sitare bana bir kereliğine çenemi kapatmam talimatını verdiğinde ("Afganlarlayken ya konuşursun ya da yemek yersin") gözlerinde bir nebze yumuşama beliriyor. Yemeğini sessizce yiyor. Sonra bir sigara istiyor. Her tür olurdu, ama en çok Kabilli satıcıların, karton kutuların üzerinde yazdığı gibi "Smoking Kills" ("Sigara İçmek Öldürür") dedikleri Amerikan markalarını seviyordu. Sigarayı kokluyor ve yakmadan önce yanlarını yalıyor ki yavaş yansın, sonra her nefesten sonra geriye ne kadar kaldığını inceliyor. Ucu yavaş yavaş külleniyor ve Şahed külü yerdeki kalın Pakistan halısına silkeliyor.

Bir restoranda buluşmak Şahed için küçük kiralık odama gelmekten daha çetrefilli olacaktı. Önceki güvenlik görevlisi olayı sakinliğini koruyamayacağı bir noktaya tırmanabilirdi. Güvenlik için

yanında sürekli küçük bir şey –genelde bir bıçak– taşımayı seviyor. Silahlı erkekler her yerde kabul görüyor, ama silahlı kadınlar bir kışkırtıcı, hem kamusal hem de toplumsal bir tehlike. Şahed'in bir polis memuru olması önemli değil – bu ancak hakareti ağırlaştırır. Onun silah taşıması korunmaya muhtaç olanların kadınlar olduğu bütün bir namus kavramını allak bullak ediyor.

Ama Şahed İsveçli bir diplomatın bana öğrettiği şeyi zaten biliyor: Kabil'deki herhangi bir kuruma girmenin en iyi yolu sadece metal detektöründen geçmektir. Bip sesi öttüğünde kişi buna uygun olarak şaşırmış ve mahcup davranır, derhal bir silahı, bıçağı ya da cep telefonunu teslim eder. Güvenlik görevlisinin bir baş hareketiyle teşekkür edip anlayış göstermesinden sonra kişi bedeninde başka bir yere zula edilmiş ikinci silahıyla içeri girer. Ziyaretçinin detektörden tekrar geçmesi ya da üst araması yaptırması çok nadiren istenir. O zaman bile küçük bir bıçak pantolonun içinde sırtın en dar kısmına kolayca sıkıştırılır, –ister kadın olsun ister erkek– güvenlik görevlilerinin elleri genelde buraya gitmez.

Nader çay içmek için bize katılana dek Şahed makyaj çantamdaki çakıyı kullanarak bana tüm bunları göstermişti. Kendi bıçaklarını –biri sırtında, öteki tüylü bacağına bağlanmış– pek yerinden çıkarmıyordu.

Kadın bedenleri içinde kısmen erkek olarak her ikisi de kendi çevrelerinden soyutlanan Zehra ve Şükriye'nin aksine Nader ve Şahed yetişkinliklerinin son birkaç yılını genelde beraber geçirmişler. Bu kim olduklarını anlamalarına yardımcı olmuş. Her ikisi de dindar Müslümanlar ve Allah'la nasıl iletişim kuracaklarını bir din adamına danışmışlar, erkek olarak yaşadıkları için Allah'ın onlara öfkeli olduğundan endişeleniyorlardı. Ama din adamı her birine Allah'ın yanlarında olduğunu ve durumlarında pek sıra dışı bir şey olmadığını söylemişti. Bunu kanıtlamak için de ikisini tanıştırmıştı.

Bundan önce Nader de Şahed de inançlarında tereddüde kapılıyorlardı. Ama şimdi birlikte en azından Allah'ın onlardan yüz çevirmediğine, bilakis onun eseri olduklarına karar vermişlerdi. Toplantımıza şimdi katılan Nader de her ikisinin inanmaya başladıkları şeyi açıklayan Şahed'i onaylıyor: "Kaderimizi Allah belirledi. Böyle olmamız onun kararı. O bizi erkek olarak yaratmadı ama bize erkeklerin tüm becerilerini ve kudretlerini verdi."

Bu her ikisine de makul görünüyor: Allah pratik ve cömert, birinin aileyi gözetmesini istiyor. Etrafta buna uygun bir erkek olmadığında Allah bu sorumluluğu bir kadına bırakabilir. Kabil Üniversitesi İslami çalışmalar mezunu olan Nader sözü tamamlıyor: "Kendimizi hiçbir zaman tam bir erkek ya da tam bir kadın kılamayız. Ama Allah'ın huzurunda iyi insanlar olabilmek için elimizden geleni yapıyoruz."

Dostlukları az bulunan cinsten: Nader, üst sınıf, Şahed ise bir işi olmasına rağmen toplumun en altına yakın. Erkek olmayı kendileri seçmedi ama şimdi tek bildikleri bu. Şahed çocukken evlere badana yapmaya giden babasının yanında gönüllü çalışmıştı. Taliban iktidardaydı, babasına oğlu olarak refakat etmesi daha kolay ve hiç kuşkusuz daha güvenliydi. Ama pek arkadaş edinmiyordu. Yoksul çocukların dışarda oynama ya da gezme fırsatları pek yoktu. Şahed'in erkek olması daha çok işle ilgiliydi. Ergenlik çağma geldiğinde erkekler ondan korkuyor, kızlarsa çekiniyordu. Yetişkinlik yaşamının çoğunu annesiyle ve kız kardeşleriyle evde geçirdi. Erkek kardeşleri evden ayrılalı çok olmuştu, ne iş bulabilmişler ne de biriyle evlenmeye güçleri yetmişti. "Beni yoksulluk bu hale getirdi" dedi, elleriyle yanaklarından aşağı bedenini işaret ederek.

Şahed olağanüstü yeşil gözleri ve arada sırada sergilediği gülümsemesiyle hem kadın hem de erkek olarak geleneksel cinsiyetlere meydan okuyan, çift cinsiyetli (*androgynous*) bir güzellikte. Üst dudağını hafif yukarı doğru büktüğünde ne düşündüğümü duyabiliyormuş gibi görünüyor: "Ailem zengin olsaydı ben kadın olurdum" dedi. "Beş, altı çocuklu." Sonra duruyor ve Nader'e bakıyor, Nader hemen espriyi anlıyor. "Belki de on, on iki çocuklu."

İkisi de bu fikre gülüyorlar. Çocuklar onlara göre değil. Eğer kadınlık annelikle tamamına eriyorsa bundan uzaklar. Nader'e de eskiden hep ne zaman tekrar kadın olacağını soruyorlarmış. O da hep tek kelimelik cevabını veriyormuş: *Asla.*

Eskiden çevresindekiler bir gün biyolojisinin ağır basacağını ileri sürüyorlarmış, evlenip çocukları olduğunda. Şahed de sırf onları susturmak için onaylıyormuş, ama bunun olmayacağını biliyormuş. Nader ve Şahed diğerlerinin de ifade ettiği şeye inanıyorlar: Ergenliğinin ilk yıllarım erkek olarak geçirdiysen artık

geriye dönüş yoktur. Doğaya karşı çıktığında doğa da uyum sağlar, bedeni zihne göre ayarlar. Nader ve Şahed ne olduklarından pek emin değiller ama kendilerini belirli bir cinsiyetle tanımlamıyorlar.

Zamanla kimliğe dönüşen bir hayatta kalma stratejisiydi bu. Şahed ondan önce gelen kadınların uzun tarihini yineleyerek ne olduğu hakkında bir fikir ileri sürüyor: "Erkeklerin daha cesur, daha güçlü ve daha muktedir olduğunu söylüyorlar. Ama bazı kadınlar erkeklerden daha cesur ve güçlü. Ben bir *savaşçıyım.*"

Yaptıkları tüm o ağırlık çalışmalarında ve şiddetli koşularda kendisini hem dayanıklılık hem de güç açısından diğer savaşçılarla kıyaslıyor. Zihnini yorgunluk düşüncesi ele geçirdiğinde daha çabuk kuvvetten düşüyor. Bu düşünceleri savdığında daha uzun süre dayanabiliyor. Onu eğiten Amerikalılar bir askerin güçlü bir bedenden çok güçlü bir zihne ihtiyacı olduğunu söylemişler. Annesi bazen üzülüyor, bir kadının bedenini onun gibi kullanmasının iyi olmadığını söylüyor. Ama Şahed önemsemiyor. Yorgunluk belirtileri göstermekten kaçınılmalı. Bir savaşçı konsantrasyonunu korumalı, bunun dışında bir kadm bedenine sahip olmasının bir önemi yok. Şahed onaylamam için bana bakıyor: Batı'da bunu herkes biliyor, değil mi?

Belki. Geleneksel savaş ve cinsiyet anlatısı Batılı toplumlarda da mevcuttur, ne var ki kadınların kendiliğinden iyi ve barışçıl bir yanları olduğu fikri çoğu kez çürütülmüştür. Ayrıca kadm savaşçılar mirasına rağmen kadınlar geleneksel olarak hâlâ korunması gereken kişiler gibi görülüyorlar. Kabul edilebilir cinsel davranış aralığının son yüzyıllarda daralması gibi bir kadının nasıl davranması ve neler yapabileceğinin tanımı da daraldı. Ölü ve yaralı askerler potansiyel bir siyasi sorun olagelmişti. Ölü ya da yaralı kadınları –anneler ve kızlar– açıklamak ve meşrulaştırmak daha da zordu. Son birkaç yüz yıldır birçok toplumun lideri erkekler savaşırken kadınların geride durmasını talep etmişti. Hatta kadınları savaş dışında tutmanın bir ülkenin medeniyet seviyesinin ölçüsü olduğu ileri sürülmüştü – tabii burada savaşın hiçbir biçimde medeni toplumların bir parçası olmadığı varsayılıyordu.

Erkekler de başka nedenlerden ötürü savaşı kendilerine ayırmak isteyebilirlerdi.

Kadınlar kadınlığa giden yolda âdet görme ve daha sonra belki annelik gibi geçiş ritüellerine (*rites of passage*) katlanırken erkeklik otomatik olarak böyle belirgin bir biçimde gerçekleşmiyordu. Antropolog David D. Gilmore 1990 tarihli *Manhood in the Making* (*Erkeklik Süreci*) çalışmasında maskülenlik kavramlarını incelediğinde birçok toplumda erkeklerin üzerindeki cinsiyetlerini kanıtlama baskısının kadınların üzerindekinden çok daha kuvvetli olduğunu görmüştü. Bir ülkenin onurunu ve kadınlarını korumak için savaşa gitmek hep bir erkeğin kendisini tanımlamasının emin bir yolu olmuştur. Bu nedenle kadınları savaşma eylemine dahil etmek erkeklerin kendilerini toplumda kanıtladıkları en etkili yollardan birini tehdit eder. Oğullarda "doğal" saldırganlık sayabildiğimiz şeyi küçük yaşlardan itibaren besleyerek müstakbel savaşçılar yetiştiriyoruz, diyor uluslararası ilişkiler profesörü Joshua Goldstein, *War and Gender* (*Savaş ve Cinsiyet*) kitabında.

Yine de kadınlar günümüzde Amerikan ordusunda faal görevdeki birliklerin yüzde on beşini oluşturuyorlar. Irak'ta ve Afganistan'da yüzlercesi vuruldu, öldürüldü ve sakatlandı. Oysa kadınların resmen "savaş görevleri"nde yer almasına izin verilmiyordu. Amerikan deniz piyadelerindeki ve kara ordusundaki görevlerin üçte biri kadınlara kapalıydı; Pentagon kadınların önündeki yasakları yeniden değerlendirmeyi henüz 2012'de kararlaştırdı. Kadınların bazı özel birimlerde hizmet etmesinin yine bilindik savlarla, büyük bir direnişle karşılanması bekleniyor: Savaş alanında kadınlar fiziksel ya da zihinsel olarak erkekler kadar güçlü değildir. Ayrıca kadınların bu kadar yakınında hizmet etmek erkeklerin dikkatini çok dağıtabilirdi. Ancak kadınların savaşa katılmasına izin verilmesi konusundaki en büyük tereddüt, birçok Amerikan askeri yetkilisinin açıkça belirttiği gibi bu durumun savaşın onur anlatısını değiştirmesi olabilirdi, yani erkeklerin kadınların ve yurdun koruyucusu olmaları gerektiği düşüncesini. Ordu için en tehlikelisi neden savaşmamız gerektiğini açıklayamamak olurdu.

Sevdiklerimizi hedef alan inandırıcı tehditler olduğunun gösterilmesi tüm savaşların kabul ettirilmesi için çok önemliydi, temelde yatan fikir de barışı korumak için savaşın gerekliliği olmalıydı. Batılı toplumlarda ve özellikle Amerikan siyasi tarihinde kadınlar hâlâ aileleri ve ülkeleri için onur timsalleri, *özgürlüğü savunmanın*

gerekçeleridir; günümüzde savaşa gitmenin en çok atıfta bulunulan nedeni onlardır.

Özgürlük ilginç bir kavramdır. Afganlardan kadınlarla erkekler arasındaki farkı tasvir etmelerini istediğimde yıllar içinde farklı cevaplar aldım. Afgan erkekleri çoğu kez kadınları daha hassas, ilgili ve fiziksel açıdan erkeklerden daha zayıf tasvir etmeye başlarken Afgan kadınları genelde daha önce hiç aklımdan geçmeyen tek bir farktan bahsediyorlardı.

Bir saniye durup bunun ne olduğunu düşünmek ister misiniz?

İşte cevabı: Zengin ya da yoksul, eğitimli ya da cahil, kim olurlarsa olsunlar Afgan kadınları, erkeklerle kadınlar arasındaki farkı genelde sadece tek bir sözcükle tasvir ediyorlar: *özgürlük*.

Yani: Erkekler özgür, kadınlar değil.

Sorduğumda Şahed de aynı şeyi söylüyor. O da özgürlüğü "kimsenin senin hayatının patronu olmaması" diye açıklıyor.

"Peki Batı'da erkeklerle kadınlar arasındaki fark daha mı az?"

Şahed ve Nader yine birbirlerine bakıyorlar, sonra tekrar bana dönüyorlar. Bilmiyorlar. Belki de ben onlara söyleyebilirim? Ama sonra Nader fikrini değiştirip bana zahmet etmememi söylüyor. Bunu duymak istemiyor. "Biz bir hiçiz. Batı'da da bir hiç olurduk."

Şahed daha umutlu, Amerikalı eğitimcilerden aldığı bilgi kırıntılarından etkilenmiş: "Batı'da insanların ne olduğunla ya da nasıl göründüğünle ilgilenmediklerini duydum."

Tam anlamıyla doğru değil. Ama bizim "özgürlük" anlayışımız farklı olabilir ve her nesilde değişir. Mesela Afganistan'da bugünkü savaşa "Kalıcı Özgürlük Harekâtı" adının verilme nedeni on üç yılı aşkın bir süre savaşmaya değer bir şey olduğuna işaret etmekti. Ama Amerikalı yazar Robin Morgan'a daha sonra Şahed ve Nader'den bahsettiğimde bugün bildiğimiz anlamda özgürlüğün evrim geçiren başka bir lüks olduğunu söylüyor. "[Doğum cinsi] Cins bir *gerçekliktir*; cinsiyet ve özgürlük *fikirdir*."

Hepsi bu fikirleri nasıl tanımlamayı seçtiğimizle ilgiliydi.

Tanıştığım kimi az eğitimli ama tam bir insan sayılmamanın bir ömürlük deneyimine sahip Afgan kadınlarının özgürlüğün dosdoğru ne olduğu konusunda kendilerine has görüşleri vardı. Onlara göre özgürlük, istenmeyen bir evlilikten sakınma ve evden

çıkabilme demek olurdu. İnsanın kendi bedeni üzerinde biraz söz hakkı olması ve ne zaman, nasıl gebe kalacağını seçebilmesi. Ya da okumayı ve meslek edinmeyi. Onlar özgürlüğü böyle tanımlıyorlardı.

Başka bir gün Nader'in evine geldiğimizde üç kız kardeşi de onu ziyarete gelmişti. Her birinin burkasının altında Hint tarzı, dore işlemeli sariler vardı. Bir kırmızı, bir sarı ve bir mor kız kardeş yerde etrafımıza toplandılar, on bir çocukları da mutfakla misafir odası arasında dağılmışlardı. Yeni yürümeye başlayan çocuklar ancak yerde azimle ileri geri emekliyorlardı, biz de çıplak ayaklarla yere oturmuştuk, sandaletlerimiz kapı tarafında bir köşeye yığılmıştı.

"Ben buna dayanamazdım" diyor Nader, çevresindeki kız ve erkek yeğen bolluğunun ortasında. "Sürekli hamile olmak ve birbiri ardına çocuk doğurmak zorunda olmadığımdan şanslıyım. Burada bir kadın olsaydım bütün hayatım bu olacaktı."

Nader'in kız kardeşlerinin itinayla makyaj yapılmış yüzleri uzun, kıvırcık siyah saçlarla çevrelenmiş. Kız kardeşlerden biri Nader'i bana açıklamaya çalışırken öne doğru eğiliyor: "Her Afgan kadını erkek olarak doğmayı tercih eder, anlıyor musun? Özgür olmayı?"

Öteki ikisi onu onaylıyorlar. Seçim şansları olsaydı erkek olarak doğarlardı. Nader bu rüyayı yaşıyor, bu nedenle bazen başka kadınlar onunla ilgileniyorlar. O, hepsinin tâbi olduğu kurallarla bağlı değil. "Nader kendi kendisini yönetmek istiyor" diye açıklıyor kız kardeşlerden biri. "Bizim gibi değil, bizi hep kocalarımız yönetiyor."

Başka bir kız kardeş, Afganistan'da bazı *bacha posh*'ların ergenliğe girdikten sonra neden erkek gibi yaşamaya devam ettiklerini anlamamı sağlamak için cevabı acı verici derecede basit olan tumturaklı bir soru soruyor: "Tam şu anda kapıdan erkek olarak çıkıp gidebilseydin ya da burada sonsuza dek kadın olarak kalacak olsaydın, hangisini seçerdin?"

Haklı. Eğer tek alternatif bir mahpus ya da köle gibi yaşamaksa kim kılık değiştirip kapıdan çıkmaz ki? Cinsiyetinden feragat etmek insanın dünyaya erişmesine olanak tanıyacaksa kim saçın uzun ya da kısa olmasına, pantolon ya da eteğe, feminen ya da maskülene gerçekten önem verir ki? Bu kavrayış cinsiyetin gizemlerine

ya da belirli bir cinsiyete talip olma konusuna nokta koyuyordu. Eğer özgürlükle değiştirilebilseydi dünyadaki birçok kişi saniyeler içinde cinsiyetinden kurtulmaya gönüllü olurdu.

Nader'in, Şahed'in ya da Afganistan'da erkek olarak yaşayan diğer kadınların gerçek hikâyeleri pek cinsiyet normlarını nasıl yıktıkları ve bunu yaparak ne olduklarıyla ilgili değildir. Daha çok şununla ilgilidir: Cinsiyet ile özgürlük arasında, daha büyük ve daha önemli bir fikir olan *özgürlüktür*. Hem Afganistan'da hem de bütün dünyada. Kişinin cinsiyetini tanımlaması ancak özgürlük elde edildikten *sonra* gelecek bir meseledir. O zaman kişi bu sözcüğün içini yeni bir anlamla doldurmaya başlayabilir.

Özgürlük aynı zamanda kız kardeşlerin *beni* sorgulamak istedikleri şey.

Batılı kadınlar, onların duydukları bütün o sözde özgürlükle ne yapıyorlardı? Biraz fısıldaştıktan sonra içlerinden biri bana dönüyor: "Her istediğini yapabilirsin ve sen kalkıp *Afganistan*'a mı geliyorsun?"

"Tozu için mi?" diye espri yapıyor. "Yoksa savaş için mi? Hep savaştayız."

Bu bir soru olmaktan çok bir beyan ve diğer kız kardeşler de ona katılıyorlar; bir kadının herhalde dünyanın herhangi başka bir yerinde olabilecekken kalkıp Afganistan'a gelmesi çok tuhaf. Onlara göre tuhaf olan bir başka şey de babamın buna izin vermesiydi.

Nerden başlayacağımı bilmiyorum, susuyorum.

"Hayatını böyle mi harcıyorsun?" diye devam ediyor kız kardeş, sessizliğime inanamayarak. "Bir aile istemiyor musun? Çocuklarının olmasını?"

Biraz kaygılı görünüyor.

"Evlenmek için fazla beklememelisin. Çocuk sahibi olmak için çok yaşlı olacaksın!"

Evet. Şimdiden çok yaşlı olabilirim, diyorum.

Sitare mahcubiyetle yere bakıyor. Üç kız kardeş bakınıyorlar, sonra biri yine sözü alıyor ve cevap istedikleri soruya geliyor.

"O zaman bir kadın olarak yaşamının amacı nedir? Anlamı nedir?"

"Pekâlâ bir erkek olarak da doğabilirdin" diye araya giriyor öteki. "Şimdi seni kadın yapan ne var?"

"Sen özgürsün" diyor birinci kız kardeş tekrar. "Canın istediğinde çıkıp gidebilirsin. Ama senin için de üzgünüz."

Nader'e göz atıyor.

"Kız kardeşimizin de bazen üzüldüğünü biliyoruz. Şu üzücü erkek olma meselesi yüzünden."

Nader mahcup ve belki biraz rahatsız olmuş görünüyor. Tek kulağında üç delik olan, puantiyeli tulum giydirilmiş emekleyen bir çocuk ona doğru yalpalayıp kucağına manevra yapıyor.

Nader'in yüzü değişiyor ve kız yeğenini iki eliyle tutmak için yerdeki pozisyonunu ayarlıyor. Kızın seyrek siyah saçlarının kokusunu içine çekmek için başını eğiyor. Bir an gözlerini kapatıyor.

"Çocuklardan birini bana ayırmalarını söyledim" diyor bana, başını kız kardeşlerine doğru eğerek. "Onlarda çok var. Biri benimmiş gibi yapabiliriz."

Kız kardeşleri başlarıyla onaylıyorlar. Hepsi bu konuda mutabıklar.

Direksiyondaki Nader'le birlikte evin yolunu tutup Kabil'in dış mahallelerinde manevralarla ilerlerken –Nader bu iş için tutabileceğimiz tüm erkeklerden daha iyi ve güvenli bir şoför olduğunda ısrarcı– birden şöyle diyor: "Sizi *bacha*'larıma götüreceğim."

Sadece evet deyip fazla soru sormaması için Sitare'nin elini sıkıyorum. Elbette Nader'in çocuklarıyla tanışmak isteriz.

Sitare, Nader'in ön koltuktan fırlattığı telefonu yakalıyor. Bize ne göstermek istediğini görmek için başlarımızı birbirine yapıştırıyoruz. Burda, minik bir cep telefonu karesinin ortasında Nader kollarım iki gencin omuzlarına atmış. Her ikisi de takım elbise giymiş, erkek fatma saçları geriye taranmış. Genç, ışıldayan yüzlerinin çizgileri yumuşak ve gözleri kendinden emin, cüretkâr. Sevimli olmaya çalışmıyorlar, mutsuz da görünmüyorlar: Hepsi kocaman gülümsemiş, dişleri ortada.

Nader tepkimizi görmek için arkasına dönüyor. Araba kullanırken yola bakması gerektiğini söylememem gerektiğini biliyorum.

Bu çocukların kendi himayesinde olduğunu söylüyor. Nader'in çocuğu yok, ama mirasını inşa etmeye başlamış bile. Bu çocuklar onun *bacha*'ları, müstakbel karşıt nesil olmak üzere yetiştiriliyorlar.

17. BÖLÜM

Karşıtlar

NADER'İN OĞLANLARI

İzleyiciler susturuluyor. Antrenör, Afgan aksanıyla Kore dövüş terimleri bağırıyor. Kolları ileri uzanıyor, ellerini aşağı indiriyor ve parmakları yeri işaret ediyor.

Başla!

Dövüşçülerin birinin kız birinin erkek olduğu söyleniyor. Birbirinin eşi beyaz tunikler ve bol pantolonlar giymişler, kasklar da yüzlerinin çoğunu örttüğünden kim olduklarını seçmek imkânsız. Tüm gözler danslarına kusursuz bir ritimle başlayan iki dövüşçünün üzerinde: *Hop, hop*, ayrıl. *Hop, hop*, birleş. *Hop, hop*, tekme. Bir bacak birden yükseliyor, bir beden onu engelliyor; bir baş kendi çevresinde dönüp yere düşüyor. Adrenalin yükselmesine kapılıp bir an çarpışıyorlar, birbirlerine yapışıyorlar, boğuk sesler çıkıyor. Yine ayrılıyorlar.

Başörtülü antrenör araya giriyor: "Hayır, hayır, hayır. Ayaklarınızla dövüşün. Ellerinizle değil!"

Elleri aşağı iniyor.

Mola.

Nefes nefese kalan iki dövüşçü bedenlerinin üst kısmını eğerek hızlı, saygılı selamlarını veriyor, dar kasklarını çıkarıyorlar. Mavi kaskın altında hafif kalın dudaklı bir dövüşçü var. Kırmızı kasklı, sırık delikanlıdan daha uzun ve belki birkaç yaş daha büyük. İkisinin de siyah kısa saçları başlarına yapıştırılmış ve alınları terden pırıl pırıl. Pantolon ve tunik giymiş diğer iki genç öğrenci sessizce banktan kalkıyorlar. Şimdi sıra onlarda. Kaskları ve göğüs koruyucuları almak için sabırsızlanıyorlar – on sekiz öğrenci sadece tek bir takımı paylaşıyor.

Banktaki başka bir kız daha önce tekme yediği sol gözünün üzerinde bir Mountain Dew kutusu tutuyor. Kutuyu indirip ikinci

raunt için hazır olduğunu söylüyor. Birinci rauntta görünüşe göre burada hiç kimsenin gerçekten anlamadığı bir sisteme göre erkek rakibinden fazla puan almıştı. Birazcık daha hızlıydı; darbeleri savuşturmak için başını daha rahatça eğiyordu.

Sahel birkaç hafta önce uçan bir bedenin çatlattığı aynaya doğru eğiliyor. Elleri kalçalarında başını eğiyor ve zor nefes alıyor. Okula gidip gelirken inip çıktığı üç kat merdiven hariç, "el ve ayak sanatı" anlamına gelen Kore dövüş sporu tekvando onun için haftanın tek fiziksel egzersizi. Bu çoğu Afgan kızının kaldırabileceğinden fazla. Nader onun yanına gidiyor ve sırtına hafifçe vuruyor. Sahel'in ağzına bir gülümseme yayılıyor. Sahel, Kandaharlı bir Peştu ve üç küçük kız kardeşi var. Nader'i akıl hocası ve fahri abisi sayıyor. Gerçek ailesinde abi olan kendisi. On yedi yaşında ve tüm *bacha posh* arkadaşlarından büyük, bu arkadaşlarından bazıları evlenip kayıplara karışmış. Ama Sahel'in öyle sessiz sedasız gitmeye niyeti yok. Nader'e şimdiye dek defalarca şöyle demiş: "Asla kimsenin hizmetçisi olmayacağım. Asla."

Cebinden buruşturulmuş bir bandana çıkıyor; kısa saçlarının çevresine bisikletçiler gibi arkadan düğüm atarak bağlıyor. Kabul etmediğini vurgulamak için salladığı başında Amerikan kartalı var. Sahel özgürlüğü için savaşacak ve Nadel onu destekleyeceğine söz veriyor. Zehra'nın aksine Sahel yalnız değil ve Şükür'ün kendi döneminde olduğunun aksine, yetişkinliğe yaklaşan bir gençler grubunun içindeki tek *bacha posh* değil.

Kabil'in Khair Khana mahallesindeki bir bodrum Nader'in himayesindekileri konuk ediyor, haftada bir burada tekvando çalışmak için toplanıyorlar. 2008 Pekin Olimpiyat Oyunları'nda Afganistan bir madalya kazanınca bu spor futbol ve kriketle eşit düzeyde bir ulusal gurur haline gelmiş. Beş fazla büyümüş *bacha posh* kendilerini ritüeli andıran, yoğun ve şiddetli bir yakın temas dövüşüne kaptırmışlar – bunu bir hobi olarak gördükleri pek söylenemez, hepsinin hedefi şampiyon olmak. Bu küçük yeraltı mekânında Nader hem tekvando hem de kendi örgütlü direnişini öğretiyor.

Banktaki dinlenme esnasında her duruma değiniliyor.

Evde kendinizi nasıl faydalı kılacaksınız. Evlilik yerine nasıl okumayı ve ileride aile için bir gelir elde etmeyi savunacaksınız. Abileriniz tüm bunlara bir son vermeye karar verdiğinde nasıl acil

durum planları yapacaksınız. Okulda hakkınızda söylenenleri nasıl kulak ardı edeceksiniz.

Köleleştirilmektense toplum dışında yaşamak daha iyidir, diye öğüt veriyor Nader çıraklarına. Eğer *Nader* bunu yapabildiyse, bir kadın olmaya bu kadar uzun süre direnebildiyse onlar da yapabilirdi. En büyük engelleri şimdiye dek aşmışlardı ve neredeyse yetişkindiler. Nader biraz şansları varsa yakın zamanda zaten kimsenin onlarla evlenmek istemeyeceğini söylüyor. Bu arada eğitimlerini tamamlayıp bir iş bulabilirlerse anne babaları için, gelinleri olarak başka ailelere olacaklarından çok daha değerli olacaklardı.

Nader'e göre onun rehberliği siyasi ya da okuduğu herhangi bir felsefenin parçası değil. *Bacha*'ları için pratik olmaya çalışıyor: Kız olmaya yeterince uzun süre direnirlerse hem zihinleri hem de bedenleri yenilmez duruma gelecektir. Geri dönüşü olmayan, erkek niteliklerinin kökleştiği bir noktaya ulaşacaklardır. Nader'in savaşçı arkadaşı Şahed'in belirttiği gibi fiziksel eğitim zihinsel kararlılık geliştirmeye de yardımcı oluyordu.

"Sence muhafazakârlar neden kadınların spor yapmalarına izin vermiyorlar?" diye soruyor Nader, açıklama mahiyetinde.

"Birbirinize dokunduğunuz için mi?" diyorum.

Evet, o da var, diye onaylıyor Nader.

Bu tür karma uygulamalar dışarda son derece tartışmalı olurdu.

"Ama bunun bir nedeni de bedenlerimizi kullandığımızda artık kendimizi zayıf hissetmememiz. Bir kız, bedeninin gücünü hissettiğinde başka şeyler yapabileceğini de bilir."

Nader burada zihinle beden arasında ilişki kuran ilk kişi değil. Ketum bir spor antrenörü kadrosu, Taliban'ın devrilmesini izleyen son on yılı kadın takımlarla çalışarak geçirmiş ve bu da birçok Afgan muhafazakârını çok rahatsız etmişti.

Bir defasında idmanları esnasında başörtülü ve bol eşofmanlı atletik kadınlardan oluşan Afganistan'ın tek kadın bisiklet takımının peşine takılmıştım, çamurlu arka sokaklardan geçerlerken hem erkeklerin hem de burkalı kadınların alaylarına yol açmışlardı. Bisiklet üzerindeki genç kadınlar Kabil caddelerinde açık bir kışkırtıcı ve müstehcenlikti, bu sporcular genelde şehir içinde idman yapmaktan kaçmıyorlar. Bunun yerine antrenör onları huzur içinde bisiklet sürebilecekleri bir dağa götürüyor. Kadınların idman

yapmasına izin veren birkaç boks kulübü de var, bazen yanlarında genç bir erkek refakatçi olması isteniyor.

Nader futbol da öğretiyor. Oyuncuların çoğu başörtülü, normal kızlar ama birkaç Kabil takımında ergenliğin çeşitli aşamalarındaki *bacha posh*'lar da var, Nader kanıt olarak *Facebook*'tan ve cep telefonundan fotoğraflar gösteriyor. Takımın *bacha posh*'u genelde başına bir bandana takıyor ya da hiçbir şey takmıyor, diğerlerinin yanına dizilip poz verirken cüretkâr bakışlarını kameraya dikiyordu.

Kadınlar ve spor, namus kültüründe kadınlar ve savaş gibi klasik bir anlaşmazlık nedenidir. Spor müsabakalarının anlamı kadınların dışardan bakıp erkek rakiplere hayran olmaları ve sonra kazanana ödülünü takdim etmeleriydi. Bir toplum ne kadar ayrışmış ve muhafazakârsa kadınların spor yapmasının önündeki engeller de o kadar katı oluyordu.

Olimpiyat Oyunları yeniden düzenlenmeye başladıktan yüz yılı aşkın bir zaman sonra Suudi Arabistan ilk defa iki kadın sporcusunu 2012 Londra Olimpiyatlarına gönderdi. Afganistan bir kadın –koşucu– gönderdi. Brunei ve Katar da ölçülü bir tavizle ilk kez birkaç kadının katılımına izin verdi. Bu ülkelerde sporcu kadınlar hâlâ hassas bir kültürel konudur ve birçok muhalifi vardır. Çoğu kez dine ya da hükmü olmayan bir bilime gönderme yapılarak aynı klişe tarihsel savlara hâlâ başvurulmaktadır: Fazla fiziksel egzersiz kadınlar için tehlikeli olabilir. Onları izleyen erkekler, hareket halindeki kadm bedenlerini bir anlığına görerek çok heyecanlanabilirler. Ayrıca (daha da önemlisi) sahada kadınlar olduğunda erkek sporcuların dikkatleri hiçbir rekabet sporuna kendilerini veremeyecek kadar dağılabilir. Hem kadınlar dışardan tezahürat yapmadıktan sonra kazanmanın hatta şerefiyle oynamanın ne anlamı vardı?

Bu hükümetlerin kadınların spor yapması konusundaki isteksizliklerinin asıl nedenleri elbette tam Nader'in düşündüğü gibiydi: Kendi fiziksel gücünü hisseden bir kadın başka şeyler yapabileceğini de düşünebilirdi. Bütün bir toplum cinsiyet ayrışması üzerine inşa edildiğinde bu tür fikirler refahı ve gücü ellerinde tutmak isteyenlere sorun çıkarabilirdi.

On sekiz yaşındaki Tacik *bacha posh* Hangam bize katılıyor. Sahel gibi onun da başının etrafına bir bandana bağlanmış. Onunki şal desenli ve pistten şimdi çıktığından nefes nefese kalmış. Normalde daha iyi olduğunu söylüyor Nader'e, aklının başından gittiğini itiraf ediyor. Dışarda geri geri park etmeye çalışırken başka bir arabaya çarpmış. Stop lambalarından biri kırılmış ve babasının kızacağından endişe ediyor. Araba onun için değerli. Nader onu sakinleştirmeye çalışıyor. Babası affedecektir. Ailenin Hangam'ın erkek görünümünü sürdürmesi hakkında katlanmak zorunda kaldığı tüm o dedikodulara rağmen babası hâlâ mahalle baskısına boyun eğmemişti. Ailesini nasıl geçindirdiklerini sorgulayan komşulara ve diğerlerine "kendi işlerine bakmalarını" söylüyordu. Hangam'ın ailesinde geçmiş nesillerde birçok *bacha posh* olmuştu. Bunların çoğu, parası olanların yapabildiği gibi sonunda yurtdışına taşınmıştı.

Küçük kız kardeşinin saçları tepeden atkuyruğu yapılmış. Sadece dışarı çıkarken başörtüsü takıyor. Babaları konusunda lafa karışıyor: "Bana da *bacha posh* olmamı önerdi, ama ben hayır dedim."

Birkaç gün önce Hangam'ın babasıyla tanıştığımda evlilik seçeneğinin kızı için tamamen ortadan kalkmadığını söyledi, eğer isterse ve Afganistan'da kalırsa olabilirdi. Kızının potansiyel kocasını "eğitimli ya da liberal; aydın biri" diye tasvir etti. Kocası Hangam'ın isterse erkek kıyafetleri giymesine ve babasından aldığı eğitimi kullanmak için dışarda çalışmasına izin vermeliydi. Ama kızının "işe yaramaz bir adamla" evlenmesine asla müsaade etmeyeceğini söyledi bana.

Kabil'de bahsettiği türden bir adam bulmak zor olabilirdi, ama babası bunun imkânsız olmadığına inanıyor. Gençken Ruslardan kadınların toplumun bir parçası olmaları ve eve kapatılmamaları gerektiğini öğrenmiş. Taliban yıllarında ailesini İran'da yaşamaya götürdüğünde Tahran'daki mahallelerinde her yaştan *bacha posh* görmüş. Onun yorumu İranlıların bir ülke onu geriye götürmeye çalışanlarca yönetildiğinde dinsel ve kültürel dayatmaların yok sayılabileceğini görecek kadar zeki olduklarıydı. Ayrıca birazcık direnişin iyi bir şey olduğunu düşünüyordu. Eğer yabancı birlikler çekildikten sonra Afganistan kötüye gider ve yeni bir iç savaş çıkarsa tekrar Tahran'a dönmeye çalışacaktı. En kötü ihtimalle Hangam'ı kendi başına yaşaması için yurt dışına gönderecekti.

Bunun için imkânı vardı: Bir hapishanede çalışıyordu ve kimin parmaklıkların ardında kalıp kimin çıkacağını etkiliyordu. Kendi durumlarının "yeniden değerlendirilmesi" için iyi para ödeyenler de hep oluyordu.

Tekvando çalışması bittiğinde kızlar grup fotoğrafı çektirmek için yalvarıyor, aynalı duvarın karşısına diziliyorlar. Kimin Nader'in yanında olacağı konusunda atışıyorlar. Delikanlılar grubu sonunda çete lideri olarak tek eli kotunun cebinde, bacaklarını açmış duran Nader'in etrafına yayılacak bir düzen alıyor. Hepsi kalçalarını öne doğru çıkarıyor ve çeneleri aşağıda, dudakları birbirine bastırılmış halde poz veriyorlar. Ergenlik henüz onlara fazla sorun çıkarmamış – göğüslerinin gelişmemesi için Nader'in onlara öğrettiği gibi dua ediyorlar. Nader seslerini toklaştırıp öyle tutmalarına da yardımcı olmuş.

Gece olduğundan ara verdiğimizde ve kendi yollarımıza gitmek üzereyken park yerinde Sahel'e "bana en iyi numaranı göster" diyorum.

Ben daha ne yaptığını anlayamadan iki kez geriye doğru etrafında dönüp belime hafif bir tekme indiriyor. Diğer kızlar beğeniyle fısıldaşıp birbirlerine çak yapıyorlar.

"Dikkat edin. O sadece bir kız" diye bağırıyor Hangam.

Bu altı kız –Nader de dahil– Kabil'deki bodrumlarının çok daha büyük, başkentin ve Afganistan'ın ötesine uzanan bir şeyin mikrokozmosu olduğunu bilmiyorlar.

Bütün Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki göçmen topluluklarında diğer muhafazakâr kültürlerden birçok kadının hayatta kalma ya da özgürlük arzusundan kaynaklanan kendi erkek gibi büyüme hikâyeleri var. Zaman içinde ve arkadaşlarımın Hindistan'dan, İran'dan, Ortadoğu'nun diğer yerlerinden ilettikleri sayesinde Nader'in direniş çabasının cinsiyet ayrımcılığının olduğu ve erkek çocuklarının tercih edildiği birçok yerde görüldüğünü fark etmeye başladım. Ayrıca bunun genelde gizli kalan evrensel bir olgu olduğunu. Kadınların bazı yerlerde radikal bir eylemle kendi cinsiyetlerini reddetmelerinin ya da kızlarının cinsiyetlerini değiştirmelerinin kendilerini kısmen gelişmiş sayan toplumlar açısından pek onur verici olmadığını. Ayrıca erkek dini ve siyasi liderlerin bunu hoş karşılamadığını.

Ama doğru sorular sorulduğunda diğer ülkelerdeki farklı *bacha posh* türlerinin kanıtlarına ulaşmak mümkün. Sitare sınırın hemen ötesinde Pakistan'da erkek gibi yaşayan, çalışan ya da üniversiteye giden uzaktan kuzenlerini birbiri ardına sayabiliyor. Onlar da *bacha posh* yani Peştucada *alakaana* idi, genelde bu durum doğduklarında kararlaştırılıyordu.

Pakistan'ın ve Hindistan'ın Urduca konuşulan bölgelerinde onlara *mahi munda* yani "erkek kız" deniyordu. Hindistan'da kızların kendi cinselliklerini reddederek itibari erkekler rolünü üstlendikleri eskilere dayanan Hindu geleneği *sadhin* vardı. Yazar Anees Jung, erkek gibi davranan birçok kısa saçlı kızı gözlemlemiş ve 2003 tarihli *Beyond the Courtyard* (*Avlunun Ötesinde*) kitabında ayrıntılarıyla anlatmıştır. "Buralarda normal sayılıyor" diye açıklamıştı, kitapta mülakat yapılan kadınlardan biri.

Mısır'ın meşhur tok sesli balat şarkıcısı Umm Kulthum, kızının sahneye çıkmasından utanan babasının ısrarı üzerine başlarda erkek kılığında çıkıyordu. Ortadoğu araştırmacısı ve kalkınma uzmanı Andrea B. Rugh, 1980'lerdeki saha çalışması esnasında bu ülkede çalışma ya da pratiklik amaçlarıyla erkek gibi giyinen kadın örneklerine çok rastlamıştı.

Irak'ın bazı kesimlerinde yerliler Kürt kızlarını tıpkı Zehra gibi tasvir ediyordu: Kadınla erkek arası bir şey.

Oğulların, bazıları küresel seks ticaretine satılan kız çocuklara tercih edildiği Kamboçya ve Myanmar'da yardım örgütleri genç kızların suç örgütüne sürüklenmekten kaçmak için erkek kimliğine büründüklerinin bilindiğini onaylıyor.

Hatta bazı ülkeler bu uygulamayı o kadar sorunlu ve anlaşılan o kadar yaygın görüyor ki kanuni yaptırımlarla müdahale etme gereği duyuyor: Dinin devlet denetiminde olduğu İran'da *pesar posh* olan genç kadınlar –*bacha posh*'un Farsçası– çalışmak, evlenmekten kaçmak ya da sadece futbol maçlarına katılmak amacıyla erkek kılığına girmekten tutuklanmışlar.

Ayrıca 2008'de Malezya'daki dini önderler İslam'ı ihlal ettikleri ve hatta potansiyel olarak eşcinsel ilişkileri teşvik ettikleri gerekçesiyle çok kısa saçlı ve erkek gibi giyinip hareket eden kızlara karşı bir fetva yayımladılar.

Kabil'deki kızların en açık ve merak uyandıran benzerleri

Körfez ülkelerindedir: Dünyada kadınlara en katı giyim kurallarını dayatan ülkelerden Riyad'ın caddelerinde, Mekke'nin alışveriş merkezlerinde, Kuveyt, Bahreyn, Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde geleneksel ailelerden gelen on üç on dokuz yaş arası evlenme karşıtları kendilerine *boyah* diyor, başörtüsü takmayı ve bütün bedenlerini örtmeyi reddederek pantolon ve gömlek giyiyorlar. Gizlice araba kullanıyorlar, internette bir araya gelip androjen moda ve kısa saç modellerinin yanı sıra yetkililerden uzak durma tüyoları paylaşıyorlar. *Boyah* ve evlenmekten sakınan genç kızların sunduğu düşünülen tehdit Arap Yarımadası boyunca o kadar ciddiye alınıyor ki doktorlar ve psikologlar bu olguyu Batı'nın talihsiz etkilerine atfediyor, bazen de geçici bir evre ya da moda olarak azımsıyorlar.

Kadınların geleneksel cinsiyet rollerinden saptıkları her durumda katı ataerkilliğin ekonomisi tehlikeye girer ve bu durum erkek otoriteleri hep çok kaygılandırır. Kadınların genel olarak mülkiyetten, mirastan ve ev dışında çalışmaktan men edildiği yerlerde erkeklere benzemelerine olanak tanınması büyük bir risk olarak görülür çünkü sonunda erkeklerin bazı haklarını talep etmeye başlayabilirler.

Katar'da hane içi şiddete dair fazla veri yok çünkü otoriteler böyle bir suçu resmen tanımıyorlar. Kadınların boşanmak ve çocuklarının velayetini korumak için çok az seçenekleri var. Hükümet aileleri *boyat* kızlarını "Feminenliğim Allah'ın bir Lütfudur" isimli bir program sunan devlet idaresindeki "rehabilitasyon merkezine" göndermeye teşvik ediyor. Burada genç kızlardaki *boyat* vakalarını teşhis edip iyileştirmesi amaçlanan psikologlar çalışıyor. İktidara göre bu kızlar sadece İslam'a baş kaldırmakla kalmıyor, aynı zamanda bizzat devlete vahim bir tehdit oluşturuyorlar, çünkü evlenmeyi ve anne olmayı geciktirir ya da reddederlerse doğum oranları olumsuz etkilenecek. Evlenmenin reddi aynı zamanda eşcinsellik şüphesi taşıyor ve bu tehlikeli hastalığın yayılması önlenmeli, çünkü bunun çok bulaşıcı olduğundan şüphe ediliyor. Bu salgının elbette yoz, gayri Müslim dünyadan kaynaklandığı söyleniyor. Yeniden eğitim merkezi *boyat* kızların annelerine kendi ev işlerinden ya da kısıtlı haklarından yakınmamalarını ve kadınların doğal yaşam biçimini suçlayıp da kızlarını kendi "biyolojik

bünyelerini" reddetmeleri konusunda etkilememelerini öğütlüyor. Bu merkezin programı sayesinde kızların kadınlık idealine uyum sağlama gönülsüzlüklerinin giderileceği vadediliyor. Kızlar bu merkezde kendi başlarına kaldıklarında onlara tesettür giyim öğretilecek ve ev işleri, kocalarının bakımı gibi kadın görevleri konusunda eğitilecekler.

Kadınların haklardan yoksun olduğu ülkelerdeki *bacha posh* benzerlikleri ne Batılı ne Doğulu, ne İslami ne de İslam karşıtıdır. Bu insani bir olgudur, tarih boyunca dinleri ayrı olan, farklı diller konuşulan birbirinden çok farklı yerlerde var olmuştur. Başka bir kişi ya da başka bir şey gibi davranmak, baskı gören ve özgürlük mücadelesi veren birçok kadının ve erkeğin hikâyesidir.

Heretoseksüelmiş gibi davranmak zorunda kalan eşcinsel Amerikan deniz piyadesinin hikâyesidir. Nazi Almanyası'nda kendine Protestan süsü veren Yahudi bir ailenin hikâyesidir. Apartheid esnasında ten rengini açmaya çalışan siyahi Güney Afrikalı'nın hikâyesidir. Kabul gören ve onaylanan grubun bir üyesi kılığına girmek aynı zamanda olanaksız derecede ırkçı, cinsiyet ayrımcısı ya da başka türlü ayrımcı bir toplumda yıkıcı bir içeri sızma eylemi ve bir imtiyazdır.

Cinsiyet ayrımcılığının var olduğu yerlerde kızların, kadınların ve anne babaların genelde tek başlarına, bazen de gruplar halinde ihtiyatla tatbik ettikleri bu direniş türü sadece evrensel olmakla kalmaz; bizzat ataerkil sistemin kuruluşuna dek uzanabilir. Kadınların itaatleri yasa ve dinle düzenlendiğinde, bir kadının varlığını yüceltmesinin tek yolu evlilik olduğunda ve her ailede oğullara mutlak ihtiyaç duyulmaya başlandığında muhtemelen ilk *bacha posh*'lar da erkek alanına sızmaya başlamıştır.

Tıpkı Zehra'nın büyükannesine küçükken söylendiği gibi: Afganistan'da "sadece ok ve yay varken" de *bacha posh* vardı.

18. BÖLÜM

Tanrıça

Afganistan İslam Cumhuriyeti'nde biraz derine inince hemen belirli bir kadim inancın kalıntılarına rastlanmaktadır.

Louis Duprée 1970'lerde şöyle yazdı: "Sofistike bir Müslüman bilgin, Afgan köylerinde, göçebe (*nomad*) kamplarında ve en kırsal kesimlerde uygulanan İslam'ı tanımakta güçlük çeker. Allah'a ve onun elçisi olarak Muhammed peygambere inancın dışındaki inanışların çoğu yerel, İslam öncesi âdetlere dayanır. Afgan aşiret toplumunun bazı idealleri aydın İslami prensiplere aykırıdır."

Bu durum hâlâ geçerli.

Kabil Üniversitesi'nden bir din hukuku hocası da istemeye istemeye bu ilk ipucunu vermişti. Ona göre Afganistan'daki *bacha posh* uygulamasının ve bununla birlikte bu çocuğun "sihir" yoluyla gerçek oğullara yol açacağı inancının izleri en azından "Sasani dönemine" değin sürülebilirdi. Hocaya göre bunu herkes bilirdi. Ama bunu kanıtlayacak kitaplar ya da daha fazla kaynak sunmadı. Çoğu ülkenin kendi halk hikâyeleri ve mitleri vardır, ama Afganistan'da İslam dışındaki etkilerden bahsetmek hem tehlikelidir hem de potansiyel bir suçtur.

3. ile 7. yüzyıllar arasındaki Sasani dönemi esnasında İranlıların ta Balkanlar'a dek uzanan imparatorluklarına Afganistan da dahildi. Egemen din Zerdüştlüktü.

İsa peygamber doğmadan yaklaşık 1.400 yıl ve Muhammed peygamberden 2.000 yıl önce, Afganistan'da Zerdüşt isimli bir adamın yaşadığına inanılıyor. Zerdüşt; su, ateş, toprak ve rüzgârın kutsal elementler sayıldığı ve evrenin sürekli iyi ile kötü arasında bir mücadeleye sahne olduğu bir inancın kurucusuydu. Zerdüştlükte insanların seçme gücü vardır ve bu nedenle "iyi sözler, iyi düşünceler, iyi ameller" yoluyla iyilik ya da kötülükten yana olurlar. Zerdüşt herkesin kendi eylemlerinin sorumluluğunu alması ve toplumun kurallarına gözü kapalı riayet etmemesi gerektiğini vaaz

etmiştir – bu inanç sistemi daha sonra Friedrich Nietzsche'yi ve diğer filozofları etkileyecektir. Zerdüştler ayrıca gökbilimcidirler ve döngüsel olayları tahmin etmek için ta o zamanlar astrolojiyi kullanmışlardır.

Neye bakacağınızı bildikten sonra günümüzde Afgan toplumunda Zerdüştlük uygulamalarını ve inançlarını tespit etmek kolaydır. Kabil caddelerinde kem gözlerden korunma sunan delikanlılara (ya da öyle görünen genç kızlara) sık sık rastlanır. Ufak bir para karşılığında eski Zerdüşt tapmak görevlilerinin ritüellerini taklit ederek yoldan geçenlerin önünde bir teneke kutu içindeki yanmış tohumları sallarlar. Geleneksel Afgan düğün merasiminin birçok unsuru Zerdüştlük ritüelini izler, özellikle de damadın ailesinin gelinin anne babasının gözüne girmeye çalıştığı *khastegari* süreci.

Ayrıca Afganlar baharı karşılamak için her yıl büyük bir kutlama düzenlerler.

Takvimin en hayat dolu bayramı, son derece gayri İslami ama bütünüyle Zerdüşt olan ve "yeni gün" anlamına gelen Nevruz'dur. Genelde 21 Mart'a denk gelir: Yeni bir yaşam döngüsünün başladığı ilkbaharın ve İran takviminin ilk günü. Ev temizlenir ve en iyi yiyecekler çıkarılır. Çocuklara yeni kıyafetler alınır. Çiçek süslemeli bayrak direkleri dikilir ve şenlik ateşleri yakılır. Genç erkekler bedenlerini ve zihinlerini arıtmak için küçük ateşlerin üzerinden atlarlar. Afganistan'daki muhafazakâr İslamcı erkekler bu bayramı sert sözlerle eleştirir, kabul edilemez ve pagan olmakla suçlarlar.

Zerdüştlükte evlilik mecburiydi, temel amacı aile ismini devam ettirecek ya da sadece erkeklerin katılabildiği ruhban sınıfına girecek oğullara sahip olmaktı. Bunu gerçekleştirmek için günümüzde Afganların oğul sahibi olma girişimlerine çok benzer biçimde muhtelif yollarla "sihir"e başvuruluyordu. Bizzat "sihir" ("magic") anlamına gelen sözcüğün kökenleri *magi* isimli rahiplerin ritüelleri yönettiği, ateşe tapmayı koordine ettiği ve tüm sihirli şeylerle meşgul olduğu Zerdüştlüğe dek izlenebilir.

Sasani döneminde gebeliği esnasında bir kadının dölyatağındaki fetüsün cinsini etkileyeceğine inanılıyordu, bunun için belirli ritüelleri yerine getirmeli ve duayla, hayvan kurban etmeyle, tapmak ziyaretleriyle gerçekleşen sihre güvenmeliydi. Tapmaklardaki yakarışlar örneğin İran tanrıçası Anahita'ya yöneltilebilirdi; Anahita

bugün hâlâ Afganistan'da kız çocuklarına verilen çok popüler bir isimdir. Anahita'nın doğurganlıktan sorumlu olduğu ve yaşam kaynağı olan suyu koruduğu, yaralıları iyileştirebildiği ve kadınları dölleyebildiği düşünülür. Kadınlar ona yakararak gebeliğe yön verebilirlerdi.

Bugün Afganlar oğullar için camilerde dua ediyorlar, ama Louis Duprée'nin ta kendi döneminde bulduğu gibi "Afganistan'da atılan neredeyse her taş" bir tapınağa ya da Zerdüştlerin ibadet yerlerine verdikleri isimle bir *pir*'e çarpacaktır. Duprée, Kabil'in hemen kuzeyindeki Paiminar vadisinde doğurganlığa adanmış en az kırk tapınak tespit etmişti. Kadınlar buralara dua etmeye ve oğulları garantileyecek sihirli muskalar satın almaya geliyorlar, çoğu zaman tapınağın ermişine kendilerine karı koca ilişkilerinde yardım etmesini hatırlatmak için küçük sembolik saman yataklar yapıyorlardı.

Ermişler, Sünni Müslümanlar için kuşkusuz gayri İslami'dir, çünkü Muhammed peygamber, kişi türbelerine itibar etmeyi açıkça yasaklamıştır. Ama bugün Afganlar tapınakları hâlâ ziyaret edip dua ediyorlar. Bazı tapınaklar camiye çevrildi; İslam'ın Şiilik mezhebinin –bu mezhep İran'da yerleşti ve daha sonra birçok Zerdüştlük geleneğini kendi bünyesine kattı– mensupları diğer bazı tapmaklarda önemli kutsal birinin gömülü olduğuna inanıyorlar. Daha mütevazı tapınaklarda, orada hangi azizin gömülü olduğu –ya da birinin gömülü olup olmadığı– açık olmayabilir. Ama yine de hepsinin duayla iletilen ve genelde oğul sahibi olmakla ilgili olduğu söylenen dilekleri yerine getirdikleri düşünülüyor.

Celalabad'da doğurganlığa adanmış meşhur bir tapınak var ve oğul sahibi olmak için tavsiye ediliyor. Ayrıca birçok kadın, oğul duası için Mezar-ı Şerif'teki Mavi Cami'ye yolculuk ediyor. Bir toprak fethedildiğinde ondan önce gelenler genelde tarih kitaplarından siliniyor, ibadet yerleri yıkılıyor ya da başka bir amaçla kullanılmak üzere yeniden düzenleniyor. Yetkililer Mavi Cami'de Muhammed peygamberin bir akrabasının naaşının olduğunu söylüyorlar, ama bu cami aynı zamanda bir zamanlar Zerdüştlüğün merkezi olan yerin tam ortasında: Zerdüşt'ün yaşadığına ve öldüğüne inanılan Afganistan'ın Belh vilayeti.

Genelde Kabil'deki kadınlar doğurganlığı arttırdığına inanılan

en az bir ya da iki tapınak sayabilirler. Kız kardeşlerin, kızların ya da arkadaşların başarılarına dayanarak hangi tapınağın en iyi çözümleri sağlayacağı konusunda bilgili yorumlar sunarlar. Tapınaklar erkek bekçili, süslü ya da tozlu, hap kadar yerler olabilir.

Bu ibadet yerleri genelde cüzi bir giriş ücreti alıyor ve bazıları daha erken oğul sahibi olmak için özel dua tüyoları veriyor. Kabil boyunca serpilmiş çırpınan yeşil bayraklar tapınakların yerlerini ilan ediyor: Havaalanı yolunda bir tane var; bir tane de İletişim ve Bilgi Teknolojileri Bakanlığı'nın yanında. Kabil Nehri'nin yanındakinde çoğunlukla yoksul kadınlar dua etmek için toplanıyorlar ve dileklerinin yerine gelmesi için tatlı biçiminde sunular getiriyorlar. Kabil'den arabayla Kharga Gölü kenarından fazla sürmeyen Hazreti Ali'nin türbesi yeni evliler arasında popüler bir uğrak noktası.

Pir Beland Şahib'te genelde yabancıların kaldığı bir otelin yanında yetmiş sekiz nizamsız basamak, tuğla duvarlarla çevrili bir açık hava tapınağına çıkıyor. Genç kadınlar ve erkekler buraya önce ayakkabılarını çıkardıktan sonra saygıyla giriyorlar, önce üç kez bayrak direğini öpüyorlar, sonra tapınak boyunca dilek kurdelesi olarak bağlanmış çeşitli kumaş şeritlerini ve eşarpları öpüyorlar – bunların hepsi Zerdüşt ibadet yerleri için tipik şeyler. Gözler güneşe doğru kapatılıp sessiz bir dua okunuyor, sonra mumlar yakılıyor, ufak bir para yahut yiyecek bırakılıyor.

Oğlan olduğunu teyit ettiği bir çocuğa hamile olan kırk yaşındaki Fatima ordan çıkarken zafer kazanmış kadar mutlu: Bir gün onunla basamakları çıkarken yarıştıktan sonra Sitare'ye tapınakların bazı konularda camilerden daha çok işe yaradığını söylüyor.

Fatima Müslüman; hem de dindar bir Müslüman olduğunu belirtiyor. Ama çaresiz oğul gereksinimi konusunda risk alamazdı. Bu konuda her zaman tanrıların biraz ekstra yardımına başvurabilir.

Bir başka Zerdüşt geleneği de yiyecekleri beden üzerindeki sıcak ya da soğuk etkilerine göre bölmek ve belirli yiyeceklerin doğru kullanılır ve birleştirilirse hastalığı iyileştirebileceği inancıydı. Bu sınıflandırmanın ısıtılabilen ya da baharatlı yiyeceklerle bir ilgisi yoktu, bilakis kişinin kanında yarattığına inanılan etkilerle ilgiliydi. Aynı zamanda doğmamış bir çocuğun cinsi kadının kanını daha "sıcak" ya da "soğuk" kılmak amacıyla belirli tür yiyecekler yemesiyle

belirlenebilirdi. Antropolog Charles Lindholm 1980'lerdeki Peştu kültürü araştırmasında bu aynı inançları ve yiyecek sınıflandırma sistemini kaydetmiştir.

Los Angeles'taki California Üniversitesi'nde İran çalışmaları öğretim üyesi Profesör Nahid Pirnazar'a göre Zerdüştlüğün kutsal metinlerinin derlemesi olan *Avesta*'nın on altıncı bölümü sırasıyla erkek ve kız çocuklara nasıl gebe kalınacağının el kitabıdır.

Avesta, Dr. Fareiba'yı destekleyen bir ders kitabı gibi okunuyor, gebe kaldıktan sonra vücutta sıcak ve soğuk elementlerin nasıl çocuğun erkek ya da kız olacağını etkilediğini ayrıntılarıyla anlatıyor:

Dişi döl soğuk ve nemlidir, akışı beldendir, rengi beyaz, kırmızı ve sarıdır; erkek döl sıcak ve kurudur, baştaki beyinden akar, rengi beyaz ve çamur rengidir. Daha önce oluşan dişi döller dölyatağı içine yerleşir, erkek döller bunların üzerinde duracak ve dölyatağındaki boşluğu dolduracaktır; bunun dışında kalanlar yine kan olur, dişinin damarlarına girer, biri doğduğunda süt olup onu besler, bütün süt erkeklerin döllerinden olur, kan da kadınlarınkinden. Şu dört şeyin erkek olduğu söylenir ve şunların dişi: sema, metal, rüzgâr ve ateş erkektir ve asla kadın değildir; su, toprak, bitkiler ve balık dişidir ve asla erkek değildir; bunun dışındaki alem erkek ve dişilerden oluşur.

Afganistan'da oğullara gebe kalmak için sihir hilesine duyulan inanç aynı zamanda gökkuşağı efsanesiyle de betimlenir. Vikinglerden Navaho halkına değin her mitolojide favori bir unsur olan gökkuşağı, genelde dileklerin gerçekleşmesini simgeler. Afganistan'da bir gökkuşağı bulmanın çok özel bir ödülü vardır: Gökkuşağı gebe bir kadın altından geçtiğinde doğmamış çocuğu oğlana çevirme sihirli gücüne sahiptir. Afgan kızlarına gökkuşağının altından yürürlerse erkek olabilecekleri söylenmiş ve birçok küçük kız bunu denemişti. Sitare de sorguladığımda çocukken bunu yaptığını itiraf etti. Tüm kız arkadaşları da erkek olabilmek için gökkuşağı aramışlardı.

Gökkuşağının adı *Keman-ı Rüstem* (Rüstem'in Yayı), Zerdüştlüğün egemen din ve Afganistan'ın imparatorluğun bir parçası olduğu büyük İran'ın tarihini anlatan İran destanı *Şehnâme*'deki mitolojik

kahraman Rüstem'e bir göndermedir. Hatta bu İran destanının kendi *bacha posh*'u vardır: Savaşa müdahale etmek ve toprağını korumak için kılık değiştiren Amazon kadın savaşçı Gürd-âferid. Aynı gökkuşağıyla cinsiyet değiştirme mitinin Arnavutluk ve Karadağ dahil Doğu Avrupa'nın bazı kesimlerinde de anlatılması ilginçtir.

Afganistan'da Zerdüştlük inancı her yeni fatihle birlikte –İskender, Partlar ve Sasaniler– hafif değişikliklere uğramış ve yayılmıştır. Zirvesine ulaştığında imparatorluklar boyunca yaklaşık elli milyon takipçisi vardı. Zerdüştlük ve uygulamaları Afganistan'ın dışında birçok yerde kök salmıştı: Pakistan, Hindistan, İran, Irak'ın ve Türkiye'nin bazı bölgeleri, Suriye, Lübnan, İsrail ve Filistin, Ürdün, Çeçenistan, Kuveyt, Mısır, Libya'nın ve Sudan'ın bazı bölgeleri ve sabık Sovyetler Birliği'nin bugünkü –stan'ları*. Balkanların –"yeminli bakirelerin" bulunduğu– bir kısmı da hâkim dinin Zerdüştlük olduğu Sasani İmparatorluğu'ndan etkilenmiştir.

Araplar, Moğollar ve Türkler gelip İslam'ı getirdiklerinde Zerdüştlüğe başta hoşgörü göstermişler, ama sonunda tapmaklar yakılmış, rahipler öldürülmüş ve mağlup olanların İslamiyet'e geçmesi mecburi tutulmuştu. Günümüzde Amerika Birleşik Devletleri'nde, Kanada'da, İngiltere'de ve Körfez ülkelerinde Zerdüştlüğün resmen sadece birkaç bin takipçisi vardır. Bugün Afganistan'da resmi olarak hiç Zerdüşt yoktur.

Ama eski mitlerin ve başka bir dinin kalıntılarının dünyanın birçok başka yerinde görülmesi ve hem geçmişte hem de bugün erkek gibi yaşayan kızları içermesi tesadüf olamaz. Louis Duprée, Doğu'yla Batı'nın buluşma noktalarından, kazılarda dev bir Zerdüşt ateş tapınağının ortaya çıkarıldığı Afgan vilayeti Belh'teki sit alanı Surkh Kotal'dan bahseder. Burada kireçtaşı blokların üzerinde Yunan yazısı bulunması Zerdüştlük ritüellerinin Afganistan'ın iki yönüne de yayıldığına işaret ediyor olabilir. Bu aynı zamanda Zerdüştlüğün nasıl diğer tarih öncesi inançlarla ve kültürlerle benzerlikler taşıdığını göstermektedir, erkek rolü üstlenen kadınlarla dolu Ortaçağ Viking mitolojisi de buna dahildir.

Kıyaslamalı mitoloji araştırmacısı İsveçli Viktor Rydberg, Zer-

* Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan. (ç. n.)

düştlüğün ve Eski Viking inançlarının ortak bir Hint-Avrupa kökeni olabileceğini ileri sürmüştür. Zerdüştlük araştırmacısı Mary Boyce da Zerdüşt'ün kaydedilen ilk dualarının Viking dinsel pratikleriyle örtüştüğünü ve iki dünya arasındaki kadim bağlantılara işaret ettiğini belirtmiştir.

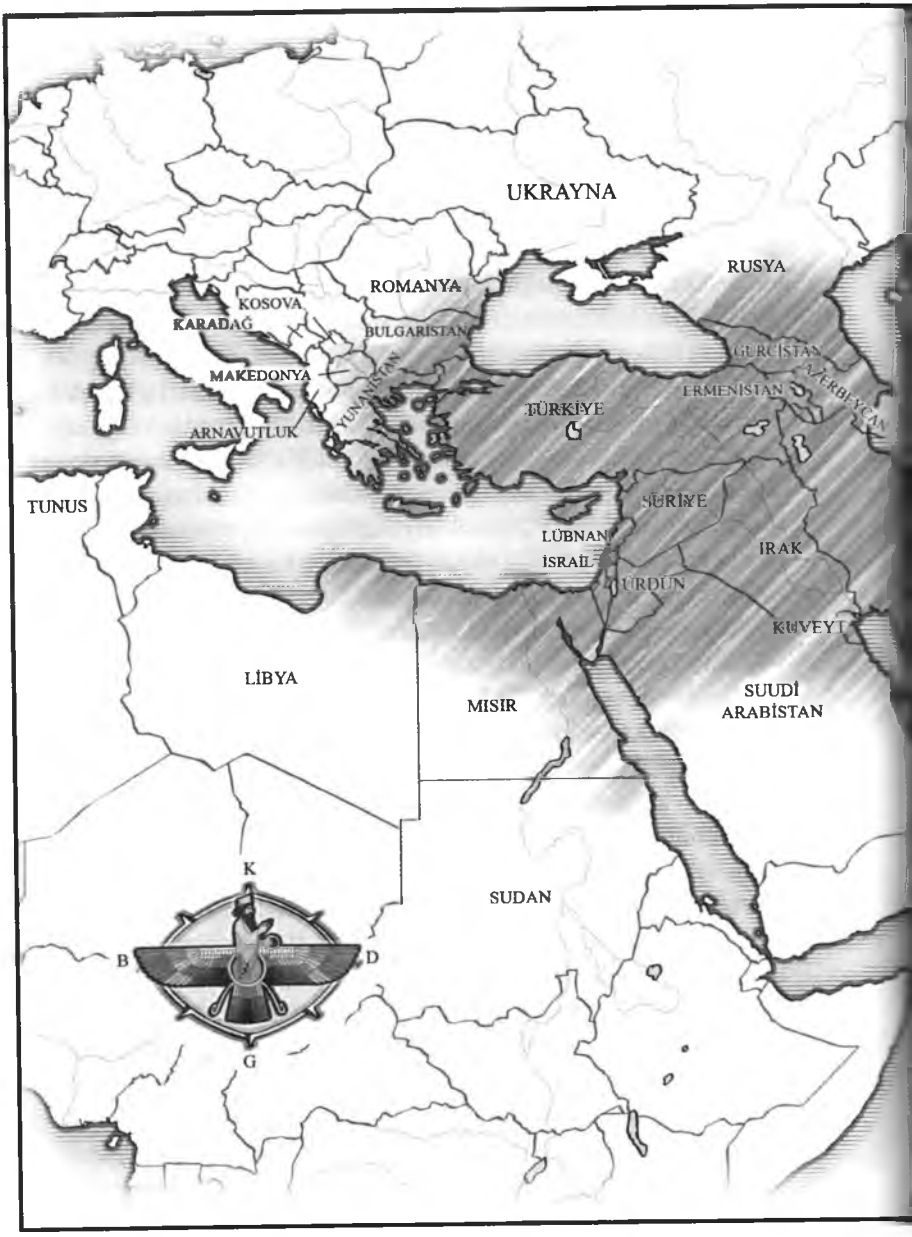
Din yoluyla mutlak denetim kurmak isteyenler için diğer inançların kalıntıları hep bir sorun olmuştur ve Zerdüştlük kırıntıları da kışkırtıcıdır. Örneğin İran'daki dini liderler Nevruz'u kaldırma girişiminde bulunmuşlar ama İranlılar buna şiddetle itiraz edince bunu yeniden değerlendirmek zorunda kalmışlardır.

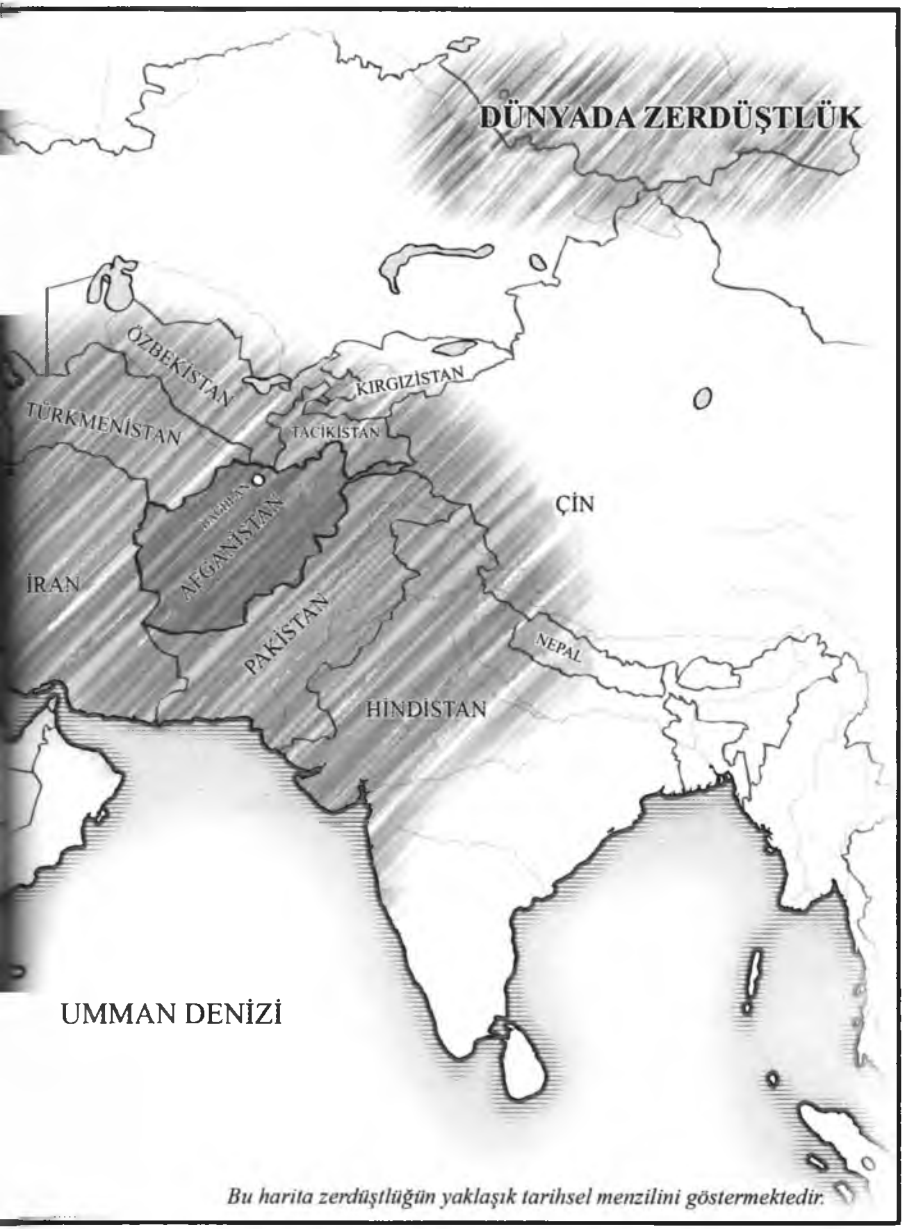
Taliban döneminde Erdemi Teşvik ve Ahlaksızlığı Önleme Bakanlığı giyim kurallarının dışında birçok zorunluluk getirdi; bu iktidar antik Zerdüşt ve diğer arkeolojik sit alanlarını yıkmak için çok çaba gösterdi ve "sihir" yapılmamasını temin etmek için "büyü"yü yasakladı. Tapınak ziyaretlerine izin verilmedi ve Nevruz bayramı kaldırıldı. Taliban iktidardan uzaklaştırılınca Nevruz hemen yeniden kutlanmaya başlandı.

New York'taki BM Genel Kurulu'nun olağan yıllık toplantısı aynı zamanda kadim bir inancı ve onun geleneksel uygulamalarını yok etmenin ne kadar zor olduğunun bir enstantanesini sunar. Belki de bilhassa katı ataerkil toplumlarla nasıl baş edileceğinin yaratıcı unsurlarını içerdikleri zaman.

Diller, kültürler, savaşlar, dinler ve hatta nükleer tehditler nedeniyle bölünen ülkelerin büyükelçileri, Birleşmiş Milletler'de hepsinin tek bir İran İmparatorluğu'nun parçası olduğu dönemden gelen Nevruz kutlamasında yan yana durdular. Bu kutlamada Afganistan, Azerbaycan, Hindistan, İran, Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Tacikistan, Türkiye ve Özbekistan'ın BM Büyükelçileri New York'taki merkezin sahnesinde sıralandılar. Hepsi en iyi bahar giyimleri içinde kısa bir anlığına bir zamanlar ortak bir noktaları olduğunu takdir ettiler.

Hâlâ da var, çünkü kızlar her zaman hoş karşılanmadıkları yerlerde doğmaya devam ediyorlar.


UKRAYNA
RUSYA
ROMANYA
KOSOVA
KARADAĞ
BULGARISTAN
MAKEDONYA
YUNANISTAN
GÜRCİSTAN
AZERBEYCAN
ERMENISTAN
TÜRKİYE
ARNAVUTLUK
TUNUS
SURİYE
LÜBNAN
İSRAİL
IRAK
ÜRDÜN
KUVEYT
LİBYA
MISIR
SUUDİ
ARABİSTAN
SUDAN
K
B
D
G



Bu harita zerdüştlüğün yaklaşık tarihsel menzilini göstermektedir.

Dördüncü Kısım

Babalar

İstersen yapabilirsin.

- Bir babadan kızına, 1980'lerde İsveç'te bir kayak pisti

19. BÖLÜM

Bozgun

AZİTA

Azita yiyor.

Ona vilayetindeki birtakım oy sandıklarının geçersiz sayıldığı söylendiğinde, ailecek yaşadıkları evin sahibi çıkıp kendilerine yeni bir ev bulmaları için bir haftalık süre verdiğinde ve kocası, ilk karısının ve kızlarının gelip Kabil'de yine onlarla yaşayacağını –kararının kesin olduğunu– bildirdiğinde yine yiyor.

Yumuşak tandır ekmeğini silip süpürüyor, Mehran'ın kurabiyelerinden arta kalanlara uzanıyor, bulaşıkları yıkamadan önce tencerelerden kaşıklar dolusu pilav sıyırıyor.

Bu utanç verici ve Azita kendisini durduramıyor.

Bir kadının şişmanlaması Afganistan'da da zayıf karakterin işareti sayılıyor; artık kontrolü yitirmiş birinin. Ama elde edebileceği başka bir uyuşturucu yok ve Azita'nın şimdi kendisini bırakmak gibi bir seçeneği de yok. Elinden geldiğince kaygılarını yatıştırmaya çalışıyor ve en yakınındaki, en el altındaki şeye yükleniyor. Öfkeyle yiyor ve düşünmeden yiyor; ancak kendisini hasta hissedecek raddeye dek doyunca duruyor, kan ve zihin beyni terk edip midede toplandığında, şeker her bir damara üşüşüp zihni bulandırdığında mide bulantısının kısa bir süreliğine endişeye galip gelmesine izin veriyor.

O artık odaya girdiğinde insanların ayağa kalktığı bir milletvekili değil. 2011 baharındaki başarısız yeniden seçilme girişiminden neredeyse bir yıl sonra Azita maaşsız, yabancı yüksek mevkili kişilerden ve yurt dışından gelen davetlerden yoksun. Silah taşıma ruhsatı bile yok. Daha önce ona verilen silahı evin içinde kaybetti, ama artık bir önemi yok. Diplomatların ve uluslararası örgütlerin çoğu onun varlığını bile unuttu.

Onlar için Azita'nm artık en ufak bir önemi yok.

Başta kazanmıştı. Ya da en azından kazandığını düşünüyordu.

Seçim kampanyası Azita'nın iliğini emmişti, Badgis'in çöl topraklarındaki amansız Ramazan turunda üzerinde yerlere kadar bir kara çarşaf ve gündoğumundan günbatımına dek boş bir mideyle kasetlerini dağıtmış, konuşmalar yapmıştı. Tıpkı diğer vilayetlerde olduğu gibi Taliban'a bağlı gruplar bazı bölgeleri yeniden ele geçirmeyi başarmış ve bu bölgeler Azita'ya kapanmıştı. Yine de üç ayını kapıları çalıp köylülerin aklını çelmeye çalışarak ve her gün hem yemek yemek hem de onu şöyle bir görmek için gelen yüzlerce olası seçmenini besleyerek geçirdi.

Bazı rakipleri destekçilerine mitinglere katılmaları karşılığında giyim kuşam, motosiklete benzin ya da üzerinde "seyahat desteği" yazan paralar gibi hediyeler de sunuyorlardı. Azita daha fazlasına gücünün yetmesini dilerdi, ama şimdi elinde sadece kasetleri ve sert görünümlü posterleri vardı.

Seçim gününden sonraki ilk oy sayımlarından birinde "halkın evi"nde (meclis) yeniden bir sandalye kazanmak için en yüksek oyu o topladı. Sayım kesin görünüyordu ve zafer ilan edildi. Azita ikinci dönem için Kabil'e dönme düşüncesiyle hem heyecanlanmış hem de rahatlamıştı. Badgis'te büyük bir davet verdi, gururlu anne babası ve akrabalarıyla başarının tadını çıkardı. Ama bir hafta sonra tam da Afgan siyasetine uygun bir cilveyle birincisinden daha da geçerli olduğu ilan edilen ikinci oy sayımında aniden ve gizemli bir biçimde geride kaldı. Görüleceği gibi seçimlere hile karışmıştı ve sonunda ülke çapında oyların neredeyse dörtte biri fazla incelenmeden geçersiz ilan edildi.

Önce ilan edilip sonra geri alman zafer Azita'yı başta mahcup etti. Sonra hissizleşti. Bu kampanyaya her şeyini vermişti; B planı yoktu. İşi ve mevkii onun kimliğiydi, kendisine saygısı, duygusal dengesi ve geliriydi. Kocasıyla şöyle böyle yürüyen bir ilişkiyi olası kılmıştı. Ayrıca kızlarına bir gelecek vadetmişti. Bundan sonra hangi kisveyle hareket edeceğini ya da kendisini yeniden yaratıp yaratamayacağını bilmiyordu. Mevkiinin ona sağladığı küçük hürmet ifadeleri, erkeklerin onu selamlaması ve bazen adıyla hitap etmeleri; artık bu imtiyazlar olmayacaktı.

Utanıyordu, Badgis'teki eve kapandı.

Cep telefonunu istemeye istemeye tekrar açtığında destekçile-

rinden gelen mesajlar birikmişti ve havlu atmamasında ısrarcıydılar. Hilekârlık olduğunu "herkes" biliyor, diyorlardı. Hem onu yoz Afgan politikasına boyun eğecek sebatsız biri gibi değil prensip sahibi biri olarak biliyorlardı – seçmenlerine defalarca söylediği de bu değil miydi? Sandıklara onun için gitmişlerdi ve hile yaptığı söylenen başkaları yüzünden oyların tümden yok edilmesi karşısında onun hemen oyundan çıkmasını kabul etmeyeceklerdi. Azita elbette hileyle sandalyesinden edilmişti; temiz oyların daha fazlası ona aitti. Diğer pek çoklarının aksine Azita bizzat hile yapmakla suçlanmadı. Yoksa Azita şimdi destekçilerine oylarının birden hiçbir değeri kalmadığını mı söylemek istiyordu?

Azita kendisini yavaş yavaş toparladı.

"Bana oy verenlerin bunun için mücadele ettiğimi görmeye hakları var. Bu bir yarış ve ben hakkımla kazandım" dedi kendi kendine.

Kızlarını Badgis'teki balçık evde düşünmek de onu sebat etmeye itiyordu. Onlar artık Kabil kızlarıydı, yaşamlarında bir yere gelebilirlerdi. Bir zamanlar ona yapılan şeyi şimdi kızlarına yapmak istemiyordu: Önce daha iyi bir yaşama davet, sonra yeniden düzgün bir öğrenim alma ya da erken yaşta bir köylüyle evlendirilmekten kurtulma şansının düşük olduğu bir vilayete sürgün. Üstelik, diye düşündü Azita, temiz bir kampanya yürütmüştü, o ilave oyların kendi hakkı olduğunu kanıtlamak ne kadar zor olabilirdi ki?

Seçim sonuçlarından şüphe eden diğer yüzlerce aday gibi mücadele etmeye karar verdi.

Toplamda ülkenin asil adaylarının üçte biri (ikinci sıradakiler ve birinciliği şaibeli olanlar) hararetli bir ulusal tartışmaya girdi, kendilerinin daha çok ya da diğerlerinin daha az oy almış olması gerektiğini savunuyorlardı. Bu arada Afganistan dondurulmuş, işlemeyen bir meclisle baş başa kalmıştı, kırılgan, sınanmamış demokrasisinde kriz vardı.

Başta Azita'ya katıldığı kaotik resmi görüşmelerde ve perde arkasındaki müzakerelerde onun lehine olacak bir yeniden sayım şansının iyi olduğu söylendi. Ama bu süreci yöneten belirli görevlilere 60.000 dolar öderse bu şans yükselirdi. Böylece fazla didiklenmeden eski görevine dönebilirdi. Birkaç meslektaşı ona rayicin bu olduğunu söylediler; hatta bazıları bunu yeniden düşün-

mesini öğütledi. Ama Azita öncelikle kendi yüksek oy sayımının geçerli olduğunu ileri sürdüğünde yetkililerden biri bunun işini geri alması için ödemesi gereken küçük bir bedel olduğunu belirtti. Böyle bir parayı –ve daha fazlasını– maaş alacağı nüfuzlu mevkiinde ve doğru kararlar için birazcık ilave ödeme yapmak isteyenlerden kısa sürede kazanırdı.

"Bende bu para olsaydı bile gider dullara verirdim" diye karşılık verdi Azita, adamın ofisinden hiddetle ayrılırken.

Ziyaret ettiği başka bir yetkili ilerideki gelirine ya da varlıklarına karşılık bir borç belgesi imzalamasını önerdi. Diğer birçokları bunu yaptı, dediler ona. Herhalde onun ya da babasının ipotek edebileceği biraz toprağı vardı? Azita kabul etmediğinde ona "çok aptal bir kadın" olduğu söylendi. Daha sonra birçok yetkili "bunu unutuvermesini" tavsiye etti. Bir "yatırım" ve iyi niyet parası olmadan bir daha meclise girmesinin zor olacağını söylediler.

Siyasi keşmekeşte zenginleşmeye çalışan yetkililerden gelen direnişle kamçılanan Azita oylarının peşine düşüp meşruiyetlerini kanıtlama çabasına daha da asıldı. Taliban ilk gittiğinde ufukta beliren yeni ülke vaadine on yıl sonra hâlâ inanmaktaydı. O güne değin meclisteki beş yılını mahkemelerden ve resmi hukuk sisteminden kaçınmak için harcamamıştı. Hem demokrasiye duyduğu saygı bir yana Azita'nın zaten böyle bir parası yoktu.

Ama şimdi ne bir geliri ne de makamı vardı. Küçük tasarruflarla aileyi Kabil'de geçindirmek her hafta zorlaşıyordu. Sonunda kocası ağırlığını koydu: Meclise geri dönme çabası pek verimli görünmüyordu ve çok uzuyordu. Artık vazgeçmenin zamanı gelmişti. Badgis'e ya da en azından Herat'a geri dönmeli ve yine normal bir aile gibi yaşamalılardı.

Azita bunu düşünemiyordu, aksiliklere rağmen yeniden Kabil'deki Badgis vekilliği görevine dönmek zorunda olduğundan kesinlikle emin olmuştu.

Yine babasına başvurdu ve kocasıyla bir anlaşmaya aracılık etmesini istedi; seçim komisyonuyla mücadele için birkaç aya daha ihtiyacı vardı. Kocası Kabil'de kalışlarını uzatmaya, meclisin oluşumunda yetkililerin nihai kararını beklemeye razı oldu. Buna karşılık Azita yasal sürecin tamamlanmasını beklerken ailenin geçimini desteklemek için geçici bir iş bulacağını söyledi.

Ancak neredeyse her gününü seçim görevlileriyle toplantılara girip çıkarak, dağınık evrak dosyalarını bakanlıklar, mahkemeler ve meslektaşlarla toplantılar arasında taşıyarak geçirmeye, bu arada ailesine ve arkadaşlarına şöyle demeye devam edecekti: "Ben kendimin avukatıyım. Ama yanımda olanlar var. Birincisi Allah. İkincisi halkım."

İş bulmak da düşündüğünden daha zor olmuştu. İşin dışardan nasıl görüneceği önemliydi. Göz önünde, yüksek ücretli bir iş muhtemelen insanlara onun meclise yeniden girmekten vazgeçtiğini düşündürecekti. Düşük ücretli bir işse onu tam anlamıyla yenik biri gibi gösterirdi, bu da Azita'nın yasal çekişmelerinin avantajına olmazdı. Her şeye rağmen enerjisinin çoğu yasal mücadelesine gitti, zaten hiç kimsenin gel bizimle çalış, diye yaygara kopardığı falan da yoktu.

2011'in ilk aylarından sonra Azita'nın tasarrufları tükendi. Alabildiği yerlerden küçük borçlar almaya başladı – babasından, erkek kardeşinden ve siyasetteki birkaç arkadaşından. Onlardan bundan başkalarına bahsetmemeleri için söz aldı.

Azita'nın tasarrufundan geriye kalanlar aileyi Kabil'in banliyösündeki genelde Peştuların ikamet ettiği Altın Şehir'e (Golden City) yerleştirmeye gitti. Dubai'den esinlenmiş evler, Kabil'in geçen on yıldaki muazzam para akışını izleyen kalkınma çılgınlığı esnasında dikilmişti. İlk başta binalar mahalleye açılan ana yola doğru pırıl pırıl parlayan lüks bir altın sarısına boyanmıştı. Ama birkaç yıl çöl rüzgârıyla zımparalanınca dış cepheleri matlaştı ve şimdi iç geçitlerde boyalar dökülüyordu.

Altın Şehir'de ne çocuk parkı vardı ne de futbol sahası. Hiç ağaç ya da etrafta bir nebze yeşillik parçası bile yoktu. Öte yandan buna ihtiyaç da duyulmuyordu: Burada ikamet eden ve çoğu Peştu olan muhafazakâr ailelerin çocuklarının dışarda fazla oynamalarına izin verilmiyordu. Azita'nın kocası çocuklarının –Mehran dahil– okuldan sonra evde oturmaları gerektiğini kararlaştırmıştı. Artık dışarı çıkmak güvenli değildi, sağda solda dolaşmak için bir saatliğine bile olsa. Zaten çocukların bu yeni yerde pek arkadaşı da yoktu, eski arkadaşlarını Macroyan'da bırakmışlardı.

Şimdi cuma hariç her gün aynı rutinden oluşuyor: Okul sabah yedide başlıyor; öğlen eve gelinip ev ödevleri yapılıyor, şekerleme,

akşam yemeği ve sonra yatak. Tüm oyunlar evin küçük balkonunda oynanıyor, ama genelde çocuklar sadece kablolu televizyon ya da korsan DVD'ler izliyorlar, ikizler artık filmlerin çoğu repliğini ezberlemişler. Sıcak yaz aylarında daha çok kavga çıkıyor, evin küçük odalarına girip çıkarak birbirlerini kafesteki hayvanlar gibi kıstırıyorlar.

Ama Azita iyimser olmaya çalışıyor ve yeni evinde ilk kez buluştuğumuzda bana yeni olan her şeyi hevesle göstermek istiyor. Görüşmediğimiz sürede Azita aylarca Badgis'te kalmıştı ve ben de ülke dışındaydım.

Her odada duvardan duvara Oryantal halılar ve kalın sarı perdeler var. Mutfakta bir bulaşık makinesi, elektrikli fırın ve mikro dalga fırın var. Banyo pembe porselenden. Oturma odasında bir değil iki televizyon seti var. Her iki eşin de kendi yatak odaları var. Daha önce olduğu gibi çocuklar aynı yatak odasını paylaşıyorlar. Azita çocukların odasına bir ağırlık çalışması aleti yerleştirmiş. Kısa sürede kilo vermeyi planlıyor.

Şimdi Fransız manikürlü parmaklarının birkaçı daha Suudi altınıyla parıldıyor. Bilekleri sarı burgulu bileziklerle sarmalanmış ve kulaklarından ağır inci küpeler sarkıyor. Bu da borç parayla alınmış. Yeni gösterişli tarzın ve evin, itinalı bir yatırım çabası olduğunu açıklıyor. Kabil çevresinde görünüm her şeydir ve hiç kimse demode görünen birine güvenmez. Evlerine hâlâ ziyaretçiler geliyor ve onun hâlâ oyunda olduğuna ikna olmalılar. Ayakları yere basan, sofistike ve kendine güvenli görünmeli, ulusal meclisteki yerini hak eden biri gibi. Hem işin doğrusu bir şeyler satın almanın kaygılarını dağıttığını keşfetmiş.

Bunun bir maaş olmadan nasıl sürdürüldüğünü sorduğumda omuzlarım silkiyor. Sürdürülmüyor. Bir yerlerden para gelmeli. Yakında.

Onu tehdit edenlerin Azita'nın yaşadığı aksilikleri tam anlamıyla fark etmemiş olması ironikti. Siyasete *dönmeyeceğini* sağlama almak istiyorlardı. Anonim telefonlar gelmeye devam ediyor, mecliste olma ısrarından vazgeçmesi gerektiği mesajını veriyorlar. Allah'ın huzurunda normal bir kadın gibi davranması gerektiğini söylüyor arayanlar, yani evde oturmalı. Ama Azita'ya göre Allah'ın kadınlardan istediği bu değil ve o da kendisi için bunu istemiyor. Ama mevki sahibiyken geliştirdiği güveni canlandırmak artık daha

zor ve altın süslü görünümü de buna pek yardımcı olmuyor: "Şimdi taksilere biniyorum ve insanlar artık beni selamlamıyorlar" diye itiraf ediyor yatak odasında yerde minderlere oturup çay içerken. "Kendimi değersiz hissediyorum. Kendime moral veriyorum ama sonra yine şevkim kırılıyor. Kafama olumsuz düşünceler giriyor, kurtulamıyorum. Odaklanamıyorum."

Yerden kalkıyor, Savunma Bakanlığı'ndaki bir toplantı için gidip simsiyah giyinecek. Ama yerde aramızda duran dört cep telefonu aynı anda hareketleniyor. Telefonuma gelen mesajın tamamı büyük harfli:

"DİKKAT: S 1215 SAVUNMA BAKANLIĞI YANINDA PATLAMA. BÖLGEDEN UZAK DURUN."

Kabil'in herhangi bir yerinde büyük bir patlama olduğunda cep telefonu şebekelerinde mesajlar gidip gelmeye başlıyor çünkü telefonu olan herkes arkadaşlarının, akrabalarının ve meslektaşlarının güvende olduğundan emin olmak istiyor. Azita'yla ikimiz her elimizde bir telefon aynı rutini yerine getiriyor, her mesaj gönderene şimdi saldırıya maruz kalan Savunma Bakanlığı'nın hiç yakınlarında olmadığımızı doğruluyoruz. Daha ayrıntılı mesajlar gelmeye başlıyor ve birbirimize sırayla anlatıyoruz: Bir intihar bombacısı Afgan askeri üniforması kılığında bakanlığa girmiş. İçeri girince hızla üçüncü kattaki hedefine –bakanın makamına yönelmiş. Sonra çevresinden mümkün olduğunca çok kişiyi sakatlayıp öldürebileceği bir anda pimi çekmiş. Anlaşılan bakan kurtulmuş ama toplam ölü sayısı henüz bilinmiyor.

Birkaç dakika mesajlaştıktan sonra telefonlarımızı bırakıyoruz. Azita'nın o günkü ikinci toplantısı iptal oldu. Kıl payı kurtulduğundan bahsetmiyor. Daha önce de çok olmuş. Her ikimiz de bunun yollardaki barikatlar kaldırılana dek hiçbir yere gidemeyeceğimiz anlamına geldiğini biliyoruz. Aynı zamanda çay için daha fazla zamanımız var demek.

Azita tabağına doğru bakıyor, sessizce bir dilim pasta alıyor. Savaşın en kanlı yılındayız: Amerikan birliklerinin kayıpları yeni rekorlar kıracak ve savaştaki sivil ölümler sayılmaya başlandığından beri görülen en yüksek seviyelerine çıkacak. Başkentte intihar saldırıları, fidye amacıyla adam kaçırmalar ve hedef gözeterek öldürmeler her gün yaşanıyor.

"Kabil'in bugünkü hali bu" diyor Azita.

Bu sıralarda Kabil'deki askeri ve diplomatik heyetler Afganistan'daki gelişmeler konusunda hâlâ resmen bir hayli iyimserler. Ama baş başayken görülüyor ki 2011 itibarıyla pek çoğu savaşın "kazanılma" ihtimali ya da Afganistan'ın nasıl bir huzur görünümüne kavuşacağı konusunda baştaki heveslerini artık genel olarak kaybetmişler.

Başkan Obama'nın iki yıl içinde tamamlanacak, 30 bin ilave birliği kapsayan "asker sevki" direnişi bastırmayı amaçlıyordu, hemen ardından 2014'te birliklerin çekileceği ilan edildi. Asker sevki sonuçta çeşitli İslamcı militanların, savaş ağalarının, suç şebekelerinin ve Taliban'la bağlantılı grupların birkaç vilayette belirgin biçimde yayılmasını önleyemedi. Afgan hükümet birliklerini kendi ülkelerini savunmaları için eğitip teçhiz etmeye yönelik pahalı Amerikan çabaları hâlâ Taliban'ın yerlilerle ve sürekli büyüyen afyon ticaretinin beslediği suç şebekeleriyle birlik olup topraklarını başarıyla genişletmesine engel olmuş değil.

İntihar bombacıları başkentin zırhlı ve tankla korunan kapalı bölgesine sızmanın ve terör yaratmanın yeni yollarını buldular: Bazen kendilerini çifter çifter patlatıyorlar, onların ardından binaları işgal edip şehrin bazı alanlarını tamamen kapatarak saatlerce direnebilen savaşçılar geliyor. Hükümet binalarına sürekli roket atılıyor, hatta iyi korunan Amerikan Büyükelçiliği bile roketlere hedef oldu.

Koruma sağlamaya gücü yetenler çevrelerine daha yüksek duvarlar dikerek karşılık verdiler.

1950'lerin sade, zarif Kabil konaklarından geriye kalanların birbirinden farksız çimento grisi kalelere dönüşme hızı Batı dünyasının azalan ilgisiyle birlikte her ay katlanarak artıyor sanki. Patlamadan korunma amaçlı bir sıra kum torbası iki sıraya çıktı; iki bekçi çalıştıranlar dört bekçi çalıştırmaya başladılar ve kalın çelik kapı standartlaştı. Evlerin ve otellerin dışında güvenlik görevlileri için daha fazla küçük kulübe belirmeye başladı ve görünüşe göre tüm ağaçlara dikenli teller sarılmıştı, insanların ve sokak kedilerinin yüksek duvarlara tırmanmalarını önlemek amaçlanıyordu.

Fakat Amerika'nın kendi vergi mükelleflerine 700 milyar dola-

rın üzerinde ve gitgide artan bir yük getiren, terörizmin "kökünü kazımak"tan genel olarak Taliban'la savaşmaya dönüşen bu en uzun savaşma resmen bir son vermek ABD'de artık bir siyasi zorunluluk olmuştu.

Kabil'de sırada ne olduğu korkusu yaygındı. Yabancı askeri birlikler adına konuşanlar artık "zafer" sözcüğünü bırakmış yerine daha muğlak olan "çıkış" sözcüğünü kullanmaya başlamışlardı: Bu çarpışmalar muhtemelen bir biçimde ya tam bir iç savaşa ya da tepeden tırnağa kanunsuz bir narko devlete yol açacak, yahut savaş ağaları bölgesel savaşlarla vilayetleri bölecekti. Ama Amerika Birleşik Devletleri'nin ve müttefiklerinin daha fazla bu savaşın bir parçası olmaya güçleri yetmiyordu.

2007'den 2009'a değin Afganistan'ın İngiltere büyükelçisi olan Sherard Cowper-Coles'un hatıratında yazdıkları Rusların fethetmenin ve kontrol altına almanın mümkün olmadığı bu haşin ve dağlık ülkeye kendi yolculukları hakkında anlattıklarına benziyor:

Bu sefer Afganistan'daki savaşa önderlik eden Amerika Birleşik Devletleri'ydi, neyin içine girdiği ya da nasıl çıkacağı konusunda net bir fikri yoktu. Fark etmeden çok oyunculu, çok boyutlu, on yıllardır süren ve kökenleri uzun yıllar öncesine dayanan bir iç savaşa dahil olmuştuk. Bu savaş Afgan politikasının yapısıyla ilgili İslam'la sekülarizm, gelenekle modernizm, şehirle ülke, Sünni'yle Şii, çiftçiyle göçebe (*nomad*), Peştu'yla Tacik, Özbek'le Hazara arasındaki çözülmemiş bir mücadeleydi.

Kabil'deki herkes savaşın kötüye gittiğinin farkındaydı ve artık askeri kurmaylar ve dış politika kurmayları makul bir "çıkış stratejisi" bulma peşinde değillerdi. Afganlar bu hikâyeyi daha önce de duymuşlardı, 1980'lerde altı milyon Afgan, Afgan-Sovyet savaşından kaçmıştı. Taliban'ın 2001'deki yenilgisinin ardından birçoğu Pakistan ve İran'dan geri dönmüş ama on yıl sonra kendilerini yeni bir gidişi planlarken bulmuşlardı, imkânları olanlar onları Avrupa'ya ya da Kanada'ya götürecek kaçakçılar tutuyorlardı.

Ne var ki yabancıların "bir nevi şereflerini koruyarak..." ve Avrupalı bir diplomatın sözleriyle en azından "kirli bir barış" görüntüsüyle "...ayrılmaları" için militan muhaliflerle bir tür anlaşmaya

aracılık edilmesi en iyisi olurdu; on yıl önce Taliban'la konuşmayı reddedenler tamamen ağız değiştirmişti. Kabil'deki yeni favori diplomatik ifade Taliban'la "barış görüşmeleri"nin önünü açmaktı ve birçok diplomata göre daha 2011'de kadm hakları gibi "yumuşak" konular tüm üst seviye gündemlerden çıkarılmıştı. Köktencilerle varılacak her siyasi anlaşmanın son on yılda elde edilen en küçük kadın haklarını bile feda edecek olması hemen hemen tüm insan hakları örgütlerince büyük ölçüde görmezden gelinmekteydi.

Sitare, sadece bu iş için edindiği tek kullanımlık bir telefonla Kunar vilayetinden bir Taliban sözcüsüne ulaştı. Bu kişi Amerikalıların çoğu ve müttefik birlikler çekilip de Taliban –böyle olacağına tamamen inandığı gibi– Afganistan'da yeniden güçlendiğinde *bacha posh*'un derhal yasaklanacağını onayladı çünkü cinsiyetlerini değiştirmeye yeltenenler "Allah'ın eserine dokunarak" hata ediyorlardı. Bu sözcü Sitare'ye aynı zamanda kadınların tüm üniversitelerden, ulusal meclisten ve vilayet konseylerinden uzaklaştırılacaklarını söyledi çünkü "Allah kadınları bu yerlerin hiçbir yerinde istemiyor" idi.

Şehir merkezine çöken toz bulutuna nazır Kabil'deki Babür Bahçeleri, bahar aylarında cuma günleri genelde çocuklarını birkaç saat dışarı çıkarma riskini almaya karar veren ailelerin piknik meskeniydi. Delikanlılar öğlen güneşi tepedeyken taş taraçada dengede yürüyorlar ve alçak ağaç kümelerine tırmanıyorlardı. Kadınlar tepeden tırnağa örtünmüş halde ve kocalarının yanında duruyorlardı. Etrafta pek genç kız yoktu. Kahverengi çimenlikte gerçekten piknik yapanlar azdı, ama bir dondurmacı boynundaki kayışa bağlı eski püskü bir kutudan külahlı dondurmalar satarak iyi iş çıkarmıştı. Öğleden sonraları güneş alçalıp batarken park adeta sevimli oluyordu. Çimenlikteki bir adam flüt çalıyordu ve dönüp duran toz bulutları yatışmıştı.

Ama Azita altın süslemeli gözlükleri ve sarındığı siyah kumaşlarla, aşağıdan görünen sivri topuklarıyla hem biraz yersiz kalıyor hem de kendisini öyle hissediyordu. Milletvekiliyken böyle umumi yerlere hiç gitmezdi; şimdi sıradan bir insan ve halktan biri olarak tedirgindi. Birinin onu tanıyacağından ve oraya ait olmadığını –kendi çocuklarını daha zengin, daha düzgün kadınların yapacağı gibi ailenin şahsi bahçesine kapatması gerektiğini

düşüneceğinden korkuyordu. Kocası yanında olsa da onun böyle bir kalabalıkta, birçok erkeğin gözünün önünde bulunması çok münasip değildi. Azita en çok da bir arkadaşa ya da meclisten bir meslektaşına rastlamaktan korkuyordu. En iyisi hiç kimsenin onu tanımamasıydı. Ona ailesiyle ilgili sorular sormaya başlayıp Azita'dan kocasıyla ve kocasının ilk karısıyla tanıştırmasını isteyebilirlerdi. Bu onu mahcup ederdi, yani –eski bir milletvekili olarak– kocasının ikinci karısı olduğu çok eşli bir ailesinin olması.

Azita bir taş çardakta oturmuş, bu arada dört kızı en yakın ağacı hedef almışlar. Pantolon ve gömlek giymiş olan Mehran bir daldan aşağı sallanırken zaferle bağırıyor. İkizler Beheşta ve Benafşa sırıtıp birbirlerine bakıyorlar, en küçük kız kardeşlerine "Yapabiliyorken tadını çıkar" anlamında bir şeyler söylüyorlar. Mehran'ın içine sokulmamış gömleğinin başına geçmesi ve o kendisine bakanlara el sallarken göbeğinin açılması kimsenin umurunda değil.

Artık yedi yaşında olan Mehran hâlâ ailede yemeğin ilk servis edildiği kişi ve hâlâ hep sözünün dinlenmesini istiyor. Etrafındakiler onu akıllı, güçlü ve ısrarcı olması için teşvik ediyorlar. İkizler ağaca tırmanmaya yeltenmiyorlar bile; kirlenmek istemezler. Ortanca kız kardeş Mehrangis bunu gerçekten de denemek istediğini söylüyor ama kız kardeşleri onu tersliyorlar. Çok sakar ve tombik olduğunu söylüyorlar. Muhtemelen düşüp bir yerlerini inciteceğini.

Para sorunlarının ve siyasi mücadelenin ortasında şu anda Azita'nm aklındaki en son şey Mehran'm cinsiyeti.

Peki artık bir milletvekili olmadığına ve çocuklar zaten pek dışarı çıkmadıklarına göre Mehran'ın hâlâ erkek olması neyi değiştiriyor? "Bu toplum iyi işliyor olsaydı kızımı neden erkek yapayım ki?" diye çıkışıyor soruma. "Hiçbir şey değişmedi ve hiçbir şey değişmeyecek. Burada her şey tersine gidiyor."

Hâlâ anlamıyorum. Mehran'ın erkek olmasının eskiden belirli bir nedeni yok muydu?

Bir anlığına gözlerini yumuyor, pek yapmadığı bir biçimde soruların sona ermesini istiyor. Ailenin hayatı geçen seneden beri birçok açıdan değişmişti ama şimdi bundan bahsetmenin zamanı değildi.

Koyu renk saçları atkuyruğu yapılmış beşinci bir kız, ikizlerin birkaç adım gerisinde durmuş ağaçtaki Mehran'ı ihtiyatla izliyor. Bu kız üvey kız kardeşleri, Kabil'deki yeni evlerine annesiyle bir-

likte birkaç ay önce taşınmış. On üç yaşındaki bu kız ailenin en büyük çocuğu ama hep bir takım gibi hareket eden ve anlaşılan hep söyleyecek bir şeyleri olan ikizlerin yanında ne söyleyeceğini pek bilemiyor. Ona yüksek sesle konuşmaması ve etrafta fazla dolanmaması öğretilmiş – kızlar bunları yapmazdı.

Kızın annesi taş çardakta itinayla Azita'nın yanına geçiyor. Beyaz pamuklu başörtü giymiş, hiç kıpırdamıyor ve aşağı doğru ellerine bakıyor. Bol ceketi, upuzun soluk mavi eteğiyle tipik bir köylü kadını kılığında ve Azita'nın simsiyah, altın süslemeli güneş gözlüklerine tam bir tezatlık oluşturuyor.

"Bizim beraber bir fotoğrafımızı ister misin?" diye soruyor Azita bana.

Öteki kadına yaklaşıyor ve kolunu omzuna atıyor ama öteki kadın derhal başım çeviriyor. Onun geldiği yerde kadınlar fotoğraf çektirmemeli. Bu uygun değil ama Azita ısrar ediyor: Şimdi başkenttelerdi – burada durum farklıydı ve hepsi uyum göstermeliydi. Azita hemen profesyonel gülümsemesini takınıyor, bu arada yanındaki kadın da istemeye istemeye başörtüsünün ardından ancak gözlerinin görüneceği kadar kaldırıyor başını.

Ortak kocalarının keyfi yerinde, sadece azıcık yalvaran Mehran'a dondurma parasını verip gönderiyor. Kendisini iyi hissettiğini söylüyor. Şimdi normal bir koca, iki karısı ve çocuklarıyla dışarda. İşin doğrusu Azita'nın artık ulusal mecliste bir sandalyesinin olmaması hem bir ferahlık hem de bir hayal kırıklığı idi. Ama daha çok bir ferahlıktı: Seçim kampanyası uzun ve işkence gibiydi, o hep beş yıl daha bir siyasetçinin kocası olarak yaşama ihtimali konusunda kararsız olmuştu. Ayrıca başta zafer ilan edip sonra geri adım atmak zorunda kalmaları da çok utandırıcıydı. Yeni, daha büyük ev kesinlikle umurunda değildi ve Azita'nın meclise geri dönmek istediğini de biliyordu ama ona göre hayat böyle yine de daha güzeldi. Azita'nın mecliste olduğu dönemden daha az sorumluluğu vardı. O zaman Azita'yla beraber çalışmak ve misafirleri karşılamak ya da uzaktan gelen seçmenlere refakat etmek zorundaydı. Çok yorucuydu ve bazen öğleden sonraları istirahat etmek zorunda kalıyordu. En önemlisi de Azita'nın mecliste olduğu beş yıl boyunca ilk karısı hâlâ köydeyken kendisinin Kabil'de yaşamasının suçluluğunu üzerinden atamamıştı.

Bu durum şimdi herkesin yararına düzeltilmiş oldu, diyor. Kararından memnun: Önceleri çok meşguldü, farklı vilayetlerdeki iki karısı arasında gidip geliyordu. Şimdi kadınlar ev işlerinin sorumluluğunu paylaşabilirlerdi, bu da herkesin işini kolaylaştırırdı. Ayrıca ülkenin 2014 sonrası görünümü belirsizken muhtemelen en iyisi Azita'nın artık mecliste olmamasıydı. Onun siyasetçi olması hep çocuklar için yeni riskler anlamına geliyordu. Şimdilik Kabil'de birkaç ay daha kalmaya razı olmuştu ama Badgis'te bir an önce daha sakin bir yaşama kavuşmayı dört gözle bekliyordu. Annelerinin sürekli sorgulanmaması ve tanınmaması çocuklar için de daha iyi olacaktı. Azita evden çıkmayan bir eş ve anne olarak kendi evliliklerini iple çeken çocuklarına daha iyi bir rol model olacaktı.

Afghan Fried Chicken'm Kabil'de tek bir şubesi var ve yer yer dökülmüş tabelası menüsünün "Temiz, Sağlıklı ve Lezzetli" olduğunu ilan ediyor. Azita'nın tüm kızları daha önce buraya gelmişler, birkaç özel durumda. Restorana neşeden uçarak seke seke girerken dördü neredeyse birbirlerinin üstüne devriliyorlar, üvey ablaları arkalarından yürüyor.

Büyük kızlar onları esas cezbeden şeye –sarı bir kaydırağın ve gizlenecek bir evin bulunduğu plastik oyun alanı– rahatça sığmak için fazla uzun ve iriler ama yine de hepsi oraya sıkışıveriyor. Mehran babasından aldığı paralarla üç kez art arda mekanik rodeo atına biniyor. Kız kardeşlerinin bacaklarını açıp oyuncak hayvanın üzerine binme şansları yok. Bu akşam restoranda iki aile daha var. Bunu tasvip etmeyebilir ya da rencide olabilirler.

Azita hemen masanın siparişlerini veriyor. Kendisine kızarmış tavuk ısmarlıyor, çocuklara, kocasına ve onun ilk karısına yanında patates kızartması olan tavuklu sandviç söylüyor. Burası Kabil için pahalı bir restoran – hazır yemek Batı usulü bir lüks. Ama Azita savurganlık yapmaya karar verdi çünkü çocuklar bugünlerde evden çok az çıkıyorlar. Onları buraya ilk kez Kabil'e taşınmalarım ve yeni görevini kutlamak için getirmişti. Kocası uzun masanın bir ucunda oturuyor, karıları da masanın öteki ucunda, arada çocukların boş sandalyeleri var. Kimse konuşmuyor.

Önlerine kâğıt tabakta bir sandviç geldiğinde köylü kadın tabağa sessizce birkaç saniye bakıyor, elleri hâlâ kucağında. Sonra sandviçin üstündeki ekmeği ayırıyor ve içindeki kızarmış tavuk

parçasına bakıyor. Sandviçin üstünü geri kapatıyor. Çocuklar masaya geri çağrılınca Beheşta sandviçine baştan aşağı ketçap dökene dek bir daha kıpırdamıyor. Ancak Beheşta sandviçinden ilk ısırığı aldığında üvey annesi kendisininkini alıp onu taklit ediyor. Küçük bir lokmayı dikkatle çiğniyor, sonra sandviçi tabağa bırakıyor.

Azita'nın kocası şaşkınlığını yüksek sesle gösteriyor. Neden yanında ekmek yok? Sandviçlerin kendi ekmekleri olsun olmasın her yemekte ekmek olmalı. Restoran bir hata yaptı herhalde. Garsonu çağırıp söyleniyor.

Azita başını eğiyor. "Onun için kolay değil" diye mırıldanıyor. Şimdi bütün kızları okuyup yazabiliyor, farklı seviyelerde. Babaları öğrenmeye niyeti olmadığını açıkça belirtmiş. Hem espriyle söylediği gibi, bütün kararları Azita alıyorken neden öğrenecekti ki.

İlk karısı çocukları susturuyor. Köyden başkente getirilmeyi hiç istememişti, burda çok rahat ettiği de söylenemezdi. Beraber yaşayıp çok fazla anlaşmazlıktan ötürü evi ayırmalarından sonra iki eş nazik ama mesafeli bir ilişki geliştirmiş. Azita seçim kampanyası ya da anne babasını ziyaret için Badgis'e gittiğinde nadiren görüştükleri zaman bir sorun yoktu.

Ama şimdi durum farklıydı.

İlk eş daha önceleri Azita'nın çocukları hakkında pek yorum yapmıyordu, ama burada Kabil'de ailenin tuhaf âdetler ve davranışlar benimseyerek ne kadar havai olduğuna dair kaygılarını seslendirmeye başlamıştı. Ona göre –ve bunun bilinmesini istiyordu– Azita'nın kızları şımarmıştı ve bu kadar neşeli olmaları yakışıksızdı. Anne babalarına karşılık veriyorlar, evde yardım etmekte isteksizler ve genel olarak çok fazla şeyi çantada keklik sayıyorlar, diye açıkladı.

Kendisi de okuryazar olmayan ilk eş kızının bu tür Kabil davranışlarından etkilenmesine izin vermeyeceğini Azita'ya açıkça belirtmişti, bunların arasında yüksek öğrenim hayallerine kapılmak, salonda dans etmek ve Amerikan filmleri izlemek gibi şeyler de vardı.. Ayrıca babasının Mehran'ı diğer kızlardan daha çok dinlediğini söyledi. Bu onu epey rahatsız etmeye başlamıştı. Kocasına en küçük kızına fazladan ayrıcalık tanıması için bir neden olmadığını söyledi. Sonuçta Mehran sadece bir kızdı. Ama kocası onun Mehran'ın davranışlarıyla ilgili endişelerini dinlemedi. Ko-

casının tutumu üzerine ilk eş Mehran'a okula giderken başörtüsü giymesini söyledi, Mehran bu talebi tamamen görmezden geldi. Bu pervasız itaatsizlik üvey annesini daha da kışkırttı. Mehran'a sataşmaya, gerçeği onun zihnine işleıneye başladı: "Sen gerçek bir oğlan değilsin – biliyorsun, değil mi? Hiçbir zaman gerçek bir oğlan olmayacaksın."

Epey işe yarıyordu anlaşılan, her krizden sonra Azita'nın Mehran'la aşağı yukarı yarım saat konuşması gerekiyordu.

Daha geçen hafta ilk eş Mehran'a babasına diğer çocuklardan daha yakın olduğunu ya da aralarında özel bir bağ olduğunu asla düşünmemesi gerektiği söyleyip paylamıştı. Buna karşılık Mehran çılgına dönüp üvey annesine bağırmıştı. Azita, kocasının ilk karısına buna bir son vermesi için yalvarmak niyetiyle içeri girdiğinde öfkeyle bağıran Mehran onun da sabrını taşırmış, Azita onu susturmak için yüzüne bir tokat indirmişti.

Kızma ilk kez vuruyordu.

Mehran'a "öteki annenle bir daha asla böyle konuşmamalısın!" diye bağırdı. Mehran hemen sustu. Azita kızının yüzündeki şaşkın ifadeyi ve onu izleyen gözyaşlarını görünce donakaldı. Mehran'ın yüzündeki kırmızı izler solup gitti ama ertesi güne dek pek ağzını açmadı.

Azita *bacha posh* düzenlemesinin hepsinin ortak yararına olduğunu kabul etmesi için kocasının ilk karısına yalvardı. Bu durum aileye yeni bir çocuk daha katılması baskısını kontrol etmeye yardımcı oluyordu. Ya da üçüncü bir eş. Ama bu tartışma Mehran'ın aslında olduğu kız gibi görünmesi, davranması ve öyle muamele görmesinde ısrar eden ilk eşin hiç ilgisini çekmiyor. Azita bunu anlayana dek Mehran'a gerçekte bir kız –ve edepsizlik yaptığında çirkin bir kız– olduğunu hatırlatmak gerekliydi.

İki eş arasındaki bu zoraki ama nazik konuşmaların altında esas neyin söz konusu olduğunu ikisi de biliyorlar: Eğer Mehran oğul rolünden çıkarılırsa Azita'nın kırılgan az çok daha önemli eş statüsü de gidecek. Bir kocayla evli olan birden çok karı arasında geleneksel bir sıralama var, birinci karının ailedeki statüsü ve nüfuzu daha yüksek oluyor. Ama en çok oğul doğuran eş bu sıralamayı değiştirebiliyor. İlk karı hayatta olduğundan Azita'nın ikinci karının geleneksel ikincil statüsüne geri dönmesinin önün-

deki tek şey Mehran. Yani Mehran kısmen kendi annesiyle üvey annesi arasındaki güç dengesini sağlıyor, bu da zaten çetrefilli olan çocukluğunu daha da güçleştiriyor. İlk karı aynı zamanda kocasına en küçük kızının düzgün bir evlilik materyali olarak yetiştirilmesi gerektiğini hatırlatmaya başlamıştı. Ne olursa olsun şu anki gürültücü ve geveze tutumu ilerde problem olacaktı. Şimdiden ele avuca sığmıyordu. Kocasına bunun daha da şiddetlenmesine izin vermemesi gerektiğini hatırlatıp durdu. "Mehran bir kız ve ona bir kız gibi davranmak zorundasın."

Azita'nın kocası ilk karısıyla en küçük çocuğu arasında kızışan çatışmayı hoş karşılamadı, her iki karısından birbirleriyle geçinmelerini ve çocukları yola getirmelerini istedi. Hatta Mehran'a birkaç kez kendisi çıkıştı – bunu daha önce pek yapmazdı. Ona göre artık yine bir arada oldukları için şimdi hepsinin mutlu olması gerekirdi.

Afghan Fried Chicken'daki yemek bitince Azita hesabı ödüyor. Televizyondaki bir Türk dizisini yakalamak için çıkmak istiyor: Önceki bölümde genç bir kadın görücü usulü evlilikle tehdit ediliyordu ve dramın nasıl ilerleyeceğini görmek için sabırsızlanıyor. Kocasını ve çocukları bir yan kapıdan aceleyle çıkartıyor, dört çeker arabalarını oraya park etmişler. Sekiz kişilik ailelerinin sığması için yeni bir araba almaları gerekecek.

Bu gece Mehran yine ön koltukta gidiyor.

20. BÖLÜM

Terk

ŞÜKRİYE

Kadın olmak için bütün yaptıkları otuz saniyeden kısa bir süre içinde anlamını yitirmişti. Kız kardeşi telefonda lafını esirgememiş, Şükriye'nin kocasının ona az önce söylediklerini tekrarlamıştı: "Başka bir karım ve bir bebeğim var." Bu bomba haberi kendisi vermeye çekinmiş mesajı iletmesini Şükriye'nin kız kardeşinden istemişti.

Şükriye hastanedeki vardiyadan eve yeni gelmişti ve bitkindi, kız kardeşi aradığında önce iyi anlayamadığını düşündü. Ama telefonu kapadıklarında Şükriye kendisine bunu *gerçekten* ne zamandan beri bildiğini sordu. Bir şeylerin yürümediği hissi hiç kuşkusuz bir süredir vardı. Bunu kendine itiraf etmediği ve başkalarına inkâr ettiği için şimdi aptal durumuna düşmüştü.

Benim seçtiğim pahalı –ya da öyle görünen– Lübnan restoranında gözlerini havaya dikiyor. Küçük, gri gözlüğü gözlerini iyice gizliyor.

Hastanedeki ilk karşılaşmamızın üzerinden neredeyse iki yıl geçti. Şükriye bugün bir saat geç geldi, böylece Sitare'yle birlikte menünün yarısını ısmarlayıp Şükriye'nin neyi cazip bulabileceğini düşünmeye zamanımız oldu. Bunun küçük bir kutlama olmasını hayal etmiştik – daha çok da sadece her zamanki karanlık ve boğucu buluşma yerimizden başka bir yerde olmak istemiştik. Şimdi masada aramızda pek uyumlu olmayan bir ızgara piliç tabağı, humus, salata ve erimekte olan dondurma var. Şükriye yemiyor ve Sitare de kibarlığından yemeğe el sürmüyor.

Şükriye tanıştığımızdan beri paylaştığı tüm şahsi ayrıntılarda kocasından fazla bahsetmekten kaçınmıştı. Ondan hep yeri geldiğinde tarafsız, saygılı bir tavırla söz etti, evliliklerinden fazla konuşmaya gönüllü olmadı.

Şimdiye değin.

Kocasının ilk Tacikistan yolculuğu kısa sürmüştü. Orada yeni bir iş yatırımı yapmak için Şükriye'den birikmiş parasını istedi. Artık onun için Kabil'de hiç imkân yoktu. Savaşın ilk yıllarındaki yatırım iyimserliği kaybolmuştu. İnşaat işi artık yürümüyordu; yeni site işleri birbiri ardına iptal ediliyor ya da yarım bırakılıyordu. Görünüşe göre paralı yabancılar ülkeden çıkmak istiyordu ve parası olan çoğu Afgan da yurtdışına yatırım yapmayı tercih ediyordu. Ama kocası komşu Tacikistan'ın yatırım olanaklarıyla dolu olduğunu duymuştu. Zengin olabiliriz, demişti Şükriye'ye.

Şükriye ikna olmamıştı ama çok olumsuz görünmek de istemedi. Ona parayı verdi. Kocası ikinci yolculuğu için daha çok para istedi ve bu sefer gittiği yerde daha uzun süre kaldı.

Sonraki altı ayda eve sadece iki kez geldi. Tacikistan'da bir meyve sebze işi kurmuştu ve sürekli başında durması gerektiğini söylüyordu. "Geçiş kartı" olan arabasıyla sınırdan geçebiliyor, Afgan tarafından ürün alıp Tacik sınır kasabasında satıyordu. Neşeli görünüyordu; işler iyi gidiyordu. Merak etmemesi gerektiğini söyleyerek Şükriye'yi rahatlatmaya çalışıyordu. Kabil'de başka borçlar da almıştı. Alacaklılar kapıya dayandıklarında ödemelerini yapmak Şükriye'ye kalmıştı. Ama Şükriye herhalde bu işte beraber olduklarını ve yurtdışındaki ağır çalışmasına kendi payına düşen katkıyı yapması gerektiğini anlıyordu, değil mi? Şükriye tüm itirazlarını yutkundu, kocasının morali bozulsun istemiyordu. Bu borçları ödeyecek parayı nerden bulacağını sonra düşünürdü.

Kocası başka bir eve gelişinde akşam yemeği esnasında bir kadından bahsetti. Yolculuklarıyla ilgili bir dizi anekdot anlatırken sözü Tacikistan'da karşılaştığı çok aptal bir kadına getirdi. Kadın ona âşık olmuştu ve evlenmek istediğini söylüyordu. Bu durum Şükriye'ye eğlenceli gelmedi: "Bir başkasıyla evlenip karını ve üç küçük çocuğunu unutmak istiyorsan bence hiç durma" dedi kocasına.

Kocası ona güldü – anlaşılan hiç şaka kaldıramıyordu. O böyle bir adam değildi. Bu sadece bir hikâyeydi. Kadınlar çok kolayca böyle çılgın fikirlere kapılabiliyorlardı; hepsi bu. Şükriye kocasına zoraki gülümsediğini hatırlıyor: Evet, kadınlar ne kadar da aptal olabiliyorlar, diye onaylamıştı onu.

Kocası o gece Şükriye'nin yatağına gelmedi. Hatta birden gidip bazı akrabalarım ziyaret etmesi gerektiğini söyleyiverdi. Gece onlarda kalacaktı. Ertesi gün eve geldiğinde Şükriye kahvaltı sonrasında temizlik yapıyordu. Kocası sadece şöyle dedi:

"*Talak. Talak. Talak.*"

Sonra bunu üç kez daha tekrarladı ve başka hiçbir şey demeden gitti. Şükriye onu çok iyi duymuştu ama ne demek istediğini tam anlamamıştı, sonra bunun ne olduğuna baktı. Kocası *talak* –tam anlamı bağın sona ermesiydi– diyerek onu boşuyordu. Üç kez söylemek kesinleştiriyordu.

Yine de anlamıyordu. Ona pek mantıklı gelmiyordu. Kocası onu *neden* boşamak istesindi ki? Bunu anlamak imkânsızdı. Buna karşılık Şükriye işe koyuldu, ilkin daha önce planladığı gibi çarşıya gitti. Yemek yaptı ve çocuklarına ev ödevlerinde yardım etti. O gün erken saatlerde kocasının tuhaf davranışından hiç kimseye bahsetmedi. Eğer sessiz kalırsa bu durum hiç yaşanmamış olabilirdi.

Sonraki on ayda aynı inkâr halini sürdürdü. Arada sırada kocası Tacikistan'dan ziyarete geliyordu ama boşanmayı konuşmadılar. Şükriye de bunu düşünmemeye çalıştı. Ta ki geçen gece kız kardeşi arayana dek.

"Şimdi beni dinle" demişti kız kardeşi telefonda, her sözcüğü abartılı bir yavaşlıkta söyleyerek. "Daha fazla acı çekmene izin vermeyeceğim. Hayatını ve çocuklarını düşünmek zorundasın."

Üstelik bütün aile zaten biliyor, yani bir şey yokmuş gibi yapmayı bırakabilirsin, demiş kız kardeşi. Yeni bebeği bile biliyorlardı. "Gerçekleri görmelisin" diye ekledi..

Kocası onu terk etmişti ve bunu kabullenmenin zamanı gelmişti. Şükriye ilk o zaman ayılıverdi: Sadece bir eş olarak değil, bir kadın olarak da başarısız olmuştu.

Eğer bir Afgan kadını kocasından boşanmak isterse onun açık onayına ihtiyacı vardır. Boşandığını garantilemek için şahitler göstermesi de gerekebilir.

Bir erkek herhangi bir nedenden ya da hiçbir neden olmadan boşanabilir. Aynı sözcüğü üç kez söylemek erkek için evliliği fesheder. Genelde o noktada bırakılır.

Ama bu örneklerde geride kalan kadın pek özgür kalmış sayılmaz. Bir evlilik mahkeme ya da büyüklerin bir araya gelmesi yoluyla bitmediyse yol verilen kadın toplumun gözünde hâlâ evlidir, sadece bir kocası yoktur. Şükriye'nin Kafkaesk durumu da buydu: Yasaya göre hâlâ hayatının üzerindeki bütün yetki ortada olmayan birine aitti. Taşınmaya, seyahat etmeye, kendi ya da çocukları adına herhangi bir şey imzalamaya kalkarsa herkes ondan kocasının ilave ve açık onayını talep edebilirdi, çünkü Şükriye'nin evinin ve işlerinin reisi hâlâ oydu.

Çoğu kadın gibi Şükriye de kocasıyla evde, aile içinde, yerel mollanın idaresindeki bir törenle evlenmişti. Evlilikleri çoğu Afgan evliliği gibi hiçbir yerde kayıtlı değildi.

Şükriye'nin bu işini Afganistan'ın resmi hukuk sistemine taşıma seçeneği vardı, bu sistemde hem medeni hukuk Şeriat hem de yerel âdetler etkiliydi. Bu en iyi ihtimalle derme çatma ve sonu kestirilemeyen bir süreçti. Muhtemelen ancak bir erkek aracı üzerinden dinlenecekti. Kocası gelip onu gerçekten terk ettiği ifadesini vermezse kendi şahitlerini çağırmak zorunda kalacaktı, bu durumda bile mahkemeden boşanma kararı alamadan çıkma riski vardı. Kocası kız kardeşine çok açık konuşmuştu: Ne akrabalarının ne de tabii mahkemenin huzuruna çıkıp karısını boşadığını söyleyemezdi. Bu onun adına utanç verici olurdu.

Resmi boşanma elde etmek isteyen bir kadının hüsrana uğrama ve aşağılanma riski de vardır. Sonuç ne olursa olsun dışarıya şu lanetleyici mesajı verir: Böyle bir kadın herhalde iyi bir kadın olamaz çünkü kocasına ve ailesine bakmayı becerememiştir. Yoksa neden bir kenara atılsın ki?

Şükriye bir ya da birkaç yargıçla karşılaşacaktı, bu kişilerin hukuk eğitimleri olabilirdi de olmayabilirdi de ama her birinin çeşitli yasalara dair kendi yorumları olacak, işlerini dedikodu ve "geleneğin" kafa karıştırıcı labirentinde yürütebileceklerdi. Mahkemenin resmen yapması gereken şey boşanma onayını almak için ortada olmayan kocayla temas kurmaya çalışmaktı. Bunu başaramazsa Şükriye'nin akrabaları kocanın ortada olmadığını doğrulamaları için çağrılırlardı. Şükriye ancak o zaman evliliğine son verme ve istediği boşanmayla ödüllendirilme şansını yakalardı.

Hukukun egemenliğinden pek söz edilemeyeceğinden çoğu

kimse resmi Afgan hukuk sistemini atlayıp anlaşmazlıkları çözmek için gayri resmi hukuk sistemini tercih ediyor. Bu sistemde yerel kanunlar ve hükümler bile değişiklik gösteriyor ve pek kadınların lehine değil.

Çalışan bir dul olma düşüncesi Şükriye'yi ürpertiyor: "Ev kadını olsaydım sorun yoktu ama şimdi dışarda çalışıyorum. Herkes boşandığımı bilecek. Bu yargıçlara hastanede bile rastlayabilirim!"

Başarısız bir eş ve dolayısıyla başarısız bir kadın olarak hem erkekler hem de kadınlar ona şüpheyle ve muhtemelen küçümsemeyle bakacaklardı. Ama en kötüsü asla küçümsenme değildi. Tekrar resmen hasta babasının himayesinde yaşayacağı anne babasının evine dönmeye zorlanacak olması da değildi. Afganistan'da yetişkin bir kadın bir akrabası ya da mahremi olmadan kendi başına yaşayamazdı. Şükriye çocukları hâlâ kendisiyle yaşayan boşanmış bir kadın olarak yeniden evlenemezdi de, ancak kocasının bir akrabasıyla evlenebilirdi. Afganistan'da boşanma konusundaki vahim eşitsizlik burada genelde kadınların daha az zeki olmaları ve iyi ya da geçerli bir neden olmaksızın yanlışlıkla boşanmak isteyebilecekleri fikriyle açıklanıyor.

Şimdi Şükriye'nin çocukları eninde sonunda ondan alınabilirdi. Şeriata dayalı Afgan medeni kanununa göre çocuklar babaya aittir, çünkü "her çocuğu yaratan babadır." Şeriat Allah'ın kelamı kabul edilir ve onu sorgulamak dine küfretmek anlamına gelir. Medeni kanuna meydan okuyan hukuki tartışmalar Allah'a saldırı olarak yorumlanıp yepyeni, daha ciddi bir suça yol açabilir. Mahkemede bir Şeriat savını sorgulamak tehlikeli olabilir çünkü Afganistan'da hukuk sistemi genelde zayıf eğitimli ama kendinden menkul dindar avukatlar ve yargıçlarla doludur.

Kocasından ayrılmak isteyen bir Afgan kadını çocuklarını da geride bırakmaya zorlanacaktır. Çoğu kadın için boşanmayı neredeyse imkânsız kılan da bu noktadır – öteki türlü, diye düşünülür, kadınlar sağda solda kocalarını boşayıp çocukları yanlarına alabilirler. Kadınlar çok duygusal, ihtiyatsız ve tepkiseldir – özellikle de âdet dönemlerinde. Rasyonel kararlar için onlara güvenilemez. Bu nedenle kendi iyilikleri için, diye devam ediyordu bu mantık, çocuklar hep babayla kalmalılardır ki kahpe annelerinin bir hevesle evlenmeye karar verecekleri bir dizi yeni kocaya sürüklenmesinler.

Şükriye'nin kocası henüz çocukları talep etmemişti, ama Şükriye bunun an meselesi olduğunu düşünüyor: "Şu anda parası yok. Onları maddi açıdan biraz daha desteklememi istiyor. Bırakacak ki çocukları büyüteyim, harcama yapayım, nasılsa onları daha sonra da isteyebilir."

Baba onaylarsa bir oğul yedi ve bir kız dokuz yaşına kadar anneyle kalabilir. Ondan sonra tüm çocuklar babaya ait olurlar. Çocuklar on sekiz yaşına geldiklerinde teoride kiminle yaşamak istediklerini seçebilirler. Ama pratikte kızlar bu yaştan önce evlendirilirler.

Şükriye piliç kebabını didiklemeye başlıyor. Sonra bir mantar sote tabağı kapıyor. "Daha önce bunlardan hiç yemedim. Deneyeceğim. Yeni şeyler deniyorum."

Yemeğini çiğnerken evliliğinin durumundan daha önce bahsetmediği için özür diliyor: "Belki sana dokunur diye düşündüm. Seni üzmek istemedim."

"Nasılsın?" diye soruyorum, koluna dikkatle dokunarak.

O da bana bakıyor, başını biraz yan yatırarak özlemle gülümsüyor. Yeni bebeğin ilanı on aydır pusuda bekleyen kâbusunu dayanılmaz derecede somutlaştırmış. "Şu anda hiçbir şey hissetmiyorum. Kalbim bomboş. İçim taş gibi. Kafam hâlâ olan bitenleri anlamaya çalışıyor."

"Bu benim üçüncü yazgım" diye devam ediyor. "Önce erkektim, sonra kadın ve şimdi de boşanmış bir kadınım."

Şükriye'ye göre evlilik onu tam anlamıyla bir kadm yapamamış, ama çocuk doğurarak sonunda kadınlığını kanıtlamış. Ne var ki Afganistan'da boşanmış bir kadın olmak başka bir şeydi – kocasız kadın, ne kadm ne erkek ne de itibarlı bir vatandaş olduğu bir kasta iniyordu. Boşanmanın beraberinde çoğu zaman bir kadının İslam karşıtı olduğu şüpheleri gelir çünkü Muhammed peygamberin açıkça gayri meşru olan durumlar dışında Allah'ın en nefret ettiği şeyin boşanma olduğunu söylediğine inanılır. Burada kadınlar ya bir anne babanın kızı ya da bir eş –veya bir dul– olabilirler, ikisinin arasında pek bir şey yoktur. Bir kadın sermayesi olan bekâretiyle birlikte babasına ya da statüsünün bağlı olduğu bir kocaya ait olmadığında ataerkil kültürde ona bir rol yoktur. Boşanmış kadın

düşmüş bir kadındır, evlilikle ilintili tüm imtiyazları ve kocası yoluyla yükselmiş statüsünü kaybeder. En çok üstüne gelecek olanlar da diğer kadınlardır.

Eğer kocası sonunda çocukları almaya gelirse Şükriye'nin elinden pek bir şey gelmeyecek. Çocukları ondan alındığında nasıl adlandıracağını ya da tasvir edeceğini bilmediği bir kişiye indirgenecek.

"Bu benim dördüncü yazgım olacak. Çocukları olmayan boşanmış bir kadın."

Yüksek sesle düşünüyor: Belki de bunun olma sebebi evvela evliliklerinin hiçbir zaman düzgün olmayışıdır? O hiçbir zaman gerçek bir gelin olmamıştı ki. O sadece Şükür'dü; o aptal gelinliğin içinde sefil durumdaydı.

Evliliğinin başarısız olma nedeni muhtemelen hiçbir zaman içindeki erkekten kurtulmak için pek zorlayamamasıydı. Bedenine bir elbise giydirilince zihniyle de buna uyum sağlamaya çalışmıştı. Şükriye hiç mehir de almamıştı – bu miktar güvence için geline verilmeliydi ama nadiren verilirdi.

"Şu anda ben bir hiçim. Eskiden de hiçtim, şimdi de bir hiçim. Hiçbir zaman ne bir erkek oldum ne de bir kadın. Bir eştim ve artık bir eş de olmayacağım. Çocuklarımı benden aldığında anne de olmayacağım. Benim kimin gözünde değerim var? Bana söyleyebilir misin – kimin gözünde?"

Başını iki yana sallıyor, sesi titriyor.

"Çocuklarının, anne babanın, hastalarının" diyorum. "Bizim. Bizim için değerlisin."

Ama Şükriye başını sallamaya devam ediyor.

"Kaç tane yaşamım olmak zorunda? Kaç kişi olmalıyım?"

21. BÖLÜM

Eş

AZİTA

Yapımcı renk istiyor, bunun üzerine Azita simsiyahlığı kırmak için turkuvaz eşarbını alıyor. Yapımcı bu küçük ödünden memnun, Azita tekrar televizyon setine doğru yürürken başını onaylayarak sallıyor. Sonra adam hemen arkasındaki prodüksiyon asistanına dönüyor. Hâlâ eksik olan bir şeyler var: Azita'nın *gözleri* vurgulanmalı. Asistan harekete geçiyor, Azita sabırla gözlerine daha da kalın siyah sürme çekilmesine izin veriyor, bu arada kadın ses operatörü siyah ceketinin yakasına küçük bir mikrofon yerleştiriyor. Azita kıpırdamıyor. Bir profesyonel yaptığında daha çabuk biteceğini biliyor. Şimdi hepsi onu bekliyorlar.

"Hazır mısınız?"

Azita yapımcıyı başıyla onaylıyor. Hazır. Bant yine dönmeye başlıyor.

Yamaç terasında ısı hızla yükseliyor ama bugün üç kameranın ve yerel bir yapım ekibinin önünde küçük bir sahneye oturtulan Azita'nın enerjisine gölge düşürmek pek mümkün değil. Konuşması kusursuz ve etkileyici; nasıl taşradaki toprak zeminli bir evden gelip de Badgis milletvekili olduğunu anlatıyor. Bu onun başarı hikâyesi ve bunu Afganistan'ın geleceğine hiç duraksamadan bağlıyor: "Ulusumuzun başı dertte ama kendi kendine asla hiçbir yere varamaz" diye haykırıyor müstakbel izleyicilere. "Geleceğinizin sorumluluğu sizin ellerinizde. Hiç kimse bunu sizin için üstlenmez."

Azita hâlâ bekliyor, meclisteki eski görevinin ona geri verilmesini umuyor. Ama bu iyi bir oyalanma, birkaç saatliğine bir siyasetçi rolü oynamasına olanak tanıyor.

Azita, siyasete ilgi duyan genç Afganları –nüfusun çoğunluğu yirmi beş yaşın altında– cezbetmesi amaçlanan bir televizyon programının üç jüri üyesinden biri. Bu *American Idol* formatında her

genç yarışmacı onlara canlı yayında danışmanlık yapacak ve sonunda performanslarına göre oy verecek olan bir deneyimli siyasetçiler panelinin önünde konuşma yapacak. Bu yarışmaya başvuran hiç genç kadın yok ama yurtdışında "demokrasiyi geliştirme" hedefini taşıyan kâr amacı gütmeyen Amerikan örgütlerinden birinin finanse ettiği bu yapımda düzinelerce delikanlı bir araya gelmiş. Her katılımcı geleneksel şalvardan kamuflaj ceketine ve kovboy çizmelerine değin değişen en iyi cuma giyimini giymiş.

Setteki güçlü ışık Azita'nın gözlerini ışıl ışıl yapıyor ve yüzüne olağan pembeliğini veriyor. Bir an geçmişe dönüp Badgis'te televizyonculuk oynarken kız kardeşlerine hep okuduğu girizgâhı hatırlıyor: "*Hoş geldiniz bayanlar ve baylar. Şimdi haberler.*" Bugünlerde kadınların televizyon sunucusu olmaları hiç itibarlı bir iş kabul edilmiyor. Bir kadının kendisini televizyonda ifşa etmesi aynı anda birçok erkeğin onu görmesi demek. Azita televizyonda çalışamazdı; bu onun siyasi ihtiraslarına tamamen nokta koyardı. Bu şovda görünmek de bir kadın için biraz bayağıydı. Bunu biliyordu. Ama bu program ona evden çıkma fırsatı veriyordu. Hem kamera faaliyette olduğu sürece o da faaliyette oluyordu. Hatta prodüksiyon ekibinin sanki önemli biriymiş gibi sabahleyin onu evden şoförle aldırması da çok hoşuna gitmişti.

Geçtiğimiz son birkaç haftada Altın Şehir'deki hapsinden pek kurtulma fırsatı olmamıştı. Şimdi arabasını sadece kocası kullanabiliyordu, bunu da ancak canı istediğinde ve keyfi yerindeyken yapıyordu. Artık Azita'nın taksiye binmesine izin vermiyordu ve evin dışındaki her toplantı için önce onunla görüşülmesi gerekiyordu. Kabil'in durumu kötüye gittiğinden bunun Azita'nın kendi güvenliği için olduğunu söylüyordu. Çünkü Azita onun için önemliydi. Bazı günler evden hiç çıkmayacaklarına karar veriyordu.

Şov programındaki yarışmacılar jürinin önünden birer birer geçiyorlar. Her katılımcı Afganistan'ın geleceğiyle ilgili siyasi konuşmasını yapmadan önce sağ elini göğsüne götürüp saygıyla "Selamünaleyküm" diyor. Sunumların çoğu Azita'nın iyimser havasından uzak: Hâkim konulardan biri yabancı birliklerin bir an önce ülkeyi terk etmeleri. Genelde bu yöndeki konuşmalar sıralarını bekleyen ve aslında sessiz olmaları istenen diğer yarışmacıların onaylayan alkışlarıyla karşılanıyor.

Azita danışman rolünü üstlenmiş ve bazen yarışmacıları nazikçe eleştirirken –"siyasi bir fikrin olup olmadığını anlayamadım"–, iyi bir şey duyduğunda da birden "aferin" ya da "bravo" diye haykırarak övüyor. Jürilerin karşısına geçince dili tutulan bir genç adamı felç halinden kurtarmaya çalışıyor: "Nefes al. Sakinleş. Biz senin dostunuz."

Yarışmacı ona ayrılan üç dakikalık sürede sözcükleri başı sonu olmayan bir biçimde sıralayarak konuşmasını yapıyor. Eğer iktidarda olsaydı birinci ve en acil önceliği memurların yardım parasını çalmasını önlemek ve bu paranın daha iyi kullanılmasını sağlamak olurdu. Jürilerden en yüksek puanı bu yarışmacı alıyor. Birçok Afgan'ı öfkelendiren bir konuya parmak bastı ve Afganistan'ın "Gelecek Umudu" olmak için yarışmaya devam ediyor.

Kendi meşakkatli alanlarında herkesten daha kuşkucu olabilen dış yardım çalışanları bazen 10 yıllık yardımdan sonra Afganistan'ın neden hâlâ Beşeri Kalkınma Endeksinin en alt sıralarına yakın olduğuna dair tek cümlelik bir cevap mırıldanırlar: "Çok fazla para." Bir de çok fazla dalavere.

Afganistan tarih boyunca savaş hatıratlarında "İmparatorluklar Mezarlığı" diye anılmıştır. Günümüzde Afganistan'a "Dış Yardım Deneyiminin Oyun Bahçesi" de denebilir.

Çoğu kimsenin günlük işlerini hâlâ yüzlerce yıllık geleneklere göre yürüttüğü ve altyapının fiilen mevcut olmadığı bir yerde bir zamanlar Rusların yapmaya çalıştığı gibi ülkeyi düze çıkarmayı amaçlayan bu hırslı proje, hayal kırıklığına uğrayan yardım çalışanlarının düzenli olarak şiddetli kaos hikâyeleri paylaşmalarına sebep oluyor: Düzinelerce "proje" ve milyonlarca dolar tek bir vilayette buluşuyor, bu arada her uyruk ve her örgüt kendi demokrasi ve kalkınma yöntemini uygulamaya çalışıyor – hem de genelde birbirleriyle hiç konuşmadan. Kafası karışmış ve gitgide hayal kırıklığına uğrayan Afganlarsa arada kalıyorlar.

Washington DC ile iyi diplomatik ilişkilerini korumak isteyenler 2001'den sonra sadece askeri birlik değil aynı zamanda cömert dış yardım katkıları da yaptılar. 2006 ile 2011 arasında yaklaşık otuz ülke ve Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi birkaç büyük çokuluslu örgüt Afganistan'a kalkınma yardımı

olarak toplam otuz milyar doların üstünde para harcadı. Tek kalemde yapılan en büyük yardım aynı zamanda en çok personeli ve en fantastik projeleri olan Amerika Birleşik Devletleri'nden geldi. Ayrıca binin üzerinde sivil toplum örgütü Afganistan'da faaliyet göstermek için kaydoldu – hepsinin kendi gündemleri ve neyin en çok işe yaradığına dair kendi fikirleri vardı.

Bu kurumların temel açmazlarından biri bağışçılarından gelen para akışını sürdürmek için biraz ilerleme göstermeleri gerekmesiydi. Ama fazla da değil çünkü fazla iyimserlik bu söz konusu para akışını riske atabilirdi. Savaştan harap olmuş, az sayıda kurumu işleyen ve savaşın birçok yerde hâlâ şiddetle sürdüğü zayıf bir ülkeye dış yardım yapmak işi biraz daha zorlaştırıyordu. Bu durumda Afganistan açıkça ülkeye sevk edilen paranın çoğunu sindiremiyordu. Bilakis dev, iyi niyetli fonlar kötü yönetimi ve yolsuzluğu tetikliyordu.

Norveçli siyaset bilimci Astri Suhrke 2011 tarihli *When More Is Less: The International Project in Afghanistan* (*Azı Karar Çoğu Zarar: Afganistan'daki Uluslararası Proje*) isimli kitabında iğneleyici bir değerlendirme sunar. Suhrke, Afganistan'daki yirmi beş yıllık deneyimine dayanarak buradaki dış yardımın "çok mütevazı sonuçlarım" kendinden fazla emin örgütlerin doğrudan bir eseri olarak açıklar: Bu örgütler Afganistan'ı yeni baştan inşa etmek için yola çıkmıştı ve her açık başarısızlığı düzeltmek için daha fazla fon toplayan çok güçlü dış yardım lobilerinden yardım alıyordu. Bu kurumlar hep birlikte sadece Afganistan'a yardım etmekte büyük ölçüde başarısız olmakla kalmadılar aynı zamanda "hem Afgan tarihinde eşi benzeri olmayan hem de uluslararası yardım dünyasında neredeyse tek örnek olan bir rantiye devleti" yaratarak geri dönüşü olmayan bir kötülük yaptılar; bu devlet tamamen dış yardıma bağımlıdır ve kendi vatandaşlarına pek hesap verme yükümlülüğü yoktur.

Afganistan, Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün yolsuzluk endeksinde en alt sıralardaki yerini koruyor ve savaş gitgide yaklaşırken Afgan memurlar askeri birliklerin –ve paranın– çoğu tamamen gitmeden açık açık mümkün olduğunca daha çok faydalanmaya bakıyorlar. Örneğin Afganistan'ın Yeniden İnşası Özel Müfettişliği'ndeki bir denetçiye göre Amerikan vergi mükelleflerinin katkı

yaptığı yardımda bir doların sadece on senti planlanan alıcılara ulaşmış olabilirdi. Geri kalanın çoğu –hem Afganlardan hem de yabancılardan– az sayıdaki kişinin olağanüstü zenginleştiği kırılgan ve bozuk bir ekonomiyi tetiklemişti.

Batılı bağışçıların bilhassa Afgan kadınlarına yardım etmeye yönelik güçlü ısrarları da başarısızlıklar ve tuhaf önceliklerle doludur.

En çok bahsedilen başarılardan biri –eğitim, özellikle de kızların eğitimi– etkileyici resmi rakamları göklere çıkarmaktadır: Yaklaşık on milyon öğrenci okula kaydolmuştu, Taliban döneminde bu rakam yaklaşık 50 bindi. Ama Afganistan'da yeni kurulan okulların yarısının binası yoktu, çoğu öğretmensizdi, öğrencilerin çoğu mezun olmuyordu ve kaydolan öğrencilerin beşte biri okula uğramıyordu.

Öğrencilerin çoğu yabancıların öğretime gösterdikleri ilginin yüksek öğrenime uzanmadığını fark etmişlerdi. Çoğu şehir kesimlerinde yer alan üniversitelerin kontenjanları kısıtlıydı ve harçları çoğu kişi için yüksekti. Afgan kızlarının yüzde kırkı on sekiz yaşından önce evlenip eğitim yerine çocuk doğurma ve ev işlerini idareye ağırlık vereceklerinden üniversite okuma kabiliyeti ve izni olan genç kızlar için neden daha fazla kontenjan ve burs ayrılmadığını anlamak zordur.

Yabancı bağışçılar tek bir yıl içinde cinsiyetle ve Afganistan'daki kızların, kadınların yaşamlarını iyileştirmekle ilgili yedi yüzün üzerinde "proje"ye sponsor oldular. Norveçli siyaset bilimci Torunn Wimpelmann bir raporunda bilhassa kent merkezlerinde görülen birtakım ilerlemeye karşın "kazanımlar bir bütün olarak mütevazı ve tersine çevrilebilir" diye yazmıştır. Ama daha da önemlisi Kabil'de bilhassa uluslararası kitleye odaklanmış "İngilizce konuşan bir yüksek sosyete sınıfının ortaya çıkması" şehirli ve köylü kadınlar, ayrıca sınıf, servet ve eğitimle birbirinden ayrılanlar arasında daha da büyük bir uçurum yaratabilmişti. Bunun sonuçlarından biri, diye yazmıştır Wimpelmann, Afganistan'daki çoğu kimsenin kadın haklarını gitgide seçkin ve Batı destekli bir mesele olarak görmeye başlamasıdır. Bu nedenle şimdi kadın hakları konusunda muhafazakâr bir tutum almak milliyetçi ve İslami yeterliliklerini sergilemek isteyen birçok siyasetçi ya da güç simsarı için gerekli bir norm olmuştur. Geçmişteki Rus deneyimine benzer biçimde

Afganistan'daki "kadın meselelerinin" talihsiz akıbeti bir süreliğine böyle olacaktı. Wimpelmann, Azita'nın sözlerini tekrarlayarak adalet sisteminin güçlendirilmesine ve işleyen bir ulusal meclise uzun vadeli yatırım yapılmasının kadınların ve kızların daha çok menfaatine olacağını savunmuştur.

Azita ancak elektrik üçüncü kez kesildiğinde setteki sandalyesini bırakıyor ve içeriye gölgeye geçiyor, öğlen şov çekimlerine ara veriliyor. Yapımcı tas kebabı ve Mountain Dew'dan oluşan bir öğle yemeği hazırlatmış. Azita ekmeği geri çeviriyor. İki erkek jüriye kilo vermeye çalıştığını açıklıyor.

Onlar da siyasetçi, Azita onların aşağı yukarı yarı yaşında. Meclisteki görevine geri dönmek için desteklerini alma fırsatını kullanmak istiyor, adamlar nazikçe "siyasi günlerinden" tanıdıkları babasının sağlığını soruyorlar. Nasıldı şimdi?

Azita'nın yanıtı da bu kadar nazik oluyor: İyi. Artık siyasetten uzak. Yaşlandı vesaire.

Ama üsteliyorlar. Babası onun siyasi kariyeri tercih etmesini etkilemiş olmalı?

Azita gülümsüyor. Bunlar çok eskide kaldı. Gerçekten de babasından bahsetmek istemiyor. O artık emekli.

Mecliste hak ettiği sandalyeye geri dönme mücadelesinde onu nasıl destekleyeceklerinden bahsetseler daha iyi olur, diyor Azita. "Evde olmak huzurlu değil. Bunaltıcı. Bana uymuyor. Evde kendimi işe yaramaz hissediyorum. Ancak dışarda kendimi faydalı buluyorum" diye anlatıyor onlara.

Anlıyor gibi görünüyorlar. Onun bir ev kadınından fazlası olduğunu da biliyorlar – yani babasının kızı olduğunu. Bu onay karşısında Azita'nın yüzü sevinçle parlıyor.

Ama Azita o gün ikindi vakti eve döndüğünde Mehran'ı yine ağlarken buluyor, ne konuşuyor ne de yemek yiyor. Üvey annesi şimdiye kadarki en etkili sözlerini icat etmiş ve Azita dışardayken bütün gün bununla Mehran'ın başının etini yemiş: "Sen Mehran değilsin. Sen Mahnuş'sun. *Mahnuş*'sun- *Mahnuş- Mahnuş*."

Küçük gezintisi akşam yemeğinden sonra Azita'ya epey pahalıya patlayacak, kocası düzenli aylığının ne zaman tekrar verilmeye

başlayacağı konusunda onu sıkıştıracaktı. Bu konuşmayı daha önce birçok kez yapmışlardı ve Azita başta onu sadece dinledi.

Kocasına göre Azita'nın artık meclisten maaş almaması bir mazeret sayılmazdı. Yıllar öncesinde yaptıkları anlaşma hâlâ geçerliydi: Azita'nın çalışmasına bir evlilik komisyonu karşılığında izin veriyordu. Şimdi bir süreliğine işsiz kaldı diye bu koşulları değiştiremezdi. Kocası savını açıklamaya devam ediyor: Azita meclise girer girmez Kabil'e taşınmaya ve burada yaşamaya razı olmuştu. Meclisteki sandalyesini geri almaya çalışıyor diye burada fazladan aylarca kalmayı da kabul etmişti – ve bunun karşılığını gereğince almalıydı. Tek işi Azita'nın yanında olup onun "ev kocası" gibi davranmaktı. Bu da öyle kolay değildi. Dolayısıyla Azita onun ödemesini durup dururken kesemezdi. Anlaşmaları değişmemişti – Azita kazandığının bir kısmını ona nakit olarak verecekti. Azita'ya kalanlar yiyecek, okul masrafları ve kira içindi.

Buna rağmen, demişti kocası, aldığı para yaptığı fedakârlık için pek yeterli değildi: Karısını –evin dışında çalışması ve diğer erkeklerle haşir neşir olması için– nasıl bu kadar özgür bırakabildiği konusunda sorulara ve aşağılanmaya maruz kalıyordu.

Parasının çoğu şimdi bir akrabasının fındık işine bağlanmıştı, bu para sadece onundu ve Azita ona bu parayı asla soramazdı. Yıllar içinde ücreti yavaş yavaş yükselmişti, doğrusu da buydu. Üstelik, diye ekliyor, ailenin Kabil'deki yeni evleri Azita'nın tasarruf etmesini sağlıyordu. Eskiden ilk karısını ve büyük kızını görmek için iki ayda bir vilayete gidip gelmesi masraflı oluyordu. Ama şimdi Azita'nın bu ödemeleri kesivermesine ne demeliydi? Bunu kabul edemeyeceğini söylüyor ve mazeretlerinin hiçbirini saymadığını.

Azita belki de para yok diye yalan söylüyordu? Saklıyordu parayı, değil mi? Başta bunu bir soru gibi söylüyor ama az sonra bundan gerçekten emin gibi görünüyor: Azita parayı bir yerlerde biriktiriyordu. Bunu tüm milletvekilleri yapardı – nasıl yaşadıklarını görmüştü o. Azita'nın yeni bulaşık makinesi onların arabaları ve yurtdışı tatillerinin yanında neydi ki? Azita anlaşmalarına uymak yerine ekstra kazançları kendisine saklamayı tercih ediyor olmalıydı. İnkâr etmeye devam edebilirdi, ama o bunlara kanmazdı. Bir eğitimi olmayabilirdi, ama *Azita'yı* tanıyordu.

Azita sonunda itiraz ediyor, dalavere çevirdiğinin söylenmesi

ağırına gitti. Eğer parası olsaydı gerçekten de vereceğini anlatıyor. Kocasının onu suçladığı şey –bir yerlere para zula etmiş olması– son derece onur kırıcı. Azita ihalelerin kime verileceği konusunda öneriler getirmek ya da güven oyuyla herhangi bir bakam desteklemek için komisyon ya da rüşvet alan o yolsuz siyasetçilerden değildi. Öyle biri olsaydım, diye çıkıştı, herhalde şimdiye değin Dubai'de hatta bir Avrupa başkentinde evimiz olurdu. En azından Kabil'de bir şeyleri olurdu. Ama onlar kiracı. Azita ülkenin en yoksul vilayetlerinden birinin temsilcisiydi, onu ne hakla yağmalayanlarla, çalanlarla bir tutuyordu?

Ama Azita konuştukça kocası daha da öfkelendi.

"Kapa çeneni yoksa ben kaparım" diye uyardı Azita'yı. Başka bir şey duymak istemiyordu. Onu rezil edip siyasi ihtiraslarına tamamen son vermesinin ne kadar kolay olacağını hatırlattı: "Gidip insanlara iyi bir eş olmadığını ve başka erkeklerle ilişkilerin olduğunu söyleyeceğim."

Azita daha önce de bu tür tehditler almıştı kocasından.

Eskiden çözüm hep çok açıktı: Daha çok para. Ona maaşının daha da büyük bir kısmını verirdi. Eğer yurtdışına bir seyahat planlıyorsa evde olmayacağı zamanı telafi etmek için ona fazladan bir tomar para verirdi.

Bu seyahatler hep tartışmalara sebep olurdu – Dubai'den uçuşunun geciktiği ve geceyi havaalanında geçirmek zorunda kaldığı zamanki gibi. Kocası haftalarca başının etini yemişti. Bazen ithamlar birleşirdi: Azita hem bir başkasıyla ilişki yaşıyor hem de ondan para saklıyor olurdu. Ya da parayı ilişki yaşadığı öteki adama veriyordu. Özürlerin, tatlı dilin ve sonunda daha çok paranın neticesinde Azita genelde onu yatıştırmayı başarırdı. Ama şimdi önerecek parası yoktu ve tartışmaları kolayca çözümlenmiyordu. Kendine sakladığı az miktardaki parayı çoktan harcamıştı. Para yok, dedi kocasına.

Bir başkasıyla ilişki yaşamakla suçlanmak Azita'yı her zamankinden çok rahatsız etmişti. On üç yılın ardından kocası bunun doğru olmadığını bilmeliydi. Hem Azita ne zaman yaşıyordu bu ilişkiyi? Seçim memurlarıyla uğraşmadığı zamanlarda iş bulmaya çalışıyordu. Ya da yemek yapıyordu. Yahut çocuklarla ilgileniyordu.

Bu aynı ithamları tekrarlayıp duracağına biraz destek olmaya ne dersin, diyerek topu kocasına attı. Çocuklarının annesi olarak

en azından biraz saygı görmeliydi. Ona üstü kapalı yollarla fahişe demesi kocası adına utanç vericiydi.

Hem sen de kusursuz sayılmazsın, deyiverdi birden zoraki serinkanlılığını yitirerek: "Kuran'a göre bir kadın, ona bakmayan kocasını terk edebilir. Sana hâlâ ben bakıyorum."

Azita kocasına bakıyor ve tartışmalarına noktayı koyacak sözleri söylüyor: "Burda koca falan yok."

Kocası bu sözlere şaşırmış gibi görünüyor. Bu Azita'nın ona daha önce savurduğu çoğu sözden daha vahim bir hakaret: Onun bir erkek ve koca olmadığını söylemesi. Karşılık verirken her sözcüğü ayrı ayrı telaffuz ediyor: "Sen bir hiçsin. Seni ben milletvekili *yaptım*."

"Buyur o zaman" diyor Azita, cüretkârlığını sürdürerek. "Umurumda değil. İstiyorsan beni bitir. Çünkü sen hiçbir şey yapmadın. Hepsini ben yaptım."

İşte o zaman yüzü duvara çarpıyor.

Dizlerinin üstüne çökerken gözleri kapanıyor. Başını elleri ve kollarıyla örterek kocasının önünde yere çömeliyor ve duvara doğru dönüyor, tek açıkta kalan yer ensesi. Şimdi darbeler de buraya iniyor.

Azita'nın o an iki seçeneği var: Durması için yalvarmak. Ya da o yorulana dek sesini çıkarmamak. Çocukların nerde olabileceğini hesap etmeye çalışıyor ya da ne kadarını duyabileceklerini. Onu daha sonra görecekler; bu konuda elinden gelen hiçbir şey yok. Ama tam şu anda onu görmemeleri ya da duymamaları daha iyi olur.

Kocasının tepeden gelen sesi yatıştırıcı. "Aileme bakacağım. Köyde. Badgis'te. Oraya geri döndüğümüzde hepinize bakacağım. Para sorunumuz olmayacak."

Azita onun ne kastettiğini biliyor. Buna daha önce de değinmişti: Kızlarının başlık parası. Bu para aileyi yıllarca idare edecek. Zaten savaş yeniden başlarsa kızların daha erken evlendirilmesi gerekecek. Bir ailenin evde beş kızının olması iyi değil. Hem ayrıca, dedi söylemeyi hep sevdiği gibi, Azita onun basit bir adam olduğunu unutup duruyordu – bu Kabil yaşantısının hiçbir lüksü ona göre değildi. Bir adamın ailesini geçindirebildiği –bir de evde biraz saygı gördüğü– Badgis'te hepsi daha iyi olacaklardı.

"Belki de bu aptal hayata bir son vermeliyim."

Bu pek Azita'nın söyleyeceği bir şey değildi, alnında ıslak havluyla bir gece geçirdikten sonra bile.

Bu açıdan onun tarzı hem Afgan erkeklerinden hem de kadınlarından farklı olmuştu – hikâyelerini her sefer potansiyel ölüm unsurlarını da içerecek abartılı dramatik bir beceriyle anlatmıyordu.

Kabil'de küçük bir kafedeyiz. Geçen günkü keşmekeşten sonra artık eve davet edilmiyorum, ama Azita'nın kocasının izniyle katıldığı başka bir toplantının ardından biraz zaman yaratıyoruz. Dışarda, plastik sandalyelerle dolu tozlu bir bahçedeki tek müşteri biziz. Artık Azita'nın günlük hali "çok makyajlı" –çürükleri kapatma yolu buydu.

Geçtiğimiz iki yılda hem kendisinin hem de ülkenin karşı karşıya kaldığı tersliklere rağmen Azita hep iyimserliğini korumuştu. Ama bugün ağlıyor, usulca, fazla ses etmeden. Utanıyor, gözleri yaşlarla dolduğu her sefer başını öte yana çeviriyor ve yaşları hızla siliyor.

Ne yapacağımı bilmediğimde hep yaptığım gibi soğukkanlı konuşmaya çalışıyorum: "Bu aptal hayat derken, lafın gelişi olarak söylüyorsun, değil mi? "

Azita hiçbir şey söylemiyor, bu da genelde söylemediği başka bir şey olduğuna işaret ediyor – vermek istediği kendine güvenli imaja aykırı bir şey. Hane içi şiddetin yeniden başladığını itiraf etmek yeterince zor.

"Hiç kendini öldürmeyi denedin mi?" diye soruyorum.

Gözlerini kırpıştırıyor ve masaya bakıyor.

Evliliklerinin başlarındaydı, Badgis'te. Panik atağı vardı ve nöbet geçirmeye, bu nöbetler esnasında donakalmaya başlamıştı. Bu nöbetler genelde sadece birkaç dakika sürüyordu, ama daha uzun sürdüğü de oluyordu. Bir tanesi düğünden hemen sonra olmuştu. Keskin bir göğüs ağrısıyla başlamış, ardından nefessiz kalmıştı. Sonra elleri ve ayakları buz gibi olmuş, hareket ettirememişti. Ayrıca ne konuşabiliyor ne de başını oynatabiliyordu. Zamanla elleri ve ayakları ovulduğunda bu nöbetlerin yatıştığım keşfetti. Bir doktor da ona nöbet engelleyici fenobarbital ilacı vermişti. İkizlere yeni hamile kalmıştı ve talimatlara uyarak ilaçtan günde iki tane içiyordu.

Bir gün on iki tane içti.

Onu çileden çıkaran şey karpuzdu, daha doğrusu karpuz hayali. Eve kilitlenmişti, ailenin dışardaki tarlasında yetişen karpuzları düşünüyordu. Yiyeceklerin çoğuna katlanamıyordu ama o soğuk, gevrek karpuza aş eriyordu. Ama karpuzlar kilitli kapının dışındaydı, Azita'nın gidemeyeceği bir yerdeydi. Hem zaten hiçbiri onun için değildi; pazarda satılacaktı.

On iki hapı birden yutunca iki saatlik derin bir uykuya daldı.

Tekrar gözlerini açtığında yanlışlıkla çok fazla ilaç içtiği için herkesten özür diledi. Ne kadar aptaldı. Hâlâ o ilaçları neden içtiğinden emin değil; belki gerçekten bir hataydı. Ama bir daha asla o kadar düşmek istemiyor. Ruh hali hayatında hiç o kadar kötü olmamıştı. Kızlarını daha doğmadan terk etmeye o kadar yaklaşmış olması en büyük utancıydı.

Başını kaldırıp bana bakıyor ve başta söyledikleri için özür diliyor – elbette yaşamına bir son vermek istemiyor. Gerçekten. Ama sanki zihninde bugünlerde bir sorun varmış gibi hissediyor. Eskiden çözüm düşünebilirken şimdi kendisini önü kesilmiş gibi hissediyor. Kabil'de güvensizlik artıyor, yabancı birlikler ülkeden ayrılıyor, meclis hâlâ kaos içinde: Daha önce hep bir çıkış yolu görürdü, ama şimdi bu daha zor geliyordu. Belki de yaşlanıyordur? Yabancı birlikler ayrıldıktan sonra Afganistan'ın kaosa sürüklenmesini hayal bile edemiyor.

"Belki de ülkeden ayrılmalıydım" diyor aniden.

Daha önce hiç böyle bir şey söylememişti. Pek düşünmemişti bile, gerçek anlamda. Boşanma asla bir seçenek değildi. Şükriye gibi Azita da boşanmak istemenin kendi yararına olmayacağını biliyor – bilhassa ona hapsi boylatabilecek ihanet suçlamalarıyla. Hem büyük ihtimalle bu durumda çocuklarını da kaybeder.

Ama o başka bir tür "ayrılma"dan bahsediyor. Siyasetteki birçok meslektaşının aksine eskiden yabancı birlikler çekildikten sonra yurtdışında yaşama fikrini bu kadar cazip bulmuyordu. Bu fikir ülkesine ve geleceğine bağlı kalacağına yemin eden bir idealist için adeta ağza alınmayacak bir şeydi.

"Milletvekiliyken bir sürü dostum vardı ve çok kişiyi tanıyordum. Vize almak hiç sorun değildi. Her yere gidebilirdim. Hatta çocuklar da benim pasaportumla seyahat edebilirlerdi. Şimdi sa-

dece turist pasaportum var. O dönem işlerimle çok meşguldüm. Şimdi çocuklarım adına kendimi çok suçlu hissediyorum. Çok bencilce hareket ettim. Ülkemi ve geleceğini düşünüyordum. Bir de işimi. Sadece ailemle ilgilenmeliydim."

Kızlarına daha iyi bir gelecek yaratmak isterken bunun hep ıslah olmasına yardım ettiği bir Afganistan'da olacağını düşlemişti. Kızlarına mukavemeti, gücü ve ülkelerinden gurur duymalarını öğretirken aynı zamanda bu uğraşı için *onunla* gurur duymalarını istemişti. O dönem birkaç meslektaşının yaptığı gibi yurtdışına konforlu bir çıkış planlamak çok... riyakâr görünüyordu.

Birkaç yıl önce Amerika Birleşik Devletleri'ndeki seçim kampanyası eğitimine gitmeden önce ikizlere oraya sığınmacı başvurusu yapma konusunda takılmıştı. Ta o zamanlar bu konu meslektaşları arasında popülerdi. Diğer milletvekillerinin çoğu, çocuklarını Avrupa'da okumaya ya da sığınmacı başvurusu yapmaya göndermişti, böylece sonunda Avrupa'ya gidip gelebilirler ve daha iyi eğitim alabilirlerdi. Ama Azita hep kızlarına elbette Kabil'e ve ailesine geri döneceğini söyledi. Hem onun Amerika hayalleri yoktu. Onun hayallerinde sadece Afganistan vardı. Kızlarına bu konuşmayı yapmış olmaktan memnundu, onlara karakter ve milli gurur hakkında bir şeyler öğrettiğini düşünüyordu.

Ama yakınlarda bir akşam vakti ikizlerden sessiz olanı Benafşa, evlerinden fazla uzak olmayan bir intihar bombası saldırısından sonra birden Azita'ya yabancı ülkelerle ilgili sohbetlerini ve hep Afganistan'da kalacaklarını söylediğini hatırlattı. "Sen seçimini yaptın Anne" dedi Benafşa. Şimdi hiçbiri asla bir yere gitmeyecekti.

O an Azita artık kendisini özverili, vatansever biri gibi değil kariyer odaklı, bencil biri gibi görmeye başladı. Çok utandı. O hep ülkesini kızlarının üzerinde tutmuştu ve kızları da bunu hep biliyorlardı. Ama bunu ancak iş işten geçtikten sonra fark etmişti. Yeni gelen yabancılarla Afganistan'a bir şans tanımıştı ve ülkenin daha iyiye gideceğine inanmıştı. İmkânsız bir şeyi başarmaya çalışarak aptallık etmişti. Belki Afganistan'ın onun ömrü boyunca fazla değişmesi zaten hiçbir zaman gerçekçi olmamıştı ve kızlarının yaşamlarını bu kumarda kaybetmişti.

"Hâlâ gitmeyi düşünüyor musun?"

"Hayır. Asla. Onları asla terk edemem" diyor. "Ama herhalde eskiden çok aptaldım."

Anne babasının uğruna da devam etmeliydi. Babası savaşta ve barışta, Azita mecliste olsun olmasın ve kocasıyla ilişkisi nasıl olursa olsun onu evlendirme kararının arkasında durmaya devam edecekti.

"Onunla tanışmak isterdim" diyorum. "Bu gücü daima ve en baştan beri elinde tutan adamla. Sence benimle konuşur mu?"

"Muhtemelen hayır."

22. BÖLÜM

Baba

AZİTA

Azita'nın memleketine düzenli havayolu şirketlerinden hiçbiri uçmuyordu ve Afganistan'ın kuzeybatı köşesine kıvrıla kıvrıla çıkan yolların ev yapımı patlayıcılar ve suç çeteleriyle kaynadığı biliniyordu.

Öte yandan yabancılar, üst düzey memurların uçakla bir yere gitme ihtiyaçlarına göre plansız bir tarifeyle işleyen BM uçuşlarıyla her yere ücretsiz seyahat edebiliyorlardı. Afgan pasaportlu Sitare için bir bilet yani "seyahat izni" almanın bedeli benim havalandırmalı bir BM ofisinde Afgan kadınlarının acıları üzerine yarım günlük bir nutuk dinlemem oldu. Ondan sonra ertesi günü Birleşmiş Milletler'in Kabil havaalanındaki özel terminalinde aylak aylak dolanarak geçirdik, burası dışarda uçakların gelişigüzel kalktığı, yardım çalışanları ve diplomatlarla dolu bir hangar.

Bir yerlere uçmak isteyen kadınların hepsi yabancı görünümlü ve çok tipik, burda yaşayan yabancıların müstahkem tesisleri dışında çok az ve sıradan Afgan kadınlarında hiç rastlanmayan etnik bir savaş-sayfiye yeri şıklığı içindeler. Açık renkli, uzun, dökümlü ipek tunikler, ustalıkla şekillendirilmiş ve röfle yapılmış saç tutamlarının görünmesine olanak veren Benazir Butto tarzı, hafif geriye kaymış, narin, işlemeli başörtüleriyle uyumlu. Bir zamanlar taşradaki aşiret düğünleri için elde yapılmış, göçebe Kuçi'lerin enfes antika gümüş takıları el bileklerinde ve boyunlarda şıngırdıyor.

Erkek diplomatların standart gardıropları hâkinin farklı tonlarından oluşuyor. Bazıları bağcıksız deri ayakkabılarını çorapsız giymiş, pantolonlarını lacivert, altın düğmeli blazer ceketlerle tamamlamışlar. Zarif yabancıların çoğu saha çalışmalarını belgelemek için kompakt fotoğraf makineleri taşıyorlar. Onlara eşlik eden

"vücut adamları"* her bir diplomatın iki misli boyutlarında ve sırtlarına bağlı Alman otomatik silahları taşıyorlar.

Orta kademe bir dış yardım çalışanı aylık, vergiden muaf 15.000 dolar alabiliyor. İlaveten "zor" kabul edilen görevlerde çeşitli ikramiyeler var, Afganistan görevi de bunlardan biri sayılıyor. Ama paranın cazibesine kapılan birçok kişi olsa da son on yılda Afganistan'a giren hevesli kafilenin tek derdi para değil. Çoğu macera peşindeki genç idealistler. Diğerleri son otuz yıldaki her savaşı gören ve yeni bir tur için daha kaydolan deneyimli bürokratlar.

Bir de Balkan çetesi ve akşam yemeklerini Bağdat'ta beraber yiyenler var. Statülerini eski savaş hikâyelerini Amerika'nın doğu yakasındaki seçkin üniversitelerden yepyeni Afganistan uzmanlarıyla paylaşarak sergiliyorlar. Bu günümüz kâşifleri tıpkı kendilerinden önceki Avrupalı sömürgeciler gibi yabancı toprakların egzotik hikâyeleriyle ülkelerine dönmeden önce rahat bir yaşam sürüyorlar.

Güçlü askeri jeneratörlerle havalandırılan büyükelçilik tesislerinin iç dekorasyonu iki ülkenin de kültürünün ve tasarımının en iyilerini sergilemeyi amaçlıyor. Kopenhag'dan hava kabarcıklı naylonla sarılıp gemiyle güvenli konteynerler içinde sevk edilen yüzyıl ortasının seçkin İskandinav klasiklerine bir Danimarkalı yaslanacak. Kraliçenin Kabil'deki ileri karakolunda İngilizler şehrin en sağlam stoklu barını sunuyorlar, adı "Inn Fidel". İngilizler aynı zamanda birtakım çok özenli kostüm partileriyle biliniyorlar, hem tarihteki hem de günümüzün Avrupa aristokrasisinin bu favori geleneğinde konuklar heyecanla bir geceliğine başkasının kılığına giriyorlar. Amerikan büyükelçiliği çalışanları, yanında beyaz aşçı kepi takmış güvenilir bir Afgan'ın her şeyi golf kulübü kusursuzluğunda hazırlayacağı bir barbekü kulübesi olan güzel küçük yüzme havuzunda yüzebiliyorlar. Buradaki Amerikalılar bazen Kabil havaalanından alındıklarından beri tesisten dışarı adım atmadıklarından ve eve dönüş zamanı gelene dek de atmayacaklarından gururla bahsediyorlar. Ne gerek var. Amerikan büyükelçiliği sürekli genişliyor gibi ve yeşil bölgede çimler gerçekten de daha

* "Body men" tabiri Amerikan siyasi jargonunda siyasetçilerin ya da siyasetçi adaylarının kişisel yardımcıları için kullanılıyor ama burada "silahlı koruma" anlamında. (ç. n.)

yeşil, su her zaman bol. İçerisi tozdan öyle itinayla arındırılmış ki her yıl binlerce çocuğun çöplerin yakılması, ucuz gazolin yakan arabalar ve açık lağımlardan sıçrayan mikroplar yüzünden solunum hastalıklarına yakalanıp öldüğü Kabil'in geri kalanından daha rahat soluk alınabiliyor.

Afganistan'da yabancı olmanın avantajlarını perşembe geceleri Kabil civarında beraber kafayı çekenler iyi bilir. Dış dünyada ne ya da hangi sosyal sınıfa mensup olurlarsa olsunlar Kabil'de bir yabancı derhal üst, yönetici sınıfın bir parçası oluverir. Tüm savaş bölgeleri gibi burası da kendini baştan yaratmanın yeridir, dış dünyanın talepleri ve toplumsal kuralları askıya alınır, geçmiş bir süreliğine silinir ve yeni, gelişmiş bir maske (*persona*) geliştirilebilir. Afganistan'dayken bölgedeki yabancıların ortamına katılmak etkili bir gizlenme yoludur, üstelik güç ve erişimi beraberinde getirir.

Rahatsız olmaya başlayan Sitare'nin bu hangar sahnesine verdiği isimle *karavan serai*'de bekleyerek geçirdiğimiz bir buçuk günün ardından yabancı ve Afgan lezzetlerinin bulunduğu büfedeki her şeyi denedim, Sitare çoğunu geri çevirdi. Sonunda hiç kimsenin yolcu listesinde bize yer olmadığına kanaat getirerek eğer Azita'nın babasıyla buluşacaksak yenilgiyi kabullenip Badgis'e kendi başımıza gitmek zorunda olduğumuza karar verdik.

Bunun üzerine Afganistan'ın kendi yerel havayollarından biriyle Herat'a uçtuk ve sonunda hem Azita'nın hem de Sitare'nin akrabalarının yardımıyla bizi daha içerlere götürmeye istekli bir Afgan ordu helikopteri bulduk. Sahte kürk döşemeli bir taksiyle askeri üsse vardığımızda Sitare'ye daha çok hitap eden bir kahvaltıyla karşılandık: tatlı çay, sakız gibi bir bazlama ve dut reçeli. Bölge komutanı bizi Badgis'in içine götürebileceğini söylüyor ama dışarı çıkamayabileceğimiz konusunda uyarıyor çünkü bir süreliğine hiç kimseyi geri göndermeyi düşünmüyor. Ama Sitare karayoluyla dönüşümüzü planladı bile: Dışarı çıkıp iki açık mavi burka satın aldı ve sırt çantama bakıp bir kez daha gülümseyerek bunları tekerlekli siyah bagajına sıkıştırdı. İran'a yakın olan Badgis'teki planlı kalışımız için biraz daha siyah giysi alışverişi yaptık; Sitare'nin üzerinde "Herat elbisesi" diye tercüme edebileceğimiz bir şey var, ayaklarına dek inen çok büyük, koyu renk bir kumaş,

onu biraz ciddi suratlı dost bir hayalet gibi gösteriyor. Ben "İran tarzı" tam tesettürü tercih ettim. Tepeden tırnağa kara çarşaf, sıkıca iğnelenmiş başörtüsü ve güneş gözlüğüyle bedensiz bir zihinim. Yani en iyi ihtimalle.

Helikopterde pilotların yanma cam haznenin üzerine oturtuluyoruz, yeryüzü altımızdan kayıp gidiyor.

Birinci pilot Azizi, Rusların döneminde eğitim almış. Kokpitin içindeki Kiril harfleri Azizi'yi eğitmek için üsse gelen genç Amerikalıların sabit rotaları açısından bir mesele. Telsizde bir sürü karman çorman konuşmanın ardından Amerikalılar şimdi onun havadayken telsizde fazla konuşmamasını sağlıyorlar. Ona navigasyon için yepyeni bir taşınabilir GPS tedarik etmişler, Azizi bunu gururla bacağına bağlamış. Yanmış sarı buğday tarlalarının ve küme küme fıstık ormanlarının tepesinde uçarken GPS'e bakmamaya özen gösteriyor. O nereye gittiğini biliyor.

Zehra'nın pilot babası gibi Azizi de Amerikalılara hayran. Onlar düzgün insanlar. İsimlerini telaffuz etmek de kolay: Bill, Joe, Hank. Çocukları ve aileleri hakkında hikâyeler anlatırlar. Çoğu ondan genç ama Azizi birkaç yeni arkadaş edinmiş. Onlara faydalı oluyor: Onun biriminin uçurduğu sağlam ve makul ölçüde güvenilir helikopterlerin gösterge panellerindeki Kiril harflerini tercüme ediyor. Onlara bildiği Rus teknik terimlerini öğretmeye çalışmış. Onlar da buna karşılık Azizi'ye biraz İngilizce öğretmeye çalışmışlar. Ama pek çok kez seslerin ve harflerin öteki dilde bir karşılığı olmadığını görmüşler, böylece Afgan-Amerikan askeri ortaklığı genelde "Ringilizce" (Farsça İngilizce üzerinden Rusça) ve "Pingilizce" (Azizi'nin Afgan Farsçasında Farsça sözcüklerin en yakın İngilizce versiyonları) kullanmaya başlamış.

Azizi ayrıca Amerikalıların sözcüklerin ötesinde farklı bir kendini ifade biçimleri olduğunu görmüş. Dolaysız, etraflı ve fikirlerinde ısrarcılarmış. Afganlar dolaylı olmayı tercih ediyorlar. Kötü haberler ya da farklı bir düşünce genelde başta biraz konudan itinayla sakınılarak veriliyor – ya da herkesin kendisinin bulması için konuşulmadan bırakılıyor. Azizi artık Amerikalılar imkânsız bir şey istediklerinde nasıl davranacağını öğrenmiş. İşbirliği yapmıyor gibi görünmek istemiyor ve Amerikalıların zaten eninde sonunda

neyin olanaklı olup neyin olmadığını anlayacaklarını düşünüyor. Bu nedenle her şeye evet diyor. Bir de "no problem."

Onun uçmasına izin verdikleri sürece kim olduklarını pek umursamıyor. Ruslarla iyi geçiniyordu; sadece Rusların sürekli kendi siyasi görüşlerini dayatmaya çalışmalarından biraz rahatsızdı. Terfi etmek için parti üyesi olmanız gerekiyordu. Bunu sorduğum birçok Afgan gibi Azizi de o dönem Komünist partiye fiilen katılıp katılmadığını söylemiyor; bu çok zaman önceydi. Ama Amerikalıları daha çok sevdiğini düşünüyor; onunla siyaset konuşmaya çalışmıyorlar. "Onlar sadece asker, benim gibi."

Amerikalılar ülkeden ayrıldıktan sonra Azizi bundan sonra kim gelirse onun için uçacak. Amerikalılar geldiklerinde hangardaki ikili prizler üçlü prizlerle değiştirilmiş. Yine değiştirilirse Azizi için pek bir şey fark etmez. Uyum sağlayabilir.

Aşağıda akan manzara olmasaydı Azizi ikindi çayında sohbet ediyor gibi görünebilirdi. Çatlak bir ayak topuğunu andıran kuru toprakların üzerinde yavaşça boşlukta süzülürken Azizi doğrudan önümüze çıkan her dik dağ yamacının üzerine gidiyor, rotor pervaneleri neredeyse değecek kadar yaklaşıyor. Ancak o zaman bileğinin küçücük bir fiskesiyle makineyi dağ yamacı boyunca yatay olarak yükseltiyor. Açık havaya yükseldiğimiz her seferde kendisini kocaman bir gülümsemeyle ödüllendiriyor.

BIENVENIDO A QALA-E-NAW. Bu selamlama, bir toz girdabı içine yavaşça alçaldığımız yerdeki kum torbaları boyunca sprey boyayla yazılmış. Burası İran sınırındaki kuzeybatı Afganistan ve burada seçilmiş bir Afgan valisi var. Ama mütevazı uçak pistini İspanyol ordusu Badgis vilayetinde görevlendirildiği zaman yenilemiş. Küçük başkente kendi "rekonstrüksiyon ekibini" yerleştirmiş ve İspanya'nın sarı kırmızı bayrağının yanma NATO'nun koyu mavi bayraklarını açmışlar. Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin siyah, kırmızı, yeşil bayrağına direk kalmamış.

Helikopter sonunda kilolu bir su böceği kadar zarifçe iniyor. Hepsi çöl kamuflajı içindeki, bakımlı kara sakallı Afgan subayları olan diğer yolcular helikopterden çıkıyorlar. Burası kum tepeleri ve şehir yolundaki balçık evleri çevreleyen birkaç çam ağacıyla, merkezindeki top keki andıran turkuaz camisiyle bir çöl toprağı.

2001'den önce buraya şehir bile denemezdi, diyor bizi kolunun altındaki pembe defterle karşılayan vali yardımcısı, defterin kapağında saçları iki yandan örgülü çizgi film karakterleri var . Burada büro malzemeleri açısından pek seçme şansın yok.

Şehirde otel yok ama fazla etrafta dolaşmamamız ve kimsenin burada kadınların kaldığını öğrenmemesi koşuluyla bizi valiliğin konukevinde misafir etmeye razı oluyor. Arabayla Kale-i Nev'in içlerine doğru ilerledikçe etrafları alçak duvarlarla çevrili dağınık balçık evlerle hâlâ daha çok bir köy görünümünde olduğu görülüyor. Her şey küçük ve kahverengi, çölün kendi renklerinin tonlarında. Ana caddede her iki tarafta bir ya da iki katlı binalarda altı dükkân sayılıyor. Tamamen örtülü ya da burkalı kadınların sadece diğer kadınların yanında alışveriş edebildiği bir kadınlar pazarı var, bu arada erkekler öteki tarafta bekliyorlar.

Erkeklerin tarafında yedek araba parçaları, kullanılmış cep telefonları ve halı gibi mallar satılıyor. Kadınların alanı genelde manifatura, çocuk giyimi ve düğün malzemeleri satan satıcılardan oluşuyor. Parlak renkli kâğıt süsler ve naylon kumaşlar kuvvetli çöl rüzgârında dışarda asılı duruyor. İran daha yakın olsa da neredeyse her şey Pakistan'dan ithal ediliyor. Amerika önderliğindeki yabancı birlikler sınır denetimlerinde İran ithalatlarına izin vermeye pek yanaşmıyorlar. Burada Afgan Farsçası diye bildiğim dile "Kabuli" deniyor ve farklı, kulağa daha İran dili gibi gelen, Batı Farsçasına (*Farsi*) yakın bir Farsça (*Persian*) lehçesi konuşuluyor.

Vali'ye göre birkaç BM kuruluşu ve Amerika Uluslararası Kalkınma Ajansı, burada on yıl önceki görünümüne kıyasla "çok modern bir yer inşa edilmesine yardımcı oldu. Çoğu kimse içme sularını hâlâ kuyulardan temin ediyor ama en azından kuyular artık mikroplu değil. Ayrıca çoğu kadın hâlâ evde doğum yapıyor ama şehirde en azından eğitim almakta olan bir ebe var, isteyenler ondan faydalanabilirler. İspanyolların çöplerin yok edilmesi ve sanitasyon konusunda sağladıkları büyük ilerlemeye karşın vilayette tüberküloz, sıtma ve difteri hâlâ yaygın. Şimdi bazı küçük okullar, birkaç klinik ve hatta Amerikan ordusundaki mühendisler birliğinin İspanyol muadilinin yeraltında kanallar kazarak oluşturduğu bir kanalizasyon sistemi var.

Valilik konukevi pembe, şeftali rengi perdeleri ve yumuşak halılarıyla şehirde konaklayacak en lüks yer. Sağı solu belli olmayan elektrik her gün birkaç saatliğine geliyor, bina içinde banyolar var ama suyu akmıyor. Bize iki erkek konuğa ait eşyaların etrafa saçılı olduğu küçük bir oda veriliyor, cinsiyet ayrımcılığı bizim lehimize işliyor ve bu konuklara çıkıp çatıda yatmaları söyleniyor. Eğreti yatakların üzerinde üreticinin plastik ambalajı hâlâ duruyor. Sitare parlak mavi burkasım bulup çıkarıyor ve yatağın üzerine serip öyle uzanıyor ama otuz yedi derece sıcakta uyuyan önceki konukların bıraktığı kokuyu solur solumaz yerinden fırlıyor.

Pembe duvarlı ve perdelerden içeri sızan şeftali rengi ışığıyla bu küçük odada bekleyerek günler geçireceğiz.

Anlaşılan Azita'nın babasını herkes tanıyor, ne de olsa hâlâ bu vilayette üniversite mezunu olan çok az sakinden biri. Ama bize onun yaşlı ve yorgun olduğu, geçmiş zamanları konuşmaya ilgi duymadığı söyleniyor.

Bu arada göze batmama ve münasip giyinme çabalarımız –Sitare örtüsü ve ben kara çarşafım içinde, saçlar tamamen örtülü ve gözlerim sürmeyle gece sayısız ıslak mendilin çıkaramayacağı denli koyulaştırılmış halde – evin diğer konuklarından bazı beklenmedik övgülere yol açıyor. Birkaç gün sonra Sitare yan odada kalan adamların konuşmalarına kulak misafiri oluyor. Hep tamamen sessiz ve yüzlerimizin çoğu örtülü halde tüm nezaket kurallarını çiğneyip yanlarından geçerken yere bakarak onaylarını almış gibiyiz. "İranlı ve Hazara" diye kararlaştırmışlar "çok iyi kızlar. Çok kapalı ve çok utangaç."

Mütevazılığımız adamlardan birinin o kadar hoşuna gitmiş ki ikimizi de "çok" sevdiğine karar veriyor. Bir an bize cep telefonuyla beraber fotoğraf çektirmeyi sormayı düşünüyor. Ama herhalde fazla cüretkârca olur, diyor arkadaşına, hem iyi ve düzgün kızlar böyle bir şeye razı olmazlar.

Sitare yan odadaki mırıltıları tercüme ettikten sonra kadın olma çabalarımın başarısını ilan ediyoruz. Bedenimi, sesimi ve yüzümün çoğunu ortadan kaldırdıktan sonra nihayet başardım.

Azita'nın kayınvalidesinin hâlâ yaşadığı köy şehir merkezine on dakika uzaklıkta, bir grup göçebe Kuçi'nin –çoğu Peştu olan bir

azınlık– yerleştiği küçük bir yol üzerinde. Kuçi'lerin kırmızı yeşil kumaş çadırları rüzgârda çırpınıyor ve küçük çocuklar cılız keçileri güdüyorlar. Bir yamaçtan dar bir köprü uzanmaya başlamış, Azita İspanyol ordusunu bu köprüyü sağlamlaştırmaya ikna ettiği için övülüyor. Köyde bin ev olduğu söyleniyor ama küçük tepede ancak birkaç düzine ev sayıyoruz. Çiftçi ailelerin çadırlarda ya da UNICEF logolu brandaların altında yaşadıkları ve biz geçerken kadınların başka yöne dönüp büyük çarşaflarıyla yüzlerini gizledikleri birkaç küçük yeşil alan var. Bu brandalar pazarda satılıyor, tıpkı bir başka STK'nin kadınlara dağıttığı tohumlar gibi. Tarlaların birinde patlıcan yetişiyor ve ansızın transistorlu bir radyodan Afgan pop müziği yayılıyor. İki oğlan küçük bir derede çıplak oyun oynuyorlar.

Arka koltuktaki tüm nüfusu kıracak kadar çok kolonya sürünmüş olan şoförümüz bizi metal bir girişe götürüyor. Arabadan taşınan koku küçük tesise girer girmez çarpan pis açık kanalizasyon kokusuyla yarışıyor.

Yoksulluk işte böyle görünüyor.

Sentetik elbiseli, çıplak ayaklı küçük kızlar çevremizi sarıyor. Ergenlik çağındaki iki kız, yüzlerinde benek benek hareketsiz sinekler olan bebekleri kucaklarına almışlar. Onlar yetişkin olanlar. Bir kız darmadağınık bir kirli saç yığınının altından bana bakıp susuyor. Altı yaşlarında olabilir ama diğerlerine daha büyük bir ablaymış gibi davranıyor. Önümüzdeki iki saatte bize sadece bakacak, gözlerinin beyazı esmer teniyle zıtlık oluşturuyor.

Kayınvalidenin tek katlı evi kurumuş balçık renginde, onu göz kamaştıran güneş ışığından koruyacak tek bir ağaç bile yok. En ucuz bina malzemeleri olan balçık ve saman tüm mevsimlerde doğal bir yalıtım sağlıyor; ordunun yardım projelerinde yaptırmayı sevdiği cüruf betonu evlere kıyasla organik ve pratik. Afganlar genelde bu evleri istemiyorlar çünkü kışın buz gibi yazın da fırın gibi oluyor.

Bitkin görünen bir keçi hemen dışardaki tel örgüyle çevrili taş duvarda bir çiviye bağlanmış. Başka bir küçük toprak parçası, mutfak için sebze yetiştirmeye ayrılmış. Hayvanların ve çocukların domates, patates ve soğanları yağmalamalarını önlemek için çevresi tel örgüyle çevrilmiş. Yukarıdan bakılınca hepsi bozulmuş gibi görünüyor. Yemekler dışarda açık bir ateşin üzerinde pişiriliyor.

Köşede küçük bir tandır ocağı kurulmuş. Elektrikli ısıtma yok. Kışın ev odun ateşiyle ısıtılıyor. Odun yazın tepenin aşağısından toplanıyor, yaklaşık yirmi dakikalık yürüyüş mesafesinden.

Ufak tefek, iki büklüm bir kadın dışarı çıkıyor. Kızlar hemen ikiye ayrılıp ona yol veriyorlar. Bembeyaz giyinmiş, ince, beyaz başörtüsü güneşten korunmak için başının çevresine sarık gibi sarılmış. Yüzü çölün helikopterimizden görünüşüne benziyor – yanık bir esmerlik, arada nehir yataklarının kadim izleri.

Beni kucaklıyor ve bir dizi hürmetkâr selamla her iki yanağımdan öpüyor. Sitare'yle ben de buna karşılık onu selamlıyoruz. Bir deste küçük anahtar çengelli iğneyle sol omzuna tutturulmuş. Hareket ettiğinde şıngırdıyor. "Bunları yolda buldum. Süs olsun diye takıyorum. Mücevher gibi" diye açıklıyor, bunların niçin olduğunu sorduğumda.

Azita'mn kayınbiraderi olan öteki oğlunun iki karısı var. Dişlerinin çoğu olmayan birinci karısının yedi kızı var. İkinci karısı on dört yaşında ve çok yakında bir oğlu olmuş, kayınvalidenin ilk erkek torunu.

Son evlilik, aşiret değişim geleneğine göre yapılmış, böylece aile gelin için para ödemek zorunda kalmamış. Oğul doğurabilecek yeni bir eş almak için aile komşuyla bir değiş tokuş yapmış, kendi on üç yaşındaki kızlarını komşu aileye sunmuş. Bu kız şimdi komşunun Kuran öğrencisi olduğundan gururla bahsedilen on beş yaşındaki oğluyla evliymiş ve hamileymiş. Buradaki diğer Kuran öğrencileri gibi ona dinsel metinlerin manalarını okuryazar olmayan bir molla öğretiyor zaten kendisi de okuma yazma bilmiyor.

İçerde, mutfaktaki tüm dolaplarda asma kilitler var. Birkaç büyük erzak sandığı ve tabak çanakların durduğu cam dolap da kilitli. Ana salona alınıyoruz, burası parlak turkuvaza boyanmış küçük bir oda. Duvarda Azita'nın bir fotoğrafı asılı, etrafında meclise ilk seçilmesini kutladığı zamandan kalan fuşya bir kâğıt süs var. Kocasının evine dönselerdi Azita çocuklarıyla beraber bu odada yaşayacaktı. Toprak zeminde oturup biraz daha selamlaşıyoruz. Alçak, hantal kapı ailenin kadınları ve çocukları giremesinler diye itilerek üstüne kapatılmış. Şu anda ailenin misafir odası işlevi gören yerdeyiz, burada sadece kayınvalidenin ve oğlunun bulunmasına izin var.

Kadınlar kapının dışmdalar ve kapı aralığından ziyaretçileri görmeye can atıyorlar. Çocuklar içerinin görülebildiği ince çizgiden iyice faydalanabilmek için üst üste yığılmışlar. Arada sırada küçük bir çocuk kapıyı zorla açmaya çalışınca büyükannesi tarafından geri itiliyor. Azita'nın kayınbiraderi özel bir ikramda bulunuyor: İçi sıvı dolu kare bir kutu ve büyük bir masa vantilatörü. Akü asidini pencereye yerleştiriyor ve vantilatöre bağlıyor. Birkaç dakika sonra Sitare'yle ikimiz direkt gözlerimize üfleyen yoğun bir sıcak hava akımı içinde kalıyoruz ve makinenin gürültüsünün yanında sesimizi duyurabilmek için bağırmamız gerekiyor.

Azita'nın kayınvalidesi canlı jestleriyle ve geriye kalan birkaç ön dişini sergileyerek hızlı hızlı konuşarak evi nasıl idare ettiğini anlatıyor: "Ben olmasam kimse idare edemez. Evet, evi bırakamam. Burda kalıp oğluma ve erkek torunuma bakmam gerek. Ayrıca oğlumun dışardaki tarlada çalışması gerekiyor."

Ailenin hayattaki en yaşlı üyesi olarak herkese işlerin nasıl yapılacağı konusunda akıl veriyor. Tam olarak kaç yaşında peki?

"Yetmiş ya da seksen yaşındayım. Gerçekten bilmiyorum." Oğlu başka bir tahmin yürütüyor: "Seksen beş ya da doksan." Her durumda açık farkla köyde en uzun yaşayan kadının o olduğuna inanıyorlar. Erkekler hayvanlarla çalıştıklarından ev işlerini kadınlar onun idaresinde yerine getiriyorlar. Bazı kız torunları her gün birkaç saat okula gidiyorlar ama onun dışında hiçbirinin dışarı çıkmasına izin verilmiyor.

Kayınvalidesi Azita'yı *çok seviyor.*

Bunu tekrar tekrar, kuvvetle vurgulayarak söylüyor. Büyük oğlu onaylıyor: Azita ailenin büyük gururu. Köyde, Kabil'deki güçlü siyasetçinin "kocasının ailesi" olarak biliniyorlar. İnsanlar şimdi onlara daha hürmetkâr ve takdirle yaklaşıyorlar. Aile elbette Azita artık onlarla yaşamadığı için üzgün ama onun yapacak daha önemli işleri olduğunun gayet farkındalar. Onun kaderinde daha büyük şeyler olduğunu hep biliyorlardı. İnşallah bir gün Azita onlara geri dönecekti, kızlarıyla birlikte. Gerçi kocası için de Kabil'de stresli bir yaşam sürmek kolay değildi ama bu yaptığının bir fedakârlık olduğunu anlıyorlardı. Sorduğumuz neredeyse her soruya cevaben bu aynı sözler söyleniyordu, sonunda yaşlı annesinin daha fazla rahatsız edilmemesi gerektiğini hisseden Azita'nın kayınbiraderi

mütevazı tesisi gezdirmek için bizi dışarıya yönlendiriyor: Her ikisi de Azita'nın başarısını kocasına borçlu olduğunda hemfikir.

Daha sonra dar yoldan şehre geri dönerken yolda tek başına gezinmekte olan küçük bir kızın yanından geçiyoruz. Ayakları çıplak ve görünüşe göre düzgün yürüyemiyor, küçük bedeni yol kenarında kararsızca bir ileri bir geri gidiyor. Elbisesinin omuz askıları bağlı değil ve çıplak gövdesinden sarkıyor. Şoför parmağını havada döndürüyor: Bu kız kafadan hasta. Kimse nasıl giyindiğiyle ya da dışarda tek başına yürümesiyle ilgilenmiyor. Asla kimseyle evlenmeyecek.

"Anahtarları gördünüz mü?" diye soruyor Azita'nın erkek kardeşi, onunla USAID'in (ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı) finanse ettiği, vilayetteki Taliban sempatizanlarına nakit para teklif ederek caydırma projesinde çalıştığı karavanda buluştuğumuzda.

Zayıf, duygusuz bir kahkaha atıyor.

Kız kardeşinin yaşamı yıllarca o anahtarların yörüngesinde dönmüştü. Ancak kayınvalidenin izniyle alınan o anahtarlar olmadan ne bir bardak su içebilir ne de bir şey yiyebilirdi. Bunlardan bahsetmek Azita'nın kardeşini öfkelendiriyor. Her cuma günü Azita'ya bakmaya giden kendisiydi. Yol yayan bir saat ve eşekle kırk beş dakika sürüyordu. On yaşındayken kız kardeşi bir daha zarar görmesin diye ordan ayrılmayı reddederek kayınbiraderine kafa tutmaya çalışan kendisiydi. On iki yaşma geldiğinde geceyi köyde geçirmeye başladı, böylece Azita'yı iki gün üst üste ziyaret edebiliyordu.

"Peki sen onları yoksul mu sanıyorsun?"

Ben köyü anlattıktan sonra dilini şaklatıyor. "O ailenin hem parası hem de toprağı var! Ama köylüler böyle yaşarlar."

Tüm dişlerini sergileyerek gülümsediğinde tıpkı Azita'ya benziyor. Gözleri onunkiler gibi ışık saçıyor ve sesi ancak bir iki oktav daha tok. Kız kardeşi gibi o da akıcı İngilizcesini kendi başına öğrenmiş. Yirmi dört yaşında ve anne babasının tek oğlu. Ama şu anda onlarla görüşmüyor; onaylamadıkları bir Peştu kadınıyla evlenmiş. Çocuk da istemiyor. Hem erkeklerin hem de kadınların uyması gereken imkânsız kuralları olan bu toplumda neden isteyecekmişim ki, diye soruyor bana.

Bir oğul olarak anne babasını kız kardeşlerinden fazla memnun edememişti; bilakis. Evliliğinden önce babasının ona dikte ettiği mollalık kariyerini reddetti. Taliban döneminde delikanlılar dini liderlerin nezaretinde okumak zorundalardı ve Azita'nın erkek kardeşine göre o yıllar tamamen heba olmuş gibiydi. Babası hâlâ hüsran içindeydi; bir ölçüde itibarlı bir geleceğe çıkan yol ancak din okumaktan geçer, demişti oğluna. Babasına göre bu sadece ona değil tüm aileye faydalı olurdu. Aralarındaki uçurumun başlangıcı buydu ve bu uçurum Taliban'ın gittiği yıllarda daha da büyümeye başlamıştı.

Babası gibi eğitimli bir adamdan daha fazlasını beklerdi. Ama belki de savaşlar onu temelli değiştirecek kadar canını sıkmıştı. Babası gençliğinde dünyayla mücadele edip değiştirmek isteyen bir idealistti ama artık ondan geçmişti. Bir zamanlar "herkesten daha liberal" olduğu söyleniyordu. Azita'nın kardeşi bir süredir şüphelendiğim şeyi şimdi yüksek sesle söylemekten çekinmiyor: "Buradaki herkes onun bir zamanlar Komünist olduğunu bilir. Bu bir sır değil. Şimdi bunun gençliğinde kalan bir şey olduğunu söylüyor sadece."

Azita'nın babasının komünist partiye katılmış olması üniversitedeki işi nasıl elde ettiğini ve kızlarının nasıl seçkin okullara gittiğini açıklıyordu. Sonra da neden kütüphanesinin yakıldığını ve ailenin Kabil'den kaçmak zorunda kaldığını. Bu aynı zamanda Azita'nın babasını kendi siyasetine çok fazla karıştırmak istememe nedeniydi, babası diğer yabancıların tarafındaydı ve Azita'nın şimdi tarafında olduğu yeni yabancılar –tıpkı Azita'nın Afgan seçmenleri gibi– bu eski yabancıları takdirle karşılamıyorlardı.

Bu durum baba kızın serüvenlerini esrarengiz bir biçimde benzer ve belki de bu iki savaş jenerasyonundan birçok Afgan için tipik kılmaktaydı.

Azita babasının da kendi döneminde olduğu gibi bir "işbirlikçi". Komünistlerin ülkeyi Ruslara sattıkları düşünülüyordu, Azita'nın yabancı destekli hükümette yer alması da buna benziyor. Babası ülkede reform yapmayı vadedenlere güvenmiş ve sadık kalmıştı; bunun üzerine her şeye bahse girerdi. Bu fikirler geçerliliğini yitirdiğinde ve yabancılar ülkeden ayrıldıklarında ailenin yaşamı altüst olmuş, babası da pişmanlık ve kuşkuyla dolmuştu.

"Azita da tıpkı onun gibi" diyor erkek kardeşi, sanki düşünce silsilemi onaylar gibi. "O, babasının kızı. Onu gururlandırmak için yapabileceği ne varsa hep yaptı."

Tıpkı babası gibi o da hayal kırıklığına uğrayacak, diye tahmin yürütüyor. Başkente seyahat ettiğinde kot pantolon ve deri ceket giyiyor. Bu giyim Badgis'te çok fazla şaşkınlık yaratır hatta tehlikeli olabilirdi, burada nefret ettiği dökümlü beyaz *peran tonban*'dan şaşmıyor. Ona göre Afganistan'ın geleceği karanlık.

"Eskiden Afgan bayrağı çekilirken ağlardım. Ama kız kardeşimin haline bak – şu siyaset oyunu. Yabancılar da bizimle oyun oynuyorlar. Gittiklerinde iç savaş çıkacak, şimdiki kısa barış döneminden hemen sonra."

Kardeşi Azita'nm da siyasi sürece çok fazla güvendiğini tahmin ediyor, babalarının bir zamanlar yaptığı gibi. Kabil'in seçkinleri hep ülkeye hangi yabancı girerse onun tarafında oldular, sonunda bedel ödeyenler de bu yabancılar ayrıldıktan sonra ülkede kalan Afganlar oldu. Yapabilenler ülkeden ayrılacaktır ve yerlerine yine daha muhafazakâr değerleri olan kişiler gelecektir. Bunun Azita için de bazı sonuçlar olacaktır, yabancılar ayrıldıklarında ona yönelik tehdit de artacaktır. Muhtemelen hiçbir zaman kocasından ayrılmaya çalışmayacaktır; kardeşi bundan emin. Anne babasına ve çocuklarına bunu yapmaz.

Ama, diyor, "Her insanın bir sınırı vardır."

Kasabanın önde gelen ailelerinden biri bir kızını daha evlendirecek.

Azita'nın bedeli 1.000 dolar ve biraz topraktı. Ondan üç yaş küçük kız kardeşinin bedeli 4.000 dolar olarak belirlenmişti.

Şimdi Azita'nın statüsü sayesinde ailenin itibarı artmıştı ve evin bir kızı Badgis'teki tüm gelinler arasında en yüksek bedellerden birini getiriyordu. Azita'nın üçüncü kız kardeşi Anita için istedikleri 14.000 dolar kabul edilmişti.

Azita'nın anne babasının evindeki hazırlıklar aylardır sürüyor, Herat ile Kale-i Nev arasında arabalar gidip geliyor. Evin bir odası tamamen gelinin çeyizine ayrılmış: Yepyeni kap kaçak ve plastik kutular büyük bir battaniyenin altına gizlenmiş. Süslemeler Herat'tan getirilmiş, pastel renkli süsler ve kâğıt peçeteler büyük bir kutuda saklanıyor. Bahçede Pakistan'dan gelen beş büyük nak-

liye kutusu duruyor, içindekiler artık boşaltılmış. Düğünde hiçbir masraftan kaçınılmamış ve her şeyi müstakbel koca karşılıyor. Azita'nın babası da birkaç hediye vermiş: Çift kişilik yatak. Bulaşık makinesi. Elektrikli ısıtıcı. Yemek pişirmek için tüp gaz.

Yirmi altı yaşındaki Anita genç bir gelin değil ama biraz eğitimi var ve öğretmenlik yapıyor. Burada anne babasıyla Kale-i Nev'in bulvar benzeri bir cadde üzerindeki en güzel evlerinden birinde oturuyor, işlemeli yüksek demir kapılar bakımlı kırmızı ve beyaz güllerden oluşan bir bahçeye açılıyor. Sağda küçük, daha basit bir ev var, onun yanında Azita'nın anne babasının daha büyük, görkemli giriş sütunları olan beyaz badanalı evi yer alıyor. Yüksek palmiye ağaçları büyük evi tamamen gölgeliyor. En büyük lüksü evin içindeki banyo ve mahallenin buna gıpta ettiği söyleniyor. Valinin konağında bile böyle bir şey yok. Tuvalet yine dışarıda ama evdeki sarı beyaz porselenli lavaboda su akıyor. Yumuşak pastel renklerdeki kalın duvardan duvara halılar tüm sesleri emiyor ve ağır brokar perdeler anlaşılan çöl kumunu içeri sokmuyor, böylece evin içindeki hava daha rahat solunuyor. Azita anne babasının Kabil'in Macroyan mahallesindeki eski evlerinden büyük bir gelir elde ettiklerini buruklukla belirtmişti. Annesi aynı zamanda bir anaokulu işletiyor.

Evin hanımı Azita'nın annesi, Sıdıka.

Bembeyaz başörtüsü, uzun kahverengi koton ceketi ve eteğiyle durmakta olduğumuz girişe doğru yürüyor. Bütün aile düğün hazırlıklarıyla meşgul, diyor bize. Aslında herkesin çok işi var ama uzaktan geldiğimiz için bizimle kısa süreliğine görüşebilirler. Azita'nın annesi keskin hatlı burnu ve çıkık elmacık kemikleriyle çarpıcı. Birkaç tutam ak saçı koyu renk saçlarına karışmış, kalın kaşları da aynı renk. Oturup kakule çayı içer ve parlak ambalajlı ithal çikolata yerken Sıdıka ziyaretimizden elbette onur duyduğunu ama en büyük kızı hakkında konuşmak için bu kadar yol gelmiş olmamıza biraz şaşırdığını söylüyor.

Azita'nın babasıyla görüşme imkânımız olabilir mi acaba? diye merak ediyorum.

Sıdıka başını olumsuz anlamda sallıyor. Ben onun adına konuşamam ve o da her zaman ziyaretçi kabul edecek ruh halinde olmuyor.

Badgis'te daha ne kadar kalmayı düşünüyorduk? Sitare nazikçe acelemiz olmadığını ve gerektiği kadar kalabileceğimizi söylüyor. Buna karşılık Sıdıka daha da nazikçe bizi her gün buyur edeceğini ama aile reisinin kendisiyle görüşmeyi garanti edemeyeceğini söylüyor.

Kızı Anita bize katılıyor. Genç ve birazcık utangaç ama gelin adayı olarak anne babasının ilgisini kendi üzerinde toplamaktan gururlu. Ortada birleşen gür kaşları yakında düğünü için incecik alınacak. Anita nişanlanalı artık altı ay oluyor. Bugüne dek müstakbel kocasıyla ne konuşmuş ne de baş başa kalmış.

"Afgan kızları evliliklerine gözleri kapalı gidiyorlar" diye şaka yapıyor Anita.

Annesi gülmüyor. "Evleneceğin kişi eğitimli ve senin gibi iyi bir aileden" diyor kızına. "İyi biri ve herkes ondan memnun. Yani senin için iyi bir şey yaptığımızı düşünüyorum."

Anita başını eğiyor. Bu doğru. "Kimse beni zorlamadı. Başkalarını da geri çevirdim."

Sıdıka bana dönüyor: "Farklı vilayetlerden birçok talip geldi, bir hafta içinde birkaç kez geldikleri bile oldu. Biz burada tanınmış bir aileyiz ve herkes kızlarımızı biliyor. Anita'nın nişanlandığını ilan ettiğimizde diğerleri hep ağladılar. Anita'ya bu talibe razı olup olmadığını sorduğumuzda hiçbir şey demedi."

Bir koca hakkında ne düşündüğü sorulduğunda sessiz kalmak razı olmak demektir. Bir kızın anne babasına açıkça itiraz etmesi nezaketsizlik kabul ediliyor.

"Evet deme sebebin nedir?" diye soruyorum Anita'ya.

"İkimiz de bir kolejde öğretmeniz. Birbirimize aşina olduk. Aile statüsünün yüksek olduğunu biliyordum."

"Yani gerçekten konuştunuz mu?" Sitare'yle bakışıyoruz. Bu kulağa ilginç geliyor.

"Selamlaştık. Ama iyi bir adama benziyor."

Anita'ya ona evlilik teklif edeceğinden de hiç bahsetmemiş. Bu onu "kızlarla oynayan" şerefsiz bir adam yapardı. Bu tarz konular ancak anne babalarla konuşulurdu. Müstakbel kocası Tacik, yani Afganistan'ın en küçük azınlıklarından birine gelin giden Azita'nın aksine Anita'nın karışık bir soydan gelip "iyi bir evlilik" yaptığı kabul ediliyor.

"Mutlu musun?"

Mahcubiyetle gülümsüyor. "Evet."

"Sence çalışmaya devam etmene izin verecek mi?"

Anita ellerine bakıyor. "Bilmem. Bunu kocam bilir, ben de uyarım."

Sıdıka, Anita'yı dinlerken bir plastik parçasıyla kendisini yelpazeliyor. Sonra araya giriyor: "Birbirlerine çok uydular."

Sıdıka otuz yedi yıllık evli.

"Bana söyler misiniz" diyorum Sıdıka'ya "bu kadar uzun süre evli kalmanın sırrı nedir?"

Yüzüme bir şeyden anlamıyormuşum gibi bakıyor. "Burada boşanmak çok zor" diyor, ellerini kaldırıp "Sen ne sanmıştın?" der gibi bir hareket yaparak.

Ama açıklamasını yumuşatmak için önemli olan sadakat, diye ekliyor bir an durakladıktan sonra. Murtaza onun için seçilmişti ve elbette anne babalar kızlarına en iyi kocayı seçmek için çok uğraşırlardı. Şimdi Sıdıka'nın kendi kızına yaptığı gibi. O noktadan sonra elindekiyle idare edersin, diye açıklıyor.

Anladığımı belirtmek için başımı sallıyorum. Sohbet tam istediğim istikamette ilerliyor.

Sıdıka bunu da anlıyor ve hızla kendiliğinden Azita'nın evliliği hakkındaki görüşünü açıklıyor: "Ben razı olmadım. Çok sert tepki gösterdim. Azita'nın doktor olacağını düşünüyordum. Kocam bunu ortaya attığında şok oldum. Benim için çok zordu. Sonunda pes etmem gerektiğini hissettim. Mutlu değildim ama kabullendim."

İçeri önce kar beyazı sakalı giriyor. Sakalı adeta kendi başına bir varlık, yüzünün çevresinde serbestçe dalgalanıyor, henüz birkaç dakika önce suyla taranıp düzleştirilmiş beyaz saçlarına dek çıkıyor.

Azita'nın babası doğrudan bana bakabileceği bir yere yerleşiyor, yerde oturmakta olan hepimize yüksekten bakıyor. Sanki bizi dinliyordu ve sohbete girmek için tam bu anı kollamıştı. Biz ayağa kalkma fırsatı bulamadan oturuyor ve güçlü yeşil bir çiğneme tütünü olan *nasvar*'ı bir çay tabağına tükürüyor.

Daima profesyonel olan Sitare bir girizgâh yapmaya yelteniyor ama Murtaza sözünü kesiyor. "Onun kim olduğunu biliyorum. Ne hakkında konuşmak istediğini de."

Gözlerini benden ayırmadan konuşmaya başlıyor.

"Ben kızlarını eve kapatacak kötü ya da dar kafalı bir adam değilim. Eskiden üniversitede hocaydım. Çocuklarımın okumalarından ve okula gitmelerinden memnun olurum. Rusların döneminde Rus danışmanlarla çalıştım."

Bu tam olarak Komünizme bir gönderme değildi sadece toplumun zirvesinde olduğunu vurgulamayı amaçlıyordu.

"Azita'yla çok gurur duyuyorum" diye devam ediyor. "Onun gibisi çok az. Diğer kadın siyasetçiler farklı gruplarla birlikteler ve güçlü destekçileri var. Benim kızım bağımsız. Çok parlak, çok çalışkan ve ne yaptığının bilincinde. Çok mesafe kat etti."

Murtaza memnun görünüyor.

"Ama bu neredeyse olmayacaktı" diyorum. "Azita'nın evlendirilmesini kararlaştırdığınızda ileride çalışabileceğini nerden bilebilirdi?"

"Buna mecbur kaldım. Afganistan'da iç savaş vardı. Burada Badgis'te direnişçiler vardı. Kural yoktu. Savaş vardı. Herkes kızlarınızı almak istiyordu. Hayatımın korkunç bir dönemiydi. Mütemadiyen endişe içindeydim. 'Ailemi nasıl koruyabilirim?' diye düşünüyordum. Kabil'de kızlarımın kurban olma ihtimalleri vardı. Pakistan'ı ve Tacikistan'ı düşündüm. Sonunda Badgis'e, atalarımın topraklarına yerleştim. Buraya ailemin hayatta kalması için geldim. Toplum kızlar için çok güvensizdi, yasalar ve düzen tamamen bozulmuştu. Eğer biri evinizde güzel ya da eğitimli bir kız olduğunu fark ederse "ilişki yaşamak" amacıyla gelip onu kolayca alabilirdi. Bu da ailemi mahvederdi. Bu durumdan memnun değilim ama kızımı kardeşimin oğluna vermeye mecbur kaldım. Ya böyle yapacaktım ya da kızlarım dağlardaki savaş ağalarının gelinleri olacaklardı. Kızımı eğitimsiz bir adama bu koşullarda verdim. Savaş döneminde en iyi çözüm buydu."

Sıdıka itiraz ediyor: "Ama bunlar Taliban döneminde oldu. O zaman daha savaş yoktu."

Murtaza geri çekiliyor, karısının sözünü kesmesi onu birazcık irkiltiyor. "Taliban'ın oluşum yıllarıydı. Çok güçlü birtakım adamlar gelip kızımı sordular. Onu gözlerini kırpmadan alabilirlerdi. Azita'yı evlendirmek onu unutmalarını sağlayacaktı."

"Peki evleneceği kişinin zaten bir karısı olması? Bu sorun oldu mu?" diye soruyorum.

Sıdıka tıslıyor ve sesi tizleşiyor. "Elbette zaten bir karısı olması sorundu. Yani nasıl olmasın ki? Düşünün bir kere."

"Hata yaptığınızı hiç düşünüyor musunuz yoksa bu doğru bir karar mıydı?"

Murtaza iç çekiyor.

"Kızımı okumamış biriyle evlendirmek benim arzum değildi. Ama o zaman burda olsaydınız doğru kararı verdiğimi söylerdiniz. Bu bir ölüm kalım meselesiydi. Ben onun hayatta kalmasını istedim. Dağda direnişçilerle bir mağarada ölüp gitsin istemedim. Kızlarımın en iyi okullara ve üniversitelere gidip eğitimli adamlarla evlenmelerini istedim. Hepsi için umudum buydu. Ama bugün tüm kızlarım benimle. Hayattalar. Eğer istediğim gibi olsaydı farklı olurdu. Çok farklı. İçimden istemedim bunu yapmayı."

Azita sadece kendi güvenliği için değil aynı zamanda bütün aile ve itibarı uğruna evlendirilmek zorundaydı, diye açıklıyor tekrar. Burada Murtaza'nın ve diğer herkesin içinde yaşamak zorunda olduğu toplumda bireysel ihtiyaçlar ve başarı aileninkilerden sonra gelir, çünkü böyle olmalıdır. Kadın olsun erkek olsun ailenin bir üyesi gidip kendi yaşamını diğer kimseye bakmadan planlayamaz. Bu iş böyle yürümez – tüm aile ve itibarı her zaman göz önünde tutulmalıdır.

Murtaza daima Azita için en iyisini düşündüğünü ama hem kendi hem de diğer çocukların çıkarlarını ve ailesinin akıbetini hesaba katması gerektiğini söylüyor. Belki bir gün yıllar süren barışın ve refahın ardından toplumsal kurallar gevşer, bireysel seçimin ve mutluluğun önünün açılmasına olanak tanınır. Ama şimdilik savaşlar arasında değişmemesi tek olası şey kişinin ailesi ve itibarı, bu da itinayla muhafaza edilmelidir. Murtaza evlilik konusunda ona itaat etmeyen oğluyla bile görüşmeyi kesmiş.

Babası bunu açıklarken Azita'nın erkek kardeşinin sözlerini anımsıyorum: "Babamın onu gönderdiği köyle dağ arasında ne fark var? Biz büyük bir aşiretiz. Korunabilirdik. Azita için eğitimli birini seçebilirdi."

Ama Murtaza'ya göre eğitimli bir adamın illaki daha iyi olması gerekmiyordu: "Bugün Azita'nın durumu kötü değil. Kocası ben ne öğütlersem onu yapar. Evet, Azita'yı onunla zorla evlendirdim. Evet, kocası yoksul ve eğitimsiz bir adam. Ama Azita'mn çalışması-

nı engellemedi. O dönemde güvenebileceğim başka kimse yoktu. Ya zengin ve eğitimli ama onun evden çıkmasına izin vermeyen biriyle evlenmiş olsaydı? En azından Azita'nın ilerlemesini engellemedi."

Azita'nın babasına göre kızı başarılarını kocasına borçluydu. Hiç kuşkusuz meclisteki yerine kısa zamanda geri dönecekti ama dönmese bile şimdiye dek kocası sayesinde ailelerindeki herkesten daha yüksek bir seviyeye ulaşmıştı. Hem ailesi hem de vilayetleri için bir övünç kaynağıydı. Evet, kocasıyla birliktelikleri daha iyi olabilirdi. Ama babasına göre çok daha kötü de olabilirdi. Azita'nın Afganistan'daki çoğu kadında olmayan bazı özgürlükleri vardı çünkü kocası çalışmasına izin veriyordu. Şu anda kocasıyla ikisi zor bir dönemden geçiyor olsalar da –hem annesi hem de babası bunun geçici olduğundan eminlerdi– Azita'nın yaşamı hâlâ diğer Afgan kadınlarınınkinden daha iyiydi.

Fiziksel istismar konusunu gündeme getirdiğimde Murtaza yine yüzünü ekşitiyor.

Uzun yıllar önce kızının kapısında durup ağlamasına neden olan şey fiziksel istismardı. Bugün hâlâ hatırlıyor; kızını bunu suç olarak bile görmeyen bir adamın evine yerleştirmekle kendisi dövmüş gibi hissetmişti.

Murtaza'nın Azita'yı büyük kuzeniyle evlendirme kararındaki koşullar ve gerekçeler tam olarak ne olursa olsun bu durumun onu etkilediği açık. Derin bir nefes alıyor ve birden gençliğinin siyasi görüşlerinden izler taşıyabilecek bir konuşmaya giriyor:

"Afganistan gelişmiş bir ülke değil. Eğitimli bir ülke değil. Eğitimli ailelerde bile insanlar toy. Burada kadınların hiç hakkı yok ve erkeklerin çoğu kadınların onlara açıkça itaat etmeleri gerektiğini hissediyorlar. Bu, toplumumuzu sefil kılıyor. Şiddet... burada o kadar yaygın ki ve söz konusu olan sadece kızımın yaşamı da değil. Bakanların karılarının da başında. Azita'nın ailesinde kayınvalidesi ve görümcesi... anlayış seviyeleri düşük. Kızları disipline etmeleri gerektiğini düşünüyorlar. Bu iyi değil. Kadınlara hiçbir hak vermiyorlar. Kadına şiddet her yerde. Erkekler konuşmak istiyor ve karılarının susmasını. Elbette, bu olduğunda kendimi berbat hissettim. Damadımla konuştum. Ama kolay olmadı."

Başını olumsuz anlamda sallıyor.

Hem o hem de kızı onun tek başına değiştiremeyeceği ya da baş kaldıramayacağı bir sistemin parçası. Bunu zamanla öğrenmiş. Ama birinin kızına el kaldırmış olmasına hâlâ dayanamıyor. O da damadına vurmak, fiziksel istismarın biteceğine dair bir söz alabilmek için onu gerçekten yumruklamak istemiş. Ama bir kız evlendirildikten sonra kocasına saygı gösterilmeliydi. Kayınpederi tarafından bile. Murtaza bunu biliyordu.

"Afgan erkekleri toydur" diye tekrarlıyor. "Ben de bir erkeğim ama bu doğru. Damadıma ancak nasihat edebilirim. Toplumu değiştiremem. Bir yere saklanamayız. Toplumumuz hasta."

Elini evin içinde bile başörtüsü giyen Sıdıka'ya doğru uzatarak: "Ben her zaman kızların başörtüsü giymelerine ve ev içinde tutulmalarına karşı oldum. Mini etek bile giyse umurumda değil."

Sıdıka biraz şaşırmış görünüyor. Mini etek giyeli uzun zaman olmuş. O zamanlar ikisi de gençti ve Kabil'de yaşıyorlardı.

"Ben özgürlüğü ve bilinçlenmeyi savunuyorum" diyor Murtaza. "Ben böyle büyüdüm. Ama benim çocuklarım toplumun dayattığı bu aptal, *aptal* kurallarla yetiştirildiler."

Sıdıka başıyla onaylıyor. Toplum. Büyük şeytan.

Kabahati ve sorumluluğu bireyden alıyor. Ama gerçekçi düşünülürse tüm ailelerin sadece hayatta kalmaya çalıştıkları savaş dönemlerinde kişisel sorumluluk nereye kadar gidebilir?

Sıdıka üzgün görünüyor, onu üzen benim sorularımdan çok kızının fiziksel istismarından bahsetmek. "Bugün elimizde bu var o halde bunu kabullenmek zorundayız" diyor, bana dönerek.

"Ben damadımı tanıyorum, onun kötü bir adam olmadığını biliyorum. Aileye benim kızım bakıyor olabilir. Burada alışıldık bir şey bu – duruma ayak uydurmak zorundasın. Azita iyi gidiyor. Doğduğunda çok mutlu olmuştuk. Dört sene sonra çocuğumuz olmuştu. Kocamın hiç kız kardeşi yoktu. İkinci çocuğum olana dek Azita üç yıl çok ilgi gördü. Onu renk renk ve farklı tarzlarda giydirmeyi çok severdim. Yabaniydi. Tıpkı bir erkek çocuğu gibiydi. Çok süratliydi. Kafası hızlı çalışıyordu. En iyi koşullarda, en iyi zamanlarda yetişti. Barış zamanıydı, en iyi imkânları olan, en iyi okullara gitti. Laboratuvarları bile vardı. Şarkı söylüyordu..."

Sonra ekliyor: "Savaş olmasaydı onun için her şey farklı olurdu. Ama Azita babasının kızı. Güçlü. Biz nasıl olmamız gerekiyorsa öyleyiz."

En küçük kız torunlarının erkek çocuğu gibi büyümesi kendi toplumlarına verdikleri bir başka tavizdi. Yıllar içinde birçok taviz vermişlerdi.

Mahsur kaldık. Sitare'nin ailesine onu yakında Kabil'e geri getireceğime söz vermiştim ve vizemin süresi de dolmak üzereydi. Ama Azita'nın ailesiyle vedalaştıktan kısa süre sonra aslında pek bir yere gidemeyeceğimizi fark ediyoruz.

Afgan ordusundan dostlarımız bir yerlerde meşguller ve Birleşmiş Milletler ayrıntıları paylaşılmayan mevcut "güvenlik durumu" nedeniyle bu ücra vilayete pek uçmuyor. Ya karayolundan gideceğiz ya da Birleşmiş Milletler'in bu prosedürü değiştirmesini umarak burada bekleyeceğiz. Sitare'ye bunu söylediğimde Badgis'in kırk derece sıcağında birkaç hafta daha geçirme ihtimaline karşın benim kadar hüsran içinde görünüyor.

Birbirimize bakarken Afganistan'da elbette işleyen bir, tek bir güvenilir hava işletmesi olduğunu fark ediyorum: Amerikalılarınki.

Amerikan ordu altyapısına girmeye yeterli nüfuzumuz yok, zaten bunu istemiyoruz da, şimdiye değin onlarla herhangi bir sorun yaşamaktan başarıyla sakındık. Ama ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı, düzenli olarak bu ülkenin ulaşılması imkânsız her köşesine giden beyaz, kısa kollu apoletli gömlekler giymiş bronz Batılı pilotların uçurduğu küçük özel uçaklar kiralıyor. Ama Amerikalıların bana sık sık söyledikleri şeyin son derece farkındayım: "İsveç önemli değil." Özellikle şu durumda tarafsız kabul edilen ve mütevazı İsveç pasaportum bizi herhalde hiçbir yere götürmeyecek.

Şimdi inanılmaz derecede iddialı New York'lular arasında geçirdiğim on yıl boyunca bilenmiş, kasıtlı Amerikan göçmen maskeme tamamen bürünmenin tam sırası. Tek başına bütün vilayetin hem tarım politikasını hem de uçuş programlarını denetleyen USAID memurunun telefon numarasını dalavereyle ele geçiriyorum.

Ya koyu Amerikan şivemle iyice kendinden emin görünme girişimimden ya da bir miktar Afgan sihrinden ötürü telefondaki

cömert Dışişleri Bakanlığı çalışanı Badgis çıkışlı tarifeli uçuşlarından birinde bize Amerikan vergi mükelleflerinin cebinden iki deri kaplı koltuk öneriyor – biri benim biri de az önce zayıf resmi konuşma girişimimde Sitare'ye verdiğim unvanla "Afgan ortağım" için. Herhangi bir tür güvenlik incelemesi ya da Sitare'nin baba aşiretinin etnik kimliğiyle ilgili bir konuşma geçmiyor: Başlı başına küçük bir mucize. Sitare'ye ağzımı sadece oynatarak "Tanrı Amerika'yı Kutsasın" diyorum, o da buna karşılık bana çak yapıyor.

Sonra, dönüş sorunumuz çözülmüşken Badgis'teki son gecemizde Sitare'nin benden bir isteği var. "*İkili dans* etmeyi biliyor musun?"

Bir erkekle bir kadının beraber dans etmeleri, diye açıklıyor ben şaşırmış görününce. İnternette bunun fotoğraflarını görmüş- iki kişi zeminde hareket ederek birbirlerine tutunuyorlar. Sitare bugüne dek ya kendi kendine dans etmişti ya da düğünlerde gelinin tarafında toplanıp başka kadınlarla. Yani ona bu öteki tür dansı öğretebilir miydim lütfen?

Merdivenin boş olduğundan ve kimsenin gelmediğinden emin olmak için bakındıktan sonra kolumu beline ve elimi omzuna yerleştiriyorum.

Film müziğimiz adımları tekrarlarken mırıldandığım bir Viyana valsi. *Bir-iki-üç, bir-iki-üç.* Valsten daha modern olan her şey benim açımdan daha çok zihin gücü gerektirirdi ve vals uygun görünüyor. On altı yaşındayken Stockholm'deki ilk resmi akşam yemeği davetimde bana böyle dans etmem öğretilmişti.

Kuzey Afganistan'da valilik konukevindeki halıların üzerinde Sitare'yi çıplak ayakla kendi etrafında döndürürken birbirimize uzun dökümlü kuyrukları olan büyük gece elbiselerimizi anlatıyoruz. Ya da ben saçlarımı geriye yatırmış, frak ve parlak deri ayakkabılar giymiş olabilirim.

Birkaç afallatıcı dönüşten sonra eskilikten yer yer yırtılmış sineklikliklerden esen boğuk havada su gibi hareket ediyoruz. Sitare sırtını elime doğru geriye yatırıyor ve beline gelen açık saçları yere uzanıyor.

Sitare benim korumam, müzakerecim, araştırmacım ve dostum oldu, buna karşılık ben ona hiçbir düzgün kadının ağzına almaması gereken şeyler öğrettim. O tamamen ve daima, kendine çok

güvenen, belirli türden bir kadın. Ama tıpkı birçok *bacha posh* gibi onun da başkalarına güvenen, ilerici bir babası var, onun benimle çalışmasına ve bilinmeze doğru seyahat etmesine izin verdi. Benim için yaşamını tehlikeye attı ve ben onun sırlarını hep saklayacağım.

Eğer Afganistan daha muhafazakârlaşırsa ilk gidecek olanlar tüm Sitare'ler, tüm Mehran'lar, tüm Azita'lar ve tüm evlilik karşıtı kızlar olacak. Ne giyerlerse ve sergiledikleri cinsiyet ne olursa olsun bir kez daha kapalı kapılar ardına, karanlığa kilitlenmeleri riski doğacak; eğitimleri, akılları ve cesaretleri boşa gidecek. Son on yılda filizlenen bu kadınlar gizlerle, işlemesine yardım edebilecekleri güç ve vaatle dolu sihirli bir yerden yok olacaklar.

Büyük ihtimalle Afgan sivrisineklerinin alay ettiği İsveç böcek kovucunun hafif yardımıyla ter içinde kalmış pantolonlarımız ve tuniklerimizle vals yaparken kendi dünyama geri döndüğümde daha çok dans etmem gerektiğini düşünüyorum.

SONSÖZ

Oğlanlardan Biri

Bacha posh'u artık kadınların tarihindeki eksik bir parça gibi görmeye başladım.

Bugün ataerkilliğin nasıl oluştuğuna dair bir fikrimiz var. Ama o zamanlar ataerkilliğe bir direniş de doğmuştu. *Bacha posh* hem tarihte hem de günümüzde egemen düzene kendileri ve kızları adına karşı çıkanların cevabıdır. Zehra, Şükriye, Şahed, Nader ve Mehran dahil *bacha posh*'larm çoğu erkek gibi yaşamanın bedelini ağır ödediler ve koşulları nadiren kendileri seçmişti. Ama kendilerini öteki tarafta bulur bulmaz direndiler. Bu direnişleri iyi bilinmektedir. O halde ödün ve direniş, trajedi ve umut hikâyeleri aynı anda var olabilir mi?

Kadınlar için hep olmuştur.

Afganlar bu uygulamanın farkında olsalar da *bacha posh* bireyleri genelde soyutlanmış haldeler ve kendi cinsiyet nosyonlarını düşünmek için yalnız bırakılmışlar. Ama her *bacha posh* bir noktada bana dönüp kendisi gibi başkaları olup olmadığını sordu. Bazıları –sadece Afganistan'da değil başka ülkelerde de– olduğunu öğrenince çok şaşırdılar. Onlarla nasıl konuşabiliriz? diye sordular. Nasıl buluşabiliriz? Ya da Şahed'in bana bir zamanlar sorduğu gibi hepsinin bir arada yaşayacakları bir köyü nasıl inşa edebilirlerdi?

Nader'in kendi küçük yöntemiyle, tekvando öğrencileri grubu arasında direniş geliştirerek yapmaya çalıştığı tam da bu.

Bu bir başlangıç ve Nader'in bu çevreyi genişletmesine yardım etmek için çok daha fazlasını yapmalıyız. Çünkü tarih boyunca Avrupalı ve Amerikalı kadınlar –başta hepsi kendilerine kapalı olan– savaşmak, yüksek öğrenim almak ve örneğin doktor olabilmek için erkek kılığına girdiklerinde bunun ardından daha büyük bir değişim gelmiş, kadınlara daha çok alan binbir zorlukla yavaşça ve ıstırapla açılmıştır. Bu değişime neden olan tek tük erkek gibi giyinme eylemleri değildi, bunlar daha büyük bir şeyin parçasıydı:

Ötekini taklit edip onların kılığında gizlenmeyi öğrenerek kendi daha zayıf cinsiyetleri hakkında söylenenleri yavaş yavaş görmezden gelmeye başlayan gizli kadınlar.

Bazıları bu durumun trajik olduğunu, kadınların "kadın olmalarına izin verilmemesinin", dalgalı etekler giyip saçlarına çiçekler takamamalarının, bunun yerine erkeklerin dış görünümünü ve havalarını benimsemelerinin trajik olduğunu söyleyebilirler. Ama *birçok* ülkedeki *birçok* kadın, erkek alanına sızmak için kadınlıklarından feragat etmek zorunda kalmıştır. Kadın yöneticilere, avukatlara ve Wall Street'te çalışanlara günlük yaşamda ne kadar feminen olabildiklerini sorun. Ayrıca kim bir kadını kadın yapan şeylerin o süsler olduğunu söyleyebilir ki?

Afganistan ham bir ataerkillik hikâyesidir. Dolayısıyla aynı zamanda kadın ve erkek atalarımızın sürdüğü yaşamlardan unsurlar taşıyan Batı tarihinin bir hikâyesidir. Afganistan'ın kötü işleyen sistemi hakkında bir şeyler öğrenerek çoğumuzun –erkek ve kadın, uyruktan ve etnik kökenden bağımsız olarak– nasıl zaman zaman hem kadınların hem de erkeklerin geleneksel cinsiyet rollerine hapsedildiği sorunlu bir namus kültürünü sürdürdüğünü görmeye başlayabiliriz. Belki hepimiz bu rolleri tercih ediyoruz – belki de böyle yetiştirildik ve başka nasıl olur bilmiyoruz.

Bacha posh aynı zamanda daha kapsamlı bir soru olan Afganistan'daki katı ataerkil ve baba soyuna dayalı sistemin ne zaman parçalanmaya başlayabileceğine dair ipuçları sağlamaktadır. Batılılar zaman zaman Afgan kadınlarına cinsiyet, özgürlük, insan hakları konularını ve kendi adlarına konuşacak özgüveni nasıl var edebileceklerini öğretmeye yeltenmişlerdir. Ama kızlarını erkek gibi giydirmek ya da kapıdan bir erkek gibi çıkmak Afgan kadınlarının imkânsız bir sisteme yaratıcı direnme yöntemlerinden sadece ikisidir. Bize şunu söyler: Bir erkek çocuğu olarak, güçle doğmak illaki inovasyonu teşvik etmez. Ama bundan tamamen yoksun olarak doğmak, neredeyse doğdukları anda hayatta kalmayı öğrenmeleri gereken kadınları inovasyona iter. Afgan kadınlarının bu konuda fazla iyi niyetli bir eğitime ihtiyaçları yoktur.

Ama Azita'nın söylediği gibi burkalar ve diğer tüm gizlenme yöntemleri ancak Afganistan'da güvenlik ve hukukun egemenliği olduğunda ortadan kalkacaktır. O zamana dek haşin toplumsal ku-

ralları yumuşatmak ya da kadınlara yeni fırsatlar sağlamak açısından pek bir şey olmayacaktır. Çünkü öncelikle barış sağlanmalıdır.

Savaş zamanlarında ergenlik çağındaki bir kızı okuldan almayı savunmak kolaydır – tıpkı onu genç yaşta evlendirmeyi ya da bir borcu ödemek için kullanmayı savunmanın kolay olması gibi. Savaştayken daha az hayal kurulur; gelecek olmayabilir ve ileri yaşa ulaşma fikri soyuttur. Savaş değişim arzusunu ve hatta inancı yok eder. Savaşın şiddetli güvensizliğinin yarattığı korku, muhafazakârlığı tetikler ve zihinleri örter, böylece aileler kendi içlerine kapanır ve kimseye güvenmezler. Kadınların pazarlık unsuru olarak kullanıldığı evlilik yoluyla sağlanan işbirlikleri daha da önem kazanır. Daha büyük, siyasi ölçekte bir değişim gerçekleştirmek –savaş zamanında topluma ya da kişinin kendi ailesine baş kaldırması– çoğu kimseden beklenemeyecek kadar fazladır.

Ondan sonrası tamamen parayla ilgilidir.

Kadınların toplumdaki değerleri ancak bir ölçüde ekonomik eşitlik elde etmeye başladıklarında –erkekler, kadınlar ve devletler tarafından– tamamen fark edilip kabul edilebilir. Mali açıdan güçlenme siyasi gücü olanaklı kılar – siyasi güç aile hukukunda gerçek bir değişimi, çokkarılılıktan kurtulmayı, kadınların boşanmasına ve çocukların velayetini paylaşmalarına izin verilmesini, hane içi fiziksel istismarın ve cinsel şiddetin dava edilebilmesini savunmak için gereklidir. Sadece ekonomik güç elde edebilecek eğitimli kadınlar kusurlu din yorumlarını ve ayrımcılığı, bir cinsiyetin belirli bir biçimde davranmasını emreden bir kültürü sorgulayabilirler. Bu sadece bir insan hakları argümanı değildir, aynı zamanda Warren Buffett'ın argümanıdır ve Christine Lagarde'ın argümanıdır: Ekonomilerini ve yaşam standartlarını geliştirmek isteyen ülkeler nüfusun yarısını dışlamamalıdır. Bu aynı zamanda Virginia Woolf'un argümanıdır: Bir kadının yaratmak için paraya ve kendine ait bir odaya ihtiyacı vardır.

Her toplumdaki muhafazakârlar ve köktenciler bu olgunun şiddetle farkındadırlar. Yaşamı ve kadınların bedenlerini denetim altına alanlar parayı denetim altına alır, gücü ellerinde tutarlar. Dini, kültürü ya da namusu gerekçe göstererek evde tutulan kadınlar para kazanamazlar ve hiçbir güçleri olamaz. Evlendirilip

eve kapatılan ve yaşlı kocalarının erkek vârisler doğurmaları için tecavüz ettiği kadınlar hiçbir zaman ne bir ülkeyi yönetecek ne de ülkelerinin doğal kaynaklarını keşfedeceklerdir. Böylelikle savaşa da gitmeyeceklerdir. Hiç eğitim almayan kadınların hak ettikleri mirası talep etmeleri de pek beklenmez. Kendi doğurganlıkları hakkında söz sahibi olmayan kadınlar ekonomik güç bakımından hiçbir zaman erkeklerle boy ölçüşemeyeceklerdir. Yaşamın yaratılmasına egemen olanlar evrene egemendirler.

Ataerkilliğe sızmanın ve yıkmanın kilit noktası erkeklerdir.

ABD'nin öncülüğündeki savaş sona ererken çoğu kimse hâlâ Afganistan'ın kadınlara davranışının kültüründen ve dininden kaynaklandığını söyleyecektir. Afganistan'da kadın haklarını savunmanın ümitsiz olduğunu, Afganların basbayağı çok muhafazakâr ve 1.000 yıllık yöntemlerine fazla bağlı olduklarını. Ama bu doğru değil. Afgan erkeklerin çoğunun bireysel düzeyde aşırı ya da köktenci olmaya uzak olduklarına inanıyorum.

Ümitler kızlarına ne olacağına kendileri karar verecek olan bu erkeklere bağlıdır. Her ihtiyatla tutkulu, dünyanın üstesinden gelme planları serpilmekte olan genç Afgan kadınının arkasında ilginç bir baba vardır. Ayrıca yeni bir adım atmayı ve kadınların genelde yapmadıkları bir şeyi yapmayı beceren her başarılı yetişkin kadının arkasında kızını teşvik ederek namusu ve toplumu yeniden tanımlayan kararlı bir baba vardır. Yurtdışına gitmek ya da siyasette yüksek mevkiler üstlenmek seçimini yapabilecek, varlıklı anne babaların çocuğu olan küçük bir grup seçkin kadın hep olacaktır. Bu kadınlar hiç kuşkusuz başkalarına esin kaynağı olacaklardır ama kayda değer sayıda kadının yüksek öğrenimden faydalanması ve ekonomiye daha büyük ölçekte katılabilmesi için güçlü erkeklerin birçok diğer erkeği eğitmesi gereklidir.

Yardım parasıyla finanse edilen o yüzlerce "cinsiyet projesi" eğer *erkekleri* de kapsasaydı çok etkili olabilirdi. Batılıların genelde nüfusun çoğunluğunun işsiz olduğu bir ülkede sadece kadınları destekleme niyetiyle gelmeleri bütün insan hakları ve cinsiyet eşitliği fikrinin *erkeklere karşı* bir duruş olduğu algısını güçlendirdi.

Bu yüzden babalarının desteğini alan göz önündeki genç kızlar ve kadınlar teşvik edilmeli ve kızları desteklemenin nasıl daha çok

ekonomik refaha götürdüğünün doğal örnekleri olmalıdırlar. Herkes için. Çünkü eğitimli bir genç kadın, bir gelin olarak getireceğinden çok daha fazlasını getirir, bu arada babası da erkekliğinden bir şey kaybetmez, bilakis daha büyük bir evi olur. Böylece namus düşüncesini erkekler, diğer erkeklere yeniden tanımlayabilirler. Namuslu olmak bir kadını dövmek, satmak ya da bir eş daha almak değil eğitimli bir kızının olmasıdır. Mevcut namus sisteminden erkekler de mustariptir çünkü ailelerini geçindirmenin ve korumanın yükünü tek başlarına taşırlar.

Tıpkı vatandaşlık hakları hareketinin her ten renginden olanları kapsayacak kadar genişlemesi ve eşcinsel olmayan kişilerin eşcinsellerin evlenmeleri kavgasına dahil olmaları gibi, yeni bir ekonomi hâkim olduğunda ve cinsiyet konusundaki toplumsal normlar hem kadınlar hem de erkeklerce yerinden oynatıldığında muhafazakârların direnmeleri daha zor olacaktır.

Sadece kalplerimizin iyiliğinden ya da herhangi bir idealist düşünceden değil araştırmaların daha eşit ülkelerin daha az şiddet dolu ve ekonomik açıdan daha istikrarlı olduğunu kuvvetle göstermesi nedeniyle Afganistan'da böyle bir gelişmeyi şiddetle arzulamalıyız. "Ulusal güvenlik" ve dış ilişkiler açısından Afgan kadınları olduğu kadar tüm dünyadaki kadınlar orduya kadar ve ordu dahil herkesin meselesi olmalıdır.

Cinsiyetle şiddet arasındaki ilişkiyi konu alan bir çalışma olan *Sex and World Peace*'de (*Cins ve Dünya Barışı*) siyaset bilimi araştırmacıları mikro seviyedeki –örneğin karı koca arasındaki– şiddetin doğrudan *toplumdaki* şiddeti yansıttığı kanaatine varmışlardır. Hem kendi sınırları içinde hem de yabancılara karşı. Kendi kadınlarına baskı yapan ülkeler komşularını olduğu kadar daha uzaktaki ülkeleri de tehdit etmeye daha meyillidir. Yani Afganistan'daki kadınlar adına ne kadar ilerleme kaydedilirse bu ülke dünyanın geri kalanına o kadar az tehdit oluşturacaktır.

O halde kadınlar neden çok sıklıkla bir "mesele"ye indirgeniyor da her dış politika gündeminin zirvesinde yer almıyor?

Kadınlar hiçbir zaman bir "mesele" olmadılar. Afganistan'ın son on yıllardaki tarihi kadınların –ve onların üzerindeki denetimin– nasıl çatışmanın tam merkezinde olduğunun bir örneğidir. Gerda Lerner'in çalışmasıyla birlikte her yerdeki öğrencilere zorunlu

okuma olarak verilmesi gereken bu çalışmanın yazarları geleceğin "medeniyetler çatışması"nın etnopolitik farklılıklara değil cinsiyet inançlarına dayalı olacağını iddia edecek kadar ileri giderler. Bu bakış açısından hatalı bir biçimde "kadın hakları" olarak bahsedilen şey sadece insan haklarıyla ilgili değildir. Evrimle ve barış içinde medeniyetler inşa etmekle ilgilidir.

Gerda Lerner ataerkilliğin kökenlerini araştırdıktan sonra bu kurgunun bir gün sona ereceği öngörüsünde bulundu çünkü bu, insan yapımı bir fikirdi. Cinsel ayrımcılık belki hep olacaktır, günümüzde ırkçılığın hâlâ olması gibi. Ama kölelik dünyanın çoğu yerinde kaldırılmıştır. Afgan kadınlarının özgürlük mücadelesi daha uzun yıllar sürecektir. Ama sonsuza dek sürmesi gerekmiyor.

Gelecekte bir gün belki de hiçbir kadın toplumun doğal, Tanrı vergisi ya da kadınlığa uygun saydığı o rollerle kısıtlanmayacaktır. Bir kadın dışarı çıkmak, ağaca tırmanmak ya da para kazanmak için erkek kılığına girmek zorunda kalmayacaktır. Bir erkeğe benzemeye ya da onlar gibi düşünmeye çaba göstermesi gerekmeyecektir. Bilakis erkeklerin anlamak isteyecekleri bir dil konuşabilir. Bir takım elbise, etek ya da tamamen farklı bir şey giymekte özgür olacaktır. Bir erkeğin üçte biri sayılmayacak ve şahitliği bir erkeğinkinin yarısı değerinde olmayacaktır. Birinin kız kardeşi, annesi ve kızı olarak tanınacaktır. Belki bir gün kimliği bir erkekle, oğulla ya da babayla ilişkisiyle sınırlı olmayacaktır. Bunun yerine yaşamı başlı başına değerli olan bir birey olarak tanınacaktır.

Bu durum dünyanın, ulus devletin ya da cinselliğin sonu olmaz. Dünyanın tüm sorunlarını da çözmez. Ama evrilmeye nasıl devam edebileceğimizin heyecan verici bir vaadidir, medeniyetimizin küçük bir revizyonunun yanı sıra küçük bireysel yücelik patlamaları.

Bu gelecek olasılığı beşeri deneyimi ancak geliştirebilir ve hem erkekler hem de kadınlar için özgürleştirici olabilir. Ayrıca herkes için ilginç olacaktır. Çünkü belki de Azita'nın bir zamanlar kız olarak doğmaktan memnun olmasıyla ilgili söylediği şeyde gerçeklik payı vardır:

"Biz erkek olmak nasıl bir şey biliyoruz. Ama onlar hakkımızda hiçbir şey bilmiyorlar."

VIERGE MODERNE

Ben kadın değilim. Cinsiyetim yok.
Bir çocuk, bir komi ve cesur bir kararım,
Yakıcı güneşin gülen parıltısıyım

Tüm doymak bilmez balıkların ağıyım,
Her kadının namusuna kaldırılmış bir kadehim,
Fırsat ve felakete doğru atılmış bir adımım,
Özgürlükte ve benlikte bir sıçramayım

Bir adamın kulağında kanın fısıltısıyım,
Ruhun ürpertisiyim, etin özlemi ve inkârı,
Yeni cennetlere girişin yön tabelasıyım

Bir alevim, arayış içinde ve şen,
Bir suyum, derin ama dizlere dek çıkmaya cüret eden,
Ateş ve suyum, samimi, serbest

Edith Södergran
Finlandiya, 1916

Yazarın Notu

Mehran 10 yaşına gelirken ablalarıyla birlikte Kabil'de sadece kızların gittiği bir okula yazıldı. Kız üniforması giyiyor. Öğleden sonraları evdeyken ve mahallede sokağa çıktığında yine erkek kıyafetleri giymesine izin veriliyor. Saçlarını uzatmıyor ve hâlâ ailenin en yabani üyesi kabul ediliyor.

Azita meclise bir daha hiç giremedi. 2011'in sonlarında geçen senenin hileli seçimlerindeki siyasi açmazı çözmesi için atanan mahkeme düzinelerce diğer adayla birlikte Azita'nın zaferini geçerli kabul etti. Ama Afganistan devlet başkanı Hamid Karzai, Birleşmiş Milletler'in onayıyla sonunda sadece alt meclisteki on milletvekilini görevlerine iade etmeyi kabul etti. Aralarında Azita yoktu. O da hükümete muhalif yeni bir siyasi partinin kurulmasına yardım etti ve nihayet bir Avrupa yardım örgütünde iş buldu. Mütevazı maaşı ailesini Kabil'de ve kızlarını okulda tutmasına olanak tanıdı. Sekiz kişilik aile daha küçük bir eve geçti ve şimdi üç odayı paylaşıyorlar. 2013 yazında boynuna ve göğsüne keskin olmayan bir cisimle aldığı darbeler yüzünden tıbbi tedaviye başvurdu, fotoğrafları çekildi ve bana nüshalarını iletti. Kabil'deki bir mülakatta kocası evliliklerinin tekrar şiddet içermeye başladığını kabul etti. 2014'ün başlarında örgütün finansmanının süresi dolmak üzere olduğundan Azita işten çıkarıldı.

Zehra on yedi yaşında Justin Bieber'mkine benzetmeye çalıştığını söylediği yeni bir saç modeline geçti. Hâlâ erkek kıyafetleri giyiyor. Okuldan ayrıldı; Peştu öğretmeninin bir kadın gibi giyinmesi uyarılarına daha fazla katlanamadı. Annesi hâlâ evlenmesi gerektiğinde ısrar ediyor. Babası onu asla zorlamayacağını söylüyor. Zehra düğünlere gitmeyi reddediyor, bir kayınvalide adayı tarafından fark edilmekten korkuyor. Kendi gibi daha çok kimsenin bulunduğu başka bir ülkeye göç etme hayaline tutunuyor.

Şükriye, Kabil'de üç çocuğuyla beraber yaşıyor. Tam zamanlı

hemşire olarak çalışmaya devam ediyor ve doktor olmak için eğitim alıyor.

Nader hâlâ Kabil civarında araba kullanıyor ve zemin katında tekvando öğretiyor.

Şahed, Tacikistan yoluyla Afganistan'dan kaçma girişiminde başarısız oldu ve tüm parasını bir kaçakçıya kaptırdı.

Son olarak Sitare: Bu kitapta gerçekte birden çok kişinin bir kurgusu olan tek karakter o. Birkaç tercümanla çalıştım, biraz daha güvenlik sağlamak için ve kendi istekleri doğrultusunda onlara tek bir isim verdim. Mülakat yapılan her karakter ve farklı durumlar için tercümanımın farklı becerilere sahip olması, farklı etnisiteler, mahalleler ve şehirler hakkında bilgili olması gerekiyordu. Yani Sitare, hem Peştu hem Tacik hem de Hazara'dır. Afgan Farsçasının birkaç lehçesinin yanı sıra Peştuca, Urduca ve İngilizce konuşur. Edebiyat, hukuk ve siyaset bilimi dereceleri vardır, ayrıca çok zeki bir sokak çocuğudur. Bir şair, bir öğretmen, geleceğin avukatı ve umut vadeden bir iş kadınıdır. Üst sınıf, orta sınıf ve bir göçmendir. Bir öğrencidir. Tam tesettürlüdür ve baştan savma bir başörtülüdür; günde beş vakit namaz kılar ve hiç kılmaz. Benim için Sitare rolünü üstlenen her genç kadının içinde daha birçok kadın gizli; sürekli biçim değiştiriyor ve kendilerini içinde buldukları her koşula uyuma sağlıyorlar. Afganların hep yaptıkları gibi.

New York, Şubat 2014
@nordbergj
bachaposh.com

Notlar

"Ama Afgan Kadını Değil": İlk önce 2010'da ABD'nin kâr amacı gütmeyen Afgan Kadınları'nın Yazma Projesi'nde (awwproject.org) yayımlandı. AWWP, Amerikalı gazeteci ve yazar Masha Hamilton tarafından kuruldu. Bu örgüt Afganistan'daki genç kadın yazarlara bir platform ve eğitimler sunuyor.

ÖNSÖZ

Amerikan birliklerinin çekilmeye başlayacaklarını ilan etti: 1 Aralık 2009'da "Başkan'ın Afganistan ve Pakistan'daki Durumun Geleceğine Dair Ulusa Sesleniş Konuşması"nda (whitehouse.gov) Başkan, asker sevkinin ardından Afganistan'dan Amerikan birliklerini çekme politikasını açıkladı:
"Başkomutan olarak, Afganistan'a 30.000 kişilik ek ABD birliği göndermenin ulusal güvenliğimiz açısından hayati önem taşıdığına karar verdim. 18 ay sonra birliklerimiz yurtlarına dönmeye başlayacaklar."
Başkan, 2011'de birlikleri çekme sözünü tekrarladı. Bkz. "Başkan'ın Afganistan'daki Durumun Geleceğine Dair Konuşması", 22 Haziran 2011, whitehouse.gov: "2014 itibarıyla çekilme süreci tamamlanacak ve Afgan halkı kendi güvenliğinden sorumlu olacaktır." 2014'te Başkan Amerikan birliklerinin çekilmesinin 2016'da tamamlanacağını ilan etti.

1. BÖLÜM: İSYANKÂR ANNE

Wolesi Jirga'ya seçilmişti: Wolesi Jirga'yla ilgili daha fazla bilgi için, bkz. Martine van Bijlert ve Sari Kouvo, ed., *Snapshots of an Intervention, The Unlearned Lessons of Afghanistan's Decade of Assistance (2001–11)* (Kabil: Afghanistan Analysts Network [AAN], 2012).
çok sayıda uyuşturucu baronu ve savaş ağası: Bkz. Declan Walsh, "Warlords and Women Take Seats in Afghan Parliament," *The Guardian*, 18 Aralık 2005, theguardian.com.
daha çok kız okula kaydoldu: Dünya Bankası'nın dünyanın en yoksul ülkelerine yardım eden kolu, Uluslararası Kalkınma Birliği, worldbank.org, şu rakamları veriyor: "1-12. sınıflara kaydolma, 2004'te 3.9 milyondan 2008'de

6.2 milyona çıktı. Kızların kayıtları 839.000'den 2.2 milyonun üzerine fırladı, erkeklerin de 2.6 milyondan 3.9 milyona- bunlar Afganistan tarihindeki en yüksek okula kayıt oranları."

Evliliklerin çoğu hâlâ zorla gerçekleştiriliyor: UNIFEM Afganistan Misyonu, "UNIFEM Afghanistan Fact Sheet 2007," unifem.org. Buna göre: "Afganistan'da kadınların % 70 ila 80'i zorla evlendiriliyor."

namus cinayetleri olağan: İnsan Hakları, Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Misyonu, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Cenevre, *Harmful Traditional Practices and Implementation of the Law on Elimination of Violence against Women in Afghanistan*, 9 Aralık 2010, unama.unmissions.org. Rapor birçok zararlı geleneksel uygulamanın birinden bahsediyor: "Bilindik ismiyle 'namus' cinayetleri, erkeklerin ahlaksız davranışları ailenin şerefine zarar verdiği gerekçesiyle kadınları öldürmelerine ve bunun için ceza almamasına hak tanıyor. Namus cinayetinde, bir aile üyesi, kurbanın aileyi rezil ettiğine inanan bir ya da birkaç akrabası tarafından öldürülmektedir.

adalet sisteminin tecavüz davalarına yaklaşımı: İnsan Hakları, Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Misyonu, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Cenevre, *Silence Is Violence: End the Abuse of Women in Afghanistan*, Kabil, 8 Temmuz 2009. Bu rapor Afganistan'daki yüksek tecavüz oranlarını ve kurbanların neden şikâyetçi olmakta ya da tazmin edilmesi talebinde bulunmakta isteksiz olduklarını tartışıyor. Özellikle şöyle diyor: "Utanç, faile değil tecavüz kurbanlarına yükleniyor. Kurbanlar genelde zina kovuşturmasına uğruyorlar ve mahkemeye başvurmaları engelleniyor."

kadınlar ... kendilerini... yakıp öldürüyorlar: İnsan Hakları, Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Misyonu, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Cenevre, *Harmful Traditional Practices and Implementation of the Law on Elimination of Violence against Women in Afghanistan*, 9 Aralık 2010, unama.unmissions.org. "Zararlı geleneksel uygulamaların en trajik getirilerinden biri kendini yakmadır- Afganistan'ın bazı bölümlerinde açıkça gitgide yaygınlaşan bir eğilimdir."

kız çocukları hâlâ ... geçerli, gayri resmi bir tedavül: İnsan Hakları, Birleşmiş Milletler Afganistan Yardım Misyonu, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, Cenevre, *Silence Is Violence: End the Abuse of Women in Afghanistan*, Kabil, 8 Temmuz 2009. Rapor şöyle diyor: "Mali tazminat ya da *baad** da çoğu zaman tüm taraflarca makul bir çözüm olarak görülmektedir."

okuryazarlık oranı yüzde onu geçmiyor: *Age*. "Afganlarda 15 yaşından büyük yetişkinlerin okuryazarlık oranı % 28'dir, buna kadmların % 12.6 oranı da

---

* *Baad* uygulamasında büyüklerin işledikleri suçlara karşılık suçlunun ailesinden genç, bakire bir kız çatışmayı çözmek için karşı tarafa verilir. (ç. n.)

dahildir. Afganların % 74'ünün oturduğu kırsal kesimde kadınların % 90'ının okuyup yazamadığı tahmin edilmektedir."

2. BÖLÜM: YABANCI

Afgan kadınlarının yaşamlarının... iyileştirileceğini: Avrupa Komisyonu'nun Afganistan yardımı ve "cinsiyetin" programlarına dahil edilmesi konusunda bilgi için, bkz., European Commission, *Country Strategy Paper Islamic Republic of Afghanistan 2007– 2013*, eeas.europa.eu.

birçok rehber kitap yayımladığı bilinen: Bkz. Nancy Hatch Dupree, *An Historical Guide to Afghanistan* (Kabil: Afghan Air Authority, Afghan Tourist Organization, 1977).

ülkenin 1973'te tahttan indirilen son kralı: Afganistan'ın son kralı tahttan indirilmeden önce kırk yıl hükûm sürmüştür. Bkz. Barry Bearak, "Mohammad Zahir Shah, Last Afghan King, Dies at 92," *New York Times*, 24 Temmuz 2007, nytimes.com.

Habibullah Han'ın hareminde nöbet tutuyorlardı: Habibullah Han, Afganistan'ı 1901'den 1919'a kadar yönetmiştir. Bkz. Encyclopaedia Britannica Online, www.britannica.com.

Afganların... sürüldüğü: Zarif Nazar ve Farangis Najibullah, "Kabul Housing Shortage Leaves the Middle Class Behind," Radio Free Europe, 31 Ocak 2011, rferl.org.

23 milyonla 29 milyon arası rakamlar: Andrew Pinney, *Snapshots of an Intervention, The Unlearned Lessons of Afghanistan's Decade of Assistance (2001– 11)* (Kabil: Afghanistan Analysts Network [AAN], 2012).

okuryazar olmayanların... ezbere bilmesinin: Bkz. Louis Duprée, *Afghanistan* (New York: Oxford University Press, 1973, 6. baskı, 2010), s. 74– 75, yazar burada Afganistan'ın "okuryazar bir *kültürü* olduğunu, ama *toplumun* okuryazar olmadığını" söyler. Louis Duprée, ömrü boyunca Afganistan üzerine çalıştığından Sovyet işgalinden önce yazılan kitabı hâlâ Afganistan üzerine en kapsamlı kaynak kitaplardan biridir. Kabil Üniversitesi'ndeki Louis ve Nancy Hatch Duprée Vakfı, Afganistan halkının kültürel mirasını korumaya ve bu konudaki eğitimi desteklemeye adanmıştır: dupreefoundation.org.

3. BÖLÜM: SEÇİLMİŞ

Taliban artık Kabil'i yönetmiyor: The Revolutionary Association of the Women of Afghanistan (Devrimci Afgan Kadınları Birliği), "Some of the

Restrictions Imposed by Taliban on Women in Afghanistan," rawa.org/rules.htm (erişim 31 Ocak 2014), notlar: "18. Kadınların parlak renkli kıyafetler giymelerinin yasaklanması. Taliban'a göre, bunlar "cinsel çekiciliği olan renkler."

Afgan polisi... en popüler hedeflerinden: Bkz. Jon Boone, "Afghan Police Hit by High Death Rate and 'Quick Fix' Training, Says EU," *The Guardian,* 1 Ekim 2009, theguardian.com; ve Susan G. Chesser, "Afghanistan Casualties: Military Forces and Civilians," Congressional Research Service, 6 Aralık 2012, fas.org. Bu rapordaki istatistiklere göre 2008'de Afganistan ulusal ordusunda 259 kişi öldürülmüş, 875 kişi yaralanmıştı; 2008'de Afganistan ulusal, yerel ve sınır polislerinden 724 kişi ölmüş, 1.209 kişi yaralanmıştı.

şehitlik inancının ve cennette bakirelerin beklediği ümidinin: Ibn Warraq, "Virgins? What Virgins?" *The Guardian,* 11 Ocak 2002, theguardian.com.

Afganistan dünyanın en büyük afyon üreticisidir: 2012'de küresel yasadışı afyon üretiminin yüzde 74'ü Afganistan'da gerçekleşti ve Afgan afyon yetiştiriciliği 2013'te rekor seviyeye ulaştı. Bkz. United Nations Office on Drugs and Crime (Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi), UNODC, *World Drug Report 2013,* unodc.org; ve United Nations Office on Drugs and Crime, Islamic Republic of Afghanistan (Afganistan İslam Cumhuriyeti), Ministry of Counter Narcotics (Afganistan Narkotik Suçlarla Mücadele Bakanlığı), *Afghanistan Opium Survey 2013 Summary Findings,* Kasım 2013, unodc.org.

Komünist Demokratik Halk Partisi'nin... Saur Devrimi'ne: Saur Devrimi 27 Nisan 1978'de gerçekleşti. Bkz. "Afghanistan: 20 Years of Bloodshed," BBC News, 26 Nisan 1998, news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/83854.stm

Moskova'nın ideolojik ve mali desteğini alan: Orzala Ashraf Nemat, *Afghan Women at the Crossroads: Agents of Peace— Or Its Victims?,* The Century Foundation, 2011.

Nemat şöyle yazıyor: "Komünist Demokratik Halk Partisi rejiminin muazzam reformlarının hepsi Sovyetler Birliği tarafından doğrudan destekleniyor ve Sovyet danışmanlarca kolaylaştırılıyordu- bu yüzden Afgan nüfusunun çoğunluğu Kabil'deki hükümeti bir halk hareketinden çok yabancı bir dış gücün temsilcisi olarak görmekteydi.

dinsel yasaları daha seküler bir sistemle değiştirmek için yola çıkan: Komünist Demokratik Halk Partisi'nın geçmişi, Moskova'yla bağları, sekülerleşme hedefleri ve çoğu kimsenin "İslam karşıtı" görmeye başladığı reformları için, bkz. Asta Olesen, *Islam and Politics in Afghanistan* (Nordic Institute of Asian Studies) (Kindle Locations 8046–49), Taylor and Francis, Kindle Baskısı.

Amenullah Han... kadın haklarını savunmaya çalışmıştı: Valentine M. Hoghadam, "Revolution, Religion and Gender Politics: Iran and Afghanistan Compared," *Journal of Women's History* (Johns Hopkins University Press)

10, no. 4 (Kış 1999). Hoghadam şöyle der: "Kral, kızların okula gitmelerine, çokeşliliğin önündeki kısıtlamalara ve başlık parasının yasaklanmasına karşı çıkan bir aşiret isyanı sonucunda tahttan zorla indirilmiştir."

halkın içine başörtüsüz çıktığı iyi bilinen... Soraya: Bkz. Sunita Mehta ve Homaira Mamoor, ed. Sunita Mehta, *Women for Afghan Women* (New York: Palgrave Macmillan, 2002), burada yazarlar şöyle yazmıştır: "henüz 1921'de Kral Amenullah Şah, burka giyilmesi zorunluluğunu kaldırmış ve karısı Kraliçe Soraya halk arasında başörtüsüz ve bacakları açıkta bırakan eteklerle görülmüştür."

1964 Anayasası'nda... eşit haklar: Bkz. Arline Lederman, "The *Zan* of Afghanistan— A 35- Year Perspective on Women in Afghanistan," içinde Mehta ve Mamoor, ed. Sunita Mehta, *Women for Afghan Women,* Lederman burada kadınların 1964 anayasasının taslak hazırlıklarındaki rolünden bahseder.

zorunlu eğitimler alacaklar: Dr. Huma Ahmed-Ghosh makalesinde Komünist Demokratik Halk Partisi (KDHP) iktidarındaki birçok sosyal ve ekonomik reform programlarını ve aşiret liderlerinin nasıl "bilhassa kadınların zorunlu eğitimini geleneğin tabiatına aykırı, din karşıtı ve erkek otoriteye meydan okuma" olarak gördüğünü ele almaktadır. "A History of Women in Afghanistan: Lessons Learnt for the Future or Yesterdays and Tomorrow: Women in Afghanistan," *Journal of International Women's Studies* 4, no. 3 (Mayıs 2003).

Toplumda ve kültürde reform yapmaya yönelik hızlı girişimler: Bkz. Hoghadam, "Revolution, Religion and Gender Politics." Yazar en tartışmalı hükümet kararlarından, "evlilik kurumunu ve kadınların konumunu kökünden değiştirecek" 7 Numaralı Kararnameyi açıklamaktadır. Bu kararnamede "hükümet yaygınlıkla 'İslami' kabul edilen geleneksel kültürel uygulamaları yasadışı ilan etti." Dolayısıyla KDHP başlık parasına bir sınır getirdi, zorla evlendirmeyi, kocası ölen kadının kayınbiraderiyle evlendirilmesi (kayın alma) uygulamasını ve dalavereyle ya da cebirle evlendirmeyi yasakladı. Kızlar genelde ergenliğe girer girmez evlendirildiklerinden yeni hükümet kadınların 16 erkeklerin 18 yaşından önce evlenemeyeceklerini kararlaştırdı.

"II. Dünya Savaşı'ndan bu yana barışa en büyük tehdit": Başkan Carter'ın sözleri şu makalede geçmektedir: Elizabeth Gould ve Paul Fitzgerald, "Excerpts from The Apostle's Diary," içinde Mehta and Mamoor, ed. Sunita Mehta, *Women for Afghan Women.* Yazarlar, "haçlı zihniyetini" paylaştıklarından ABD yönetiminin ("Tanrısız komünizm"le savaş) ve Afganistan'daki İslami köktencilerin Sovyetler Birliği'yle mücadelede benzer hedefler gütmelerinin tarihini sunmaktadırlar.

1992 baharında Kabil'de... iç savaş patlak verdi: Devlet Başkanı Muhammed Necibullah'ın rejimi Nisan 1992'de çöktü ve mücahitler Kabil'e girdiler. Bkz. Alfred Aghajanian, ed. Peter R. Blood, *Afghanistan: Past and Present/*

Comprised of Afghanistan, A Country Study and Country Profile: Afghanistan, A Report by the U.S. Government's Federal Research Division, Eylül 2007.
Kabil'deki çocukların çoğu gibi: Ahmed Raşid kitabında Kabil'deki çocukların bu dönemde gördükleri dehşetlerden bahsediyor, *Taliban: Militant Islam, Oil and Fun damentalism in Central Asia*, 2. baskı. (New Haven: Yale University Press, 2010). Yazar şöyle diyor: "Doktor Leyla Gupta'nın yürüttüğü bir UNICEF araştırmasına göre çocukların çoğu aşırı şiddete şahit olmuştu ve hayatta kalmayı ummuyorlardı. Mülakat yapılan çocukların üçte ikisi roket saldırısında ölen birini, etrafa saçılmış ceset ya da vücut parçalarını görmüştü. Yüzde 70'ten fazlasının ailesinden biri ölmüştü ve artık yetişkinlere güvenmiyorlardı" (s. 109).

4. BÖLÜM: OĞUL MAKİNESİ

Birleşmiş Milletler'e göre dünyada doğulabilecek en kötü yer: Stephanie Nebehay, "Afghanistan Is World's Worst Place to Be Born: U.N.," Reuters, 20 Kasım 2009, reuters.com. Nebehay'ın bildirdiğine göre "Afganistan dünyanın en yüksek bebek ölüm oranına sahip- 1.000 canlı doğumda 257 ölüm ve nüfusun yüzde 70'inin temiz suya erişimi yok."
Hem de kadın olmanın en tehlikeli olduğu yer: Bkz. Lisa Anderson, "Afghanistan Is Most Dangerous Country for Women," Thomson Reuters Foundation, 2011, trust.org, başlıca üç nedeni "şiddet, başarısız sağlık hizmetleri ve acımasız yoksulluk" olarak saymaktadır.
her sene... 18 bin Afgan kadınının ölümüne: İstatistikler, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nda (UNFPA) mevcut, "The State of the World's Midwifery 2011," unfpa.org.
en yoksul ve savaştan en çok zarar görmüş ülkeleriyle aynı düzeyde: Bkz. UNFPA, "Trends in Maternal Mortality 1990–2010," unfpa.org.
bir kadının ortalama yaşam beklentisi kırk dört yıl: Dünya Gıda Programı, Afganistan Ülke İncelemesi'ne göre, wfp.org /countries/afghanistan/overview (erişim 31 Ocak 2014): "Ortalama yaşam beklentisi erkeklerde 44,5 ve kadınlarda 44'e yükselse de ülkenin sağlık göstergelerinin çoğu hâlâ endişe verici." Ancak CIA World Factbook 2014 için tüm Afganistan nüfusunun yaşam beklentisini 50,49 olarak tahmin ediyor, buna göre erkeklerin yaşam beklentisi 49,17 yıl ve kadınların yaşam beklentisi 51,88 yıl.
44 Gerda Lerner 1980'lerde kadınların tarihi çalışmasına öncülük etti: Tarihçi Gerda Lerner (1920–2013) mevcut tarihsel kayıtlarda nüfusun yarısının –kadınların- son derece eksik olduğunu keşfetti. Bilakis, tarih kitapları asırlardır çoğunlukla erkeklerin hikâyelerini anlatıyordu. Lerner, insanoğlunun

en baştan itibaren toplumları nasıl örgütlemeye başladığını anlamak amacıyla kadim medeniyet hakkında yapılmış araştırmaları toplayıp incelemek için yola çıktı. *The Creation of Patriarchy* (*Ataerkilliğin Yaratılması*) (New York: Oxford University Press, 1986) kitabında ataerkilliğin "doğal" ya da "Tanrı kaynaklı" olmadığım ve "tamamlanması neredeyse 2.500 yıl alan bir süreçte erkekler ve kadınlar tarafından yaratılan tarihsel bir icat" (s. 212) olduğunu ve bugün Afganistan'da yaşanan birçok şeyin çerçevesinin oluşturduğunu açıklıyor.

5. BÖLÜM: SİYASETÇİ

en kırsal ve azgelişmiş vilayetlerinden: Badgis, Afganistan'ın 32 vilayetinden en az gelişmiş 31. vilayeti ve dünyanın en az gelişmiş ülkelerinden % 61 daha yoksul. Bkz. UNICEF, Best Estimates Provincial Fact Sheet, unicef.org (erişim, 31 Ocak 2014).

Badgis'e Tacik kavimler hâkimdi ve Peştu bir azınlık mevcuttu: Naval Postgraduate School'un (Deniz İhtisas Okulu) Kültür ve Çatışma Çalışmaları programının Badgis vilayeti hakkındaki bilgi formu şöyle diyor, nps.edu (erişim 31 Ocak 2014): "Vilayetin nüfusunun % 62'sini Tacikler, yaklaşık % 28'ini de Peştuların oluşturduğu düşünülüyor."

Ahmed Raşid... savaşanları... şöyle tasvir eder: Bkz. Ahmed Rashid, "A Vanished Gender," içinde *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia*, 2. baskı (New Haven ve Londra: Yale University Press, 2010), s. 105–116.

Kırk sekiz ülkeden 130.000 birlik tarafından korunuyor: 130.930 ISAF (Uluslararası Güvenlik Destek Gücü) birliğinin 90 bini Amerikalı'ydı. Bkz. International Security Assistance Force (ISAF): "Key Facts and Figures," 15 Kasım 2010, isaf.nato.int.

standart "ulus inşası" taktik kitabı: Afganistan uzmanı Thomas Ruttig, van Bijlert ve Kouvo'nun *Snapshots of an Intervention* (*Bir Müdahaleden Enstantaneler*) kitabında kendi bölümü "Havadan Gelen Demokrasinin Başarısızlığı"nda 2001 Bonn konferansının "daha o zaman önemli demokratik eksikleri" olduğunu, çünkü savaş ağaları ve Pakistan, İran destekli gruplar lehine Taliban'ın dışlandığını anlatmaktadır. Sonuçta, diye yazar Ruttig, "savaş ağalarının... sadece 'yeni' demokratik kurumları değil ülke için önemli olan adeta diğer her şeyi de ele geçirmesine izin verildi. Günümüzde aşırı merkezileşmiş başkanlık sistemindeki danışmanların beyin takımını oluşturuyorlar ve dinsel açıdan kendi kendilerini meşrulaştırdıklarından onlara siyasette meydan okumak zor. Kendilerini açıkça yasanın üzerinde konumlandırmışlar."

savaşın gerekçelerinden bir başkası: 17 Kasım 2001'de başkanın haftalık radyo konuşmasını başkan yerine eşi Laura Bush yaptı. Deşifreler presidency.ucsb.edu adresinde yer almaktadır. Laura Bush, şöyle dedi: "Afganistan'daki son askeri kazanımlarımız sayesinde kadınlar artık evlerine hapsedilmiyorlar... Terörizmle savaş aynı zamanda kadınların hakları ve haysiyeti için savaştır."

pencereden bile bakılamayan yılların ardından: Tüm pencerelerin boyanması mecburiyeti de dahil, Taliban'ın kadınlar konusunda getirdiği kısıtlamalar şurada listelenmiştir: "Some of the Restrictions Imposed by Taliban on Women in Afghanistan," Revolutionary Association of the Women of Afghanistan (Afganistan Devrimci Kadınlar Birliği), rawa.org/rules.htm.

meclisteki sandalyelerin yasayla kadınlara ayrılan minimum yüzde yirmi beşi: Afganistan'ın Ocak 2004 anayasasında 83 (6) maddesi, her vilayetten iki kadın temsilcinin seçilmesi gerektiğini belirtmektedir; bkz., servat.unibe.ch. Afganistan'ın 2005 seçim yasası, kotanın ilgili vilayetten nasıl çekilmesi gerektiğini ayrıntılarıyla açıklamaktadır; bkz., ecoi.net/file_upload/1504_1215701180_electoral-law.pdf.

tıpkı Kuran'da olduğu gibi: Kuran'ın Allah'ın kelamı olduğuna inanılır, doğrudan Muhammed peygambere söylenmiş, daha sonra katipler tarafından yazıya geçirilmiştir. Orijinal dilinden diğer dillere yapılan çeviriler değişiklik gösterebilmektedir ve bazen tartışmalara sebep olur. İranlı-Amerikalı Müslüman tercüman Lale Bahtiyar'ın Kuzey Amerika İslam Topluluğu tarafından desteklenen İngilizce versiyonu *The Sublime Quran*'da (Kazi Publications, 2007), sublimequran.org, birçok ayet erkeklerle kadınların eşitliğini doğrulamaktadır. Örneğin bkz. 3:195 ayeti ("ikiniz de birbirinizdensiniz") ve 33:35 ayeti (bu ayet, Allah'ın kadınlardan ve erkeklerden aynı şeyleri beklediği göstermektedir). 4:35 ayetine gelince, genelde diğer tercümelerde erkekler kadınların "koruyucusu" olarak geçmektedir ve bu da erkeklerin kadınlar üzerinde karar alma yetkisi olduğu yönünde yorumlanır. Lale Bahtiyar ise bu kısmı erkeklerin kadınların "destekçileri" olduğu biçiminde tercüme etmiştir.

erkeklerle kadınların eşit olduğu: 26 Ocak 2004'te onaylanan Afganistan Anayasası'ndaki "İkinci Bölüm: Vatandaşların Hakları ve Görevleri", 22. Madde şöyle diyor: "Afganistan vatandaşları arasında her tür ayrımcılık ve ayrıcalık yasaklanacaktır. Erkek ve kadın Afganistan vatandaşları yasanın önünde eşit haklara ve görevlere sahiptir."

paylaştıkları hiçbir ortak amaç yok: Orzala Ashraf Nemat, *Afghan Women at the Crossroads: Agents of Peace—or Its Victims?* The Century Foundation, 2011, kadın meclis üyelerinin rollerindeki gerçeklikleri tartışmaktadır: "Ancak hepsinin orada bulunma sebebi kadınların sesini duyurmak değildi.

Aslında mectisteki kadınların çoğu farklı yollarla savaş ağalarına ve diğer güç simsarlarına bağlıydılar, mevzuatı kadınların ya da insan haklarının yararına değiştirmek ya da iyileştirmek gibi bir gündemleri yoktu. Mecliste kadmların ihtiyaçlarını savunan sadece birkaç sıra dışı ses duyuluyordu, genel olarak kadınları destekleyen yasal reformlar açısından başarı sicilleri zayıftı –hatta tam bir fiyaskoydu.

fiilen... ayrımcılık yapan yasaların onaylandığını: İnsan Hakları İzleme Örgütü'ne göre: [Karzai yönetimi döneminde geçen] Yasa, bir kocaya karısı cinsel isteklerine boyun eğmeyi reddederse onun yemek dahil temel bakımını kesme hakkı vermektedir... Bu yasa aynı zamanda bir tecavüzcünün, tecavüzde yaralanan bir kıza 'kan parası' ödeyerek adli takibattan kurtulmasını etkili bir biçimde olanak tanımaktadır." Bkz. "Afghanistan: Law Curbing Women's Rights Takes Effect—President Karzai Makes Shia Women Second-Class Citizens for Electoral Gain," 14 Ağustos 2009, hrw.org.

savaş suçlarına af çıkarıldı: Nemat'ın *Afghan Women at the Crossroads* (*Afgan Kadınları Yol Ayrımında*) kitabı af yasasıyla ilgili şunları söylemektedir: "Kadınlar meclis sandalyelerinin yüzde 27'sini doldursalar da meclis savaş döneminde insan hakları ve kadın hakları ihlallerinde bulunan herkese dokunulmazlık sağlayacak tartışmalı bir af yasasını onayladı; Şii kadmların geleneksel din denetimlerine tabi kılacak Şii Kişisel Statü Yasası'nı onayladı, bu yasa daha sonra gözden geçirildi ve bir ölçüde tanzim edildi; başkanlığın kadınlardan sorumlu bakanlık adaylarını *onaylamaması* anlamlıydı."

Ülkedeki en büyük din otoritesi: "The Ulama Council: Paid to Win Public Minds—but Do They?", Borhan Osman, Afghan Analysts Network, 5 Kasım 2012, afghanistan-analysts.org, Ulema Konseyi'nin Afgan politikasında ve toplumundaki karmaşık rolünü açıklamaktadır.

Louis Duprée,... bu çelişkiyi şöyle tasvir ediyor: Bkz. Louis Duprée, *Afghanistan* (Princeton: Oxford University Press, 1973, 6. baskı, 2010), s. 104.

6. BÖLÜM: GİZLİ KIZLAR

Aksi takdirde kocaların çocuklar üzerinde mutlak hakkı var: Orzala Ashraf Nemat, boşanmayı Afganistan'in medeni hukukunda İslami çerçevede değerlendiriyor, "Roundtable Conference: Comparative Analysis of Family Law in the Context of Islam," Kabul, 15–17 Ağustos 2006, af.boell.org. Afgan Medeni Kanunu bir kocaya karısını herhangi bir nedenle ya da hiçbir neden olmaksızın, istediği zaman boşama hakkı tanımaktadır (135. Madde). Afgan Medeni Kanunu'na ilaveten 236-255 maddeleri velayet konusunu kapsamaktadır.

On Afgan kadınından dokuzu: Afganistan'da aile içi şiddet hakkında daha fazla bilgi için, bkz. "Living with Violence: A National Report on Domestic Abuse in Afghanistan," Global Rights: Partners for Justice, Mart 2008, globalrights.org. Bu rapora göre "kadınların baskın bir çoğunluğu,yüzde 87.2'si fiziksel, cinsel ya da psikolojik şiddetin bir türünü yaşamış ya da zorla evlendirilmiştir; çoğu, yüzde 62'si de şiddetin birden çok türüne maruz kalmıştır."

Mara Hvistendahl... kitabında: Mara Hvistendahl, *Unnatural Selection: Choosing Boys over Girls, and the Consequences of a World Full of Men* (Public Affairs, 2011) kitabında Asya kıtası boyunca cins tercihiyle kürtaj neticesinde dişi fetüslerin alındığını açıklamaktadır.

7. BÖLÜM: HAYLAZ

ama 1980'lerde Dr. Eleanor Galenson: Bu araştırma Eleanor Galenson ve Herman Roiphe'in kitabında sunulmuştur: *Infantile Origins of Sexual Identity* (New York: International Universities Press, 1981).

Hıristiyan... ülkelerde de... evlilikteki tecavüz yasadışı kabul edilmiyordu: Bkz. RAINN'in (Tecavüz, İstismar ve Ensest Ulusal Ağı) internet sitesi, rainn.org, ve Rape Crisis, rapecrisis.org.uk/maritalrape2.php (erişim, 31 Ocak 2014).

Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık: The Sunday, 7 Ekim 2001, *The Guardian*'ın internet baskısı Afganistan'a saldırının zaman çizelgesini sunmaktadır; bkz. theguardian.com.

loya jirga'nın 2002'de BM denetiminde gerçekleştirilen: Loya jirga'nın yapısı BM'nin basın açıklaması notlarında açıklanmıştır, un.org/News/dh/latest/afghan/concept.pdf.

ABD birliklerinin Afganlara ölümüne işkence ettiği: Bkz. Tim Golden, "In U.S. Report, Brutal Details of 2 Afghan Inmates' Deaths," *New York Times*, 20 Mayıs 2005, nytimes.com.

8. BÖLÜM: ERKEK FATMA

İngiltere Kralı I. James... şiddetle eleştirmişti: Bkz. Anastasia S. Bierman, *In Counterfeit Passion: Cross-Dressing, Transgression, and Fraud in Shakespeare and Middleton* (Nebraska–Lincoln Üniversitesi, İngilizce bölümü tezi, 2013), digitalcommons.unl.edu.

Fransa 1800'de kadınların... bildiren bir kanunu yürürlüğe koydu: Lizzy

Duffy, "Parisian Women Now (Officially) Allowed to Wear Pants," National Public Radio, 4 Şubat 2013, npr.org.

tıpkı Kitab-ı Mukaddes'te olduğu gibi: Örneğin, Timoteos 2:9: "Kadınların da saç örgüleriyle, altınlarla, incilerle ya da pahalı giysilerle değil, sade giyimle, edepli ve ölçülü tutumla, Tanrı yolunda yürüdüklerini ileri süren kadınlara yaraşır biçimde, iyi işlerle süslenmelerini isterim."*

Örtünme İslam'dan önce de vardı: Bkz. Leila Ahmed, *Women and Gender in Islam: Historical Roots of a Modern Debate* (New Haven: Yale University Press, 1992), s. 5, 11, 12, 55. Ahmed, örtünmeyi Arabistan'a Muhammed peygamberin getirdiğini ama daha önceleri üst sınıf Yunanlarda, Romalılarda, Yahudilerde ve Asurlularda da mevcut olduğunu yazmıştır. Örtünme Kuran'ın hiçbir yerinde açıkça salık verilmemektedir.

Bir hadise göre: Everett K. Rowson, "The Effeminates of Early Medina," *Journal of the American Oriental Society* 111, no. 4 (Ekim–Aralık 1991): s. 671–93. Rowson, Peygamber'in onun döneminde yaygın olan karşı cinsin kıyafetlerini giyenlerle bir sorunu varmış gibi görünmediğini ama giderek bunun yerleşmiş sosyal normları tehdit ettiğine inanmış olabileceğini belirtmektedir. Buradaki hadis şöyle tercüme edilir: "Peygamber efemine erkekleri ve erkeksi kadınları lanetledi."

Kuran'ı pek çok biçimde tefsir etmek mümkündür: Sadakat Kadri, *Heaven on Earth: A Journey Through Shari'a Law from the Deserts of Ancient Arabia to the Streets of the Modern Muslim World* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2012), İslam hukukunun ve birçok yorumunun yüzyıllar içindeki gelişimine dair etkileyici bir görüş sunmaktadır.

molla unvanı... herkese açık: Louis Duprée, *Afghanistan* kitabında mollaların rolünü şöyle tasvir eder: "Hiyerarşinin en dibindekiler, genelde okuryazar olmayan köylülerden oluşan köy mollaları çoğunlukla yarı zamanlı dinsel liderler işlevi görürler. İslam'ın teknik açıdan örgütlü bir ruhban sınıfı yoktur ve her erkek molla olabilir. Herkes namaz kıldırabilir" (s. 107).

ABD'de icat edilen bir pazarlama hilesi: Renklerin cinsiyeti göstermek için kullanımının tarihi için bkz., Jeanne Maglaty, "When Did Girls Start Wearing Pink?," 8 Nisan 2011, smithsonianmag.com.

meşhur savaşçı Maiwand'h Malala: Abdullah Qazi, "The Plight of the Afghan Woman: Afghan Women's History," 2 Ocak 2009, Afghanistan Online, afghan- web.com.

"İslam'dan önce": Bkz. Library of Congress: Federal Research Division,

* *Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil)*. Eski Antlaşma 2001, 2009, Kitab-ı Mukaddes Şirketi; Yeni Antlaşma 1987, 1994, 2001, 2009, Yeni Yaşam Yayınları. (ç. n.)

"Country Profile of Afghanistan, Ağustos 2008," loc.gov, burada şöyle denmektedir: "637 yılında Arap Müslümanlar Kadisiye Savaşı'nda Sasanileri yendikten sonra Afgan aşiretleri fethedecekleri ve İslam'ı o topraklara götürecekleri yüz yıllık sürece başladılar."

9. BÖLÜM: ADAY

"Pençşir'in Aslanı"... Şah Mesud: Bkz. Farangis Najibullah, "What If Ahmad Shah Masud, Afghanistan's 'Lion of Panjshir,' Hadn't Been Killed?" Radio Free Europe, 9 Eylül 2011, rferl.org.

bir milyon Afgan'ın öldüğü savaş nedeniyle: Bkz. Rafael Reuveny and Aseem Prakash, "The Afghanistan War and the Breakdown of the Soviet Union," *Review of International Studies* (1999), faculty.washington.edu.

Afganistan'da bir erkeğin... izin var: Afgan Medeni Kanunu'nun 86. Maddesi'ne (asianlii.org) göre:

Şu koşullar sağlanıyorsa çokeşlilik (*polygamy*) mümkündür:

1. Karılar arasında adaletsizlik endişesi yoksa
2. Kişinin mali açıdan birden çok karıya gücü yetiyorsa. Yani yiyecek, giyim, uygun ev ve tıbbı tedavi sağlayabiliyorsa.
3. Hukuki uygunluk varsa yani ilk karının çocuğu yoksa ya da tedavisi zor bir hastalıktan mustaripse.

Ancak çokeşlilik her iki tarafın da birden çok kişiyle evlenebilmesi demektir, dolayısıyla aslında Afganistan'da yasanın izin verdiği şey çokkarılılıktır (*polygyny*).

10. BÖLÜM: PEŞTU ÇAY PARTİSİ

Bu onu çok sıra dışı bir genç kadın kılıyor: *Higher Education in Afghanistan—An Emerging Mountainscape*, A World Bank Study, Ağustos 2013, www- wds.worldbank.org, şöyle demektedir: "İkincisi, Afganistan'da kadınların eğitime erişimi bilhassa düşüktür. Yüksek öğrenime kaydolan yüzde 3 orantısız bir ağırlıkla erkek öğrencilerden oluşmaktadır. 2012'de devlet üniversitelerine ve yüksek öğrenim kurumlarına kaydolan tüm öğrencilerin yüzde 18'ini kadınlar oluşturuyordu [MoHE (2013)]."

Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu: İnternet sitelerinde örgütün misyonu ve Dr. Samar hakkında daha fazla bilgi yer almaktadır, www.aihrc.org.af.

Cinsiyet sözcüğü... bir kez bile geçmiyor: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları

Yüksek Komiserliği'nin internet sitesinde Çocuk Hakları Konvansiyonu'nun tam metni mevcuttur, ohchr.org.

11. BÖLÜM: MÜSTAKBEL GELİN

Peştunvali'nin üç temeli: Peştunvali'nin üç temelinin daha ayrıntılı bir açıklaması için bkz. Charles Lindholm, *Generosity and Jealousy: The Swat Pukhtun of Northern Pakistan* (New York: Columbia University Press, 1982). ***cinsel kimlik bozukluğu* ve *transeksüellik*:** The International Classification of Diseases's ICD-10 Classification of Mental and Behavioural Disorders, World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü), Cenevre, 1993, who.int, F64 bölümünde cinsel kimlik bozukluğunun ayrıntılı kriterlerini listelemektedir.

12. BÖLÜM: KIZ KARDEŞLİK

Evlilik... temel unsurlarındandır: Gerda Lerner, evliliğin nasıl daima ataerkil sistemin temel bir parçası olduğunu açıklar, *The Creation of Patriarchy* (New York: Oxford University Press, 1986). Şöyle yazar: Kadınlar için sınıf, bir erkeğe cinsel bağlılıkları üzerinden sağlanıyordu. Kadınlara üretim araçlarına ve kaynaklara erişim erkekler aracılığıyla veriliyor ya da verilmiyordu. Sınıfa erişimi cinsel davranışları yoluyla elde ediyorlardı. 'İtibarlı kadınlar' sınıfa erişimi babaları ve kocaları üzerinden kazanıyorlardı, ama cinsel kuralları yıkmak onları bir anda sınıftan çıkarabilirdi."
Afgan savcı Maria Bashir: Bkz. Jeremy Kelly, "Afghan 'Defender of Women's Rights' Maria Bashir Puts 100 in Jail for Adultery," 22 Ekim 2012, thetimes.co.uk.
veraset kuralları: Bkz. Max Fisher, "Last Vestiges of the British Empire Complicate Royal Baby's Succession to the Throne," 22 Temmuz 2013, washingtonpost.com.

13. BÖLÜM: KORUMA

Butler'a göre küçük çocuklar: Butler, videoda çalışmasını açıklıyor: http://bigthink.com/videos/your-behavior-creates-your-gender. "Kimse başta gerçekten bir cinsiyet değildir" diyor Butler videoda. Ayrıca bkz. Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (New York: Routledge, 1990), s. 191. Butler burada şöyle yazar: "O halde cinsiyet hangi açılardan bir

eylemdir? Diğer sosyal dramalarda olduğu gibi cinsiyet eylemi *tekrarlayan* bir performans gerektirir. Bu tekrarlama daha önceden toplumsal yerleşiklik kazanmış bir dizi anlamın aynı anda hem yeniden sahnelenmesi hem de yeniden yaşanmasıdır ve meşrulaştırmamızın sıradan ve ritüelleştirilmiş halidir."

19. yüzyıl Avrupası'ndaki temel savlardan biri: Barbara Ehrenreich ve Deirdre English'in ilk önce 1978'de Anchor Books ve daha sonra 2005'te Random House tarafından yayımlanan kitabı *For Her Own Good—Two Centuries of the Experts' Advice to Women*, tıbbın ve bilimin, kadınları tarihin çoğunda kamu hayatından ve entelektüel düşünceden dışlama çabalarım anlatmaktadır.

bireyleri geleneksel "erkek" ya da "dişi" niteliklerine göre... gruplandırmak: Sosyomedikal bilim insanı Rebecca M. Jordan-Young kitabında beyin çalışmalarını eleştirmektedir: *Brain Storm: The Flaws in the Science of Sex Differences* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2011). 1967'den başlayarak on üç yıl beyin alanındaki çalışmaları incelemiştir. Çalışmaların çoğu erkek ve kadın beyinlerinin birbirlerinden çok farklı oldukları sonucuna varıyor, doğuştan gelen cinsiyet farklılıklarını şiddetle savunuyordu. Ama Jordan-Young beyin alanındaki çalışmaların en baştan problemli olduğunu görmüştü, bunun temel nedeni deneylerin genelde fareler üzerinde yapılıp sonuçların insanlar hakkında varsayımlara dönüştürülmesiydi. Çalışmalar genel olarak yenidoğanların beyinleri arasında büyük farklılıklar göstermektedir, tıpkı bedenlerinin ve ten renklerinin çok farklı olması gibi. Ama erkek çocuklarla kız çocukların beyinleri arasındaki farklar iki belirgin ve ayrılabilir kategori değildi.

rastgele yan yana getirilmiş bir erkekle bir kadından *daha farklı*: Janet Shibley Hyde, "The Gender Similarities Hypothesis," *American Psychologist* (2005). Bu çalışmada Wisconsin–Madison Üniversitesi'nden psikolog Shibley Hyde şu sonuca varmaktadır: "Cinsiyet benzerlikleri hipotezi, erkeklerle kadınların ve erkek çocuklarla kız çocukların psikolojik açıdan çok farklı olduklarını savunan farklılıklar modeliyle taban tabana zıttır. Cinsiyet benzerlikleri hipotezi bilakis erkeklerle kadınların –hepsi değilse de- çoğu psikolojik değişken konusunda birbirlerine benzediklerini belirtir. Cinsiyet farklılıkları üzerine yapılan araştırma meta analizlerinden elde edilen kapsamlı kanıtlar cinsiyet benzerlikleri hipotezini desteklemektedir."

Yetiştirilme zamanla doğal bir *hal alabilir*: Chicago Tıp Fakültesi'nden nörolog Lise Eliot kitabında beyin kaynaklı farklılıkları açıklar: *Pink Brain, Blue Brain: How Small Differences Grow into Troublesome Gaps— and What We Can Do About It* (New York: First Mariner Books, 2010). Eliot'a göre erkek çocuklarla kız çocukların beyinlerinde fiziksel farklılıklar vardır ama bunlar cinsiyet benzeşmezliklerinden sorumlu değildir. Bunun yerine yaşamın çok başlarında her cinsten farklı davranışlar ve beceriler beklenmektedir. Her

cinsiyete karşı kullanılan dil farklıdır ve her çocuk, kız ya da erkek olmasına bağlı olarak tipik nitelikler ve davranışlar diye düşündüklerimizi geliştirmesi için teşvik edilmektedir- örneğin kızların daha sessiz ve erkeklerin daha faal olmaları gibi. Bu öğrenme ve alışkanlıkların biçimlenmesi sürecinde beyin de fiziksel açıdan ona uygun bir gelişim gösterecektir. Beyin –özellikle de yetişme çağındaki beyin- o kadar etkiye açıktır ki maruz kaldığı tekrarlayan örüntülere göre büyüyecek, biçimlenecek ve uyum gösterecektir. Büyürken davranış beyine yerleşir ve "doğal" gibi gelmeye başlar."

14. BÖLÜM: ROMANTİK

Dr. Alfred Kinsey'in araştırması ve başka araştırmalar: Bkz. Theodore M. Brown ve Elizabeth Fee, "Alfred C. Kinsey: A Pioneer of Sex Research," *American Journal of Public Health* (Haziran 2003), ncbi.nlm.nih.gov.

bir kadının dölyatağının ameliyatla nasıl alınabileceğini: Bkz. Ehrenreich ve English, *For Her Own Good.*

lezbiyenliğe sadece "cüzi" referanslar: Bu alıntı 5. bölüm, 97. sayfadan, "Woman- Woman Love in Islamic Societies," Stephen O. Murray, içinde Stephen O. Murray ve Will Roscoe, *Islamic Homosexualities: Culture, History, and Literature* (New York: New York University Press, 1997). Murray ayrıca 99. sayfada 12. yüzyılda yaşamış olan Müslüman coğrafyacı ve haritacı Şerif el-Idrisi'den alıntı yapmaktadır.

Çok güçlü savaş ağalarının ...ve...bölge komutanlarının: Coomaraswamy'in açıklaması hakkında daha fazla bilgi için, bkz. "New UN–Afghan Pact Will Help Curb Recruitment, Sexual Abuse of Children," UN News Centre, 3 Şubat 2011. Ayrıca bkz. "An Unwanted Truth? Focusing the G8: Shining a Spotlight on Sexual Violence Against Children in Conflict," Warchild UK, Nisan 2013, cdn.warchild.org.uk. Bu raporda çatışma bölgelerindeki çocuklara yardım sağlamaya odaklanan İngiliz STK'si Warchild UK *bacha bazi* için şöyle diyor: "Ne var ki bu mesele, konunun son derece tabu niteliğinde olması ve kıdemli otorite figürlerinin suç ortaklığı yüzünden adeta sessizliğini ve hareketsizliğini korumaktadır."

cinsel istismara uğrayan erkek çocuk sayısı: John Frederick, UNICEF, "Sexual Abuse and Exploitation of Boys in South Asia and a Review of Research Findings, Legislation, Policy and Programme Responses," Nisan 2010, unicef-irc.org. Ayrıca bkz. 2003 tarihli bir Save the Children raporu: "Mapping of Psychosocial Support for Girls and Boys Affected by Child Sexual Abuse in Four Countries in South and Central Asia," ("Güney ve Orta Asya'daki Dört Ülkede Çocukların Cinsel İstismarından Etkilenen

Kız ve Erkek Çocuklarına Psikososyal Desteğin Haritalandırılması") sca. savethechildren.se, şöyle demektedir: "Erkekler 'cinsel rahatlama' ihtiyacı içinde görülürler ve bunun eksikliği sağlığı bozabilir. Öte yandan kadına dair ideal kurgu evlilikten önce aseksüel ve evlendikten sonra da cinsel açıdan pasif olmasıdır. 'Kabul gören' çocuk istismarının geleneksel örnekleri vardır. Erkek çocukları cinsel tatmin için kullanan erkeklerin hikâyeleri iyi bilinir ve anlatılır. Geleneksel olarak iyi görünümlü erkek çocuklarını 'tutmak' bir erkeğe statü ve prestij katmakta ve (kendisinin olan ya da dayatılmış) erkeklik imajına katkı yapmaktadır. Taliban iktidarı esnasında eşcinselliğe getirilen katı yasak bu uygulamanın daha aleni cephesini gizliliğe itti. Ancak, 18 yaşının altındaki erkeklerin eğlenme amacıyla partilere götürülmesi uygulamasının bazı kırsal kesimlerde ve Kandahar'ın hem içinde hem de civarında hâlâ devam ettiği bildirilmektedir.

"ilk cinsel deneyimleri": Charles Lindholm, *Generosity and Jealousy: The Swat Pukhtun of Northern Pakistan* (New York: Columbia University Press, 1982), s. 225.

Yazar Hamid Zaher... anlatır: Hamid Zaher, *It Is Your Enemy Who Is Docktailed: A Memoir* (iUniverse, 2012), originally written in Farsi in 2009, Kindle Edition.

aşkın üç farklı türünü tanımlar: Helen Fisher, "The Nature of Romantic Love"—*Journal of NIH Research*'te yorum, Nisan 1994, helenfisher.com.

15. BÖLÜM: ŞOFÖR

Host'ta yaşayan 45 yaşındaki Amir Bibi: Bibi'nin mülakatı için, bkz. Terese Christiansson, *De är kvinnorna med makt i Afghanistan*, Expressen, 4 Aralık 2010, expressen.se.

Ortaçağ Avrupası'yla ilgili bir çalışmada: Valerie R. Hotchkiss, *Clothes Make the Man: Female Cross Dressing in Medieval Europe* (New York: Garland Publishing, 1996), s. 13.

Lotte C. van de Pol ve Rudolf M. Dekker: Rudolf M. Dekker ve Lotte C. van de Pol, *The Tradition of Female Transvestism in Early Modern Europe* (Londra: Macmillan Press, 1989).

yetim Ulrika Eleonora Stålhammar: Stålhammar'le ilgili bilgi Ulusal İsveç Ordu Müzesi'nin internet sitesinde yer almaktadır, sfhm.se.

Briton Hannah Snell: Bkz. Julie Wheelwright, *Amazons and Military Maids: Women Who Dressed as Men in Pursuit of Life, Liberty and Happiness* (San Francisco: Pandora/Harper Collins, 1989).

Alman kadınları da vardı: Bkz. Dekker and van de Pol, *The Tradition of Female Transvestism*, s. 96.

Güney Amerika'daki İspanyol fatihler (*conquistadors*) arasında: *Age*. Ayrıca bkz. Wheel-wright, *Amazons and Military Maids*.

İngiliz antropolog Antonia Young... kadınların izini sürdü: Antonia Young'ın kitabı *Women Who Become Men: Albanian Sworn Virgins* (Oxford ve New York: Berg, 2000) iki ülke arasında 2.600 mil ve Arap yarımadası olsa da büyük ölçüde günümüz Afganistan'ı üzerine bir kitap gibi okunmaktadır. Bu bölümdeki Arnavut bakireleriyle ilgili bilgiler kitabın bu bölümüne ve bir mülakata dayanmaktadır.

Ayrıca bkz. Rene Gremaux, "Mannish Women of the Balkan Mountains," theol.eldoc.ub.rug.nl, 1989.

Şu bölüm de Gremaux'nundur, "Woman Becomes Man in the Balkans", içinde *Third Sex, Third Gender: Beyond Sexual Dimorphism in Culture and History*, ed. Gilbert Herdt (Zone Books, 1993). Söz konusu kadınlar için şöyle yazar: "Aradaki bir cinsiyet kategorisine ait olmak bireyin zihni için son derece sıkıntılı olabilir, ancak ne o ne bu olmak aynı zamanda yeni perspektifler sağlamış ve fırsatlar getirmiştir."

Arnavut bakirelerle ilgili yakın zamanlı bir belgesel için bkz. Pepa Hristova, *Sworn Virgins* (Heidelberg: Kehrer Verlag, 2013).

15. yüzyıla dayanan Arnavutluk kanunları: Bkz. Young, *Women Who Become Men: Albanian Sworn Virgins*.

16. BÖLÜM: SAVAŞÇI

çocukların kışın hâlâ donarak öldükleri: Bkz. Rod Nordland, "Driven Away by a War, Now Stalked by Winter's Cold," *New York Times*, 3 Şubat 2012, nytimes.com.

1990 tarihli Manhood in the Making (Erkeklik Süreci) çalışmasında: David D. Gilmore, *Manhood in the Making: Cultural Concepts of Masculinity* (New Haven: Yale University Press, 1990).

Oğullarda "doğal" saldırganlık: Joshua S. Goldstein, *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa* (New York: Cambridge University Press, 2001).

kadınlar günümüzde... birliklerin yüzde 15'ini oluşturuyorlar: ACLU basın açıklaması "ACLU Challenges Ongoing Exclusion of Women from Combat Positions," 31 Ekim 2013, www.aclu.org: "Kadınlar 1.4 milyon faal askeri personelin % 14'ten fazlasını oluşturuyorlar, ancak Ocak ayında 1994 tarihli kadınların muharip birimlerde görevlendirilmesini yasaklayan talimat feshedilse de 200.000 pozisyon kadınlara hâlâ kapalı."

17. BÖLÜM: KARŞITLAR

eskilere dayanan Hindu geleneği *sadhin*: Bkz. Serena Nanda, *Gender Diversity* (Long Grove, IL: Waveland Press, 2000), s. 40.

"Buralarda normal sayılıyor": Bkz. Anees Jung, *Beyond the Courtyard* (New York: Viking by Penguin Books India, 2003), s. 125.

amaçlarıyla erkek gibi giyinen kadın: Bkz. Andrea B. Rugh, *Reveal and Conceal: Dress in Contemporary Egypt, Contemporary Issues in the Middle East* (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1986).

Malezya'daki dini önderler: "Malaysia Bans Tomboys Saying Girls with Short Hair Who Act Like Boys 'Violate Islam,' " *Daily Mail*, 24 Ekim 2008, dailymail.co.uk.

kendilerine *boyah* diyor: Lorenz Nigst ve José Sánchez García, "Boyat in the Gulf: Identity, Contestation and Social Control," Universities of Vienna and Barcelona, Middle East Critique, Bahar 2010. Ayrıca bkz. Shereen El Feki, *Sex and the Citadel: Intimate Life in a Changing Arab World* (New York: Pantheon, 2013). El Feki, bir rehabilitasyon merkezini ziyaret etti ve ona merkezde bir psikoloğun söyledikleri Afganistan'daki hikâyeye benziyordu, şöyle ki danışanlarından erkek gibi yetiştirilen genç kızların çoğu kendilerini sorunlu görmüyor ya da tedavi ihtiyacı duymuyordu. Bir psikoloğun "bunun onların özgürlükleri olduğunu düşünüyor, yanlış bir şey gibi görmüyorlar" dediği aktarılıyor.

18. BÖLÜM: TANRIÇA

Louis Dupree 1970'lerde şöyle yazdı: Bkz. Louis Dupree, *Afghanistan* (Oxford University Press, 1973, 6. baskı, 2010) s. 104.

İsa doğmadan yaklaşık 1.400 yıl... önce: Bkz. Mary Boyce, *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*, first published in 1979 by Routledge; and Jenny Rose, *Zoroastrianism: An Introduction* (Londra: I. B. Tauris, 2011).

"Afganistan'da atılan neredeyse her taş": Bkz. Louis Dupree's *Afghanistan*, s. 104.

bu aynı inançları... kaydetmiştir: Lindholm *Generosity and Jealousy* kitabının 166. sayfasında şöyle yazmıştır: "Swatiler diğer Pakistanlılar ve Güney Asyalılarla yiyeceklerin, içeceklerin ve hatta insanların 'sıcak' ya da 'soğuk' olduklarına dair güçlü bir inancı paylaşırlar. Bu ayrımların hangi mantığa göre yapıldığı kesinlikle net değildir ve insanlar bazen belirli bir yiyeceğin "sıcak" mı "soğuk"mu olduğu konusunda anlaşmazlığa düşerler ama bu sistemin temel parametreleri konusunda yaygın bir fikir birliği mevcuttur."

erkek ve kız çocuklara nasıl... el kitabıdır: *Avesta*'mn 16. bölümü, "The Bunda hishn ('Yaratılış'), ya da Zand'a dayalı bilgi"nin İngilizce tercümesi için bkz.:avesta.org.

İran destanı: Bkz. Djalal Khaleghi Motlagh, *Women in the Shahnameh: Their History and Social Status Within the Framework of Ancient and Medieval Sources*, ed. Nahid Pirnazar, Almancadan çev. Brigitte Neuenschwander (Santa Ana, Calif.:Mazda Publishers, 2012), s. 42.

Aynı gökkuşağıyla cinsiyet değiştirme mitinin: Bkz. Raymond L. Lee ve Alistair B. Fraser, *The Rainbow Bridge: Rainbows in Art, Myth and Science* (Pennsylvania State University Press, 2001).

Ortaçağ Viking mitolojisi: Bkz. Helga Kress, "Taming the Shrew: The Rise of Patriarchy and the Subordination of the Feminine in Old Norse Literature," içinde *Cold Counsel: Women in Old Norse Literature and Mythology: A Collection of Essays*, ed. Sarah M. Anderson with Karen Swenson (New York: Routledge, 2002), s. 90.

ortak bir Hint-Avrupa kökeni: Viktor Rydberg, bu konuda yazmıştır, "Fädernas Gudasaga", 1923.

Zerdüşt'ün kaydedilen ilk dualarının: Mary Boyce, *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices* (Routledge, 1979), s. 17.

19. BÖLÜM: BOZGUN

hararetli bir ulusal tartışmaya: Rod Nordland, "Candidates for Parliament Protest Afghan Elections," *New York Times*, 7 Kasım 2010, nytimes.com, hileli seçim sürecinin hikâyesini anlatmaktadır: "Resmi bir bilgi dokümanına göre seçim komisyonu ülke çapında 1,33 milyon yani kaydedilmiş 5,74 milyon oyun yaklaşık dörtte birini geçersiz saydı."

Savaşın en kanlı yılı: Kıyaslamalı rakamlar için bkz. Susan G. Chesser, "Afghanistan Casualties: Military Forces and Civilians," Congressional Research Service, 6 Aralık 2012, www.fas.org. 2002'deki Amerikan zayiatı: 49, 74 yaralı; 2011'deki Amerikan zayiatı: 404, yaralı: 5.204. Rapora göre: "Birleşmiş Milletler'in istatistikleri bildirmeye başladığı 2007'den 2011'in sonuna dek 11.864 sivil öldürüldü." 2011'de sivil zayiatı rakamları 3.021 ölü ve 4.507 yaralı oldu- bunlar BM'nin bildirmeye başladığı 2007'den beri en yüksek rakamlardı.

Başkan Obama'nın iki yıl içinde tamamlanacak... "asker sevki": Peter Baker, "How Obama Came to Plan for 'Surge' in Afghanistan," *New York Times*, 5 Aralık 2009, Obama'nın Afganistan'a bir süreliğine daha çok birlik gönderme kararının ardındaki düşünceyi açıklamaktadır.

Amerika'nın kendi vergi mükelleflerine 700 milyar doların üstünde ve gitgide artan: Anthony H. Cordesman, "The US Cost of the Afghan War: FY2002–FY2013, Cost in Military Operating Expenditures and Aid, and Prospects for 'Transition,' " 15 Mayıs 2012, csis.org.

"Bu sefer... Amerika Birleşik Devletleri'ydi": ABD'nin müdahalesini Sovyetler Birliği'ninkiyle kıyaslayan alıntı 290. sayfadadır: Sherard Cowper-Coles, *Cables from Kabul: The Inside Story of the West's Afghanistan Campaign* (Harper Press, 2011).

hemen hemen tüm insan hakları örgütlerince... görmezden gelinmekteydi: Köktencilerle müzakere edilecek tüm siyasi anlaşmaların kadınlar açısından doğurabileceği tehlikeler hakkında uyaran birçok grup vardı. Bunlardan biri de 2012 tarihli "Afghan Women After the Taliban: Will History Repeat Itself?" raporuyla Afghan öncülüğündeki Afghanistan Human Rights and Democracy Organization (Afganistan İnsan Hakları ve Demokrasi Örgütü) idi, ahrdo.org. Raporda şöyle denilmektedir: "Köktenci gruplarla, özellikle de Taliban'la ABD ve Afgan hükümeti destekli mevcut müzakere süreci, Afganistan'daki kadınların zafiyetlerini orta vadeden uzun vadeye arttırmayı vadetmektedir. Bu güçlerle varılacak tüm siyasi anlaşmalar kadınların son on yılda güçlükle elde edilen kazanımlarına ihanet anlamına gelecek ve büyük ihtimalle Afgan kadmlarına dayanılmaz bir bedele mal olacaktır."

20. BÖLÜM: TERK

Eğer bir Afgan kadını... boşanmak isterse: Bkz. "I Had to Run Away, The Imprisonment of Women and Girls for 'Moral Crimes' in Afghanistan," A Human Rights Watch Report (İnsan Hakları İzleme Örgütü Raporu), 2012, hrw.org: "Afganistan'da boşanmayla ilgili olan yasalar kadınlara ayrımcılık yapıyor. Afganistan'da resmi aile hukukunun temel kaynağı olan 1977 tarihli Afgan Medeni Kanunu erkeklerin kadınları kolayca boşamalarına olanak tanıyor. Medeni Kanun'un 139. Maddesi'ne göre: (1) Bir koca karısını sözlü ya da yazılı olarak boşayabilir. Koca bu iki yolu yerine getiremiyorsa boşanma sadece açıkça boşanmayı ima eden jestlerle gerçekleşebilir. (2) Niyet bu olmasa da âdetlerde boşanma anlamını taşıyan sözlerin söylenmesi boşanmayla neticelenir.

Öte yandan kadınların boşanabilmelerinin önünde çok daha büyük engeller vardır. Kadınlar kocalarının rızası olmadan boşanmayı ancak bir mahkeme aracılığıyla elde edebilirler ve şunlara dayanan bir sebep göstermeleri gerekir: (1) kusur, örneğin bir hastalık nedeniyle; (2) zarar görme; (3) geçimin karşılanmaması; ya da (4) bulunmayış. Afganistan'da kadınların 'meşru

gerekçeyle' boşanması hem yasal hem de pratik açıdan kolay değildir... Bu sorunlara ilaveten birçok hâkim Medeni Kanun'un hükümlerini bile uygulamamakta, bunun yerine kendi İslam hukuku yorumunu işletmekte, bu arada bazı hâkimler kadınların boşanmak isteme hakları olduğunu bile kabul etmemektedirler.

21. BÖLÜM: EŞ

Beşeri Kalkınma Endeksinin en alt sıralarına yakın: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, UNDP'nin yıllık raporu "yaşam beklentisi, eğitime erişim ve gelir göstergelerini karma bir beşeri kalkınma endeksinde birleştirerek kalkınmayı" ölçmektedir, rapora internet sitelerinden ulaşılabilir, undp.org. Ayrıca bkz. *The Forgotten Front: Water Security and the Crisis in Sanitation,* Afghanistan Human Development Report (Afganistan Beşeri Kalkınma Raporu) 2011, Siyaset ve Beşeri Kalkınma Merkezi, Kabil Üniversitesi, cphd. af. Bu rapor neredeyse on yıllık dış yardımın ardından Afganistan'ı incelemektedir: "Son yıllarda ilerleme oldu ama bu ilerleme eşitsiz ve çok yavaştı. 2010 Beşeri Kalkınma Endeksi'ne göre Afganistan 169 Birleşmiş Milletler üye devleti arasında 155. sıradadır... Afgan hane halklarının yüzde 84'ü birçok yönden yoksuldur."

Otuz milyar doların üstünde: Afganistan'a yardımla ilgili rakamlar İngiliz Araştırma Grubu Development Initiatives'in "Investments to End Poverty: Real Money, Real Choices, Real Lives" raporundan alınmıştır, Londra 2013. Rapor küresel kalkınma yardımları verilerini hem bağış yapan hem de bağış alan ülkelerden toplamaktadır, bkz. devinit.org.

İğneleyici bir değerlendirme: Astri Suhrke, *When More Is Less: The International Project in Afghanistan* (New York: Columbia University Press, 2011). Dr. Astri Suhrke, Norveç'teki Chr. Michelsen Enstitüsü'nde kıdemli araştırmacıdır. Çahşmaları "şiddetli çatışmanın sosyal, siyasi ve insani sonuçlarına ve karşılık stratejileri"ne odaklanmaktadır. Norveç Nobel Komitesi'ne hizmet eden uzmanlar komitesine üyedir; bkz. http://www.cmi.no/staff/?astri –suhrke. Dr. Suhkre'nin kitabında Afganistan'daki "liberal proje" dediği şey, henüz 2002'de ülkedeki altmış bağışçı devletle başladı. Yazar, yardım toplumunun planlama ve uygulama aşamalarını ve onu izleyen kötü yönetimi ayrıntılarıyla tasvir etmektedir. Örneğin şöyle yazmıştır: "Devletin neredeyse her düzeyinde paralel idare yapıları vardı. Yabancı danışmanlar, yükleniciler ve STK'ler her yerdeydi. Tüm yardımın yaklaşık üçte ikisi doğrudan yabancı bağışçıların idare ettiği bir 'dış bütçe' yoluyla aktarılıyordu."

Suhrke'nin kitabı Afganistan'a dış yardımın nasıl sadece etkinliğinin tartışma-

lı olduğunu değil aynı zamanda ülkeye ve ekonomisine uzun vadeli olumsuz neticeler getirmiş olabileceğini konu alan birçok değerlendirmeden biridir. Ayrıca bkz.: "Evaluating U.S. Foreign Assistance to Afghanistan: A majority staff report prepared for the use of the Senate Foreign Relations Committee" 8 Haziran 2011, U.S. Government Printing Office (Amerikan Devlet Matbaası). Bu rapor, neredeyse tamamen dış yardıma bağlı olan Afganistan'ın 2014'te yabancı birlikler ülkeden ayrıldıklarında şiddetli bir ekonomik bunalım yaşayabileceği konusunda uyarmaktadır: "Dış yardım kötüye kullanıldığında yolsuzluğu tetikleyebilir, emek ve mal piyasalarını bozabilir, ev sahibi devletin kaynaklar üzerindeki denetim kabiliyetine zarar verebilir ve güvensizliğe katkıda bulunabilir. Dünya Bankası'na göre Afganistan'ın gayri safi yurtiçi hasılasının (GSYH) tahminen yüzde 97'si uluslararası askeri ve bağışçı topluluğun varlığıyla ilintili harcamalardan gelmektedir."

Özel Müfettişliği'ndeki bir denetçiye göre: James R. Petersen Afganistan'ın Yeniden İnşası Özel Müfettişliği'nde kıdemli denetçiydi. *Politico*'da yayımlanan "Was $73B of Afghan Aid Wasted?" makalesinde, 11 Ocak 2012, politico.com, dış yardım fonlarının yüksek sabit giderler ve yolsuzluk nedeniyle aslında ne kadarının birilerine yardıma gittiği hakkındaki görüşünü paylaşır: "Ama Afganistan'a ayrılan her doların sadece 30 senti yardıma gidiyor. Bu durum da gittikçe kötüleşiyor. Bu 30 sentin genelde sadece yarısı planlı alıcıya ulaşıyor. Geri kalanı kayboluyor, Afgan çalışanlar ve memurlar ya çalıyor ya da zimmetlerine geçiriyorlar. Özel Müfettişliğin ve Savaş Zamanı İhale Komisyonu'nun (Commission on War-Time Contracting) raporlarına göre projelerin çoğu kendi iç hedeflerini bile gerçekleştiremiyordu. Senato Dış İlişkiler Komitesi Haziran 2011'deki raporu bu yardım programlarının en iyi ihtimalle ancak birkaç tanesinin uzun vadede sürdürülebilir olduğu sonucuna varıyordu. Buna USAID'in bürokratik üstyapısını da ekleyince –Kabil'deki her Amerikan çalışanı için yıllık 500.000 dolar ve Washington'daki destek personeli dahil- bazen her doların 10 sentinden daha azı Afganlara yardıma gitmektedir." Daha fazla ayrıntı ve Afganistan'ın yeniden inşası konusunda üç ayda bir yayımlanan raporlar için bkz. sigar.mil.

Yaklaşık 10 milyon öğrenci okula kaydolmuştu: Rod Nordland, "Despite Education Advances, a Host of Afghan School Woes," *New York Times*, 20 Temmuz 2013, nytimes.com, bu makale öğrencilerin sadece yaklaşık yüzde 10'unun mezun olabildiklerini ve kızların mezuniyet oranlarının daha bile düşük olduğunu ortaya koymak için rakamların ötesine bakmaktadır.

yedi yüzün üzerinde "proje": Bu kitapta yer alan 2011'deki "cinsiyet"le ilgili dış yardım projeleri ve rakamlar konusundaki bilgiler yine İngiliz araştırma grubu Development Initiatives'ten alınmıştır; bkz. devinit.org.

"kazanımlar bir bütün olarak mütevazı ve tersine çevrilebilir:" Torunn

Wimpel mann'ın Norwegian Peacebuilding Resource Centre (Norveç Barış İnşası Merkezi), NOREF için 2012'de hazırladığı rapor: "Promoting Women's Rights in Afghanistan: A Call for Less Aid and More Politics," cmi.no. Norveç büyük bir küresel dış yardım bağışçısıdır ve Afganistan'ın en büyük bağışçılarından biridir. Wimpelmann'ın ülkedeki kapsamlı saha çalışmalarına dayalı araştırması Kabil'deki dış yardım balonuyla Afgan kadınların gerçek gereksinimleri arasındaki farkı açıklamaktadır: "Afganistan'da kadın meseleleri konusundaki kutuplaşmış ve siyasileşmiş durum, kadın haklarının daha kapsamlı siyasi gelişmelerden soyutlanarak en azından sürdürülebilir bir biçimde asla güvenceye alınamayacağım açıkça göstermektedir. Oysa Batılı devletlerin genelde yapmaya kalkıştıkları şey tam olarak bu olmuştur. Kadın haklarına bağlılık ve finansmanı konusundaki üst düzey beyanlar, bu tür kazanımların dayandığı resmi hukuk sistemi, işleyen bir meclis ve ordu nüfuzundan arındırılmış bir siyasi ortam gibi kurumları ve koşulları baltalayan başka politikalarla beraber var oluyordu.."

SONSÖZ: OĞLANLARDAN BİRİ

cinsiyetle şiddet arasındaki ilişki: Valerie M. Hudson, Bonnie Ballif-Spanvill, Mary Caprioli, ve Chad F. Emmett, *Sex and World Peace* (New York: Columbia University Press, 2012). Bu yazarların araştırması Afganistan'ın birçok kez şahit olduğu bir şeyi gösteriyor- kadınlara ve kızlara muamelenin savaşın ve çatışmanın merkezinde olduğunu ve hiçbir zaman ikincil bir "mesele" olmadığını. Aslında kadınlar hem içerde hem de dışardaki çatışma düzeyinin en iyi ölçekleridir çünkü "kadınlara karşı davranışlar –erkeklerle kadınlar arasındaki yakın ikili ilişkilerde ne olduğu- şiddetin ve istismarın doğal göründüğü bir çerçeve yaratır" (s. 15).

Bu kitap aynı zamanda erkeklerin namusun yeniden tanımlanması ve kadınlar adına savunulmasına daha çok dahil olmaları gerektiğini ileri sürmektedir çünkü "cinsiyetler arası eşitliğin daha kuvvetli olduğu ülkelerin savaşma ihtimalleri daha düşüktür" (s. 3). Şu önemli kanıyı hatırlamamız iyi olur: "Klasik toplu ampirik incelemedeki bulgularımıza göre bir devletin barışçıllığının en büyük habercisi refah düzeyi, demokrasi düzeyi ya da İslami olup olmaması değildir. Bir devletin barışçıllığının en büyük habercisi o devletteki kadınlara karşı şiddetin düzeyidir... Bir ülke kendi sınırları içinde kadınları koruyacak kanunları uygulamaya ne kadar az istekliyse uluslararası anlaşma yükümlülüklerini yerine getirme ihtimali de o kadar azalır. Bu ampirik bulguların buzdağının sadece görünen yüzü olduğuna inanıyoruz" (s. 205).

Teşekkür

Bana yardım edenlere, beni aydınlatanlara, zorlayanlara,
yanlışımı düzeltenlere ve koruyanlara:

Stephen Farran-Lee. Lennie Goodings. Rachel Wareham. Carol le Duc.
Terese Cristiansson. Helena Bengtsson. Ola Henriksson. Lisa Furugård.
Robert Peszkowski. Torbjörn Pettersson. Magnus Forsberg.
Naeemullah Sephahizada. Björn-Åke Törnblom. Afzal Nooristani.
Kim Sundström. Susan Chira. Kirk Kraeutler. Adam Ferguson.
Familjen Nordberg. Nuri Kino. Claire Potter. Vanessa Mobley.
David Halpern. Louise Quayle. Rachelle Bergstein. Laura Minnear.
Dana Roberson. Gennine Kelly. Naheed Bahram. Lee Mitchell. Laurie Gerber.
Ted Achilles. Solmaz Sharif. Ashk Dahlén. Phoebe Eaton. Anders Fänge.
Hanneke Kouwenberg. Doug Frantz. Sari Kuovo. Mujahid Jawad.
Saeedullah Reshteen. Diana Saqeb. Teşekkürler.

Paha biçilmez istihbaratları ve destekleri için
şu cömert kuruluşlara:

The Swedish Committee for Afghanistan (İsveç Afganistan Komitesi),
swedishcommittee.org
Women for Afghan Women (Afgan Kadınları için Çalışan Kadınlar),
womenforafghanwomen.org
SOLA—*School of Leadership Afghanistan* (Afganistan Liderlik Okulu),
sola-afghanistan.org
Afghanistan Analysts Network (Afganistan Analistleri Ağı), afghanistan-analysts.org
Stiftelsen Natur & Kultur
Publicistklubben
Teşekkürler.

İsimlerinin verilmemesini isteyen o cesur dostlara. Teşekkürler.
Nils Horner. Teşekkürler.

#pressfreedom (#basinozgurlugu)

Dizin

Afganistan:
afyon üretimi 40, 306
Anayasa (1964) 42, 307
Anayasa (2001) 64
Anayasa (2004) 310
ataerkillik, bkz. ataerkillik
büyükelçilik tesisleri 272-273
cep telefonları 158
dış yardım, bkz. dış yardım
din 112, 120
direnişçiler 39-40, 46
doğurganlığa adanmış türbeler 225
ekonomik güç 296
erkekler, bkz. Erkekler
etnik gruplar 29
evlilik, bkz. Evlilik
geçiş hükümeti 94
gökkuşağı efsanesi 227-228
hastalık 273
hastaneler 168
hukuk sistemi 31, 42, 254-255, 295, 302, 311, 313-314
iç savaş 46-47, 283
insan hakları suçları 140
intihar bombacıları 192, 241-242, 269
İslam Cumhuriyeti 63, 68, 223, 275
İtibar 25, 38, 53, 55, 62, 68, 74, 79, 102, 140, 150, 159, 174, 256, 259, 283, 288
kadın spor takımları 217-218
kadınlar, bkz. kadınlar
Komünist yıllar 42-43, 306
kültürü 29-30, 33, 38, 54
namus kültürü 38, 54, 149, 217
nüfus 34, 35, 48
okuryazarlık oranı 25, 158, 304
Olimpiyatlar 217
polis 39-40, 124
reform girişimleri 22
Sasani dönemi 223-224, 228
Savaşlar 243, 282, 288
seçimler 236-239
seksin yasadışı olması 106, 184
Sovyet işgali 45, 64, 305
toplumsal kurallar 38, 273, 288
Ulema Konseyi 68, 311
"Vierge Moderne" (Södergran) 300
yabancı birlikler 48, 259
yolsuzluk 21, 261-264
Zerdüştlük 224-225, 229
ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) 281, 291
Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu 140, 314
Afganistan'ın Yeniden İnşası Özel Müfettişliği 261, 234
Afghanistan (L. Duprée) 311, 313, 320
Ahmed-Ghosh, Huma 307
aileler:
itibarı 79, 283
namus cinayetleri 150, 304
oğullara duyulan ihtiyaç 50, 195
alakaana (erkek çocuğu gibi giydirilmiş kız), ayrıca bkz. bacha posh 76, 220
Amenullah Han, Afganistan Kralı 42, 306, 307
Amerika Birleşik Devletleri 88, 93, 142, 150, 219, 228, 243, 261, 269

Anahita (İran tanrıçası) 224, 225
Anita (Azita'nın kız kardeşi) 283-286
Arnavutluk, "yeminli bakireler" 200, 201, 228
Ataerkillik 25, 43, 54, 55, 104, 156, 200, 220, 229, 256
Azita:
ailenin geçimini sağlayan kişi olarak 22, 93-94, 103, 123, 128, 238
Altın Şehir'e taşınma 239
bacha posh olarak 132-133, 135
başlık parası 63, 266
bir kız olarak doğma konusunda 299
çocukları 24-26, 37, 40, 70, 82, 86, 248
erkek kardeşi 281-282, 288
evliliği 88, 89, 126, 140, 156
gelen tehditler 40, 62, 125,
iki numaralı eş (karı) 86
ilkgençlik yılları 61
kayınvalidesi 86-89, 93, 94, 127, 161, 176
kocası 233, 235, 238, 239, 245-250
konukları(misafirleri) 69, 122, 123, 132
mali kaygıları 240, 264-265
milletvekili 20, 21, 25, 41, 65, 94
öğretmen olarak 284
seçim kampanyası 121, 122, 123, 126, 246, 248, 269
şiddet görmesi 88, 110, 127, 267, 289
tercüman 95
ve ilk eş (karı) 87, 128, 170, 248-249
Azizi (pilot) 274-275
bacha posh:
ataerkilliğe bir direniş olarak 294-297
avantajları ve dezavantajları 54, 300
babaları 135-136, 249, 293
ergenliğe varanlar 27, 33, 49, 144-152
ifadenin kökeni 76
kamu görevlilerinin görmezden gelmesi 9, 75
korudukları kız kardeşler 108-109, 110
sayıları 29, 57, 76, 80-81
üzerindeki kısıtlar 292, 293
ve Afgan toplumu 78, 79, 80, 119-120
ve din 117, 206-207
ve eşcinsellik 185
yaşam eğitimi olarak 134
yeniden kıza döndürülmeleri 30, 92, 132
Badghis:
Azita'nın ailesinin Badgis'e taşınması 46-47, 87
Badghis'teki atalar 122, 123
Badghis'ten çıkış 290-293
vilayet başkenti Kale-i Nev 86
yazarın Badghis'e yolculuğu 273-278
Bagram hava üssü 95
Bahtiyar, Lale 310-311
Bashir, Maria 161
Beauvoir, Simone de 165
bebekler:
cinsiyetleri 25, 56, 70
doğum 48, 86, 164, 189
emzirme 78
erkek olduğu ilan edilen kızlar 57, 78, 113, 114
hayatta kalmaları 89
kürtaj 80
oğullar yapma 48-58, 80
ve erkek spermi 25, 56-57
ve gebelikte anne ölümü 51
Beheşta (Azita'nın kızı) 20, 24, 91, 92, 94, 245
Benafşa (Azita'nın kızı) 20, 24, 91, 92, 94, 245

Berglund, Ivanka Savic 151
Beşeri Kalkınma Endeksi 260
Bibi, Amir 198
Birleşik Arap Emirlikleri, boyah 221
Birleşmiş Milletler 29, 50, 80, 95, 124, 141, 190, 229, 260, 291, 301
Boyce, Mary 272
Buffett, Warren 303
Bush, Laura 310
Butler, Judith 179
Butto, Benazir 271

Carter, Jimmy 45
cinsiyet kimliği bozukluğu 151-154
cinsiyet kimliği:
  gelişimi 76, 151
  yaratılması 179-182
cinsiyet uzmanları:
  hatalı odakları 29, 123, 298, 305
  kız/erkek sisteminin yok sayılması 29-30
cinsiyet:
  cinsiyet ayrıştırması (ayrımcılığı) 30, 35, 60-61, 80
  cinsiyete ikili bakış 152
  çocuklukta 35-36, 48, 141
  doğuştan mı yetiştirilmeyle mi 180-181
  eşitlik 29
  geleneksel cinsiyet rolleri 45, 53-54
  ilgili çalıştaylar 29
  öğrenilmiş cinsiyet davranışı 179
  ve güç 104
  ve savaş 208-211
  ve sihir 81, 162, 223, 224, 225
  ve şiddet 324, 325
  yasak bir konu olarak 141, 142
cinsiyetler arasındaki farklar 104, 105, 177-178, 179
Coomaraswamy, Radhika 199
Cowper-Coles, Sherard 243, 322
Cristiansson, Terese 198, 318

çocuklar:
  ayrıca bkz. bebekler
  babaya ait 255-256
  cinsel istismar 190-191
  cinsiyet kimlikleri 85
  eğitimleri 303
  evlilikleri 47
  hakları 58, 141, 190, 315
  hastalıkları 273
  ve savaş 46, 188

Dayı ("bir ara figür") 32-33
Dekker, Rudolf M. 199
Dr. Fareiba:
  Afgan kültürü hakkında 54-55
  Çocukları 52, 53
  ergenlik konusunda 102
  sıcak ve soğuk elementler konusunda 227
Duprée, Louis 33, 68, 120, 199, 223, 225, 228
Dünya Gıda Programı 114, 146
Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 151, 153

Ehrenreich, Barbara 316
Elizabeth II, İngiltere Kraliçesi 163
English, Deirdre 316
erkek çocuklar:
  başarılı doğumlar olarak 49-50
  geleneksel rolleri 53-54
  ilk cinsel deneyimleri 190
  kızların erkek çocuğa dönüştürülmesi 26, 79, 102-103, 130-131, 137-139
  oğullar yapmak 56-58, 76-78, 80, 119-120, 136, 138, 162
  ve oğlancılık 189, 190
  yeniden kıza döndürülmeleri 24-25, 58, 76, 77, 79, 118, 119
erkekler:
  çocukların erkeklere ait olması 73, 255-256, 311

erkeklerin savaş suçlarına af 66
özgürlükleri 210-211
toplumun erkeklerce idare edilmesi 132, 194
vahşi yaratıklar olarak 107-108, 174, 190
ve boşanma 73, 254-256
ve çokeşlilik 122-123
ve eşcinsellik 189-191
ve mülkiyetin korunması 150-151
ve oğlancılık 188-189
evlilik
Afgan Medeni Kanunu'nda 255
amacının çocuk olması 191, 196, 220-221, 223- 225, 264
başlık parası 63, 174, 266, 307
çocuk evliliği 45, 140
evlilikten kaçmak 197-200
görücü usulü 115, 191, 250
kızların evlilik için satılması
ve 7 Numaralı kararname 306-307
ve boşanma 44, 74, 127, 220, 225-257, 272

Fatima, tapınak ziyaretçisi 226
Fisher, Helen 193
Fransa'daki giyim kuralları 104, 329
Freud, Sigmund 85

Galenson, Eleanor 85, 312
Garofalo, Robert 152, 185
Gilmore, David D. Manhood in the Making 209
Goldstein, Joshua, War and Gender 209
göçebe Kuçiler 35, 277
gökkuşağı efsanesi 227
Gray, James (Hannah Snell) 199
Gupta, Leila 308

Habibullah Han, Afganistan emiri 33, 119, 305
Hamilton, Masha 303
Han, Salman 90
Hangam (bacha posh), 218, 219
Hazar halkı 35, 243, 277
Hildegard von Bingen, Scivias 198
Hotchkiss, Valerie 198
Hua Mulan 198
Hukmina (itibari erkek) 198
Hvistendahl, Mara, Unnatural Selection (Doğal Olmayan Seçim) 80, 312

I. James, İngiltere Kralı 104, 312
Idrisi, Şerif el 188, 317

İran İmparatorluğu 229
İran:
Afganistan göçmenleri 218
pesar posh 220
İslam hukukunun yorumları 107-108
İslam:
Başlangıcı 228
hâkimiyeti 115, 121
İslam'dan önce Afganistan 115
ve 7 Numaralı kararname 307-308
yorumları 69, 88, 112-113, 220, 222, 322, 323
İsmail 76-77

Jeanne D'arc 119, 198
Jung, Anees, Beyond the Courtyard 220

Kabil Üniversitesi 24, 42, 73, 139, 142, 207, 223, 305
kadınlar:
"yeminli bakireler" olarak 200-201, 228
beyinleri 177-178
çocuk doğurma rolleri 24, 54, 177, 188, 191, 196, 208, 209, 223, 305

çocuk doğururken ölmeleri 42
erkek gibi yaşayanlar 34, 104-105, 112, 135, 167, 198
evde doğum 52, 276
fantezileri 61, 103, 113, 158, 159, 177, 187
genital sakatlama 186
hakları 41-4, 140, 200, 221, 244, 262-264, 286-287
için eğitim 22, 42-43, 54, 138, 140, 187, 220, 262
karşı cinsin kıyafetlerini giymek 38-39, 104-107, 108, 228, 274
kullandıkları doğum kontrol yöntemleri 51-52
ortalama yaşam süresi 52
ve araba kullanma 193-194
ve boşanma 45, 73, 221, 253-256, 268, 286, 296
ve dedikodu 24, 55, 74, 81, 95, 102, 110, 126, 149, 158, 177, 196, 254
ve doğum 183
ve evlilik, bkz. evlilik
ve özgürlük 210-212
yaşlarının tahmini olması 168, 203
Kadınlardan Sorumlu Bakanlı 65, 124, 140,
Kadisiye Muharebesi (637)
Kalıcı Özgürlük Harekâtı 210
Kamboçya, küresel seks ticareti 220
Karzai, Hamid 301
Katar, kadınların yaşamı 217, 221
Katolik Kilisesi ve erkek olarak yaşayan kadınlar 198-199
kem gözden korunma 52, 224
Keman-ı Rüstem (gökkuşağı) 227
Kırgız soyu 35
Kızılay 93
Kinsey, Alfred 186, 317
Kölelik 299
Kuran:
giyimde mütevazılık konusunda 108
Kuran'da cinsiyet eşitliği 64, 309-310
tefsirleri 112-113

Lagarde, Christine 296
le Duc, Carol 30-34, 38-39, 58, 68, 71
Lederman, Arline 42
Lerner, Gerda 54
Lezbiyenlik 188, 191
Lindholm, Charles 190, 227, 315

Mahnuş:
ayrıca bkz. Mehran
Maiwandlı Malala 119
Malezya, kızların erkek gibi giydirilmesi 220
Manhood in the Making (Gilmore) 209
Mavi Cami 225
Mehrangis (Azita'nın kızı) 24, 34, 91,92, 94, 245
Mehran (Azita'nın kızı/"oğlu") 20, 21, 24,26, 29
bacha posh olarak 89-93, 94-95, 121, 122, 123, 126-128, 176
cinsiyetini seçmek 26, 27, 69, 71
Mesud, Ahmed Şah, "Pençşir Aslanı" 122
Mezar-ı Şerif Camii 225
Mısır, karşı cinsin kıyafetlerini giyenler 220
Middleton, Kate 162-163
Mollalar 60, 112, 113
Momand, Bayan (öğretmen) 83-84
Morgan, Robin 210
Muhammed Peygamber 42, 112-113, 128, 223, 225, 256, 307, 310
Murray, Stephen O. 188
Murtaza (Azita'nın babası) 46, 61-62, 89, 126, 129, 286-290

Mücahitler 96, 126, 173, 307
Myanmar, küresel seks ticareti 220

Nader (Nadia) 194-200, 204-302
Najibullah, Muhammed 134
Nemat, Orzala Ashraf 306, 310, 311
Nevruz (bahar kutlaması) 24, 224, 229
Nietzsche, Friedrich 224
Niima (Abdul Mateen) 72-73
NOREF (Norveç Barış İnşası Merkezi) 325

Obama, Barack 13, 242
Osama (film) 30

Ömer (tercüman) 75
Özbek soyu 35

Pakistan:
bacha posh/alakaana 76, 220
Peştular 45, 122, 190
Peşaver 31, 36, 116
Peştu aşiretler 35, 50, 55, 64, 122, 124
Peştunvali (adap kuralları) 150
Petersen, James R. 324
Pirnazar, Nahid 227
Prémoy, Geneviève 199

Raşid, Ahmed 60
Roiphe, Herman 85, 112
Romalı Triari 198
Roscoe, Will 188
Rugh, Andrea B. 220
Rûmi 99

Sahel (Nader'in himayesindeki) 215
Sakine (Najibullah) 132, 135, 137
Samar, Sima 140, 142
Samir (Zehra'nın babası) 114-118
Sasani dönemi 223, 224, 228
Saur Devrimi 42, 306
Savaş Zamanı İhale Komisyonu (Commission on War-Time Contracting) 324, 329
Scivias (Hildegard von Bingen) 199
Sex and World Peace 298
Shibley Hyde, Janet 316
Sıdıka (Azita'nın annesi) 41, 62, 63, 284-290
Sitare (tercüman) 75, 78, 103-108, 111, 136, 138, 145, 160, 191, 202, 220, 251, 271, 280, 285
Snell, Hannah (James Gray) 199
Soraya, Afganistan kraliçesi 42, 307
Sovyetler Birliği 41, 43, 44-45, 64, 228, 306, 307
Södergran, Edith, "Vierge Moderne" 300
Spoz (bacha posh) 139-140
Stålhammar, Ulrika Eleonora 199
Suhrke, Astri, When More Is Less 261
Summa Theologica (Aquinas) 199
Suudi Arabistan ve Olimpiyat Oyunları 217
Sünni Müslümanlar 35, 122, 225

Şahed (bacha posh) 202-208, 210, 212, 216
Şehname (İran destanı) 227
Şeriat (medeni hukuk) 254-255
Şiilik mezhebi 225
Şubnum, yeniden kız olması 73-74
Şükriye 167-172, 175-179, 181, 185, 191-193

Tacik aşiretler 35, 59, 78, 90, 122, 162, 228, 229
Taliban 14, 21-24, 28-32, 38-39, 41, 48, 59-61,66, 77, 87,93-95, 104, 116, 120, 124, 126, 135, 139, 141, 174-176, 196, 198, 207, 216, 218, 229, 236, 238, 242-244, 281, 282, 287

Tecavüz 23, 88, 107, 140, 189, 297, 304
Thomas Aquinas, Aziz, Summa Theologica 199
Titanik (film) 158
Türkmen soyu 35, 78

(Ulusal Din Alimleri Konseyi) 68
Uluslararası Kalkınma Birliği 303
Umm Kulthum 220
Unnatural Selection (Doğal Olmayan Seçim) (Hvistendahl) 80

van de Pol, Lotte C. 199
Vukanovic, Tatomir 201

War and Gender (Savaş ve Cinsiyet) (Goldstein) 209
When More Is Less (Azı Karar Çoğu Zarar) (Suhrke) 261
Wimpelmann, Torunn 262, 263
Wolesi Jirga (yasama meclisi) 21
Woolf, Virginia 296

XIV. Louis, Fransa Kralı 199

Young, Antonia 200

Zahir Şah, Muhammed, Afganistan kralı 42
Zehra 101-120, 129, 136
Zenobia, Suriye kraliçesi 198
Zerdüşt 223-229

André Acimon
Harvard Meydanı
Peter Ackroyd
Oscar Wilde'ın Son Vasiyeti
Şenay Eroğlu Aksoy
Gece Çığırtkanları
Turan Alptekin
Tanpınar'ın Ölümü - Apologia
Özdemir Asaf
Yalnızlık Paylaşılmaz
Lavinia - Aşk Şiirleri
Kate Atkinson
Köpeğimi Alıp Erkenden
Hayat, Sil Baştan
Philippe A. Autexier
Beethoven - Mutluğun Gücü
Türker Ayyıldız
Şikeste
Leo Jansen, Hans Luijten, Nienke Bakker (haz.)
Dostluklo - Seçme Mektuplar Vincent Van Gogh
Pierre Babin
Sigmund Freud "Bilim Çağında Bir Trajedi Yazarı"
Sami Baydar
Sese Gelen Sevgili - Toplu Öyküler
Giorgio Bassani
Finzi-Contini'lerin Bahçesi
Antony Beevor
Bedin'in Düşüşü - 1945
Süreyya Berfe
Her Gölge Titrer
Savinien Cyrano de Bergerac
Güneş Devletleri ve İmparatorlukları
Cem Behar
Osmanlı/Türk Musikisinin Kısa Tarihi
Niyazi Berkes
Türk Düşününde Batı Sorunu
Thomas Bernhard
Kireç Ocağı
Ungenach
Erdoğan Bilenser (haz.)
Prusia'dan Bursa'ya - 8500 Yıldır Üreten Kent: Bursa
Andrey Bitov
Puşkin Evi
Eugenio Borgno
Bekleyiş ve Umut
Melankoli
Elvan Uysal Bottoni
Üzümler ve İnsanlar - Toprak Ana, Bağban Baba
Anya Von Bremzen
Sovyet Mutfak Sanatı - Yemek ve Hasret Anıları
Sevim Burak
Yonık Saraylar 50 Yaşında
Ian Buruma
Sıfır Yılı (1945'in Tarihi)
Judith Butler
Savaş Tertipleri - Hangi Hayatların Yası Tutulur?
Albert Camus-René Camus
Yazışmalar (1946-1959)
Antoine Compagnon
Montaigne'le Bir Yaz
Hüseyin Cöntürk
Eleştirmenin Arzusu - Hüseyin Cöntürk'ten Halûk Aker'e
Mektuplar (1968-2003)

Nikolay Gavriloviç Çernişevski
Gogol Dönemi Rus Edebiyatı
İnan Çetin
Kureyş'in Kurtları
Ömür İklim Demir
Muhtelif Evhamlar Kitabı
Douwe Draaisma
Unutmanın Kitabı - Rüyalarımızı neden hemen unuturuz,
anılarımız neden sürekli değişir?
Orhan Duru
Ferit Edgü & Yüksel Arslan'a Gençlik Mektupları (1957-72)
~"27 Mayıs" Günlüğü (1959-62)
Yüksel Arslan & Ferit Edgü
"Batı Kültürü Önünde Hiçbir Saplantım Yok" –
Mektuplar (1957-2008)
Tuncer Erdem
Uzak Kış, Kayıp Güz
B. Nihan Eren
Kör Pencerede Uyuyon
Azad Ziya Eren
Dâvûd'un Kuşları
Ebubekir Eroğlu
İç Kale
Mehmet Erte
Arzuda Bir Sapma
Jale Nejdet Erzen
Üç Habitus - Yeryüzü, Kent, Yapı
Elizabeth Farrelly
Mutluluğun Sakıncaları
Niall Ferguson
Hazin Savaş 1914-1918
Memet Fuat
Nâzım Hikmet, Yaşamı, Ruhsal Yapısı, Davaları, Tartışmaları,
Dünya Görüşü, Şiirinin Gelişmeleri
Damon Galgut
Yabancı Bir Odada
İyi Doktor
E. H. Gombrich
İmge ve Göz / Görsel Temsil Psikolojisi Üzerine
Yeni İncelemeler
Witold Gombrowicz
Günlük 1953-1958
Will Gompertz
Pardon Neye Bakmıştınız?- Modern Sanatın 150 Yıllık
Şaşırtıcı, Sarsıcı, Kimi Zaman da Tuhaf Hikâyesi
Dikmen Gürün
Tiyatro Benim Hayatım-Yıldız Kenter'in Hayat Hikâyesi
Heinrich Heine
Romantizm Okulu
Mihály Hoppál
Şamanlar ve Semboller - Kaya Resmi ve Göstergebilim
Kazuo Ishiguro
Noktümler-Müziğe ve Günbatımına Dair Öyküler
Değişen Dünyada Bir Sanatçı
Günden Kalanlar
Kerem Işık
İskalı Karnaval
Handan İnci
Orpheus'un Şarkısı-Tanpınar'ın Romanlarında Aşk ve Kadın
Gül İrepoğlu (haz.)
Gül - Aşkın Çiçeği, Sanatın Çiçeği, Sonsuzluğun Çiçeği

Cynan Jones
Uzun Kuraklık ~Kazı
David Leavitt
Otel Francfort
Kâzım Karabekir
Çocuk Davamız
Yaşar Kemal
Dağın Öte Yüzü - Ortadirek/Yer Demir Gök Bakır/Ölmez Otu
Salman Khan
Dünya Okulu - Eğitim Yeniden Düşünmek
Gülayşe Koçak
Gözlerindeki Şu Hüznü Gidermek İçin Ne Yapmalı?
Gürsel Korat
Rüya Körü
Zaman Yeli
Kemalettin Kuzucu - M. Sabri Koz
Türk Kahvesi
Publius Ovidius Naso
Ibis
John Julius Norwich (haz.)
Antik Dünyayı Şekillendiren Kentler
Justin Morazzi
Tarihi İcat Eden Adam
Alec Marsh
Ezra Pound
Javier Marías
Karasevdalılar
David Mark
Kış Karanlığı
Jean Matricon
Yaşasın Su
Colum McCann
Dönsün Koca Dünya
Dione Fortenberry - Tom Melick (haz.)
Tarih Boyunca Sanat - Dünya Sanat Tarihinde Üsluplar ve Akımlar
Emiliano Monge
Bakır Gök
Haluk Oral
Bir Roman Kahramanı Orhan Veli
Ömer F. Oyal
Magdo Döndüğünde
Filiz Özdem
Aşk Meçhule Yürür
Filiz Özdem (haz.)
"Yâr ile Gezdiğim Dağlar": Amasya
Aydın Güzelhisar
Demir Özlü
İşte Senin Hayatın
Orhan Pamuk
Resimli İstanbul - Hatıralar ve Şehir
Kara Kitap 25 Yaşında
Kafamda Bir Tuhaflık
Francis Picabia
Kervansaray
Pindaros
Bütün Zafer Şarkıları
Marcel Proust
Edebiyat ve Sanat Yazıları
Üst Kat Komşusuna Mektuplar
Zsuzsa Rakovszky
VS-Ah, Arsız Ruhum
Ian Rankin
Veda Müziği
Mehmet Rifat
Marcel Proust ya da Bir Roman Yaratmak
John J. Ross
Shakespeare'in Titremesi Orwell'in Öksürüğü
Philip Roth
Ve Hayalet Sahneden Çekilir
Karşıt Hayat
Oliver Sacks
Halüsinasyonlar
Necmi Sönmez
Şimdiki Zamanın Yanında ya da Karşısında - Sanat Üzerine Yorumlar (1987-2014)
Glendon Swarthout
Refakatçi
Özge Şahin (haz.)
Ötekilere Yazmak-Sevim Burak Üzerine Yazılar
Bâki Ayhan T.
Hayat ve Hayal Müzesi
Haldun Taner
Koyma Akıl, Oyma Akıl
Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu
Keşanlı Ali Destanı
Yalıda Sabah
Çok Güzelsin Gitme Dur
Gözlerimi Kapanın Vazifemi Yapanın
Ayışığında "Çalışkur"
On İkiye Bir Var
Sancho'nun Sabah Yürüyüşü
Tuğrul Tanyol
Gelecek Günlerin Şarabı
Betül Tarıman
Rüzgânın Azabı
Nezih Tovlaş (haz.)
Foto Muhabiri-Ara Güler'in Hayat Hikâyesi
Ali Teaman
Gizli Kalmış Bir İstanbul Masalı
Didem Şenol Tiryakioğlu
Biraz Maya, Biraz Gram - İstanbul'da Mevsim Malzemeleriyle Yemek Pişirmek
Yalçın Tosun
Bir Nedene Sunuldum
Tamris Uyar
Aşkın Yıpranma Payı - Elele Dergisindeki Yazılar ve Söyleşiler 1976-1985
Bütün Öyküleri
Güzel Yazı Defteri
Gündüz Vassaf
Boğazici'nde Balık
David Vogel
Viyana'da Aşk
Hoydn Williams
18. Yüzyılda Avrupa'da Türk Modası: Turquerie
Mehmet Yaşın
Sınırdışı Saatler
Dokuz Şiir Kitabı-Toplu Şiirler (1975-2013)
Gabrielle Van Zuylen
Dünyanın Tüm Park ve Bahçeleri
Nihat Ziyalan
Çapkın Çiçekli

Araştırmacı gazeteci Nordberg, kız çocuğu olarak büyümenin ne anlama geldiğine dair fikirlerinizi baştan aşağı değiştirecek gizli bir geleneği gün yüzüne çıkarıyor.

Neredeyse tamamen erkeklerin hâkim olduğu bir kültür olan Afganistan'da bir oğulun doğumu kutlama sebebiyken bir kızın doğumu genelde talihsizlik olarak görülüp matemle karşılanır. Bacha posh (Afgan Farsçasında tam olarak "erkek çocuğu gibi giyinmiş" manasına gelir) bir süreliğine erkek çocuğu gibi yetiştirilen ve dış dünyaya böyle tanıtılan bir kız çocuğudur. Bu olguyu *New York Times* için haberleştiren muhabir Jenny Nordberg, kadınların neredeyse hiçbir haklarının olmadığı ve çok az özgür oldukları, cinsiyetlerin derinden ayrıştığı bir toplumun diğer yüzünde gizlice yaşayanların güçlü ve etkileyici hikâyesini anlatmıştır.

"Afganistan ham bir ataerkillik hikâyesidir. Dolayısıyla aynı zamanda kadın ve erkek atalarımızın sürdürdüğü yaşamlardan unsurlar taşıyan Batı tarihinin de bir hikâyesidir."

Kapak fotoğrafı: **Adam Ferguson**

ISBN 978-975-08-3709-8

26 TL

9 789750 837098